

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СЕРИЯСЫ
1997 ЖЫЛДАН БАСТАП ШЫҒАДЫ

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ
ИЗДАЕТСЯ С 1997 ГОДА

ISSN 2710-2661

№ 2 (2022)

ПАВЛОДАР

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ03VPY00029269

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области педагогики,
психологии и методики преподавания

Подписной индекс – 76137

<https://doi.org/10.48081/UMYC5887>

Бас редакторы – главный редактор

Бурдина Е. И.

д.п.н., профессор

Заместитель главного редактора
Ответственный секретарь

Ксембаева С. К., к.п.н., доцент
Нургалиева М. Е., PhD доктор

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Пфейфер Н. Э.,	д.п.н., профессор
Жуматаева Е.,	д.п.н., профессор
Абибулаева А. Б.	д.п.н., профессор
Мирза Н. В.,	д.п.н., профессор
Фоминих Н. Ю.,	д.п.н., профессор (Российская Федерация)
Снопкова Е. И.,	к.п.н., доцент (Беларусь)
Кудышева А. А.,	к.п.н., ассоц. профессор
Оспанова Н. Н.,	к.п.н., доцент
Оралканова И. А.,	PhD доктор
Омарова А. Р.,	технический редактор

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

© Торайгыров университет

МАЗМҰНЫ

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ,
ІТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Алимова Ж. С., Оспанова Н. Н., Даутова А. З.

Бұлтты технологияларды білім беру процесіне енгізу туралы 15

Аязбаева Ә. М., Алдабердықызы А., Герфанова Э. Ф.,

Есенова Н. Б., Оспанова Ф. Ә.

Шет тілін оқытудағы мобильді қосымшалар

мен онлайн платформалар 28

Досполова Г. У., Токмырзаева Г. Е.,

Ескараева А. Д., Есенова Р. К.

Болашақ мұғалімдердің жобалау дағдыларын

қалыптастыру туралы мәселе 41

Ибраймова Л. Ә., Молдағали Б., Сүлейменова Ж. Н.

Мемлекеттік тілді шетел тілі ретінде үйретуде

қолданылатын интернет-ресурстар жүйесі 52

Кантаева Г. Г., Балтынова А. Ш.

Жаңа педагогикалық технологияларды қолдану негізінде

тұлғаның әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастыру 64

Қияқбай Н. Б., Жуманбекова Н. З.

Оқу жобасы арқылы тілдік дағдылар мен тілдік тұлғаны дамыту 76

Токжигитова Н. К., Дарибаева К. С.

Python тілінде программалау бойынша білім беру жетістігін

мульти-критериялды бағалаудың құрылымы 88

ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

Балтабаева Н. С., Панзабек Б. Т.

Қазақ әдебиетін оқытудағы көшбасшылықтың рөлі 98

Ердембекова Д. А., Булшекбаева А. И.,

Искакова М. О., Кариев А. Д.

Реджио Эмилия әдістемесі арқылы мектепке дейінгі

балалардың әлеуметтік дағдыларын дамыту 108

Мырзашева А. Н., Идрисов С. Н.,

Шаждекеева Н. Қ., Барсай Б. Т., Ахмурзина Т. Н.

Математиканы оқыту процесінде

этноматематикалық есептерді құрылымдау 121

Погожева Е. Ю., Журавлева Е. А. Коммуникативтік құзыреттілікті берілген қасиеттері бар жүйе ретінде жобалау.....	133
Сапакова А. К., Ахметова А. Б. «Жалпы және бейорганикалық химия» пәнін оқытуда «Case study» әдісін қолдану	144
Тайболатов Қ. М., Бурдина Е. И., Бегимтаев А. И. Жалпы орта білім беретін мектептердегі «Эмоционалды интеллект және сыни ойлау» вариативті курсының бағдарламасы (Жұмыс тәжірибесінен)	157

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ

Зарыпханова А. Е., Тантыбаева Б. С. Инклюзивті сыныпта химия пәнін оқытудың тиімді әдістері мен тәсілдері	170
Мовкебаева З. А., Хамитова Д. С. Қазақстандық жоғары оқу орындарында мүгедектігі бар студенттерге қашықтықтан білім беру	183

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ҮРДІСТЕГІ ИДЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ

Коньрова А. А., Сламбекова Т. С., Сарсенбаева Б. Г. Әлеуметтік жауапкершілікті қалыптастыруда когнитивті компоненттің критерийлік көрсеткіштері.....	196
Назаркина О. Н., Соловьева Н. А., Лиховец И. И., Ташкеев Д. С., Ерофеева Р. Ж. Жоғары оқу орындағы студент жастардың дене даярлығын талдау.....	207
Пфейфер Н. Э., Дауенов Е. Н. Білім алушылардың ұлттық бірегейлігін қалыптастырудағы педагогикалық жобалау әлеуеті	219
Саржигитов Е. Т. Жамбыл Жабаев шығармаларын оқыту арқылы білімгерлерге эстетикалық тәрбие беру	234
Таутенбаева А. А., Муслимова М. Ж., Абыканова Б. Т. Жасөспірімдердің эмоционалды жағдайына отбасының ықпалы.....	246

Шалабаев С. К., Ксембаева С. К. Қазақстан Республикасындағы жастардың басқару әлеуеттерінің дамуын талдау	259
--	-----

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУ ҮРДІСІН
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ

Куватов А. Ж., Жильгельдинов С. Е., Аскапов С. Н., Жумабекова Б. Б., Оралтаев Е. Р. Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың әдіснамалық негізі	273
Кудышева А. А., Попандопуло А. С. Білім алушылардың метатанымдық қабілеттерін дамыту	285
Куребаева Г. А. Болашақ педагог-психологтердің тұлғалық және прагматикалық қасиеттерін зерттеу.....	298
Куспанова А. К., Абдиманов Б. Ш., Атасой Е. Креативті ойлаудың философиясы мен әдістемесі	313
Майлыбаева Ж. С. Нарратив жеке тәжірибені түсіну және түсіндіру құралы ретінде ..	323
Нұрмағамбетов А. А., Садықов Е. Т. Пандемиядан туындаған жоғары білім берудегі жаңа қиындықтар	336
Өмірзақова Ә. М. Шағын жинақты мектептердің болашақ мұғалімдерін даярлау және педагогикалық процесс компоненттерінің ерекшеліктері.....	350
Тулкина Р. Ж., Юсупова Б. С., Антикеева С. К. Қашықтықтан оқыту жағдайында студенттердің стресске төзімділік деңгейін зерттеу	363
Шалғынбаева Қ. Қ., Казиев К. О., Матаев Б. А. Кәсіби даярлау жағдайында студенттердің «Мен» концепциясын өлшеу ерекшеліктері.....	376

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ, ЭТНОПЕДАГОГИКА
ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ПЕДАГОГИКА

Жуматаева Е. Ғалымның тағылым танымы.....	390
---	-----

Авторлар туралы ақпарат	403
Авторларға арналған ережелер.....	426
Жарияланым этикасы.....	439

СОДЕРЖАНИЕ**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ**

Алимова Ж. С., Оспанова Н. Н., Даутова А. З. О внедрении облачных технологий в образовательный процесс....	15
Аязбаева А. М., Алдабердыкызы А., Герфанова Э. Ф., Есенова Н. Б., Оспанова Ф. А. Мобильные приложения и онлайн платформы при обучении иностранного языка	28
Досполова Г. У., Токмырзаева Г. Е., Ескараева А. Д., Есенова Р. К. К вопросу о формировании проектировочных умений у будущих учителей	41
Ибраймова Л. А., Молдагали Б., Сулейменова Ж. Н. Система интернет-ресурсов, используемая для обучения государственному языку как иностранному	52
Кантаева Г. Г., Балтынова А. Ш. Формирование социокультурной компетенции личности на основе использования новых педагогических технологий	64
Киякбай Н. Б., Жуманбекова Н. З. Развитие языковых навыков и языковой личности через учебное проектирование	76
Токжигитова Н. К., Дарибаева К. С. Структура мульти-критериального оценивания учебных достижений по программированию на языке Python	88

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ

Балтабаева Н. С., Панзабек Б. Т. Роль лидерства в преподавании казахской литературы	98
Ердембекова Д. А., Булшекбаева А. И., Искакова М. О., Кариев А. Д. Развитие социальных навыков детей дошкольного возраста посредством методики Реджио Эмилии	108
Мырзашева А. Н., Идрисов С. Н., Шаждекеева Н. Қ., Барсай Б. Т., Ахмурзина Т. Н. Структурирование этноматематических задач в процессе обучения математике	121

Погожева Е. Ю., Журавлева Е. А.Проектирование коммуникативной компетентности
как системы с заданными свойствами 133**Сапакова А. К., Ахметова А. Б.**Применение метода «Case study» в преподавании дисциплины
«Общая и неорганическая химия» 144**Тайболатов Қ. М., Бурдина Е. И., Бегимтаев А. И.**Программа вариативного курса «Эмоциональный интеллект
и критическое мышление» в средних
общеобразовательных школах (Из опыта работы) 157

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Зарыпханова А. Е., Тантыбаева Б. С.Эффективные методы и приемы обучения химии
в инклюзивном классе 170**Мовкебаева З. А., Хамитова Д. С.**Дистанционное образование студентов
с инвалидностью в казахстанских вузах 183ИДЕОЛОГИЯ И ВОСПИТАНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ
ПРОЦЕССЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ**Коньрова А. А., Сламбекова Т. С., Сарсенбаева Б. Г.**Критериальные показатели когнитивного компонента
в формировании социальной ответственности 196**Назаркина О. Н., Соловьева Н. А., Лиховец И. И.,****Ташкеев Д. С., Ерофеева Р. Ж.**Анализ физической подготовленности
студенческой молодежи в высшем учебном заведении 207**Пфейфер Н. Э., Дауенов Е. Н.**Потенциал педагогического проектирования в формировании
национальной идентичности обучающихся 219**Саржигитов Е. Т.**Эстетическое воспитание обучающихся
через изучение произведений Жамбыла Жабаева 234**Таутенбаева А. А., Муслимова М. Ж., Абыканова Б. Т.**

Влияние семьи на эмоциональное состояние подростков 246

Шалабаев С. К., Ксембаева С. К.Анализ развития управленческого потенциала молодежи
в Республике Казахстан 259ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ПРОЦЕССА
ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ**Куватов А. Ж., Жильгельдинов С. Е., Аскапов С. Н.,****Жумабекова Б. Б., Оралтаев Е. Р.**Методологическая основа повышения внутреннего
интеллектуального потенциала студентов 273**Кудышева А. А., Попандопуло А. С.**

Развитие метакогнитивных способностей обучающихся 285

Куребаева Г. А.Исследование личностных и прагматических качеств
будущих педагогов-психологов 298**Куспанова А. К., Абдиманов Б. Ш., Атасой Е.**

Философия и методика креативного мышления 313

Майлыбаева Ж. С.Нарратив как инструмент понимания
и интерпретации личного опыта 323**Нурмагамбетов А. А., Садыков Е. Т.**

Новые вызовы в высшем образовании, вызванные пандемией ... 336

Омирзакова А. М.Особенности компонентов педагогического процесса
и подготовки будущих учителей малокомплектных школ 350**Тулкина Р. Ж., Юсупова Б. С., Антикеева С. К.**Исследование уровня стрессоустойчивости студентов
в условиях дистанционного обучения 363**Шалгынбаева К. К., Казиев К. О., Матаев Б. А.**Особенности измерения «Я» концепции студентов
в условиях профессиональной подготовки 376ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ, ЭТНОПЕДАГОГИКА
И СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА**Жуматаева Е.**

Теория познания ученого 390

Сведения о авторах.....	403
Правила для авторов	426
Публикационная этика	439

CONTENT

MODERN TECHNOLOGIES AND TEACHING METHODS

Alimova Zh. S., Ospanova N. N., Dautova A. Z. About the implementation of cover technologies in the process of training	15
Ayazbayeva A. M., Aldaberdikyzy A., Gerfanova E. F., Yesenova N. B., Ospanova F. A. Mobile apps and online platforms for learning foreign language	28
Dospolova G. U., Tokmyrzaeva G. E., Eskaraeva A. D., Esenova R. To the question of the design skills formation of future teachers.....	41
Ibraimova L. A., Moldagali B., Suleimenova Zh. N. Internet resource system used for teaching the state language as a foreign	52
Kantayeva G. G., Baltynova A. Sh. Formation of socio-cultural competence of the individual based on the use of new pedagogical technologies	64
Kiyakbay N. B., Zhumanbekova N. Z. Development of language skills and linguistic personality through educational project.....	76
Tokzhigitova N. K., Daribayeva K. S. Structure of multi-criteria evaluation of learning achievements in programming in Python language.....	88

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ

Baltabayeva N. S., Panzabek B. T. The role of leadership in teaching Kazakh literature	98
Yerdembekova D. A., Bulshekbayeva A. I., Iskakova M. O., Kariyev A. D. Development of social skills of preschool children through the Reggio Emilia methodology.....	108
Myrzasheva A. N., Idrisov S. N., Shazdekeeva N. K., Barsay B. T., Akhmurzina T. N. Structuring of ethnomathematical problems in the process of teaching mathematics	121

Pogozheva E. Yu., Zhuravleva E. A.

Designing communicative competence
as a system with specified properties..... 133

Sapakova K., Akhmetova A. B.

Application of the «Case Study» method when supplying
an object of «General and Inorganic Chemistry» 144

Taibolatov K. M., Burdina E. I., Begimtaev A. I.

The program of the «Emotional Intelligence and Critical Thinking»
variable course in secondary schools (From work experience)..... 157

INCLUSION

Zarypkhanova A. E., Tantybaeva B. T.

Effective methods and techniques for teaching chemistry
in an inclusive classroom..... 170

Movkebaeva Z. A., Khamitova D. S.

Distance education of students with disabilities
in Kazakhstan universities 183

IDEOLOGY AND UPBRINGING OF THE PEDAGOGICAL
PROCESS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS**Konyrova A. A., Slambekova T. S., Sarsenbayeva B. G.**

Criteria indicators of the cognitive component
in the formation of social responsibility..... 196

Nazarkina O. N., Solovieva N. A., Likhovets I. I.,**Taskeev D. S., Yerofeyeva R. Zh.**

Analysis of the physical fitness of students in higher education..... 207

Pfeifer N. E., Dauenov E. N.

Pedagogical design potential in shaping students' national identity.... 219

Sarzhigitov E. T.

Aesthetic education of students by teaching
the works of Zhambyl Zhabayev..... 234

Tautenbayeva A. A., Muslimova M. Zh., Abykanova B. T.

Influence of the family on the emotional state of adolescents 246

Shalabaev S., Xembayeva S.

Analysis of youth management capacity development
in the Republic of Kazakhstan 259

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF
EDUCATION AND TRAINING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS**Kuvatov A., Zhilgeldinov S., Askapov S.,****Zhumabekova B., Oraltayev E.**

Methodological basis for increasing
the internal intellectual potential of students..... 273

Kudysheva A. A., Popandopulo A. S.

Development of students' metacognitive abilities..... 285

Kurebayeva G. A.

Research of personal and pragmatic qualities
of future teachers-psychologists..... 298

Kuspanova A. K., Abdimanapov B. Sh., Atasoy E.

Philosophy and methodology of creative thinking 313

Mailybayeva Zh. S.

Narrative as a mean of understanding
and interpreting personal experience 323

Nurmagambetov A. A., Sadykov E. T.

New challenges in higher education caused by the pandemic..... 336

Omirezakova A. M.

Features of components of the pedagogical process
and training of future teachers of small schools 350

Tulkina R. Zh., Yusupova B. S., Antikeyeva S. K.

Research of the level of students' resistance
in the conditions of distance learning 363

Shalgynbayeva K. K., Kazyev K. O., Mataev B. A.

Features of measuring the «Self» concept of students
in the conditions of professional training 376

HISTORY OF PEDAGOGY, ETHNOPEDAGOGY
AND COMPARATIVE PEDAGOGY**Zhumatayeva E.**

The scientist's theory of cognition 390

Information about the authors.....	403
Rules for authors	426
Publication ethics.....	339

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБРАЗОВАНИЯ, ИТ-ТЕХНОЛОГИИ

FTAMP 20.01.04

<https://doi.org/10.48081/BRTG8758>

***Ж. С. Алимова¹, Н. Н. Оспанова², А. З. Даутова³**

^{1,2,3}Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БҰЛТТЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ

Мақалада «Бұлтты технологияларды енгізу негізінде ЖОО-ның білім беру процесін басқару алгоритмін әзірлеу» тақырыбындағы жобаның негізгі нәтижелері келтірілген. Жоба «Торайғыров университеті» КЕАҚ мен «Белгород мемлекеттік ұлттық зерттеу университеті» («БелГУ» ФЗУ) ФМАББҰ арасындағы 2021 жылғы 25 маусымдағы № ЕП 222/2021 шаруашылық келісімшарт бойынша орындалды. Жұмысты орындау барысында бұлтты өнімдерге жалпы шолу жасалды және осы технологияларды білім беру процесінде қолдану бойынша әлемдік тәжірибелерді зерттей отырып, ЖОО-да бұлтты өнімдерді қолданудың алғышарттары, қажеттілігі, артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды. Сондай-ақ, бұлттық өнімдерді білім беру процесінде қолдану технологиясының мүмкіндіктерін зерттеудің негізінде жинақталған материалдарға сүйеніп жасалған электронды оқу құралы туралы қарастырылады. Жұмыстың мақсаты – университеттегі оқыту процесін ұйымдастыруда бұлтты өнімдердің мүмкіндіктерін қолдану алгоритмін зерттеу және электронды оқулық әзірлеу болды. Шаруашылық келісім-шарт жұмыстарын орындау нәтижесінде келесі нәтижелерге қол жеткізілді: ЖОО-ның білім беру үдерісін басқаруда бұлттық технологияларды қолданудың заманауи стратегиялары мен әдіснамалық тұрғыларды талдау туралы есеп жасалды; бұлтты сервистерді қолданатын заманауи білім беру технологияларының әлеуеті қарастырылды және жинақталды; бұлтты сервистерді талдау және оқыту процесін ұйымдастыруда бұлтты сервистерді

қолдану бойынша электрондық оқулық үшін тақырыптарды таңдау жасалды; электронды оқулық әзірленді.

Кілтті сөздер: бұлтты технологиялар, оқу процесін басқару, қазіргі заманғы оқу құралдары, электронды оқулық, әдістеме, стратегия, инновациялық әдістер.

Кіріспе

Әлемде болып жатқан жағдайға байланысты барлық мектептер мен университеттер бір мезгілде сабақтарды онлайн өткізе бастағаны бәрімізге мәлім. Бұл жағдай қазіргі білім беру саласындағы нақты бар мәселелердің бетін ашып берді:

1) Тәжірибе көрсеткендей, көптеген мектептер техникалық жағынан да, физикалық жағынан да, моральдік жағынан да қашықтықтан білім алуға дайын емес. Бірнеше жылдар бойы қалыптасқан оқу процесі бірнеше технологиялық қиындықтарға тап болды: ақпараттық жүйелерге ең жоғары жүктеме, білім беру мазмұнын сақтау және қол жетімділік, оқытушыларға техникалық және әдіснамалық қолдау, бақылау және емтихан жүргізу құралдарын іздеу. Оқу орындары қоршаған өзгерістерге реакция жылдамдығын арттыруға мүмкіндік беретін IT-индустрияға түбегейлі жаңа көзқарас іздеуде болды.

2) Қазіргі әлемде заманауи аппараттық және бағдарламалық жасақтаманың сипаттамалары күн сайын дерлік өзгеріп, жетілдіріліп отырады, және кез-келген білім беру мекемесі заманауи компьютерлердің жылдам өзгеретін есептеу мүмкіндіктеріне сәйкес өзінің техникалық және бағдарламалық базасын жаңарта алмайды және оқу процесін соңғы жаңалықтармен қамтамасыз ете алмайды, бұл өз кезегінде студенттерге тиісті ақпараттық қызмет көрсету үшін айтарлықтай материалдық шығындарды талап етеді.

Жоғарыда аталған мәселелер мен талаптарды орындаудың ең тиімді жолы – бұлтты есептеулерді енгізу негізінде оқытудың ақпараттық технологияларын дамытудың **өзекті** екенін айқындап берді. Бұл сервистік ақпараттық технологияны дамытудың перспективасы инновациялық бағыттарының бірі болып табылады. Осыған орай, ғылыми-зерттеу жұмысын орындаудың **мақсаты** – бұлтты өнімдердің мүмкіндігін пайдалану негізінде ЖОО-ның оқу үдерісін ұйымдастыру алгоритмін зерттеу және электрондық оқулық әзірлеу болды. Осы мақсатқа жету үшін келесі **міндеттерді** шешу көзделді:

- бұлтты өнімдерді қолдану арқылы университеттегі оқыту процесін ұйымдастырудың теориялық және әдістемелік негіздерін анықтау;

- әлемдік тәжірибені талдау негізінде оқыту процесін ұйымдастыру үшін жоғары оқу орындарында бұлтты технологияларды қолданудың тиімді тәсілдерін анықтау;

- оқу үрдісіне қатысушыларға бұлт өнімдерінің мүмкіндіктерін пайдаланудың қажеттілігін анықтау;

- бұлтты өнімдер мен технологияларды қолдана отырып, оқу үдерісінің компьютерлік инфрақұрылымын модельдеу;

- бұлтты технологияларды қолдану негізінде университеттің оқу процесін ұйымдастырудың алгоритмін жасау;

- «Білім берудегі бұлтты технологиялар» электронды оқу құралын әзірлеу.

Материалдар мен әдістер

Соңғы он жыл ішінде ақпараттық технологиялар саласында бұлтты есептеулердің – пайдаланушыға есептеу ресурстарына қарапайым және ыңғайлы қол жеткізуге бағытталған технологиялар кешенінің – танымалдылығының тез өсуі байқалады. Бағдарламалық қамтама жасаушыларда бұлтты ортада жұмыс істей алатын бағдарламалар құру қажеттілігі туындады. Алайда, бұлтты есептеудің көптеген артықшылықтарына қарамастан, қызмет провайдеріне, деректер қауіпсіздігіне, жеке деректерді сақтауға және т.б. байланысты бірқатар проблемалық мәселелері бар [1, 2]. Алдымен бұлтты қызметтердің негізгі түсініктері мен түрлерін, оларды қалай қолдануға болатындығын, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін және қандай проблемалар туындайтынын қарастырайық.

Бұлтты есептеу (cloud computing) – бұл динамикалық масштабталатын есептеу ресурстарына (процессорлық уақытқа, жедел жадыға, деректерді сақтау құрылғыларына, деректерді беру желілеріне, қосымшаларға және т.б.) барлық жерде және қолайлы желілік қолжетімділікті қамтамасыз ететін технологиялар кешені. Ең дұрысы, пайдаланушы кез-келген уақытта және кез-келген жерде аппараттық-бағдарламалық платформаны алуы керек, оның сипаттамаларын «жылдам» өзгертуге мүмкіндік болуы керек. Аппараттық-бағдарламалық платформа деп есептеу техникасы мен жүйелік бағдарламалардың бірыңғай кешені түсініледі [3, 4].

Қазіргі таңда еліміздің және шет елдердің көптеген жоғары оқу орындары бұлттық технологиялардың мүмкіндіктерін барынша кеңінен қолдануда. Мысалы, Google Apps – Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Хофстра университеті (АҚШ); Microsoft Live@edu – Каунас Технологиялық Университеті (Литва); Microsoft Office 365 – Мәскеу қаржы-заң университеті (РФ), Плеханов атындағы РЭУ (РФ), Сумы мемлекеттік университеті, Донецк ұлттық университеті және т.б. [5–7].

Бұлттық технологияларды оқыту процесіне енгізген оқу орындарының нәтижелері [5–8] біршама қорытындылар жасауға мүмкіндік берді:

1) бұлттық технологияны білім беру процесіне енгізудің **қажеттілігі**: мұғалімдер мен оқушылардың бірлескен жұмысын ұйымдастыру мүмкіндігі;

жасалған өнімдерді білім беру процесіне жылдам қосу (аумақтық тәуелділік жоқ); интерактивті сабақтар мен ұжымдық оқытуды ұйымдастыру; бақылаудың әртүрлі формаларын ұйымдастыру; «аудитория көлеміне» және «сабақ өткізу уақытына» шектеулер болмаған жағдайда оқушылардың өзіндік жұмыстарды, оның ішінде ұжымдық жобаларды орындауы; нақты пәндік салаларда web-бағдарланған зертханалар құру; модельдеу құралдары мен ақпараттық ресурстарға интерактивті қол жеткізу; қолданбалы модельдерді әзірлеуге және таратуға қол жеткізуді ұйымдастыру.

2) білім беру процесінде бұлтты технологияны қолданудың **артықшылықтарының** төрт негізгі аспектісі: экономикалық; техникалық; икемді масштабталу, қоршаған ортаға әсерді азайту, жоғары қол жетімділік, тұрақты қолжетімділік, соңғы пайдаланушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру, негізгі міндеттерге шоғырлану; технологиялық; дидактикалық.

3) бұлтты технологияның кейбір **кемшіліктері**, олар негізінен техникалық және технологиялық болып табылады және олардың дидактикалық мүмкіндіктері мен артықшылықтарына әсер етпейді: бағдарламалық жасақтамалардың қасиеттерінің жергілікті аналогтармен салыстырғанда функционалдығы шектеулі болуы; бұлтты сервистердің отандық провайдерлерінің болмауы мүмкін, отандық және халықаралық стандарттардың болмауы, сондай-ақ бұлтты технологияларды қолданудың заңнамалық базасының болмауы.

4) жоғары және орта мектепте оқу процесіне бұлтты технологияларды енгізу мыналарды **қамтамасыз етеді**: оқу алаңдарын тиімді пайдалану (дәстүрлі компьютерлік сыныптарға жеке және арнайы жабдықталған үй-жайларды бөлу қажеттілігі болмайды); компьютерлік сыныптарды құруға және қолдауға қажетті шығындарды түбегейлі қысқарту; заманауи білім алудың сапалық жағынан басқа деңгейі – оқушылар оқу процесінде кез келген уақытта және интернет бар кез-келген жерде болуға мүмкіндік алады; тиімді интерактивті оқыту процесі; оқу процесі барысында білім беру сервистерін жылдам құру, бейімдеу және тираждау мүмкіндігі; оқушыларға ұсынылатын білім беру қызметтерін бағалау және түсініктеме беру арқылы оқытушымен кері байланыс орнату мүмкіндігі; оқу процесінде қолданылатын лицензиялық тазалық кепілдігі; ашық коды бар бағдарламалық қамтамалар базасында функционалдық баламалы білім беру сервистерін құру жолымен лицензиялық бағдарламалық қамтамалар шығындарын қысқарту; қажетті лицензиялардың санын оларды орталықтандырылған пайдалану есебінен азайту; оқу процесінде қолданылатын бағдарламалық және ақпараттық ресурстарды орталықтандырылған басқару.

Өлемдік тәжірибеден алынған бұл қорытындылар білім беру процесіне қатысушылардың, бұлттық өнімдердің мүмкіндіктерін қолдануға деген **қажеттіліктері** бар екенін анықтайды, сондай-ақ, бұл бұлттық өнімдерді білім беру процесінде қолданудың теориялық-әдістемелік негіздемелерін және тиімді тәсілдерін анықтауға негіз бола алады.

Бұлттың құрылымын түсіну үшін оны пирамида түрінде ұсынған дұрыс (1-сурет):

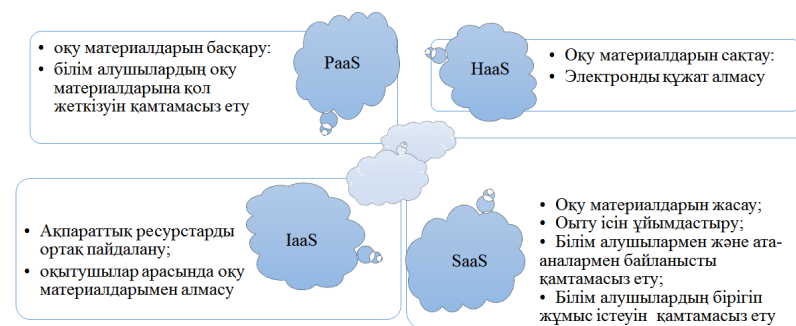
Сурет 1 – Пирамида түріндегі «бұлттар» графикалық бейнесі

Жалпы, бұлт құрылымы үш деңгейден тұрады:

1) инфрақұрылымдар – физикалық құрылғылар жиынтығы: серверлер, қатты дискілер, байланыс желілері және т. б.;

2) платформа – қызметтер жиынтығы: HaaS, PaaS, IaaS және SaaS және т.б.;

3) бағдарламалық қамтама – пайдаланушылардың сұранысы бойынша қол жетімді бағдарламалар: Microsoft Live@edu, Google Apps, Microsoft Office 365 және т. б.

Сурет 2 – HaaS, PaaS, IaaS және SaaS платформаларының бұлттық қызметтері

Жоғарыда атап өткендей, бұлттық технологияларды оқыту процесіне енгізген оқу орындарының нәтижелері [5-8] Microsoft Live@edu, Google Apps, Microsoft Office 365 өнімдері, сондай-ақ, бұлттық қызметтердің Naas, PaaS, IaaS және SaaS (2-сурет) модельдері білім беру ұйымдарында кеңінен қолданылатынын көрсетеді. Аталған модельдер оқу материалдарын құруға немесе бұлтты парадигма негізінде оқу процесін ұйымдастыруға қажетті бағдарламалық қамтаманы пайдалануға мүмкіндік береді.

Білім беруде бұлтты технологияларды қолданудың мысалы ретінде электронды күнделіктер мен журналдар, оқушылар мен оқытушыларға арналған кабинеттер, интерактивті қабылдау және т.б. айтуға болады. Бұл – студенттер ақпарат алмасуды жүзеге асыра алатын тақырыптық форумдар, немесе студенттер мұғалім болмаған кезде немесе оның басшылығымен, белгілі бір оқу міндеттерін шеше алатын ақпаратты іздеу. Ол үшін пайдалануға болады: компьютерлік бағдарламалар; электрондық оқулықтар; тренажерлар; диагностикалық, тестілік және оқыту жүйелері; қолданбалы және аспаптық бағдарламалық құралдар; зертханалық кешендер; мультимедиа технологиясы негізіндегі жүйелер; телекоммуникациялық жүйелер (мысалы, электрондық пошта, телеконференциялар); электронды кітапханалар және т.б.

Бұлтты қызметтерді жүйелеуге арналған Н. В. Шпарута «Бұлтты атластың» негізге ала отырып, бірлескен желілік қызметтің үш тобын қарастыруға болады: бірлескен өнімдер құру, ақпаратты визуализациялау, онлайн-сайттарды ұйымдастыру.

Бұлтты технологиялар саласындағы зерттеулер және оларды университеттің білім беру процесінде қолдану мүмкіндіктері білім беру мекемесінде бұлтты есептеулер технологиясын қолданудың бірнеше бағыттарын анықтауға болатындығын көрсетеді [9]:

1) қызметкерлердің құжаттармен бірлескен жұмысы. Мысалы, білім беру бағдарламасы немесе жылдық оқу жоспары.

2) студенттердің бірлескен жобалау жұмысы. Бірлескен қызметтің схемасын келесідей ұсынуға болады. Студенттер жоба тақырыптарын алып, топтарға бөлінеді. Топта міндеттер бөлінеді. Содан кейін топ жетекшісі құжатты жасайды және оған басқа мүшелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді (сілтеме немесе электрондық пошта мекенжайлары арқылы). Студенттер жоба бойынша үйде немесе университетте практикалық сабақтарда жұмыс істейді, құжаттарды мазмұнмен толтырады. Жұмыс аяқталған кезде мұғалімге қол жетімділік беріледі. Оқытушы жобаның қорғалуына дейін Студенттер оның мазмұнын реттей алатындай етіп құжаттың кез-келген бөлігіне түсініктеме бере алады. Жобаны құруға

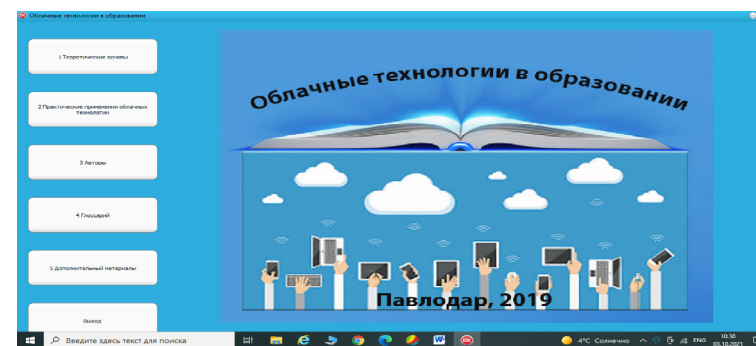
қатысуды бағалау кезінде мұғалімнің өзгерістер хронологиясын бақылай алатындығы маңызды. Осы хронология бойынша топтың әр мүшесінің қандай үлес қосқанын анықтауға болады.

3) оқу процесінде қажетті бағдарламалар мен сервистерге тегін қол жеткізу.

Бұлтты есептеулерді қолдануды жоспарлаған компанияларға, әлемдегі компьютерлік қауіпсіздік саласындағы жетекші маман Крис Рихтер жаңа инфрақұрылымға көшудің 6 қадамын ұсынады [10]: пайдаланылатын қолданбаларды бағалау; жіктеу; бұлтты есептеудің ең қолайлы түрін анықтау, атап айтқанда IaaS, PaaS немесе SaaS таңдау; платформаның архитектурасын білу; бақылау технологиясын білу; құпиялылық деңгейін білу.

Нәтижелер мен талқыланулар

Осы дәлелдемелердің негізінде, және оқытуға арналған электрондық оқулықты әзірлеудегі жүйелік-құрылымдық тәсілді қолданудың ерекшеліктерін ескере отырып, «Білім берудегі бұлттық технологиялар» электрондық оқу құралы (авторлық құқық туралы куәлік –2019 жылғы «4» маусым No 3843) әзірленді (3-сурет).

Сурет 3 – Бағдарламаның интерфейсі

Әзірленген электрондық оқулықта Adobe Flash CS6 (немесе баламасы) көмегімен жасалған нысандар бар. Анимациялық нысандардағы интерактивті мультимедиа элементтері XML (кеңейтілген белгілеу тілі) және HTML (гипермәтіндік белгілеу тілі) өзара әрекеттесу мүмкіндігімен ActionScript 3-те (немесе JavaScript стандартына негізделген балама) жүзеге асырылады.

Электрондық оқу құралы мынадай мәзірлерді қамтиды:

- теориялық материалдар – «Теориялық негіздер» мәзірінде;

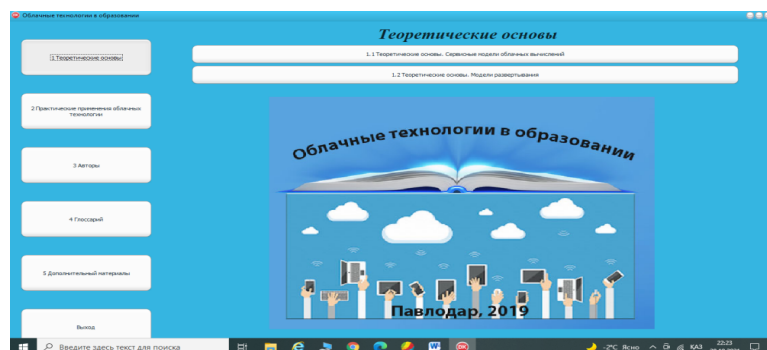
- практикалық материалдар – «Бұлтты технологияларды практикалық қолдану» мәзірінде;

- авторлар туралы мәліметтер;

- глоссарий;

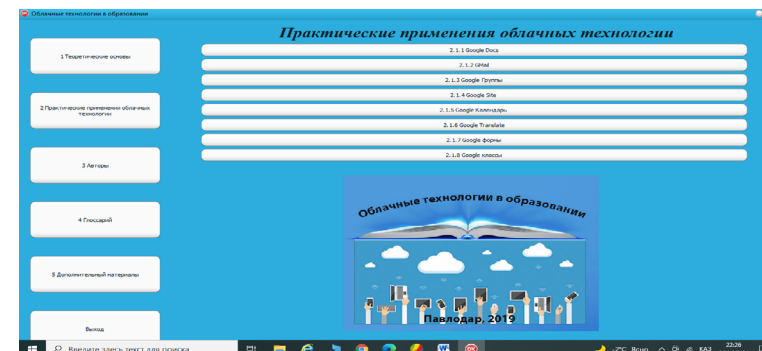
- қосымша материалдар.

Білім беруде бұлтты технологияларды қолданудың теориялық негіздері – бұлтты есептеулердің сервистік модельдері мен орналастыру модельдері туралы тақырыптарды камтиды және видеоматериалдармен толықтырылған (4-сурет).

Сурет 4 – «Теориялық негіздер» мәзірі

Білім беру саласындағы әртүрлі зерттеушілердің еңбектеріне қарасақ, қазіргі уақытта білім беру процесінде қолданылатын бұлтты есептеу технологиясына негізделген қызметтердің ең көп таралған жүйесі Google Apps Education Edition екені анық. Ол бұлтты технологияға негізделген веб-қосымшалар, оқу орындарының студенттері мен оқытушыларына қарым-қатынас пен бірігіп жұмыс істеудің тиімділігін арттыруға арналған құралдарды ұсынады [11]. Сондықтан электрондық оқулықтың практикалық бөлімінде, Google мысалында, білім беруде бұлтты технологияларды қолдану мүмкіндіктері қарастырылған: Google Docs, Gmail, Google топтары (Группы Google), Google Site, Google күнтізбе (Календарь Google), Google аудармашы (Google Переводчик), Google формалар (Google Формы), Google Класс (5-сурет).

Сурет 5 – «Бұлтты технологияларды практикалық қолдану» мәзірі

Әрбір практикалық тақырыпта Google қызметтері туралы бейне материалдар, содан кейін қадамдық орындауға арналған практикалық тапсырмалар ұсынылған, нәтижесінде әртүрлі бұлтты қызметтерді пайдаланудың практикалық дағдылары дамиды.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, бұлтқа негізделген технологиялар – қоғамның прогрессивті дамуының алғышарттарының бірі болып табылады. Білім беру жүйесінің инновациялық үдерістерге деген ұмтылысымен бірге, бұлтты технологиялар оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа әдісін ұсынады, және оқу процесін ұйымдастырудың дәстүрлі әдістеріне балама ұсынады: жеке оқыту, ұжымдық оқыту, интерактивті сабақтар.

Білім беруде бұлтты технологияларды қолданудың басты артықшылықтары қажетті бағдарламалық камтамасыз етуді сатып алу құнын төмендету, және оқу үдерісінің тиімділігі мен сапасын арттыру ғана емес, сонымен қатар, оқушылар мен студенттерді қазіргі ақпараттық қоғамдағы өмірге дайындау.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Риз, Дж. Облачные вычисления / Джордж Риз ; [пер. с англ. О. Кокорева]. – СПб. : БХВ-Петербург, 2011. – 278 с.

2 Srinivasan, S. Cloud Computing Basics. – Springer, 2014. – 622 p.

3 Белоножко, П. П., Белоус, В. В., Куцевич, Н.А., Храмов, Д. А. Свободные облачные аппаратно-программные платформы. Аналитический обзор // Интернет-журнал «Науковедение». – 2016. – Т. 8. – № 6.

4 **Mell, P., Grance, T.** The NIST Definition of Cloud Computing. SP 800-145 // National Institute of Standards and Technology. – 2011. – С. 800–145. – <https://doi.org/10.6028/NIST.SP>.

5 **Склейтеп, Н.** Облачные вычисления в образовании: Аналитическая записка / [Пер. с англ. Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании]. – М., 2010. – 423 с.

6 **Смирнов, Д.** Возможности облачных технологий в процессе проникновения ИТ в обучении / PC Week Review : Образование и ИТ. – М., 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pcweek.ru/its/article/detail.php?ID=133130>.

7 **Серик, М., Култан, Я., Садвакасова, А.** О внедрении облачных технологии в процесс образования // Journal of knowledge society : International scientific journal. – 2016. – № 2. – С. 88–94.

8 **Bergström, J.** Cloud use in British universities // European Journal of Higher Education IT. – 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eunis.org/era/cloud-use-in-british-universities/>

9 **Куликова, Е. В.** Облачные технологии и возможности их использования в образовательном процессе вуза // Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий. – Омск. – 2015. – № 2 (14). – С. 76–80.

10 **Четтыкбаев, Р. К.** «Облачные» технологии в образовании // Вестник Казахстанско-Американского Свободного Университета. – Усть-Каменогорск, 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://articlekz.com/article/31787>.

11 **Батура, Т. В., Мурзин, Ф. А., Семич, Д. Ф.** Облачные технологии : основные понятия, задачи и тенденции развития // Программные продукты и системы и алгоритмы. – 2014. – № 1. – С. 1–22.

REFERENCES

1 **Riz, Dzh.** Oblachnye vychisleniya [Cloud Computing]; [per. s angl. O. Kokorevoj]. – St.Petersburg : BHV-Peterburg, 2011. – 278 p. [in Russian].

2 **Srinivasan, S.** Cloud Computing Basics. – Springer, 2014. – 622 p.

3 **Belonozhko, P. P., Belous, V. V., Kucevich, N. A., Hramov, D. A.** Svobodnye oblachnye apparatno-programmnye platformy. Analiticheskij obzor. [Free cloud hardware and software platforms. Analytical review] // Internet-zhurnal «Naukovedenie», 2016. – Т. 8. – № 6 [in Russian].

4 **Mell, P., Grance, T.** The NIST Definition of Cloud Computing. SP 800-145. // National Institute of Standards and Technology. – 2011. [Electronic resource]. – URL : <https://doi.org/10.6028/NIST.SP.800-145>.

5 **Sleiter, N.** Oblachnye vychisleniya v obrazovanii : Analiticheskaya zapiska [Cloud Computing in Education : Policy Brief] / [Per. s angl. Institut YUNESKO po informacionnym tekhnologiyam v obrazovanii]. – Moscow, 2010. – 423 p. [in Russian].

6 **Smirnov, D.** Vozmozhnosti oblachnyh tekhnologij v processe proniknoveniya IT v obuchenii [Opportunities of cloud technologies in the process of IT penetration in education] / PC Week Review: Obrazovanie i IT. – Moscow, 2011. [Electronic resource]. – URL : <http://www.pcweek.ru/its/article/detail.php?ID=133130> [in Russian].

7 **Serik, M., Kultan, YA., Sadvakasova, A.** O vnedrenii oblachnyh tekhnologii v process obrazovaniya [On the introduction of cloud technologies in the education process] // Journal of knowledge society : International scientific journal. – 2016. – № 2. – P. 88–94. [in Russian].

8 **Bergström, J.** Cloud use in British universities // European Journal of Higher Education IT. – 2016. [Electronic resource]. – URL : <http://www.eunis.org/era/cloud-use-in-british-universities>.

9 **Kulikova, E. V.** Oblachnye tekhnologii i vozmozhnosti ih ispol'zovaniya v obrazovatel'nom processe vuza [Cloud technologies and the possibility of their use in the educational process of the university] // Vestnik Sibirskogo instituta biznesa i informacionnyh tekhnologij. – Omsk, 2015. – № 2 (14). – P. 76–80. [in Russian].

10 **Chettykbaev, R. K.** «Oblachnye» tekhnologii v obrazovanii [«Cloud» technologies in education] // Vestnik Kazahstansko-Amerikanskogo Svobodnogo Universiteta. – Ust'-Kamenogorsk, 2013. [Electronic resource]. – URL : <https://articlekz.com/article/31787> [in Russian].

11 **Batura, T. V., Murzin, F. A., Semich, D. F.** Oblachnye tekhnologii : osnovnye ponyatiya, zadachi i tendencii razvitiya [Cloud technologies : basic concepts, tasks and development trends] // Programmnye produkty i sistemy i algoritmy. – 2014. – № 1. – P. 1–22. [in Russian].

Материал 13.06.22 баспаға түсті..

*Ж. С. Алимова¹, Н. Н. Оспанова², А. З. Даутова³

^{1,2,3}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

О ВНЕДРЕНИИ ОБЛАЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

В данной статье представлены основные результаты проекта по теме «Разработка алгоритма управления образовательным процессом вуза на основе внедрения облачных технологий». Проект выполнен по хозяйственному договору № ЕП 222/2021 от 25 июня 2021 года между НАО «Торайғыровский университет» и ФГАОУ ВО «Белгородский государственный национальный исследовательский университет» (НИУ «БелГУ»). В ходе выполнения работы был проведен общий обзор облачных продуктов и, изучив мировой опыт по применению этих технологий в образовательном процессе, выявлены предпосылки, необходимость, преимущества и недостатки использования облачных продуктов в вузе. Также рассматривается электронное учебное пособие, составленное на основе собранного материала, основанного на изучении возможностей технологии использования облачных продуктов в образовательном процессе. Цель работы – изучение алгоритма использования возможностей облачных продуктов при организации учебного процесса в вузе и разработка электронного учебного пособия. В результате выполнения хозяйственных договорных работ были достигнуты следующие результаты: составлен отчет об анализе современных стратегий и методологических подходов использования облачных технологий в управлении образовательным процессом вуза; рассмотрен и обобщен потенциал современных образовательных технологий, использующих облачные сервисы; сделан выбор тем для электронного учебника по использованию облачных сервисов в организации процесса анализа и обучения облачных сервисов; разработан электронный учебник.

Ключевые слова: облачные технологии, управление учебным процессом, современные учебные пособия, электронный учебник, методика, стратегия, инновационные методы.

*Zh. S. Alimova¹, N. N. Ospanova², A. Z. Dautova³

^{1,2,3}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 13.06.22.

ABOUT THE IMPLEMENTATION OF CLOUD TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TRAINING

This article presents the main results of the project on the topic «Development of an algorithm for the management of the educational process in the university on the basis of the introduction of cloud technologies». The project was implemented under the economic agreement № EP 222/2021 from June 25, 2021 between NAO «Toraighyrov University» and FGAOU in «Belgorod State National Research University» (NIU «BelGU»). During the performance, there was a general review of cloud products and, after studying the world experience in the application of these technologies in the educational process, identified the preconditions, necessities, benefits and shortcomings of the use of products. There is also an electronic textbook, compiled on the basis of the collected material, based on the study of the possibilities of technology for the use of cloud products in the educational process. The purpose of the study and development of the algorithm for using the possibilities of cloud products in the organization of the educational process in the university. The results of the performance of economic contracts were as follows: compiled a report on the analysis of modern strategies and methodological approaches to the use of cloud technologies in the management of the educational process of the university; reviewed and summarized the potential of modern educational technologies using cloud services; made a choice for the electronic textbook on the use of cloud services in the organization of the process of analysis and training of cloud services; developed electronic textbook.

Keywords: cloud technologies, educational process management, modern textbooks, e-textbook, methodology, strategy, innovative methods.

<https://doi.org/10.48081/JPAV8474>

***А. М. Аязбаева¹, А. Алдабердыкызы², Э. Ф. Герфанова³,
Н. Б. Есенова⁴, Ф. А. Оспанова⁵**

^{1,3}Astana IT University,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

^{2,5}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

⁴Таразский государственный университет имени М. Х. Дулати,

Институт «Ұстаз», Республика Казахстан, г. Тараз

МОБИЛЬНЫЕ ПРИЛОЖЕНИЯ И ОНЛАЙН ПЛАТФОРМЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В данной статье описываются различные мобильные приложения и платформы для обучения английского языка, что является показателем дистанционного обучения. В статье показаны результаты обучения, основанные на сборе данных, полученных при анкетировании. Предоставляется также международный опыт внедрения мобильных приложений и их результаты в различные годы, на основе, которых можно делать соответствующие выводы. Внедрение мобильных приложений показывает значительное улучшение академической успеваемости студентов. Значение роли мобильных приложений в образовании постоянно растёт за счёт общедоступности и привлекательности с точки зрения новых технологий, а также возможностей, которые они предоставляют. Работая в оцифрованное время, невозможно не обходиться и не пополнять свои знания и опыт в сфере диджитализированных устройств. Чтобы преуспеть и преподнести урок в игровой, интерактивной, плодотворной манере, преподаватель постоянно должен повышать свои навыки в сфере мобильных приложений и обучающих платформ. Данная статья наиболее актуальна в данное время, в ней обобщен новый материал по использованию и влиянию новейших приложений и платформ на процесс обучения иностранного языка.

Ключевые слова: мобильные приложения, онлайн платформы, дистанционное обучение, иностранный язык.

Введение

Мобильные цифровые устройства стали частью повседневной жизни и рутинных практик учащихся, в том числе и значительной доли преподавателей учебных заведений, особенно более молодых. Данный вид образования подразумевает дистанционное обучение, при котором следует понимать такую организацию обучения, при которой студент получает доступ к учебно-методическим материалам и консультациям преподавателя в любое время. Также необходимо отметить, что данное обучение непрерывно. Еще один немаловажный пункт – это возможность выбирать самому уровень сложности заданий, а также ритм обучения. Значение роли мобильных приложений в образовании постоянно растёт за счёт общедоступности и привлекательности с точки зрения новых технологий, а также возможностей, которые они предоставляют.

Процесс обучения студентов специальностей информационных технологий отличается от специальностей лингвистического направления. Для технических специальностей требуется проработка именно терминологического вокабуляра. В данное время существует очень много различных методик по обучению. В этой статье отражены все характерные особенности обучения английскому языку студентов технических специальностей через мобильные приложения. Внедрение современных технологий в сферу образования, несмотря на оцифровизацию многих институтов, остается сложным и противоречивым процессом. Традиционная педагогическая консервативность образовательных учреждений и недостаточные ИТ-компетенции самих преподавателей ограничивают возможности внедрения новых технологий в образовательный процесс [1]. Поэтому многие студенты склоняются в сторону использования мобильных приложений в изучении языка. Как и во многих странах, в Казахстане для школьников используется онлайн платформа On-line mektep, где также есть возможность изучения языка бесплатно. Ролик с объяснением состоит из 5–7 минут с последующими упражнениями на закрепление, что очень радует, дети не устают от долгого бесконечного урока, а наоборот с интересными заданиями и формой подачи тестов упрощают принцип усвоения материала.

Материалы и методы

Данная статья носит дискриптивный характер, целью которой было показать результат использования мобильных технологий в изучении иностранного языка. Для достижения данной цели были поставлены следующие задачи:

1) установить наиболее популярные мобильные приложения и платформы;

2) обозначить перспективные направления в применении мобильных технологий в процессе обучения иностранному языку.

В работе описаны результаты, полученные на фоне проводимого анкетирования, в котором студенты отвечали на вопросы после пройденного курса. Участники были выбраны из категории, которые проходили обучение самостоятельно через мобильное приложение, без участия преподавателя. Эксперимент заключался в изучении английского языка через любое мобильное приложение, сроки обучения у всех были разные. Всего в анкетировании приняло 67 респондентов. В основном, принимавшие участие в анкетировании, уже работали по определенной профессии, имели среднее или высшее образование.

1 вопрос посвящался указанию пола респондента.

69 % женщин, 31 % мужчин. Если рассматривать этот вопрос с социальной точки зрения, то видно, что большая часть испытуемых – женщины, которые проводят меньше времени в социуме, а большую часть в гаджетах, именно на образовательных платформах. Данный показатель характеризует тем самым, что меняются коммуникационные навыки, не развиваются soft skills у потребителей использования мобильных приложений. Есть также и вторая причина использования мобильных приложений в образовательной сфере, они экономят свое время, изучая язык с помощью цифровых технологий. Данные результаты показывают, что женщины гораздо заинтересованы изучением языка и мобильнее (дисциплинированнее) в плане выбора.

Во 2 вопросе студенты указывали свой возраст и причину выбора изучения языка через мобильное приложение.

В основном это были люди возрастом от 17–35 лет: 12 % от 12–17 лет, 43 % 17–25 лет, 25–35 лет 32 %, 13 % возрастом от 35 и выше. Ответы на данный вопрос были практически идентичные, основная мысль заключалась в нехватке времени и в доступности изучения в любое время и с любой точки мира в онлайн и офлайн режиме. Респонденты, школьного и студенческого возраста отмечали об удобстве и естественности изучения предмета дома онлайн. Наибольший процент приходится на возрастную пик 17–25 лет, когда у человека строится большой потенциал и отмечаются большие амбиции, строятся планы на будущее, имеется какое-то представление о выбранной профессии. Также это говорит о том, что это наиболее приемлемый возраст для различения мобильных приложений и выбора наиболее подходящего контента и правильной цели. Цель изучения, в основном, получить хорошие навыки в удобное и свободное им время в связи с загруженностью на работе и учебе. Вторую планку занимает возрастная категория от 25 до 35 лет. Данная группа, как может быть отмечено, выбирает обучение через приложение

в связи с доступностью в финансовом плане. Это бюджетный вариант в сравнении обучения в группе на курсах или индивидуально с преподавателем. Возраст от 35 лет и выше больше регулируется предъявляемым требованиям на определенной работе, нежели желанием улучшить знание или повысить уровень языка. Возрастная категория 12–17 лет выбирает изучение через мобильное приложение в связи с ухудшением эпидемиологической ситуации в стране, а также доступностью использования необходимой программы.

3 вопрос посвящался тому, какое приложение пользовалось спросом: платное или бесплатное?

На данный вопрос результат был следующим: 38 % студентов взяли платный пакет; 56 % начинали с бесплатного, но продолжили обучение на платном; 6 % прошли курс в неполном объеме бесплатно. Многие приложения начинают обучение, в основном, от одного урока до 12 максимум, бесплатно, это известный маркетинговый ход, который обычно работает. Либо, после пробного бесплатного урока, предлагают очень низкую цену.

4 вопрос касался стоимости приложения, если оно было платным.

Ответы варьировались следующим образом: 29 % от 10–15 тысяч ежемесячно, 38 % от 15–20 тысяч, 33 % 20–25 тысяч за ежемесячный курс. Оплата также зависит от срока выкупаемого абонемента, на который есть соответствующие скидки. Существуют также курсы по 4000–5000 тг, но как показало исследование, не является успешным, так как содержит неудачные или некачественные занятия.

5 вопрос заключался в цели изучения английского языка, ответы на который в основном были для переезда за границу, для продвижения по карьерной лестнице, по учебе, и только 2 % ответили для саморазвития. Данные 2 % процента отвечающих изучали язык в течение одного месяца на бесплатной основе.

6 вопрос: Сколько времени уходило на изучение одного урока?

Возможные ответы: 1. менее одного часа, 2. 1–3 часа в день, 3. более 1 дня. По результатам данного вопроса, было видно, что студенты старались пройти обучение сразу в один день, в максимально короткие сроки. Более 70 % проходили обучение за менее одного часа и остальные 19 % в течение одного дня. Около 10 % проходили материал более одного дня.

7 вопрос: Ваше обучение охватывало все 4 вида деятельности?

Варианты ответов: 1. Да; 2. Нет, только грамматика; 3. Нет, только работа над вокабуляром; 4. Только над 2 видами (вокабуляр и грамматика) или (аудирование и говорение). 35 % работали над пополнением словарного запаса, 15 % над грамматикой, остальные 50 % работали над развитием двух видов навыков. Все зависело от того, какое приложение использовалось

во время изучения английского языка. Согласно реакциям тестируемых, наиболее результативный показатель является при изучении словарного запаса и становлении грамматики.

8 вопрос: Сколько времени занимало изучение языка? Какова была длительность курса? Варианты ответов: 1 месяц, 3 месяца, 6 месяцев, 6 и более месяцев. Также возможность написания комментария. 6 % процентов респондентов прошли курс в течение одного месяца, только начальный уровень, продления не было. 56 % изучали три месяца, при чем, также, не закончив соответствующий уровень до конца. 38 % процентов обучались шесть месяцев.

9 вопрос: Удовлетворены ли вы изучением языка, используя мобильное приложение?

42 процента удовлетворены, 18 процентов не достигли поставленного результата и 60 % ответили, что усвоили материал, но не закрепили свой результат, имеют пробелы. Однако в комментарии также было указано, что они имеют доступ к материалам и могут пройти курс заново, закрепив и повторив тем самым все, что им необходимо.

10 вопрос: Какое мобильное приложение вы использовали? На данный вопрос пришли разнообразные ответы. Многие респонденты использовали одно и более приложений на бесплатной основе: «Cake: новые уроки каждый день»; «Говорить по-английски за 30 дней с русского», «Курсы английского. Учить английский с ED», «Parla», «Английский A1 для начинающих». Работая над аудированием, студенты использовали BBC. Данные ответы показывают, насколько у каждого испытуемого были разные цели, некоторые из отвечающих имели сильный мотивационный уровень и, соответственно, изучали несколько приложений одновременно.

11 вопрос: Какие изменения или новшества вы бы включили в известное вам приложение.

На данный вопросы были различные ответы: включить больше новых слов на уроках, внести грамматические правила в теоретическую часть, замедлить скорость воспроизводимости слов, некоторые приложения не работают оффлайн, есть орфографические ошибки, много рекламы (не во всех).

На основе данного исследования, а также многих других можно с уверенностью говорить, что технологический и цифровой прогресс внес свои коррективы в русло всей планеты в научном и образовательном русле. Процесс внедрения и обновления цифровых технологий не обошел стороной все ступени образования. Обновлению подверглись не только методы преподавания, но и процесс коммуникации, само представление о его участниках. Согласно 1 вопросу анкетирования, мы видим, что большая часть респондентов женщины, что также является немаловажным фактором и

указывает на то, что женская сторона проводит больше времени саморазвитию и использованию мобильных приложений для образования. Интернет, который рождался в чисто мужской среде военных и программистов, давно уже потерял свою гендерную идентичность, в наше время женщины проводят больше времени за изучением мобильных услуг [2–3]. Услуги, предоставляемые мобильными приложениями, помогают населению изучать различные языки в ускоренном режиме за минимальные расходы времени и финансов, а учитывая эпидемиологическую ситуацию в мире, изучение языков через мобильные приложения приобретает еще большую популярность. Мобильные приложения дают возможность обучающимся формировать прямой обмен информацией. Используя современные технологии, в настоящий момент мобильное общество может не только упростить бытовые аспекты повседневной жизни, но и решать задачи глобального порядка [4–6].

Результаты и обсуждения

Нижеприведенные исследования отражают эффективность использования мобильных приложений в процессе обучения иностранному языку.

По результатам исследования в 2015 г., проведенного в Кадисском университете, Испания (Universidad de Cádiz) [7], было установлено, что использование мобильных приложений с элементами геймификации упрощает и делает более эффективным как учебный процесс, так и процесс оценивания. Результаты 4-недельного исследования указывают на увеличение словарного запаса студентов и совершенствование письменных умений. Поэтому, более долгое изучение иностранного языка приводит к большим результатам. Студенты, проходившие анкетирование, также отмечали большой интерес к более нестандартным методам изучения с элементами геймификации.

В статье Данилиной Е. К. приводится ряд исследований по внедрению мобильных технологий в изучение иностранного языка [8].

В 2005 г. в Сингапуре было проведено исследование, посвященное использованию мобильных телефонов в оценивании при обучении английскому языку [9]. Его целью явилось решение двух вопросов: является ли идея использования мобильных телефонов в обучении технически выполнимой и каковы потенциальные недостатки и преимущества такого проекта. Исследователи пришли к выводу, что проведение оценивания на базе мобильных технологий имеет ряд преимуществ, таких как немедленная обратная связь, независимость от местоположения и времени, большие возможности для формирующего оценивания.

Конечно, несмотря на положительные результаты использования мобильных приложений в изучении иностранного языка, многие студенты возрастом от 35 отметили желание обучаться по традиционной форме, так как развитие soft skills является неотъемлемой частью процесса обучения.

В 2010–2011 гг. проводился эксперимент по внедрению мобильных приложений (мобильной почты) для развития письменно-речевых навыков студентов двух университетов: университета в Аджлуне, Иордания (Ajloun University College) и Маджмейском университете, Саудовская Аравия (Majmaa University) [10]. Авторами было отмечено, что экспериментальная модель интеграции мобильных приложений способствовала значительному улучшению академической успеваемости студентов, в частности, электронная почта оказывала положительное влияние на мотивацию к обучению письму. Исследователи привели данные о совершенствовании синтаксической структуры предложений, орфографии, пунктуации, грамматической корректности. Значительные улучшения отмечены при структурировании предложений и написании небольших абзацев.

Существует еще ряд различных программ для изучения языка, а также есть приложения для проверки знаний: 1. Kahoot, Socrative, Pollingeverywhere. Эти приложения позволяют организовать викторины, опросы, обсуждения; можно прикрепить видео; бесплатно, но требуется регистрация; 2. Quizlet. mClicker (сервис); Mentimeter (сервис); Google-form позволяют организовать опросы. Plickers – позволяет организовать тестирование, а также голосование. Таким образом, становится ясно, что с помощью технологий проводится какая-то запланированная работа.

На сегодняшний день самая популярная платформа для занятий Teams, возможности которой не ограничиваются в проведении занятий в онлайн режиме. Данная платформа ориентирована на составлении презентаций в онлайн формате, тестовых заданий, а также их оценке.

Необходимо еще отметить интерактивную доску Miro (Рисунок 1). Данная платформа позволяет оформить уроки и включить все необходимое для изучения языка. Основным преимуществом этой доски является бесконечность. На ней можно демонстрировать и формировать слайды, заметки, изображения, видео, активные ссылки.

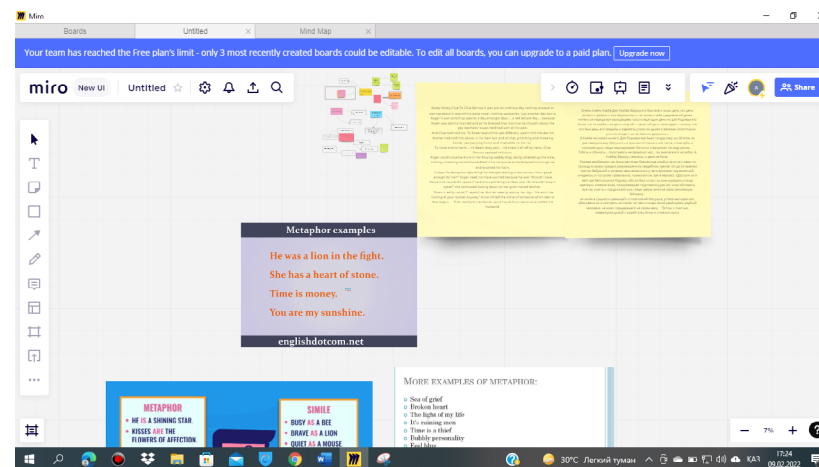

Рисунок 1 – Отрывок урока на доске Miro

На рисунке 1 изображен небольшой отрывок одного урока по дисциплине Critical Thinking. На данной доске возможно уместить все занятия по одной дисциплине, либо несколько дисциплин и внутри каждого предмета разделить на уроки с помощью специальных границ. Доску можно приближать и уменьшать. Для того чтобы легко ориентироваться на ней, можно воспользоваться картой.

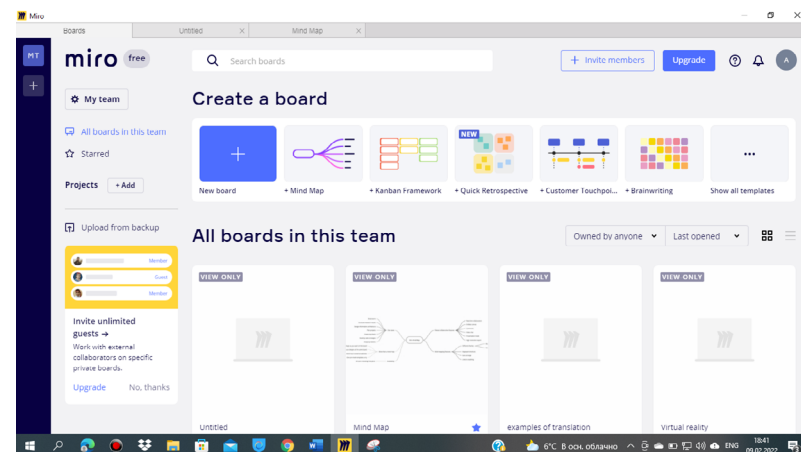

Рисунок 2 – Главная страница Miro

На рисунке 2 можно увидеть возможности этого гиганта на бесплатной основе, которых вполне достаточно для работы. Есть еще больше возможностей на платной основе. Эта доска обладает различными видами инструментов, разнообразными графическими возможностями представления материала.

Работая с Migo, вы также имеете возможность принимать ответы студентов на этой же доске, ответов может быть множество, в разнообразном формате и объеме. Эти ответы могут видеть и другие студенты, что дает возможность повышения опыта, результатов, практик. Мир – это универсальный инструмент в руках преподавателя, нацеленного на интерактивный, захватывающе обучающий урок.

Выводы

В целом необходимо отметить, что, работая в оцифрованное время, невозможно не обходиться и не пополнять свои знания и опыт в сфере диджитализированных устройств. Чтобы преуспеть и преподнести урок в игровой, интерактивной, плодотворной манере, преподаватель постоянно должен повышать свои навыки в сфере мобильных приложений и обучающих платформ. На данный момент наиболее популярными являются «Саке», «Говорить по-английски за 30 дней с русского», «Курсы английского. Учить английский с ED», «Parla», «Английский A1 для начинающих», BBC. Среди обучающих платформ наиболее популяризован Teams (который включает разнообразные приложения, как power point, создание тестов и заданий) и набирающая обороты доска Migo для совместной работы, на которой можно устраивать голосование, оставлять заметки, проводить мозговой штурм, организовывать различные игры.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Kropachev, P., Imanov M., Borisevich Y., Dhokane I. Information technologies and the future of education in the Republic of Kazakhstan // Scientific Journal of Astana IT University. – 2020. – № 1. – P. 30–38.
- 2 Садыкова, Р. Простые сложности. // РБК. – 2013. – № 3. – С 108–113.
- 3 Кабденова, А. Б., Капаргазина, А., Аязбаева, А. М. Дистанционное обучение в современной системе образования. // Материалы международной научно-практической конференции «Шокан оқулары-24», посвящённой 185-летию Шокана Уалиханова. – Т. 3. – Кокшетау, 2020. – С. 324–329.
- 4 Москвина, Ж. О. Мобильный интернет. Новые коммуникативные возможности // Вестник Московского Университета. Серия 10. Журналистика. – 2010. – № 2. – С. 57–65.

5 Кислая, Н. В., Аязбаева А. М. Расширение словарного запаса в процессе чтения текстов на основе использования платформы Google для студентов-переводчиков // Сборник трудов по материалам Международной научно-практической конференции «Инновационная парадигма развития современной педагогики». – Петрозаводск: МЦНП «Новая Наука», 2020. – С. 100–103.

6 Рамазан, М., Аязбаева А. М. Электронное обучение как средство лингвострановедческого аспекта в преподавании английского языка // Илимий-инновацион журнал. Филологические исследования : язык, литература, образование. – 2021. – № 1–2(3). – С. 81–84.

7 Berns, A., Palomo-Duarte, M., Dodero, J. M., Ruiz-Ladrón, J. M., Calderón Márquez, A. Mobile apps to support and assess foreign language learning // Critical CALL : Proceedings of the 2015 EUROCALL Conference, Padova, Italy. – Dublin, 2015. – P. 51–56.

8 Данилина, Е. К. Анализ опыта внедрения мобильных технологий для обучения иностранному языку на университетском уровне в России и за рубежом. // Общество : социология, психология, педагогика. – 2018. – № 4. – С. 1–6

9 Wong, C. C., Sellan, R., Lee, L. Y. Assessment using mobile phone – An exploratory study // International Association for Educational Assessment. [Electronic resource]. – URL : http://www.iaea.info/documents/paper_1162a2913.pdf

10 Alzu'bi, M. A., Sabha, M. R. N. Using mobile-based email for English foreign language learners // TOJET : The Turkish Online Journal of Educational Technology. – 2013. – № 12(1). – P. 178–186.

REFERENCES

- 1 Kropachev, P., Imanov, M., Borisevich, Y., Dhokane, I. Information technologies and the future of education in the Republic of Kazakhstan // Scientific Journal of Astana IT University. – 2020. – №1. – P. 30–38.
- 2 Sadykova, R. Prostye slozhnosti [Simple difficulties] // RBK. – 2013. – № 3. – P. 108–113.
- 3 Kabdenova, A. B., Kapargazina, A., Ayazbayeva, A. M. Distantionnoye obucheniye v sovremennoy sisteme obrazovaniya [Distance learning in the modern education system] // Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii «Shokan okulary-24», posvyashennoi 185-letiu Sh. Ualikhanova. Tom 3. – Kokshetau, 2020. – P. 324–329.

4 **Moskvina, Zh. O.** Mobilnyi internet. Novye kommunikativnye vozmozhnosti [Mobile Internet. New communication possibilities] // Vestnik Moscovskogo Universiteta. Seriya 10. Zhurnalistika. – 2010. – № 2. – P. 57–65.

5 **Kislaya, N. V., Ayazbayeva, A. M.** Rasshireniye slovarnogo zapasa v protseste chteniya tekstov na osnove ispolzovaniya platformy Google dlya studentov – perevodchikov [Vocabulary expansion in the process of reading texts based on the use of the Google platform for translators- students] // Sbornik trudov po materialam Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii «Innovatsionnaya paradigma razvitiya sovremennoi pedagogiki». – Petrozavodsk, MTsNP «Novaya nauka», 2020. – P. 100–103.

6 **Ramazan, M., Ayazbayeva, A. M.** Elektronnoye obucheniye kak sredstvo lingvostranovedcheskogo aspekta v prepodavanii angliiskogo yazyka [E-learning as a means of linguistic and cultural aspect in teaching English] // Ilmii-innovatsionn zhurnal. Filologicheskoye issledovaniye : yazyk, literature, obrazovaniye. – 2021. – № 1–2(3). – P. 81–84

7 **Berns, A., Palomo-Duarte, M., Doderio, J. M., Ruiz-Ladrón, J. M., Calderón Márquez, A.** Mobile apps to support and assess foreign language learning // Critical CALL : Proceedings of the 2015 EUROCALL Conference, Padova, Italy. – Dublin, 2015. – P. 51–56.

8 **Danilina, Ye. K.** Analiz opyta vnedreniya mobilnykh tehnologii dlya obucheniya inostrannomu yazyku na universitetskom urovne v Rossii i za rubezom [Analysis of the experience of introducing mobile technologies for teaching a foreign language at the university level in Russia and abroad] // Obshchestvo : sotsiologiya, psikhologiya, pedagogika. – 2018. – № 4. – P. 1–6.

9 **Wong, C. C., Sellan, R., Lee, L. Y.** Assessment using mobile phone – An exploratory study // International Association for Educational Assessment. [Electronic resource]. – URL : http://www.iaea.info/documents/paper_1162a2913.pdf.

10 **Alzu'bi, M. A., Sabha, M. R. N.** Using mobile-based email for English foreign language learners // TOJET : The Turkish Online Journal of Educational Technology. – 2013. – № 12(1). – P. 178–186.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

*Ә. М. Аязбаева¹, А. Алдабердықызы², Э. Ф. Герфанова³,
Н. Б. Есенова⁴, Ф. Ә. Оспанова⁵

^{1,3}Астана IT Университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

^{2,5}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы Нұр-Сұлтан қ.

⁴М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, «Ұстаз» институты,
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.
Материал 13.06.22 баспаға түсті.

ШЕТ ТІЛІН ОҚИТУДАҒЫ МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР МЕН ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАЛАР

Мақалада қашықтықтан оқытудың көрсеткіші болып табылатын ағылшын тілін үйренуге арналған әртүрлі мобильді қосымшалар мен платформалар сипатталған. Еңбекте сауалнама нәтижесінде алынған мәліметтер негізінде оқу нәтижелері көрсетілген. Сондай-ақ мобильді қосымшаларды енгізудің халықаралық тәжірибесі мен олардың әр жылдардағы нәтижелері қарастырылған, соның негізінде тиісті қорытынды жасауға болады. Мобильді қосымшаларды енгізу студенттердің оқу үлгерімінің айтарлықтай жақсарғанын көрсетеді. Мобильді қосымшалардың білім берудегі рөлінің маңыздылығы жаңа технологиялар тұрғысынан жалпы қолжетімділік пен тартымдылығына, сондай-ақ мүмкіндіктеріне байланысты үнемі өсіп келеді. Цифрланған уақытта цифрландырылған құрылғылар саласындағы білім мен тәжірибені қолданбау және толықтырмау мүмкін емес. Сабақты ойын түрінде, интерактивті, нәтижелі өткізу үшін мұғалім мобильді қосымшалар мен оқыту платформаларды пайдалану саласында үнемі біліктілігін арттыруы керек. Бұл мақала қазіргі уақытта ең өзекті болып табылады, онда шет тілін үйрену үдерісіне соңғы қолданбалар мен платформалардың қолданылуы мен әсері туралы жаңа материал жинақталған.

Кілтті сөздер: мобильді қосымшалар, онлайн платформалар, қашықтықтан оқыту, шет тілі.

*A. M. Ayazbayeva¹, A. Aldaberdikyzы², E. F. Gerfanova³,
N. B. Yesenova⁴, F. A. Ospanova⁵

^{1,3}Astana IT University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

^{2,5}L. N. Gumilev Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

⁴M. Dulati Taraz State University, «Ustaz» Institute,
Republic of Kazakhstan, Taraz.

Material received on 13.06.22.

MOBILE APPS AND ONLINE PLATFORMS FOR LEARNING FOREIGN LANGUAGE

This article discusses various mobile applications and platforms for learning English, which represent distance learning. The article shows the learning outcomes based on data collection, generated from the survey. It also provides international experience in the use of mobile applications and their results in various years, based on which we come to relevant conclusion. The implementation of mobile applications shows the significant development of students' academic results. The importance of the role of mobile applications in education is constantly growing due to the general availability and attractiveness in terms of new technologies, as well as the opportunities they provide. Working in a digitized time, it is impossible not to bypass and replenish your knowledge and experience in the field of digitalized devices. In order to succeed and deliver the lesson in a playful, interactive, fruitful manner, the teacher must constantly improve their skills in the field of mobile applications and learning platforms. This article is the most relevant, it summarizes new material on the use and impact of the latest applications and platforms on the process of learning foreign language.

Keywords: mobile applications, online platforms, distance learning, foreign language.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/ASNQ5865>

***Г. У. Досполова¹, Г. Е. Токмырзаева²,
А. Д. Ескараева³, Р. К. Есенова⁴**

^{1,2}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.;

^{3,4}Болашақ университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЖОБАЛАУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕ

Бұл жұмыста студенттердің жобалық дағдыларын қалыптастыруда жобалар кешенін жүзеге асыру мүмкіндігі қарастырылады. Мақаланың мақсаты болашақ мұғалімдердің жобалау дағдыларын қалыптастыру құралы ретінде жобалар кешенін пайдалану тиімділігін негіздеу болып табылады. Мақала авторлары ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде «жоба», «жобалау» ұғымдарының анықтамаларын нақтылады. «Жобалау дағдылары» ұғымы оның қалыптасуында үш негізгі кезеңнен өткендігі анықталды, оның барысында осы дағдылардың мәні, құрылымы, тізімі мен құрамы, сондай-ақ олардың қалыптасу ерекшеліктері негізделді. Соңғы жылдардағы зерттеулер білім беру үдерісінің әртүрлі педагогикалық мүмкіндіктері тұрғысынан жобалау дағдыларын қалыптастыру процесін қарастыруға мүмкіндік беретіні көрсетілген. Ғылыми-әдістемелік деңгейде жобалау қызметіне арнайы дайындық қажеттілігі мен оның жеткіліксіздігі арасында сәйкессіздік бар, бұл орта педагогикалық білім беру мекемелерінің оқу жоспарларында арнайы курстардың болмауынан және сәйкесінше нақты білім беру жағдайында жобалар кешенін жүзеге асырумен жүйелі жобалау іс-әрекетінің практикасын ұйымдастырудан көрінеді. Өзара байланысты төрт кезең анықталды және мазмұнды сипатталды: мотивациялық-ынталандырушы, ақпараттық, технологиялық және бақылау-рефлексивті, олар жобалау дағдыларын қалыптастыру моделінде ұсынылған. Зерттеу нәтижелері бойынша жобалау дағдылары педагогикалық дағдылардың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатындығы және білім мен практикалық

іс-әрекеттердің, жобалау операцияларының жиынтығымен ұсынылатындығы анықталды.

Кілтті сөздер: жобалар, жобалау, қалыптастыру, жобалау дағдылары, студенттер, құралдар, шарттар.

Кіріспе

Әлеуметтік-педагогикалық деңгейде мәселенің және зерттеу тақырыбының өзектілігі жалпы орта білім беруді жаңғыртудың негізгі ережелерін іске асыру қажеттілігі мен мұғалімдердің педагогикалық шындықтың объектілерін жобалау қабілетін дамытудың қол жеткізілген деңгейі арасындағы сәйкессіздікке байланысты. Біз болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығы кезінде жобалау дағдыларын қалыптастыру қажет деп санаймыз, ол арқылы біз ғылыми негізделген және педагогикалық шындықтағы тиісті өзгерістерді зерттеу, түсіну, болжау және құрастыру қабілеттерін түсінеміз. Осы уақытқа дейін орта білім беру жүйесіндегі бұл дағдылар өздігінен қалыптасады, бұл кәсіби даярлыққа теріс ықпал етеді, оның кемшіліктері бүкіл білім беру жүйесіндегі оқыту мен тәрбие сапасына жағымсыз әсер береді [1].

Ғылыми-теориялық деңгейде зерттеу мәселесінің өзектілігі болашақ мұғалімдердің ұйымдастырушылық, коммуникативті дағдыларын қалыптастыру мәселесінің зерттелу жағдайы мен орта педагогикалық білім беру жүйесінде жобалау көзқарастарын қалыптастырудың ғылыми негізделген үдерісінің жеткіліксіз дамуы арасындағы сәйкессіздікпен белгіленеді. Бұл әлі де педагогикалық жобалаудың қанағаттанарлықсыз дамуына әкеледі. Педагогикалық жобалау деп біз тәрбие мен оқыту процесінің жаңа жағдайларын жасауды немесе бар жағдайларын өзгертуді алдын-ала анықтайтын дербес полифункционалды педагогикалық қызметті түсінеміз [2].

Жобалар кешені дегеніміз - салыстырмалы түрде дербес, белгілі бір тұтастықты құрайтын және жалпы негізбен - жобалау қызметімен байланысты әртүрлі жобалардың жиынтығы [3].

Мәселенің өзектілігі мен анықталған сәйкессіздіктер зерттеу проблемасын мәселесін белгіледі, бұл кәсіби даярлық үдерісінде болашақ мұғалімдердің жобалық дағдыларын қалыптастыру үшін педагогикалық құралдарды іздестіруден және таңдаудан тұрады.

Зерттеудің мақсаты: болашақ мұғалімдердің жобалау дағдыларын қалыптастыру құралы ретінде жобалар кешенін қолданудың тиімділігін анықтау, белгілеу және негіздеу.

Материалдар мен әдістер

Жобалау теориясының педагогикада таралуы «жоба» терминін әр іс-әрекеттің рөлі мен орнын, осы іс-әрекеттерді жүзеге асыру уақытын, олардың қатысушылары мен жағдайларын нақтылап, бүкіл іс-қимыл жүйесінің тиімділігіне қажетті нақты педагогикалық тапсырманы орындау үшін мұғалімнің іс-әрекетінің дамыған жүйесі мен құрылымын белгілеу мақсатында қолдануда көрініс тапты [4].

«Жобалау» категориясы соңғы отыз жыл ішінде жалпы ғылыми, жалпы мәдени, философиялық тұжырымдама мәртебесінде бекітілді. Сондықтан жобалау мәселелерін көтеретін ғылыми әдебиеттерде көптеген анықтамалар бар екені анық. Жалпы пікірлердің бірі – жобалау дегеніміз – бұл жобаны құру үдерісі, ұсынылған немесе болуы мүмкін объектінің, жағдайдың болашақ үлгісі (И. В. Котляров). Дж. Пейдж жобалау – бұл «қазіргі фактілерден болашақтың мүмкіндіктеріне шабытпен секіру» деп санайды [5].

Бұдан кейінгі зерттеулер педагогикалық жобалауды былай қарастыруға мүмкіндік береді:

- педагогтер, оқушылар, педагогикалық қоғамдастық қауымдастығының жаңа формаларын, білім берудің жаңа мазмұны мен технологияларын, педагогикалық қызмет пен ойлау тәсілдері мен технологияларын «теңестіру» үдерісі (Болотов В. А., Исаев Е. И., Слободчиков В. И.);

- оқушылар мен педагогтердің алдағы іс-әрекетінің негізгі бөлшектерін алдын-ала әзірлеу (Безрукова В. С.).

«Жобалау дағдылары» категориясының мазмұнын белгілеу үшін осы дағдыларды бөліп көрсету негізін анықтау қажет. Сонымен, ең көп таралған анықтамалардың бірі – Н. В. Кузьмина ұсынған жіктеу түрі [6].

Жобалау дағдыларын қалыптастыру мәселесі бойынша жүргізілген талдау зерттеудің үш кезеңін шартты түрде бөлуге мүмкіндік береді (1-сурет).

Бірінші кезең (1970-1980ж.ж.)

педагогикалық қызмет компоненттерінің құрылымы негізделеді, "жобалау дағдылары" категориясын анықтау үшін алғышарттар жасалады.

Екінші кезең (1980-1990 ж.ж.)

"педагогикалық дағдылар" санатын нақтылау, осы дағдылардың тізімі мен құрамы

Үшінші кезең (1990 ж. қазіргі кезеңге дейін)

жобалау дағдылары арнайы қарастыру тақырыбына айналады және педагогикалық шындықтың өзгеруін барынша түсіну және болжау қабілеті ретінде анықталады.

Сурет 1 – «Жобалау дағдылары» ұғымын зерттеу кезеңдері

Осы суреттен көріп отырғанымыздай, бірінші кезең (1970–80 жж.) – Н. В. Кузьминаның еңбектерінің пайда болуымен сипатталады, онда педагогикалық іс-әрекет компоненттерінің құрылымы негізделеді, «жобалау дағдылары» категориясын белгілеу үшін алғышарттар жасалады.

Екінші кезең (1980-90жж.) – «педагогикалық дағдылар» категориясын нақтылау бойынша зерттеулерді жалғастырумен, осы дағдылардың тізбесі мен құрамымен сипатталады.

Осы кезеңде Н. В. Кузьминаның, А. К. Маркованың, В. А. Слостеніннің, А. И. Щербаковтың және басқалардың еңбектері пайда болады, онда жобалау компоненті педагогикалық дағдылардың компонентімен белгіленеді, ал оның сипаттамасы «жобалау дағдылары» категориясын одан әрі анықтауға негіз болады.

Үшінші кезең (1990–2000 жж.) – А. К. Маркованың [7], Н. С. Глуханюктың, Г. А. Лебедеваның және т. б. еңбектерінің пайда болуымен сипатталады, онда жобалау дағдылары арнайы қарастырылатын тақырыпқа айналады және педагогикалық шындықтың өзгеруін барынша түсіну және болжау қабілеті ретінде анықталады [8].

Сонымен қатар, бұл зерттеулер негізінен жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде жобалау дағдыларын қалыптастыру аспектісін көрсетеді, бұл орта кәсіптік білім беру жүйесі үшін зерттелетін проблеманы сақтайды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Студенттердің жобалық дағдыларын қалыптастыру моделін әзірлеуді біз зерттеудің әдіснамалық негізін құрайтын психология мен педагогиканың бірқатар іргелі ережелерін ескере отырып жүзеге асырдық. Белсенді іс-әрекет тәсілі болашақ мұғалімдердің жобалау дағдыларын қалыптастыру моделін әзірлеудің негізі болып табылады. Осыған сәйкес білім беру үдерісі шеңберінде жобалау дағдыларын қалыптастырудың төрт кезеңін бөліп көрсеткен жөн: мотивациялық-бағытталған, ақпараттық-теориялық, технологиялық және бақылау-түзету кезеңдері [9].

Зерттеу міндеттеріне сәйкес тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар жүргізілді. Бұл жұмыстың мақсаты – модельдің тиімділігін анықтау. Салыстыру былай өткізілді: тәжірибелік жұмыстың басында және соңында орындалған жобаның нәтижелері бойынша осы және басқа топ студенттерінің дағдылар деңгейі анықталды [10].

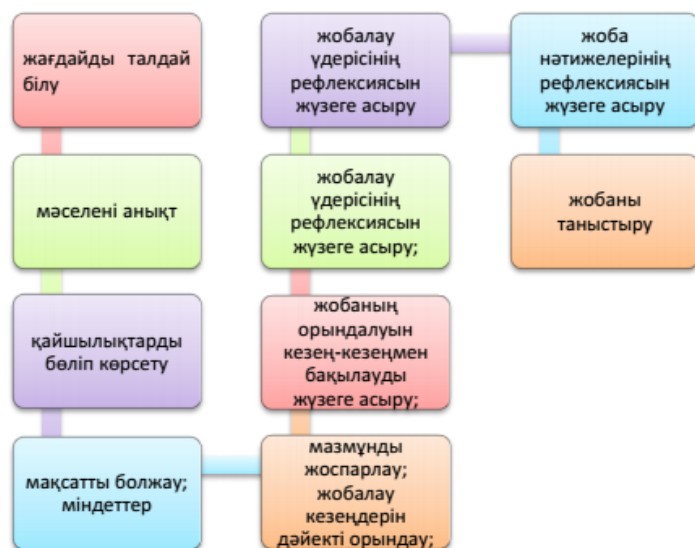
Жобалардың сапасын бағалау кезінде мынадай өлшемдер пайдаланылды:

1 Жобалау үдерісі (тақырыптың өзектілігі; мақсатты белгілеудің айқындылығы және жобалау тапсырмалары; жоба мазмұнын әзірлеудің көлемі мен толықтығы, ұсынылған шешімдердің дәлелділігі; жазбаны ресімдеу сапасы) [11].

2 Қорғау үдерісі (баяндаманың сапасы; көпшілік алдында сөйлеу мәдениеті; сұрақтарға жауаптар; баяндамашының іскерлік және ерік қасиеттері; эмоциялық құрамдас бөлік) [12].

Студенттердің жобаларын бағалау стандартты межелік бойынша жүргізілді: 2 балл – «қанағаттанарлықсыз», 3 балл – «қанағаттанарлық», 4 балл – «жақсы», 5 балл – «өте жақсы». Әр көрсеткіш бойынша ұпайларды жинақтай отырып, біз 20-дан 50 балл аралығындағы баға аламыз. Бұл ретте, егер бағалау нәтижелері бойынша студент 27 балдан аспаса, жобаның сапасы төмен болып саналады; орташа – 28-ден 35 балға дейін; жақсы – 36-дан 43 балға дейін; жоғары – 44-тен 50 балға дейін.

Жобалық дағдылардың қалыптасуын сарапшылар келесі өлшемдер бойынша бағалады (2-сурет):

Сурет 2 – Жобалық дағдылардың өлшемдері

Алынған балдардың сомасы бойынша студенттердің жобалау дағдыларының қалыптасу деңгейі анықталды: төмен деңгей 26-дан 35 балға дейін; орташа деңгей – 36-дан 45 балға дейін; жақсы – 46-дан 55 балға дейін; жоғары деңгей – 56-дан 65 балға дейін.

Деректерді талдау «жоба сапасы» және «жоба дағдылары» айнаымалылары бір-бірімен тығыз байланысты екенін атап өтуге мүмкіндік береді. Эксперименттік топтың студенттерінде жобаның сапасын және сәйкесінше жобалау дағдыларының қалыптасу деңгейін байқататын көрсеткіштерде өзгерістер болды. Бақылау тобында берілген параметрлердегі шамалы өзгерістерді атап өтуге болады, бұл оң динамиканы үдеріс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Ұсынылған жобаларды сипаттайтын екі топтың сапалық көрсеткіштерін талдау жобалау қызметін игерудің жалпы оң динамикасын көрсетеді.

Эксперименттік топ бақылау тобына қарағанда жоғары көрсеткішті көрнекі көрсетеді. Тәжірибелік-эксперименталдық жұмыстың жобалау дағдылары деңгейіне әсерін бағалау үшін біз белгілер өлшемдерін қолдандық. Бұл әдіс әзірленген модель жобалау дағдыларының қалыптасу деңгейінің өзгеруіне әсер еткенін тексеруге мүмкіндік береді.

Бұл әдіспен алдымен нәтижелері төмендеген сыналұшылар саны есептеледі, содан кейін оны таза кездейсоқтық негізінде күтуге болатын санмен салыстырады. Әрі қарай, оның қаншалықты сенімді екенін білу үшін осы екі санның арасындағы айырмашылық анықталады. Есептеу кезінде деңгейдің жоғарылағанын куәландыратын нәтижелер плюс белгісімен, ал төмендеу нәтижелері минус белгісімен алынады, айырманың болмау жағдайлары ескерілмейді.

Айта кету керек, жобалау дағдыларын қалыптастыру үдерісі көбінесе студенттердің жеке сипаттамаларымен белгіленеді.

Студенттердің жобалау дағдыларын қалыптастырудың құрылымдық және функционалды моделін жүзеге асыру бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыс дидактикалық тәсілдерді ғана емес, сонымен қатар жеке студенттерде олардың қалыптасу үдерісінің жеке сипаттамаларын анықтауға мүмкіндік берді. Жеке сипаттамаларға сүйене отырып, біз студенттердің жобалау тәжірибесінің болуы, жобалау іс-әрекетімен айналысуға деген уәжі мен ынтасы, дербестігі мен саналы түрде меңгеруі жобалаудың тиімді дамуына ықпал етеді деген қорытындыға келдік.

Қорытынды

Осылайша, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс, егер нысаналы және жүйелі жобалау қызметіне негізделген жобалар кешенін қолдана отырып, білім беру үдерісі шеңберінде студенттердің педагогикалық жобалау дағдыларын қалыптастырса, онда тұтастай алғанда жобалау үдерісін, сондай-ақ оның әр кезеңін саналы меңгеру деңгейі айтарлықтай артатынын растады, бұл нәтижесінде болашақ мұғалімдердің жобалау дағдыларының неғұрлым жоғары деңгейіне әкеледі.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Колесникова, И. А., Горчакова- Сибирская, М. П. Педагогическое проектирование : учеб. пособие для высш. учеб. заведений [Текст] / М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.
- 2 Поташник, М. М., Левит, М. В. Как подготовить и провести открытый урок (современная технология) : методическое пособие [Текст] / М. : Педагогическое общество России. – 112 с.
- 3 Чернобай, Е. В. Проектирование учебного процесса учителем в современной информационной образовательной среде [Текст] / М. : УЦ «Перспектива», 2011. – 112 с.
- 4 Фещенко, Т. С. Современный педсовет : руководство к действию: методическое пособие [Текст] / М. : УЦ «Перспектива», 2010. – 118 с.

5 **Сагателова, Л. С.** Методика формирования проектировочных умений у учителей математики [Текст] // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. – 2016. – №1 (26). – С. 93–100.

6 **Алмешова, Ж.К.** Болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздері [Мәтін] // Молодой ученый. – 2014. – № 4.1 – С. 31–33.

7 **Бахшиева, С. М.** Педагогикалық жобалау: теориясы мен технологиясы : Оқулық. [Мәтін]. – Алматы : ЖШС РПБК «Дәуір», 2011. – 336 б.

8 **Безруков, В. С.** Проектирование педагогических систем [Текст] – Самара, 2007. – 315 с.

9 **Тұрдалиева, Э., Ақынова, Ж.** Жобалау технологиясын қолдану әдістері [Мәтін] // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2006. – № 5. – Б. 36–40.

10 **Абдиева, Ш. Д.** Жобалау әдісін қолдану арқылы студенттердің тіл үйренуге деген белсенділігі мен қызығушылығын арттыру [Мәтін] // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2010. – № 3. – Б. 39–43.

11 **Сатбекова, А.А.** Қазақ тілін жобалау әдісі арқылы оқыту жүйесінің дидактикалық ұстанымдары [Мәтін] // Білім – Образование. – 2006. – № 3. (27). – Б. 48–52.

12 **Әбдікәрім, Т. М.** Магистранттарға қазақ тілін жобалай оқыту технологиясының әдістемелік негізі [Мәтін] // ЕҰУ Хабаршысы. Гуманитарлық ғылымдар сериясы. – 2012. – № 3 (88). – Б. 63–66.

REFERENCES

1 **Kolesnikova, I. A., Gorchakova-Sibirskaja, M. P.** Pedagogicheskoe proektirovanie : ucheb. posobie dlja vyssh. ucheb. zavedenij [Pedagogical design : textbook. allowance for higher textbook establishments] [Text] / Moscow : Izdatel'skij centr «Akademija», 2005. – 288 p.

2 **Potashnik, M. M., Levit, M. V.** Kak podgotovit' i provedi otkrytyj urok (sovremennaja tehnologija) : metodicheskoe posobie [How to prepare and conduct an open lesson (modern technology) : manual] [Text]. – Moscow : Pedagogicheskoe obshhestvo Rossii. – 112 p.

3 **Chernobaj, E. V.** Proektirovanie uchebnogo processa uchitelem v sovremennoj informacionnoj obrazovatel'noj srede [Designing the educational process by a teacher in a modern information educational environment] [Text]. – Moscow : UC «Perspektiva», 2011. – 112 p.

4 **Feshhenko, T. S.** Sovremennyy pedsovet : rukovodstvo k dejstvu : metodicheskoe posobie [Modern pedagogical council : manual for action: methodical manual] [Text]. – Moscow : UC «Perspektiva», 2010. – 118 p.

5 **Sagatelova, L. S.** Metodika formirovaniya proektirovochnyh umenij u uchitelej matematiki [Methodology for the formation of design skills in mathematics teachers] [Text] // Nauchnoe obespechenie sistemy povyshenija kvalifikacii kadrov. – 2016. – № 1 (26). – P. 93–100.

6 **Almeshova, Zh. K.** Bolashaq mygalimderdin kasibi qyzyrettiligin qalyptastyrudyn gylymi-pedagogikalyq negizderi [Scientific and pedagogical bases of formation of professional competence of future teachers] [Text] // Molodoj uchenyj. – 2014. – № 4.1 (63.1). – P. 31–33.

7 **Bahisheva, S. M.** Pedagogikalyq zhobalau : teorijasy men tehnologijasy : Oqulyq [Pedagogical design : theory and technology : Textbook] [Text]. – Almaty : ZhShS RPBK «Dauir», 2011. – 336 p.

8 **Bezrukov, V. S.** Proektirovanie pedagogicheskikh sistem [Design of pedagogical systems] [Text]. – Samara, 2007. – 315 p.

9 **Tyrdaliev, Je., Akynova, Zh.** Zhobalau tehnologijasyn qoldanu adisteri [Methods of using design technology] [Text] // Qazaq tili men adebieti. – 2006. – № 5. – P. 36–40.

10 **Abdieva, Sh. D.** Zhobalau adisin qoldanu arqyly studentterdin til yjrenuge degen belsendiligi men qyzygushylygyn arttyru [To increase the activity and interest of students in language learning through the use of design methods] [Text] // Qazaq tili men adebieti. – 2010. – № 37 – P. 39–43.

11 **Satbekova, A.A.** Qazaq tilin zhobalau adisi arqyly oqytu zhyjesinin didaktikalyq ystanymdary [Didactic principles of the system of teaching the Kazakh language by design methods] [Text] // Bilim – Obrazovanie. – 2006. – № 3 (27). – P. 48–52.

12 **Abdikarim, T. M.** Magistranttarға қазақ тілін жобалай оқыту технологиясының әдістемелік негізі [Methodological basis of the technology of project-based teaching of the Kazakh language to undergraduates] [Text] // EYU Habarshysy. Gumanitarlyq gylymdar serijasy. – 2012. – № 3 (88). – P. 63–66.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Г. У. Досполова¹, Г. Е. Токмырзаева², А. Д. Ескараева³, Р. К. Есенова⁴

^{1,2}Қызылординский университет имени Коркыт Ата,

Республика Казахстан, г. Кызылорда;

^{3,4}Университет Болашақ,

Республика Казахстан, г. Кызылорда.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ПРОЕКТИРОВОЧНЫХ УМЕНИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

В настоящей работе рассматриваются теоретические и прикладные аспекты реализации проектного обучения будущих учителей. Целью статьи является теоретический анализ подготовки будущих учителей к организации проектной деятельности в школе. Представлена характеристика структуры проектировочных умений, приведены показатели ее сформированности. Обращение к проблеме формирования проектировочных умений у будущих учителей связано с изменяющимися требованиями обновленного содержания образования в республике к организации учебного процесса в образовательных учреждениях. В качестве весьма эффективного способа формирования проектировочных умений у будущих учителей рассматривается проектная деятельность студентов. В соответствии с задачами нашего исследования мы проанализировали и конкретизировали понятие «проектировочные умения», понимаемое как интегративное личностное качество студента, проявляющееся в его готовности и способности выполнять проектное исследование. Показано, что подготовка будущих учителей к проектной деятельности может быть усовершенствована по следующим направлениям: определение и исследование готовности студентов к творческой деятельности в условиях проектного обучения. Для дальнейшего совершенствования подготовки будущих учителей к организации проектной деятельности необходимо определить и выявить структуру готовности студентов к проектному обучению.

Ключевые слова: проекты, проектирование, формирование, проектировочные умения, студенты, средства, условия.

*G. U. Dospolova¹, G. E. Tokmyrzaeva², A. D. Eskaraeva³, R. Esenova⁴

^{1,2}Korkyt Ata Kyzylorda University,
Republic of Kazakhstan, Kyzylorda;

^{3,4}University of Bolashak,
Republic of Kazakhstan, Kyzylorda.

Material received on 13.06.22.

TO THE QUESTION OF THE DESIGN SKILLS FORMATION OF FUTURE TEACHERS

This paper considers the implementation of effective ways aimed at creating a design skills formation technology for future teachers. The purpose of the article is to substantiate the pedagogical tools complex as a condition for the design skills formation of future teachers. The authors of the article clarified the definitions of the «project», «design» concept based on the scientific literature analysis. It is revealed that the concept of «design skills» in its formation passed three main stages, during which the essence, structure, list and composition of these skills, as well as the features of their formation, were substantiated. It is shown that the recent years research allows us to consider the process of design skills formation from the different pedagogical possibilities standpoint of the educational process.

There is an inconsistency between the need of special training for design activities and its insufficiency, many future teachers do not know how to model, design, plan the educational process, troubleshoot activities in the learning process, do not have the pedagogical management skills. Four interrelated stages of these skills formation are highlighted and described in detail: motivational-stimulating, informational, technological and control-reflexive. According to the study results, the projects complex significance as an effective condition for the studied skills formation in the learning process as professionally significant skills of a future teacher is substantiated.

Keywords: projects, design, formation, design skills, students, means, conditions.

<https://doi.org/10.48081/XLGW7771>***Л. Ә. Ибраймова¹, Б. Молдағали², Ж. Н. Сүлейменова³**^{1,3}Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

**МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ШЕТЕЛ ТІЛІ РЕТІНДЕ ҮЙРЕТУДЕ
ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАР ЖҮЙЕСІ**

Мақала қазақ тілін шетел тілі ретінде үйретуде интернет-ресурстарды тиімді қолдану мәселесіне арналады. Мемлекеттік тілді шетелдік азаматтарға оқытып-үйрету жүйесінде қазіргі кезеңде білім алудың қайнар көзі болып отырған интернет-ресурстардың маңызы айқындалды. Ғылыми-әдістемелік әдебиеттер мен білім сапасын арттырудағы ақпараттық-коммуникациялық технологияның (бұдан әрі – АКТ) құрамдас маңызды буындарының бірі интернет-ресурстар мазмұны сұрыпталып, олардың мақсат-міндеттері сараланды. Мемлекеттік тілді оқытудың жаңа технологияларының бірі АКТ-ны, интернет-ресурстарды біртұтас әдістемелік құрал, жүйе ретінде мазмұндық-құрылымдық моделіне сипаттама жасалды.

Зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында мемлекеттік тілді оқытып-үйретуге арналған Шайсұлтан Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық орталығы» коммерциялық емес акционерлік қоғамы, «Мемлекеттік тілді дамыту қоры», «Самұрық-қазына» АҚ тәрізді ірі орталықтардың платформалары мен вебсайттары және бірқатар жеке авторлық веббағдарламалардың мазмұндық-құрылымы сипатталып, әдістемелік маңызды идеялары ұсынылды.

Қазіргі кезеңде цифрлық технологияның маңызының артуына байланысты интернет желісін тұтынушылар мобильдік Смарт-технологияларды тиімді қолдана отырып, өмір қажеттіліктерін өтеуге мүмкіндік алды. Осыған орай Google Market арқылы таратылатын мобильді қосымшалардың да түрлеріне талдау жасалды. Қазақ тілін үйренуге байланысты мобильдік қосымшалардың да мазмұны тілді оқытып-үйретудің тиімді құралдары ретіне қарастырылады.

Кілтті сөздер: мемлекеттік тіл, платформалар, вебсайттар, Google Market, ресурстар.

Кіріспе

Елімізде «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы: «Орта мерзімді перспективада республика экономикасының даму қарқынын жеделдету және цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның экономикасын болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшіруге жағдай жасау» мақсатын көздеген [1]. Осыған орай қоғамның барлық салаларында инновациялық жүйе ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолданудың маңызы артты.

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы тілдерді оқытып-үйретудің жаңа әдістемелік мүмкіндіктерін ашты. Ақпараттық қоғамдағы білімнің қайнар көзі – интернет-ресурстар. Тіл үйренуде интернет-ресурстарын қолдану оқу материалдарын игерудің тиімділігін арттыруда тіл үйренушінің әрекетін тиімді үйлестіруші қызметі ретінде оңтайландырады, яғни өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын дамытып, қажетті материалды жылдам игеруге көмектеседі, ынта-ықыласын, қызығушылығын, танымдық белсенділігін арттырады. Тіл үйренуде интернет-ресурстарды қолдану мәдениетарлық қатысымдық құзыреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік беріп, қажетті ақпаратты өз бетінше зерттеп-зерделеп, талдап-сараптауына көмектеседі. Тіл үйренушінің жеке-дара ерекшеліктеріне, олардың өз қажеттіліктеріне орай қанағаттандыратын виртуалды білім алуына, өз траекториясын таңдауына мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістері

Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытып-үйрету мәселесінде интернет-технологиясының тиімділігі бойынша ғылыми-теориялық, әдістемелік, педагогикалық-психологиялық әдебиеттерді талдау, жинақталған материалдарды саралау, жүйелеу, топтау, жалпылау әдістері пайдаланылды. Аталған зерттеу тақырыбы бойынша мемлекеттік тілді оқытуда тиімді интернет-ресурстар ретінде дайындалып жатқан мобильді қосымшаның материалдары (бейнесабақтар) Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде оқитын шетелдік студенттерге оқыту үдерісінде қолданылып, нәтижелеріне сандық-сапалық талдаулар, салыстырмалы талдаулар жасалды. Сондай-ақ мемлекеттік тілді шетелдіктерге үйретуде қолданылатын тиімді интернет-ресурстар тандалып, іріктеліп, мазмұндық-құрылымдық модельдеріне сипаттамалар берілді. Басқа мобильді

қосымшалардан жоба аясында дайындалып жатқан мобильді қосымшаның артықшылығы анықталды.

Тәжірибе жүргізу үшін «Қазақ тілін ұлттық бренд негізінде сандық ресурстар арқылы менгерту» жобасының аясында дайындалған бейнесабақтар шетелдік білім алушыларға көрсетілді. Бейнесабақтар айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылымға негізделіп жазылған. Бейнесабақтардың маңыздылығы – мемлекеттік тілді дамыту, ұлттық брендті насихаттау арқылы қазақ халқының рухани-мәдени құндылықтарын таныту, лингвомәдениетарлық қатысымды дамыту, қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқыту әдістемесінің сапасын арттырумен қатар, қазақ тілін үйренушілер үшін тиімді менгерудің жаңа әдістемелік мүмкіндіктерін ашады.

Бейнесабақтар мазмұнындағы лексикалық және грамматикалық тілдік бірліктер ұлттық бренд мазмұнын ашатын білім аясын қамтиды. Мұндағы мәтін, сұқбат, бейнекөріністер, жаттығу-тапсырмалар жүйесі тіл үйренушінің танымдық қызығушылығын тудырып, дұрыс сөйлеуге дағдыландырады.

Бейнесабақтар мазмұнын құрайтын тақырыптар мыналар: қазақтың атақты тұлғалары, ұлттық колөнері мен көрікті орындары, ұлттық тағамдары мен ұлттық ойындары. Бейнесабақтар тіл үйренушілердің лексикалық дағдыларын қалыптастырып қана қоймайды, қазақтың ұлттық танымдық болмысын, рухани-мәдени құндылықтарын танып-білуге, мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Оқылымға, тыңдалымға арналған мәтіндердің мазмұны әр бөлімнің тақырыптарына сәйкес құрылған және жаттығу, тапсырмалармен толықтырылды.

Тіл үйренудің бастапқы деңгейінде қазақ тілінің бай лексикалық қорын түгел жаттап шығу мүмкін емес. Сондықтан оны тіл үйренушінің қатысымдық қажеттігіне қарай іріктей білу қажет. Ол сөздер күнделікті қажеттілікке сай қолданылатын тұрмыстық лексика және қызмет бабында қолданылатын кәсіби лексиканы қамтиды. Сондықтан тіл үйренушінің сөздігі әдеттегі екі тілдік сөздіктен айырмашылығы болуы тиіс, ол жиі қолданылатын сөздерден тұратын тақырыптық лексемалар мен жағдаяттық сөйлесімдерді қамтығаны жөн.

Сабақта менгерілетін мәтін – 50 сөз көлемінде. Мәтінді бейнесабақты жүргізуші оқыған соң, тіл үйренушілер бейнесабақты қайта көріп, өз бетінше оқып, сөздікпен жұмыс істеп, толық түсінуіне мүмкіндік бар. Оқылым мәтіні бойынша жүргізілетін негізгі жұмыс түрі – мәтін бойынша сұрақтарға жауап іздеу, мәтінді мазмұндау, аудару, мәтіндегі негізгі тірек сөздермен жұмыс, т.б.

Бейнесабақты жүргізушінің жаңа сөздердің дұрыс айтылу үлгісін оқу тіл үйренушілердің қазақ тіліндегі сөздерді дұрыс айтып, тез үйренуіне жағдай

жасайды. Сабақта тілде жиі қолданылатын тілдік форманың бірі – өткен шақ, соның ішінде жедел өткен шақ формасы. Аталған тілік көрсеткіштің оқылым мәтінінде, тыңдалым сұқбатында және бейнероликтің көрсетілемінде жиілігі маңызды рөл атқарады.

Нәтижелер және талқылау

Француз тілінен алынған «ressources» термині қайнар көз, құрал, қор деген мағынаны білдірсе, жоғарыда айтқанымыздай, ақпараттық кеңістікте интернет қоры үнемі толығып, жаңарып, мазмұны өзгеріп отырады.

В. М. Домненко мен М. В. Бурсов «Білім беру интернет-ресурстарын құру» атты («Создание образовательных интернет-ресурсов») еңбектерінде интернет-ресурсқа мынадай анықтама береді: «Интернет арқылы қолжетімді электронды түрдегі ақпараттық ресурстар интернет-ресурстары деп аталады. Интернет-ресурстарды тек мәтіндік құжаттар ғана емес, графикалық, дыбыстық, бейнеиллюстрациялар, сонымен қатар бағдарламалық модульдер деп түсіну керек» [2, 8 б.]. Зерттеушілер аталған еңбектерінде интернет-ресурстарды білім беру мақсатында қолданудың бірнеше түрлерін көрсетеді: «Виртуалды сабақтар», «Интернет-презентация», «Электронды оқулықтар», «Арнайы оқыту бағдарламалары», «Виртуалды зертханалар жұмысы», «Виртуалды саяхаттар», «Тест формасындағы бақылау жұмыстары», «Виртуалды семинар немесе кеңестер беру. Сонымен қатар олар интернет-ресурстардың мына түрлерін көрсетеді: «Білім беру сайты», «Білім беру порталы», «Білім беру қоры», «Қашықтықтан оқыту жүйесі» [2, 8 б.].

С. Н. Исабаева өз еңбегінде құрылымдық ұйымның қолжетімділік түрінің коммерциялық бағыттағы тұтастай белгіленген аудиториямен және өзара әрекеттестік секілді критерийлері бойынша сайт және портал түрлеріне топтайды [3, 42 б.]. Бұл екеуінің қызметі ұқсас.

Интернет-ресурстардың атқаратын қызметінің ерекшеліктерін төмендегідей мазмұнда анықтап көрсетуге болады: материалды іздестіріп табу жүйесінің икемділігі, жылдамдығы, қарқындылығы негізіндегі уақыттың үнемделуі; мол ақпаратқа қолжетімділік; аутенттік материалдардың молдығы, тұтынушының ақпараттық кеңістіктегі уақыт шектеуіне тәуелді болмауын қамтамасыз ету; кері байланыс мүмкіндігінің мол болуы; интербелсенділік сипатының басымдылығы; ақпараттың үздіксіз жаңарып отыру мүмкіндігі; тіл үйренушілердің оқу мотивтерін қалыптастыруға ықпал ететін жағымды ахуал жасау; тұтынушының өз бетінше, жеке дара жұмыс жасауына мүмкіндік жасалуы; тұлғаның әлеуметтенуіне қызмет ету, т.б. Интернет қорындағы ақпараттық деректер, білім беру платформалары мен сайттар, порталдар, яғни электронды-виртуалды кітапхана, электронды тестілер мен тапсырмалар, анықтамалық материалдар, онлайн сөздіктер,

интернет журналдар мен газеттер, вебтелеканалдар, бейнероликтер, т.б. – тілді үйренудегі қатысымдық құзыреттіліктерді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Интернет-ресурстарды қолдану тіл үйренушіге өзіне қажетті лексикалық-грамматикалық минимумды меңгеруге, онлайн сөздіктермен аудармаларын жасауға, лексикалық бірліктерді грамматикалық бірліктермен байланыстырып, сөйлемде дұрыс қолдана білуге, мән-мәтінде дұрыс пайдалана білуіне, ақпараттық, тілдік-қатысымдық құзыреттілігінің қалыптасуына мүмкіндік береді. «Оқыту мен танымның пәрменді құралы - телекоммуникация» болса [4, 199 б.], оның негізінде ақпараттық құзыреттілік қалыптасады. Ақпараттық құзыреттіліктің қалыптасуы ақпараттық білім алу әрекеті ұғымымен тығыз байланысты. Аталған ұғым – білім алу мақсаттары мен міндеттерін шешуге бағытталған тіл үйретуші мен үйренуші арасындағы өзара қарым-қатынастың жаңа ақпараттық құралдар арқылы жүзеге асуын қамтамасыз ететін әрекет [5, 110 б.]. Оның мазмұнын құрайтындар: платформалар мен сайттарға тіркелу, іздеу, қор жинау, өңдеу, сақтау, сонымен қатар интерактивті диалог түрінде де қарым-қатынас жасау, автоматты түрдегі бақылау, онлайн негізіндегі тестілеу т.б.

Қазіргі заман талаптарына сай білім бетерін интернет-ресурстарының ауқымының кеңейіп, көлемінің артуы тілдік білім беру мазмұнын толықтыруға мүмкіндік береді. «Білім беруде желіде орналасқан ақпаратты қолдану екі сипатта: біріншіден, интернет-ресурстар ақпараттың өзегі ретінде көрінсе, екіншіден, ақпаратты алу құралы ретінде көрінеді. Осындай құралдарды білім беру мақсатында қолдану мынандай негізгі дидактикалық міндеттерді шешуді қамтамсыз етеді: 1) жалпы даму туралы және қызықтыратын оқу ақпаратын беру; 2) өзара қарым-қатынас құралдарымен қамтамасыз ету; 3) оқытудағы ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдану іскерлігін меңгеру тәсілімен қамту» [6, 177 б.].

Интернет желісіндегі қазақ тілін екінші немесе шетел тілі ретінде оқытып-үйретуге арналған интернет-ресурстар аз емес. Бұлардың негізін Шайсұлтан Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық орталығы» коммерциялық емес акционерлік қоғамы, «Мемлекеттік тілді дамыту қоры», «Самұрық-қазына» АҚ тәрізді ірі орталықтар құрса, бірқатарын жеке авторлық веббағдарламалар жүйесі құрайды [7; 8; 9;]. Төменде мемлекеттік тілді үйретуге байланысты ұсынған бірқатар аталған жобалардың әдістемелік жүйесінің мазмұндық-құрылымдық моделімен таныстыру тіл үйренуші мен үйретуші үшін маңызы зор.

<https://tilqural.kz/> – сайтында мемлекеттік тілді оқытудың бес деңгейі А1, А2, В1, В2, С1 ұсынылған. Әр модуль 15-20 сабақ мазмұнымен

толықтырылған. Бейнефильмдер қазақша көркем аудармасымен және субтитірімен ұсынылған. Сондай-ақ, сөздік-суреттер аудио (дыбыстық) оқылымымен берілген. Аталған сайтта бес деңгейлік «Қазақ тілі» оқулықтары мен қажетті басқа да оқу құралдары, сөздіктер ұсынылған. **<https://tilmedia.kz/>** – сайтының «Оқы», «Тыңда», «Қара» айдарларында қазақ және әлем әдебиетінің (қазақша аудармалары) таңдаулы шығармаларын оқуға, тыңдап-түсінуге ұсынылған. Сайтта сонымен қатар сабақ үлгілері де орын алады. **<https://abai.institute/>** – мемлекеттік тілді үйренуде маңызды сайттардың бірі. Сайтта қазақша үйренуге байланысты бес деңгейлі А1 – Қарапайым деңгей, А2 – Базалық деңгей, В1 – Орта деңгей, В2 – Ортадан жоғары деңгей, С1 – Жоғары деңгейге арналған сабақ үлгілерімен қатар, әр деңгей бойынша грамматика ережелері беріліп, бекітуге арналған жаттығулар жүйесі, сұқбат үлгілері, фразалар ұсынылады. Қазақша бейнероликтер мен сапалы аударылған әртүрлі мазмұндағы мультипликациялық фильмдер, қазақша айтылым субтитірімен ұсынылады. **<https://emle.kz/>** сайтынан емле ережелері, сөздер мен сөз тіркестерінің нормаланған нұсқалары, тыныс белгілер ережелерімен танысуға болады. «Әдеби тіл», «Орфография», «Пунктуация», «Аббревиатура» т.б. айдарларынан тіл үйренуші өзіне қажетті ақпаратты тауып, таңдай алады. «**Тіл-Қазына**» ғылыми-әдістемелік орталығының басқа да кең танылған, әр ғылым саласы бойынша электронды терминдер базасы қамтылған, терминологиялық атауларды қолдану тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін, терминдер сөздігі бар. **<https://www.soyle.kz/>** – «Мемлекеттік тілді дамыту қоры», «Самұрық-Қазына» АҚ және «Samsung Electronics» компаниясының қолдауымен құрылған мемлекеттік тілді оңтайлы үйретуге арналған сайт. Мұнда ұсынылған ресурстар тізбесі: алты деңгейлі (А1, А2, В1, В2, С1, С2) сабақ үлгілері; тақырыптық сөздік; грамматикалық анықтамалық; аудио (тыңдалым) мәтіндер; сөйлеуде жиі қолданылатын етістік сөздер; жиі қолданылатын фразалар үлгілері; тілді үйренушіге оңтайлы сөздік-карточкалар; бейнероликтер мен бейнефильмдер топтамасы; тестілік тапсырмалар, т.б. **<https://kaz-tili.kz/>** – «**Казахский язык. Грамматика. Просто о сложном**» – «Қазақ тілі» кешені ақын, қазақ тілін өз бетінше үйренген *Татьяна Валяеваның* әзірлеген авторлық сайты. Грамматикалық материалдар түсінуге ыңғайлы, жүйелі берілгенін ерекше атап өтуге болады.

Мемлекеттік тілді үйретуге арналған мобильдік қосымшалар. Қазіргі кезеңде цифрлық технологияның маңызының артуына байланысты ақпараттық кеңістіктің ерекшелігі – барлық адамдардың қажеттілікке қолжетімділігі. Осыған орай Google Market арқылы таратылатын мобильді қосымшалардың да түрлері күннен күнге артып келеді. Бірқатар сайттардың мобильді қосымшалары жасалған. Смартфондарға арналған қосымшалар

көп және олар белгілі бір тұтынушылар тобына арналады. Ұялы құрылғылар ақпаратты тез табуға, өңдеп, талдауға, өзгертуге мүмкіндік береді, олармен жұмыс істеу өте қолайлы. Мобильді қосымшаларды жүктеген соң, қолданушы өз қалауымен тіркеледі және арнайы алгоритмдерді орындау арқылы онда жұмыс жасай алады. Қазақ тілін үйренуге байланысты төмендегідей мобильдік қосымшаларды көрсетуге болады:

«**Ситуативный казахский**» мобильді қосымшасы – 2018 жылы ұсынылған Қанат Тасибековтің «Ситуативті қазақ тілі» кітабының ресми электронды нұсқасы. 2020 жылы жасалған «**QazOnline – қазақ тілін үйренуге арналған қосымшасы**» – қазақ тілін қарапайым деңгейде үйренуге арналған мобильдік нұсқа. Қосымшада қазақ тілін үйренуге арналған сабақтар, оқу ойындары, тестілер, жаттығулар, сурет-тапсырмалар, грамматикалық материалдар қамтылған. «**Ana Tili**» – 2018 жылы ұсынылған мобильді қосымша. Мұнда аудио-бейне материалдар, тіл үйренуге арналған сөйлеу үлгілері бар сөздік-карточкалар орын алған. Жаттығуға арналған тыңдалым материалдары, мақал-мәтел, нақыл сөздер, бата-тілектер, жазушылардың шығармаларынан үзінділер, сөз құрау, тыңдап, сөйлем құрау, грамматикалық жүйе қамтылған. «**Правила казахского языка**» мобильдік қосымшасында қазақ тілінен грамматикадан «50 ереже» берілген. Сонымен қатар 500 суретті сөздік, ребус, жұмбақтар, сурет-карточкалар ұсынылған. **Soyle – soyle.kz** порталының мобильді қосымшасы қазақ тілін үйретуге байланысты бес деңгейлік жүйеге құрылған. Сөйлеу әрекетінің түрлері оқылым, тыңдалым, айтылым, жазылым дағдыларын қалыптастыруға арналған сабақтар мен жаттығулар жүйесі, сөздік, сұқбаттар мен бейнекөріністер молынан қамтылған. «**Учить казахский для общения**» – мобильдік қосымшасы да қазақ тілін ақпараттық кеңістікте оқыту жүйесіне сұрақ-жауаптар мен тыңдалымға басымдық бере құрылған. Сондай ақ Play Market-тен «**Sauapp**», «**Қазақша кроссворд**», «**Сөздер – сөзді тап**», т.б. мобильдік қосымшалардың да мазмұны тілді оқытып-үйретудің тиімді құралдары ретіне қарастырылады.

Оқыту тәжірибе кезеңінде даяр әдістемелік жүйені қолдану барысында оқу материалын игеру сапасының пайыздық көрсеткішінің артқанын төмендегідей көрнекі көруге болады:

Кесте 1 – Оқу материалын игеру сапасының пайыздық көрсеткіші

Білім мазмұны	Оқу материалын игеру сапасы			
	ЭТ (28 студент)		Бақылау тобы (29 студент)	
	Семестр басы	Семестр аяғы	Семестр басы	Семестр аяғы
Ұлттық этикет	41 %	86 %	45 %	60 %
Қазақтың ұлттық дәстүрі	45 %	80 %	41 %	65 %

Кестеде көрсетілгендей, эксперимент тобындағы тыңдаушылардың семестр соңындағы нәтижелері – жоғары. Яғни бұл – мобильді қосымшаға даярланған бейнесабақтардың тиімділігінің дәлелі.

Кесте 2 – Қорытынды тапсырмаларды орындау деңгейі

Эксперименттік тәжірибеде этномәдени материалдарды игеру деңгейі	Топтар индексі	
	ЭТ-%	БТ-%
Амандасу әдебі	85	69
Қазақ халқының ұлы тұлғалары	86	70
Қазақстандағы ірі қалалар	82	70
Қазақтың ұлттық қолөнері	89	68
Ұлттық ойындар	87	71
Ұлттық тағамдар	84	69
Ұлттық қолөнер	81	75
Салт-дәстүр	90	72

Кестеде келтірілген оқыту нәтижелері эксперимент тобындағы тыңдаушылардың тілді игеру құзыреттіліктерінің қалыптасуы деңгейлерінің жоғарылағанын көрсетеді.

Эксперимент нәтижелері тыңдаушылардың қазақ тілін үйрену барысында оқу материалдарының елтанымдық бағытта болуының тиімділігін дәлелдеді. Экспериментінің нәтижелері бойынша төмендегідей тұжырымдар жасауға болады: 1) тіл үйренушілерге берілетін білім мазмұнының этномәдени материалдармен жаңартылуы мәдениаралық қатысымдық құзыреттіліктерінің қалыптасуына ықпалын тигізді, тұрақты танымдық уәжін қалыптастырды; 2) оқытуды ұйымдастырудың формалары, соның ішінде онлайн оқыту, бейне-аудио материалдарын, әлеуметтік желілерді қолданудың тиімді екендігі дәлелденді.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала ҚР БҒМ БҒСБК 2021–2023 ж. мемлекеттік грантымен қаржыландырылған АР09259496 «Қазақ тілін сандық ресурстар арқылы ұлттық бренд негізінде меңгерту» жобасы аясында жазылды.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, қазіргі ғылым мен білімнің, әлемдік білім кеңістігінің интеграция заманында мемлекеттік тілді үйретуге арналған сұрыпталған салалық интернет-ресурстар каталогі, вебсайттар, электронды әдістемелік құралдар – ақпараттық кеңістікте тіл үйренушінің мол мүмкіндіктерді тиімді қолдануына жағдай жасайды.

Қашықтан білім беруде алдын ала түсірілген бейнефильмдерді қолданудың тиімділігі айқындалды. Оның бірнеше пайдалы тұстарын санамалап өтсек: біріншіден, бейнефильмдердегі сұқбатты бірнеше адамның оқуы үйренуші үшін қабылдауына жеңілдік туғызады, бұл сұқбатшылардың сөйлеген сөздерін бір-бірінен ажыратып, толық түсінуде маңызы зор. Екіншіден, білім «сіңімді» болады. Өйткені кез келген уақытта сабақты қайталап көре алады. Үшіншіден – қолжетімді. Пандемия жағдайында білім алушы сабаққа келе алмаса, өз бетімен тілді меңгере береді.

Қоғам дамуында тілдік білім берудің жаңа технологиялық, инновациялық әдістемелік маңызын арттырып, мемлекеттік тілді екінші немесе шетел тілі ретінде оқыту жүйесінде интернет-ресурстар, олардың мзмұндық-құрылымдық моделін танып-біліп, онда жұмыс істей білу тәрізді ақпараттық дағдыларды меңгеру өзекті. Сондықтан тіл үйренуші үшін мемлекеттік тілді оқытуға арналған интернет-ресурстар мен мобильдік қосымшаларды қолданудың әдістемелік жүйесін анықтауда интернет-ресурстар каталогін әзірлеп, әрбіреуінің мазмұны мен құрылымын зерделеудің маңызы зор.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы / [Электронды ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827/history>.

2 **Домненко, В. М., Бурсов, М. В.** Создание образовательных интернет-ресурсов : Учебное пособие [Текст] . – СПб. : ГИТМО (ТУ), 2002. – 104 с.

3 **Исабаева, С. Н.** Әлемдік ақпараттық білім беру ресурстары : Оқу құралы [Мәтін]. – Алматы, 2015. – 156 б.

4 Педагогический энциклопедический словарь [Текст] / Гл. ред. Б. М. Бим-Бад; редкол. : М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова [и др]. – М., 2003. – 528 с.

5 **Полат, Е. С.** Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров [Текст]. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

6 **Бидайбеков, Е. Ы.** Білімді ақпараттандыру және оқыту мәселелері : оқулық [Мәтін]. – Алматы, 2014. – 352 б.

7 Шайсұлтан Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық орталығы» коммерциялық емес акционерлік қоғамы [Электронды ресурс]. – <https://tilqazyna.kz/>

8 Мемлекеттік тілді дамыту қоры [Электронды ресурс]. – <https://www.qazaq-found.kz/kaz/>

9 «Самұрық-қазына» АҚ / [Электронды ресурс]. – <https://www.sk.kz/>
10 <https://kitap.kz/about/> [Электронды ресурс].

REFERENCES

1 «Sifrlıq Qazaqstan» memleketтік baǵdarlamasy Qazaqstan Respublikasy ǚkmetiniń 2017 jylǵy 12 jeltoqsandaǵy № 827 qaulysy [The state program «Digital Kazakhstan». Resolution by Government of the Republic of Kazakhstan No. 827 of December 12, 2017] / [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827/history>

2 **Domnenko, V. M., Bursov, M. V.** Sozdanie obrazovatelnyh internet-resursov : Uchebnoe posobie [Creation of educational Internet resources: Textbook] [Text]. – SPb. : GITMO (TU), 2002. – 104 p.

3 **Isabaeva, S. N.** Ąlemdık aqparattyq bılım beru resurstary : Oqu quraly [World information educational resources : Textbook] [Text] – Almaty, 2015. – 156 p.

4 Pedagogicheski ensiklopedicheski slovăr [Pedagogical encyclopedic dictionary] [Text]. / Gl. red. B. M. Bim-Bad; Redkol. : M. M. Bezrukih, V. A. Bolotov, L. S. Glebova [i dr]. – M., 2003. – 528 p.

5 **Polat, E. S.** Novye pedagogicheskie i informacionnye tehnologii v sistemeobrazovania : Ucheb. posobie dlă stud. ped. vuzov i sistemy povyš. kvalif. ped. kadrov [New pedagogical and information technologies in the system of education : Textbook for ped. universities students and higher ed. systems qualified. ped. cadres] [Text]. – Moscow : Ėzdatelski sentr «Akademia», 2002. – 272 p.

6 **Bidaibekov, E. Y.** Bılımdı aqparattandyru jăne oqytu măseleleri : Oqulyq [Problems of informatization and teaching of knowledge : Textbook] [Text]. – Almaty, 2014. – 352 p.

7 Şaisŭltan Şaiahmetov atyndaǵy «Tıl-Qazyna» űlttyq ğylymi-praktikalıyq ortalyǵy komersialyq emes aksionerlik qoǵamy [Non-profit joint-stock company «National Scientific and Practical Center «Til-Kazyna» named after Shaisultan Shayakhmetov] [Electronic resource]. – <https://tilqazyna.kz/>

8 Memleketтік tildı damytu qory [State Language Development Fund] [Electronic resource]. – <https://www.qazaq-found.kz/kaz/>

9 «Samŭryq-qazyna» AQ [Samruk-Kazyna JSC] [Electronic resource]. – <https://www.sk.kz/>

10 <https://kitap.kz/about/> [Electronic resource]

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Л. А. Ибраимова¹, Б. Молдағали², Ж. Н. Сулейменова³

^{1,3}Казахский национальный женский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Алматы;

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

СИСТЕМА ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ, ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Статья посвящена эффективному использованию интернет-ресурсов в обучении казахскому языку как иностранному. Выявлено значение интернет-ресурсов, которые в настоящее время являются источником образования в системе обучения иностранцев государственному языку. Выделено содержание интернет-ресурсов, одного из важнейших компонентов информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в повышении качества научно-методической литературы и образования, и дифференцированы их цели и задачи. Одной из новых технологий обучения государственному языку является описание содержательно-структурной модели ИКТ, интернет-ресурсов как единого методического инструмента, системы.

В ходе исследования были задействованы платформы и сайты крупных центров обучения государственному языку, таких как Национальный научно-практический центр «Тіл-Қазына» имени Шайсултана Шаяхметова, Фонд развития государственного языка, АО «Самрук-Қазына» и ряд др. Описана содержательная структура отдельных авторских веб-программ, представлены методологически важные идеи.

В настоящее время, в связи с возрастающим значением цифровых технологий, у пользователей сети Интернет появилась возможность удовлетворения жизненных потребностей за счет эффективного использования мобильных смарт-технологий. В связи с этим также был проведен анализ типов мобильных приложений, распространяемых через Google Market. В связи с изучением казахского языка контент мобильных приложений также рассматривается как эффективный инструмент для изучения языка.

Ключевые слова: государственный язык, платформы, сайты, Google Market, ресурсы.

*L. A. Ibraimova¹, B. Moldagali², Zh. N. Suleimenova³

^{1,3}Kazakh National Women's Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Almaty;

²Abai Kazakh National Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 13.06.22.

INTERNET RESOURCE SYSTEM USED FOR TEACHING THE STATE LANGUAGE AS A FOREIGN

The article is devoted to the effective use of Internet resources in teaching Kazakh as a foreign language. The importance of Internet resources, which are currently a source of education in the system of teaching foreigners the state language, is revealed. The content of Internet resources, one of the most important components of information and communication technologies (ICT) in improving the quality of scientific and methodological literature and education is highlighted, and their goals and objectives are differentiated. One of the new technologies for teaching the state language is the description of the content-structural model of ICT, Internet resources as a single methodological tool, system.

The study involved platforms and websites of large centres for teaching the state language, such as the National Scientific and Practical Center «Til-Kazyna» named after Shaysultan Shayakhmetov, the Fund for the Development of the State Language, JSC «Samruk-Kazyna» and a number of others. In the content structure of individual author's web programs, methodologically important ideas are presented.

At present, due to the growing importance of digital technologies, Internet users have the opportunity to meet their vital needs through the effective use of mobile smart technologies. In this regard, an analysis was also made of the types of mobile applications distributed through the Google Market. In connection with the study of the Kazakh language content of mobile applications is also considered as an effective tool for learning the language.

Keywords: state language, platforms, websites, Google Market, resources.

<https://doi.org/10.48081/XWCJ6912>

***Г. Г. Кантаева¹, А. Ш. Балтынова²**

^{1,2}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ЛИЧНОСТИ НА ОСНОВЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НОВЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье рассматривается проблема формирования социокультурной компетенции будущего педагога. Отмечено, что данная компетенция играет значительную роль в ценностном самоопределении обучающего и развитии его профессионально-педагогической культуры. Цель работы – выявление роли технологии и проектирования проблемного изложения, рефлексивной в обогащении его культурных знаний и навыков обучаемых. В процессе исследования получены научные результаты: выявлена роль инновационных технологий в самостоятельном развитии компетенции обучающихся в области культуры; рассмотрены способы усвоения норм в ходе социализации, выяснены педагогические условия освоения ценностей культуры и личностных смыслов, описаны способы получения смыслового опыта личности в ходе участия в решении проблемных заданий, подготовке проекта, оценки своей деятельности в процессе участия в рефлексивном круге. В статье использован компетентный подход, метод проблемной подачи материала, технология рефлексивной деятельности, метод проектов. Сделаны выводы о необходимости преодоления разрыва между образованием и культурой путем внедрения в учебный процесс культурологического подхода, развития профессионально-педагогической культуры обучающихся путем развития их социокультурной компетенции, привлекая для этого новые технологии обучения.

Ключевые слова: социокультурная компетенция, метод проектирования, рефлексия, технология проблемного изложения, нормы, социализация.

Введение

В настоящее время в педагогической теории еще недостаточно представлена содержательная характеристика культурологического подхода как совокупности теоретико- методологических положений, слабо разработаны педагогические условия реализации его в образовательном процессе. А между тем для преодоления границ между образованием и культурой исследователями предлагается концепция гуманизации педагогического образования (Е. В. Бондарская, Н. Н. Вьюкова, И.Ф. Исаев и др.), направленная на обучение педагога как субъекта культуры.

К компонентам профессионально-педагогической культуры относятся им такие составляющие как:

1 Структурные (аксиологический, технологический, личностно-творческий);

2 Функциональный (гносеологический, гуманистический, коммуникативный, обучающий, воспитательный, нормативный, информационный) [1]. Г. Гайсина считает, что, для формирования профессионально-педагогической культуры, педагогу следует, во-первых, представить профессионально-педагогическую культуру как культуротворческий образовательный процесс, «в котором обучающий и педагог реализуют себя как субъекты культуры, а содержание образования строится в соответствии с содержанием педагогической культуры» [2, 110].

3 Формирование культурологической компетентности будущего педагога осуществится в случае, если учебный процесс рассматривается как процесс приращения культуры и ее проживание в ходе образовательной деятельности обучающихся. Под педагогическими условиями понимаются объективно-существующие внешние обстоятельства организации педагогической деятельности, реализующие сознательную деятельность личности. С учетом ее внутренних потребностей и закономерностей развития» [3, 175].

Социокультурную компетенцию будущих педагогов, понимаем вслед за Загвязинским В. И. «как одну из форм общей культуры личности, развитие, становление которой происходит при погружении ее в деятельность дающей опыт действий, переживаний, знаний, рефлексий, что позволяет превращать информацию в знание в процессе ее присвоения через смысл образование» [4, 18].

Для формирования социокультурной компетентности, педагог создает в первую очередь, такие педагогические условия, которые:

1) способствуют присвоению содержания культуры общества;

2) оказывают содействие в творческой самореализации личности. Для обеспечения процесса присвоения культурных ценностей-норм, ценностных установок можно использовать технологию педагогического проектирования,

когда будущие педагоги самостоятельно подготавливают проект, направленный на формирование их социокультурной компетенции.

Нормативные культурные ценности рассматриваются как, принципы совместного существования людей, способствующее адаптации их к окружающей среде через выполнения определенного образца поведения. Эти принципы актуализируются через выполнения социальных и культурных норм. Нормы, регулирующие поведение человека в обществе, представляют общекультурную ценность, так как являются составляющими культуры как совокупности ценностей, норм, идеалов, характерных для социальной общности (этноса, нации, общества)» [7, 150].

Социокультурные нормы-объект исследования в проекте. Предмет проектирования-социокультурные и педагогические аспекты изучения проблемы. Цель технологии: выявить эффективность педагогических условий, используемых для формирования социокультурных компетенций.

Материалы и методы

Проектная технология используется на протяжении четырех этапов:

1) Проверка компетентности обучаемых педагогических условий для формирования субъективного опыта в процессе актуализации социальных проблемных ситуаций по усвоению норм;

2) проективный: использование методов актуализации личностных смысловых норм;

3) творческое преобразование норм в процессе накопления социального опыта.

Для выявления состояния социокультурной компетенции обучающихся, педагог проводит социологический опрос – социокультурное тестирование. Для диагностики уровня знаний, обучающихся о норме поведения были проведены следующие операции:

Респондентам (в количестве 100 человек) были:

а) предложены вопросы, составленные нами в социологическом опроснике.

Приведем часть вопросов из опросника:

1) Как вы понимаете термины «норма», «поведение»?

2) Почему норму рассматривают как принцип сосуществования людей в обществе?

3) Как вы думаете, выполнение норм поведения в обществе обязательно?

4) Почему соблюдение норм, предписанные обществом, контролируются законом, при помощи механизмов социального контроля?

5) К чему приводит нарушение норм, как строгих правил поведения?

6) Может ли человек не выполнять нормы общества, ощутить себя «свободным от общества», будет ли он в этом случае защищенным?

7) Почему говорят, что соблюдение норм обеспечивает безопасность?

8) Регулирует ли культура поведение людей? При помощи каких средств?

9) Как должен вести себя педагог; подчиняется ли он требованиям общества или проявляет девиантное поведение, отказываясь от выполнения норм.

10) Какие правила поведения вы понимаете, как нормативные? Перечислите их?

11) Выскажите свое мнение о необходимости соблюдать нормы общества или нарушении их.

2. Проведение социокультурного тестирования.

Каждому респонденту предлагаются варианты тестов, содержащие, вопросы о социальной норме, связи его с культурой.

На втором этапе осуществляется проектная деятельность, направленная на:

а) проектирование социально-педагогических ситуаций проблемного характера, способствующих накоплению субъективного опыта.

б) актуализация творческой деятельности по преобразованию ситуаций применения норм, самореализация личности.

в) рефлексивный – оценка личности своей социокультурной деятельности по социализации. В процессе проектирования, педагог вовлекает обучающихся в исследовательский процесс, ставя перед ними проблему, которую они должны решить. Это проблема заключается в определении социокультурных признаков нормы и формирования ее определения. Проблема сформирована таким образом: «В чем проявляется социокультурная природа нормы?»

Для решения представленной проблемы в процессе проектной деятельности используется проблемный метод. В процессе обучения педагогом используется две пересекающиеся педагогические технологии:

1) Педагогическое проектирование и технология проблемного обучения. Педагогическое проектирование осуществляется педагогом, поставившим перед обучающимися проблему, показывая им пути ее решения в ходе проблемного обучения. Для этого педагог читает обучаемым проблемную лекцию. В процессе чтения лекции педагог задает проблемные вопросы, например,

1) Почему нормы обязательны для выполнения в обществе?

2) Чем вызвано появление норм в обществе?

3) Одинаковы ли нормы в разных обществах или имеются различия в нормативных установках?

После проблемного изложения педагог в ходе проведения семинара моделирует проблемные ситуации. Они рассматриваются как ситуации затруднения.

Моделируемая проблемная ситуация характеризуется следующими признаками: 1) в ней происходит взаимодействие объекта и субъекта познания. Субъект должен выявить социокультурную сущность нормы. До

этого он автоматически выполнил предписания общества, не зная сведений о норме. В данном случае происходит столкновение знаний субъекта и тех знаний (социальных, культурных), которые субъект должен усвоить. В этом случае создается противоречие. Для решения противоречия, субъект должен пополнить фонд своих знаний. В этом случае объективная ситуация становится проблемной, поскольку противоречие прежних и новых знаний осознается субъектом, оно выступает как субъективное. Субъективным признается и способ действия, требуемый в ситуации, поскольку субъект сам ищет новые способы решения проблемы.

Проблемное задание № 1:

Поставленная проблема в ситуации: Социальная сущность нормы: в чем оно проявляется? Проблемное задание: внимательно прочитайте определение нормы и выявите социальную функцию нормы: «обусловленные общественным бытием требования, предъявленные обществом (классом, коллективом) к поведению личности в ее взаимоотношениях с теми или иными общностями и другими людьми» [15,40]

Проблемное задание № 2

Какой вывод вы сделаете после чтения следующего текста?

Нормы представляют собой социальную программу действий и поведения людей в природной среде. Также программы вырабатываются людьми для приспособления и выживания в окружающей среде. Для адаптации людей к среде обитания необходимо ограничение свободы поведения людей. Выработанные обществом правила вводят людей в рамки, выход за которые опасен как для самого человека, так и для среды.

Проблемное задание № 3

Определите культурный признак нормы. Почему мы признаем ее в качестве культурного артефакта?

Проблемная ситуация № 2: Национальный характер норм.

Проблемное задание № 1:

Совпадает ли нормы поведения людей в различных обществах? Какие книги, содержащие нормы поведения людей вы можете назвать?

Проблемное задание № 2

Почему в «Шежіре», «Библии», «Сводах правил английского общества» нормы не всегда совпадают, например, казахи и русские не поощряют кровнородственные браки, а в английском обществе они разрешены.

Проблемная ситуация № 3

Что вы понимаете под механизмами социального контроля? Нужны ли они в обществе? Для чего?

Для оценки уровня социокультурной компетенции, педагог предлагает использовать рефлексивную технологию, рефлексивный круг [12,49]. Согласно этой технологии, все участники коммуникативного взаимодействия садятся в круг.

Педагог задает обучающимся алгоритм рефлексии:

- расскажите о своем эмоциональном состоянии в начале занятия и в конце:
- что нового вы узнали
- каковы причины этого
- как вы оцениваете свое участие в занятии

Результаты и обсуждение

Проводится: 1) итоговое тестирование; 2) Использование веб-квестов с целью интерпретации подобранных социокультурных ситуаций, требующих применения социальных и культурных знаний.

Для выполнения этого задания обучающиеся принимают участие в формировании определения нормы как социокультурного понятия. Обсудив веб-квестовую ситуацию № 1 (интернет), обучающиеся выявляют первый признак.

Для оценки уровня сформированности социокультурной компетенции можно выделить критерия. Первые при критерии учитываются нами по в области критериями оценки культурной компетентности, определенных Н. В. Хорошиловой, а именно: 1) когнитивный критерий (оценки знаний культуры личности деятельности и социальных взаимодействий, понимание их значимости в жизнедеятельности человека); 2) деятельностный критерий (оценка навыков и умений в области разных видов деятельности студента)

3) Критерий отношения (оценка личностной активности, культурных ценностных ориентаций и предпочтений) [8].

Четвертый критерий определяется нами как критерий знания механизмов социализации: традиционного и институционального.

Пятый критерий- это знание приемов приобщения личности к культуре.

Проведение итогового социокультурного тестирования по владению социокультурной компетенцией на основе учета пяти критериев его формирования показало, что несмотря на хороший уровень знания социокультурной компетенций, оценка знания, ее отдельных критериев была различной, (ср.таблицу № 2).

Таблица 2 – Оценка знания уровней социокультурной компетенции

№	Уровни социокультурной компетенции	Оценка знания уровней социокультурной компетенции	Уровень оценки 1
1	Когнитивный (знания о ценностях культуры)	Знание видов норм и ценностей	60 %

2	Деятельностный	Социокультурные навыки и умения и знание способов их применения в социокультурных ситуациях	50 %
3	Критерии отношения	Умение выявлять субъективное отношение к культурному объекту	70 %
4	К р и т е р и й з н а н и я механизмов социализации	Знание традиционного механизма социализации, знание институционального механизма	70 % 40 %
5	Критерии инкультурации	Знание способов усвоения культуры	60 %

Итоги проектной деятельности подводятся на основе выработки критериев оценки проекта, участия обучающихся в подготовке проекта, выполнении заданий по решению проблемы, участия в накоплении социального опыта, участия в обсуждении коммуникативных ситуации по осмыслению смысла, нормы, (см. таблицу № 1):

Проектная деятельность по формированию социокультурных норм.

Таблица 3

Наименование проекта	Проблема	Процесс проектирования	Действия обучаемых по подготовке проекта	Оценка исследов. деятельности
Социокультурная сущность нормы	1 Формирование знаний о норме (социокультурной компетентности)	1. Постановка проблемы.	1. Нахождение проблемы	5
		2. Формирование поисковой группы	2. Участие в исслед. группе	3
		3. Проведение социологического опроса	3. Участие в социальном опросе	4
		4. Проведение социокультурного тестирования	4. Участие в тестировании	4
		5. Использование в рамках проектной деятельности технологии проблемного обучения	5. Конструирование проблемных ситуаций	7
		6. Формирование проблемных ситуаций, накопление знаний	6. Осуществление поиска знаний	4
		7. Поисковая деятельность	7. Участие в рефлексивной деятельности	5

		8. Осуществление рефлексивной деятельности и участие в осуществлении технологии «Рефлексивный круг»	8. Участие в выполнении квест заданий	4
		9. Выполнение квест-заданий (По моделированию ситуаций нормативного / ненормативного поведения)	9. Участие в оформлении проекта	3
		10. Оформление проекта	10. Участие в определении критериев в оценке проекта	4
		11. Выработка критериев оценки проекта и оценки социокультурной компетенции		10
		12. Защита проекта	Защита проекта (групповая)	15

Проектная деятельность по формированию социокультурной компетентности осуществляется с помощью педагога, который направляет проектную деятельность обучающихся, способствует применению технологии усвоения ценность-норм (технология проблемного обучения), технологии рефлексивной деятельности и проектной деятельности, направленных на выявление смысла нормативных ценностей, оценивает проектную деятельность обучающихся, уровень их социокультурной компетенции.

Выводы

В заключении следует отметить, что проблема ценностного самоопределения личности как человека культуры разрешается в ходе его социокультурного развития и приобретения им знаний и навыков в рамках социокультурной компетенции. Формирование такой компетенции в современной образовательной деятельности осуществляется активным путем в процессе добывания новых знаний и навыков самой личностью в процессе само актуализации и использования инновационных технологий, к которым относятся проективная деятельность, технология проблемной деятельности и технология рефлексивной деятельности. Данные технологии способствуют созданию педагогических условий как для формирования социокультурной компетенции личности, так и развитию профессионально-педагогической культуры будущих педагогов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Исаев, И. Ф.** Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры педагога высшей школы. – М. : Белгород, БГПИ, –1993. – 219 с.
- 2 **Гайсина, Г. К.** Культурологический подход в теории и практике педагогического образования : Автореф. дисс. докт. пед. наук. – М., –2002. –43 с.
- 3 **Комелина, В. А., Кузьмин, В. К., Кузьмин, Н. В., Апакаев, П. А., Петрова, Т. Н.** Педагогические условия формирования этнопедагогической компетентности будущих педагогов средствами национальной культуры среднего Поволжья [Текст] // № 4(84). – С. 173–180.
- 4 **Загвязинский, В. И.** Социальные функции образования и его стратегические ориентиры в период модернизации [Текст]. // Образование и наука, –2011. – № 7(86). – С. 14–22.
- 5 **Бабосов, Е. М.** Общая социология. – Минск., 2004. – 640 с.
- 6 **Сластенин, В. А., Чижакова, Г. Н.** Введение в педагогическую аксиологию. [Текст]. – М. : Академия, 2003.
- 7 **Запесоцкий, А. С.** Образование, философия, культурология, политика [Текст]. – М. : Наука, 2002.
- 8 **Хорошилова, Н. В.** Оценка культурной компетентности студентов в образовательном процессе вуза [Текст]. // Научные проблемы науки обозрение: Педагогические науки, – 2014. – № 2. – С. 147–148.
- 9 **Бондарева, А. В.** Проектная деятельность в современной школе [Текст]. // Вестник науки и образования. – 2015. – № 2 (4). – С. 112–115.
- 10 **Душеина, Т. В.** Проектная методика на уроках иностранного языка [Текст]. // Иностранные языки в школе. – 2010. – № 5. – С. 17–21.

REFERENCES

- 1 **Isayev, I. F.** Teoriya i praktika formirovaniya professional'no-pedagogicheskoy kul'tury pedagoga vysshey shkoly [Theory and practice of formation of professional and pedagogical culture of a higher school teacher] [Text]. – Moscow : Belgorod, BSPI, 1993. – 219 p.
- 2 **Gaysina, G. K.** Kul'turologicheskiy podkhod v teorii i praktike pedagogicheskogo obrazovaniya [Culturological approach in theory and practice of pedagogical education : Abstract diss. Doctor of Pedagogical Sciences. – Moscow, 2002. – 43 p.
- 3 **Komelina, V. A., Kuzmin, V. K., Kuzmin N. V., Apakayev, P. A., Petrova, T. N.** Pedagogicheskiye usloviya formirovaniya etnopedagogicheskoy kompetentnosti budushchikh pedagogov sredstvami natsional'noy kul'tury srednego

Povolzh'ya [Pedagogical conditions for the formation of ethnopedagogic competence of future teachers by means of national culture of the Middle Volga region] // No. 4(84). – P. 173–180.

4 **Zagvyazinskiy, V. I.** Sotsial'nyye funktsii obrazovaniya i yego strategicheskoye oriyentiry v period modernizatsii [Social functions of education and its strategic guidelines in the period of modernization // Education and Science] [Text] – 2011. – No 7(86). – P. 14–22.

5 **Babosov, Ye. M.** Obshchaya sotsiologiya [General sociology]. – Minsk, 2004. – 640 p.

6 **Slastenin, V. A., Chizhakova, G. N.** Vvedeniye v pedagogicheskuyu aksiologiyu [Introduction to pedagogical axiology]. – Moscow : Academy, 2003.

7 **Zapesotsky, A. S.** Obrazovaniye, filosofiya, kul'turologiya, politika [Education, philosophy, cultural studies, politics]. – Moscow : Nauka, 2002.

8 **Khoroshilova, N. V.** Otsenka kul'turnoy kompetentnosti studentov v obrazovatel'nom protsesse vuza [Assessment of cultural competence of students in the educational process of the university] // Scientific problems of science review // Pedagogical sciences. – 2014. – No. 2. – P. 147–148.

9 **Bondareva, A. V.** Proyektynaya deyatel'nost' v sovremennoy shkole [Project activity in modern school] // Bulletin of science and education. – 2015. – No. 2 (4). – P. 112–115.

10 **Dusheina, T. V.** Proyektynaya metodika na urokakh inostrannogo yazyka [Project methodology in foreign language lessons [Text] // Foreign languages at school. – 2010. – No. 5. – P. 17–21.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

*Г. Г. Кантаева¹, А. Ш. Балтынова²

^{1,2}Д. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ. Материал 13.06.22 баспаға түсті.

ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ НЕГІЗІНДЕ ТҮЛҒАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мақалада болашақ мұғалімнің әлеуметтік-мәдени құзіреттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Бұл құзіреттілік білім алушының өзін-өзі анықтауында және оның кәсіби-педагогикалық мәдениетін дамытуда маңызды рөл атқаратыны атап өтілді.

Жұмыстың мақсаты-білім алушылардың мәдени білімдері мен дағдыларын байытуда рефлексивті проблемалық презентацияны жобалау және технологияның ролін анықтау. Зерттеу барысында ғылыми нәтижелер алынды: білім алушылардың мәдениет саласындағы құзыреттілігін өз бетінше дамытудағы инновациялық технологиялардың ролі анықталды; әлеуметтену барысында нормаларды ассимиляциялау әдістері қарастырылды, мәдени құндылықтар мен жеке мағыналарды игерудің педагогикалық шарттары анықталды, проблемалық тапсырмаларды шешуге қатысу, жобаны дайындау, рефлексиялық шеңберге қатысу процесінде өз қызметін бағалау кезінде адамның семантикалық тәжірибесін алу әдістері сипатталды. Мақалада құзыреттілік тәсіл, материалды проблемалық ұсыну әдісі, рефлексиялық қызмет технологиясы, жобалар әдісі қолданылады. Оқу процесіне мәдени көзқарасты енгізу арқылы білім мен мәдениет арасындағы ашақтықты жою, білім алушылардың әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін дамыту арқылы олардың кәсіби-педагогикалық мәдениетін дамыту, бұл үшін оқытудың жаңа технологияларын тарту қажеттілігі туралы қорытынды жасалды.

Кілтті сөздер: Әлеуметтік-мәдени құзыреттілік, жобалау әдісі, рефлексия, проблемалық презентация технологиясы, нормалар, әлеуметтену.

*G. G. Kantayeva¹, A. Sh. Baltynova²

^{1,2}L. N. Gumilyev Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 13.06.22.

FORMATION OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF THE INDIVIDUAL BASED ON THE USE OF NEW PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

The article deals with the problem of the formation of the socio-cultural competence of the future teacher. It is noted that this competence plays a significant role in the value self-determination of the student and the development of his professional and pedagogical culture. The purpose of the work is to identify the role of technology and design of problem presentation, reflexive in enriching its cultural knowledge and skills of trainees. In the course of the research, scientific results were obtained: the role of innovative technologies in the independent development of

students' competence in the field of culture was revealed; the ways of assimilation of norms in the course of socialization are considered, the pedagogical conditions for the development of cultural values and personal meanings are clarified, the ways of obtaining the semantic experience of a person during participation in solving problem tasks, preparing a project, evaluating their activities in the process of participation in the reflexive circle are described. The article uses the competence approach, the method of problem presentation of the material, the technology of reflexive activity, the method of projects. Conclusions are drawn about the need to bridge the gap between education and culture by introducing a culturological approach into the educational process, developing the professional and pedagogical culture of students by developing their socio-cultural competence, attracting new learning technologies for this.

Keywords: socio-cultural competence, design method, reflection, technology of problem presentation, norms, socialization.

<https://doi.org/10.48081/OIOG3362>

***Н. Б. Қияқбай¹, Н. З. Жуманбекова²**

^{1,2}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

ОҚУ ЖОБАСЫ АРҚЫЛЫ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАР МЕН ТІЛДІК ТҰЛҒАНЫ ДАМУЫ

Мақалада оқу жобасының қазіргі модернизацияға ұшыраған білім жүйесіндегі алатын орны мен тиімділігі жасалған апробациялық тәжірибе негізінде ой қозғалған. Мақалада мұндай жаңартылған модельдер бойынша оқыту тілдік тұлғаның жан-жақты қалыптасуына ана тілдің ғана емес, шет тілдің де маңызды басымдылыққа ие екендігін негізге алады. Сондай әдістердің бірі ретінде бүгінде қазақстандық білім нарығында коммуникативті әдіс-тәсілінің қолданыс аясы кеңейгендігін ескерер болсақ, жобалап оқыту әдісі білімгердің жан-жақты дамуы мен антропоцентристік идеяның негізі ретінде қарастырылады және білім беру үрдісінің барлық талаптарын толыққанды түрде орындайды. Яғни проблеманы шешу арқылы білімгер өз идеясының үлгісін жасап шығады. Қорытынды өнімді жасап шығу барысында білімгерлер ақпараттарды теориядан практикаға түрлендіре отырып, өзіне қажет ақпарат көзін жинақтайды. Тәжірибеге сәйкес жалпы білім беру ұйымдарының жоғарғы сынып оқушыларымен орындалған оқу жобасындағы мұғалімнің қызметі мен оқыту жобасының әр кезеңдеріне толыққанды сипаттама берілген. Сондай-ақ, шет тілінің тілдік тұлғаны дамытудағы ықпалы жобалап оқыту әдісінің тәжірибесіне сүйене отырып анықталған және дәлел ретінде жоба жұмыстары қоса тіркелген. Жобалап оқыту әдістерін ұйымдастыру барысында қазақстандық және әлемдік тәжірибелер қолданылды.

Кілтті сөздер: оқу жобасы, тілдік тұлға, тілдік дағды, лингводидактика, оқыту модернизациясы.

Кіріспе

Қазақстандық білім беруді модернизациялау тұжырымдамасы мектептегі білім беру жүйесіне қойылатын әлеуметтік талаптарды былайша

анықтайды: дамушы қоғамға заманауи білімді, өнегелі, қажет жағдайда бастамашыл, өздері таңдаған жағдайда жауапты шешімдер қабылдай алатын, ықтимал салдарын болжайтын, ынтымақтастыққа қабілетті, ұтқырлығымен, серпінділігімен, сындарлығымен ерекшеленетін, ел тағдыры үшін жауапкершілік сезімі дамыған адамдар қажет. Осы орайда мектеп білім беруші мен тәрбиелеуші мекеме функциясынан болашақ түлектердің тұлғалық қасиеттерін қалыптастырушы және дамытушы функциясына қарай ығыса түседі. Яғни тұлғаны жан-жақты қырынан қарастыра отырып, тұлғатану үдерісінің орындалуын көздейді. Біздің мақаланың басты мақсаты – жоғарғы сынып оқушыларының тілдік тұлғалық ерекшеліктерін байқай отырып, оның тиімді ұйымдастырылуын қамтамасыз етуші факторларды дәлелді түрде алға тарту.

Бүгінде қазақстандық білім нарықтағы сұраныстарға тікелей жауап бере алатындай басымдыққа ие болуы үшін дәстүрлі білім беру форматынан жаңартылған білім беру форматына қарай реформаланып жатқаны белгілі. 2018 жылғы 31 қазандағы «Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы» заңының 4-бөлімінің 1-тарауында шет тілінің функционалдық қызметінің барлық аспектілері қамтылып, әрқайсысының қандай қабілет түрлеріне ие бола алатындығын сипаттайтын критерийлер нақтыланған.

Мақаланың зерттеу нысаны: ағылшын тілі сабақтарында жобалап оқыту әдісінің қолданылуы.

Мақаланың зерттеу пәні: жобалап оқыту әдісінің жалпы қолданыс аясы және рөлі мен қызметі.

Мақаланың мақсаты: жаңартылған білім мазмұны мен әлемдік стандарттарға сүйенген шет тілі сабағы барысындағы қысқа мерзімді оқыту жобасын ұйымдастырудың тиімділігі.

Шет тілі білім алушының тілдік тұлғасын қалыптастыратын басты компоненттерінің бірі деп қарастырар болсақ, шет тілін игерудегі негізгі төрт қабілет (speaking, listening, reading, writing) тілдік тұлғаның толыққанды қалыптасуына әсер ететін құрамдас бөліктер болып табылады. Тілдік тұлға – өзіндік күрделі де қайшылықты ішкі әлемі бар, дүниедегі (материалдық, идеялық) зат, құбылыстарға өзіндік көзқарасы, қарым-қатынас межесі қалыптасқан, өзін-өзі, өзі және өзге, өзі және жаратылыс атаулымен ерекше диалог орната білетін үлкен сана мен тіл иесі, шын мәніндегі Адам, оның тілі арқылы танылатын белгісі [1]. Рапишева Ж. Б. мен Нұрмағамбет Ж. С. пікірлеріне сүйенер болсақ, мұндағы тілдік тұлға дегеніміз – мәтіндерді тудыру және қабылдай алу қабілетін иеленген адам. Ол қабілеті құрылымдық-тілдік күрделілік деңгейімен, шындықты бейнелеудің тереңдігі

және дәлдігімен, нақты мақсатқа бағытталушылығымен ерекшеленеді [2]. Тілдік тұлғадағы тілдің рөліне Р. Сыздық «Тіл – адамды тұлға ретінде тәрбиелейтін күш, ана тілі – адамды белгілі бір ұлттың, халықтың өкілі етіп шығаратын құрал» деп баға береді [3]. Ал Ю. Н. Карауловтың пайымдауына сүйенсек, «Тілдік тұлға – тілдік зерттеудің барлық аспектілерін қамти отырып, адамды оның тілінен тыс қарастыратын пәндер арасындағы шекараны бұзып өтетін, ауыспайтын, алмаспайтын идея» деген тұжырымды алға тартады [4]. Дегенмен де бүгінде қарыштап дамыған технология заманы мен жаһандану дәуірінде тілдік тұлғаны жасаушы фактор тек ана тілі ғана емес, шет тілдері де жетекші орын алып отыр. Соның ішінде әлемдік тіл мәртебесіне ие болған тіл ретінде ағылшын тілі көрініс тауып отыр.

Отандық зерттеулерге сәйкес дәстүрлі білім беру әдістері нарықтық сұранысқа сай болмағандықтан, жаңартылған бағдарламада бүгінде ТКТ (Teaching Knowledge Test) әдістеріне сәйкес орайластырылған. Тілдік тұлғаны дамытуды жоғарыда аталған әдістер арқылы орындауға мүмкіндік беретін әдістің түрі – жобалап оқыту әдісі. Ал жобалап оқыту білім алушыны жан-жақты зерттеу жұмыстарын үйретуді көздеп қана қоймай, білім алушының тұлғалық ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне сәйкес жұмыс жүргізуге баулитынын ескерер болсақ, ал оның негізгі мақсаты – оқушыларға оқуды нақты өмірмен байланыстыру арқылы кездесетін жаңа жағдайлар үшін шешім қабылдауға бағытталған өнімдер жасауға мүмкіндік беру [5]. Қандай да бір ақпаратты қабылдау немесе өндеу продуктивті және рецептивті типтерге бөлінетінін ескеретін болсақ, онда бұл тілдік тұлға шарттарына толық сәйкес екендігіне көз жеткіземіз.

Қазақстанда жобалау қызметі жобалық оқыту білім беруді басқару жүйесінің, сондай-ақ балалармен, жастармен және ересектермен тікелей жұмыс істейтін педагогтардың көптеген зерттеушілердің назарында екені белгілі. Қазақстандық ғалым-әлеуметтанушы К. И. Биекенов жобалау қызметі кезең-кезеңмен жүзеге асырылуы тиіс деп есептейді [6]. Әлеуметтік сала объектілерін құру немесе қайта құру жөніндегі қандай да бір жобалық ойы (идеясы) және аз немесе аз нақты тұжырымдалған мақсаты (және, мүмкін, әзірленген тұжырымдамасы) бола отырып, жобалаушы қазіргі кездегі жағдайларды зерделеуі (қазіргі жағдайдың диагнозын жүргізуі), содан кейін өткен және қазіргі тенденцияларды зерделей отырып, оның болашақ жай-күйін болжауы тиіс деп қарастырады.

Жобалап оқыту әдісі мынадай келесі міндеттерге бағынады:

Сурет 1

1 *Қоғамдық-тарихи детерминация міндеті* бойынша біршама талаптар бойынша жұмыс жасайды. Атап айтқанда, білім сапасын көтеру, тұлғалық даму, тәлім-тәрбие беру салалары бойынша жұмыс жасайды. Білім парадигма бойынша бұл принцип білімгерлерді тек оқытып қана қоймай, негізгі ғылыми бағыттармен таныстыру қажеттілігі туындайды. Яғни мектепті аяқтаған оқушы белгілі бір практикалық шындаудан өтуі арқылы өзіндік кәсіби жұмысын бастай алады.

2 *Қысқа мерзімді даму жоспары міндеті*. Л. С. Выготский полемикада мынадай теорияны ұсына отырып, психикалық дамудың екі деңгейі ретінде актуалды психикалық даму мен қысқа мерзімді психикалық дамуды қарастырды.

3 *Кіріктірілген шығармалық міндетінің* негізі әлемнің бейнесінде. Сондай-ақ қызмет пен виртуалды үлгінің байланысына басымдылық беріледі.

4 *Проблемалық міндет* пассивті қабылдау мен белсенді түрде тәжірибеде қолдануды көздейді. Жобалап оқыту әдісін проблемалық оқытумен байланыстырады. Яғни жасанды проблема құра отырып, білім алушыға сол проблемадан шығуға мүмкіндік береді.

5 *Профориентациялық бағыт немесе кәсіби бағыттылықтың* басты мақсаты – кәсіби күзіндікті игерту, яғни кәсіп немесе мамандық таңдау барысында шет тілдерінің тек коммуникация құралы ғана емес, мамандық ретінде көру.

6 *Кіріктірілген шығармалық міндет* педагогтың атқаратын қызметіне басқаша жағдаймен қарауды көздейді, яғни педагог негізгі қызметті орындай отырып, білім алушыларға ақпаратты қабылдауға еріктілік береді.

7 *Контекстке бағытталған міндет* тілдік күзіреттілікке ие болған, яғни тілдік тұлғаны дамытуға оңтайландырылған.

Е. С. Полат атап өткендей, жобалық техниканы қазіргі заман талабына сай түсінік негізі мынада: «Бір жағынан оқушы үшін маңызды нақты, практикалық нәтижеге бағытталған проблемалық, зерттеу, іздеу әдістерінің кең спектрін қолдану, екінші жағынан, проблеманы шешу мен іске асырудың әртүрлі факторлары мен жағдайларын ескере отырып, тұтас нәтижелерге қол жеткізу.» Жобалап оқыту оқушылардың танымдық іс-әрекетінің маңызды саласы болып табылады, ол тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерін, жазбаша сөйлеу дағдыларын, шешендік қабілеттерін дамытуға, яғни тілдік тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді.

Тілдік тұлғаның дамуы индивидуалды түрде жүзеге асатын үдеріс емес, оның дамуына сол жағдаятты жасайтын ұжым немесе коллективизм (адамдар шоғыры) болуы шарт. Дәл осы тұста Дж. Дьюи жобалап оқыту тек оқушы тарапынан ғана жүзеге асырылатын үдеріс еместігін айта кетіп, мұғалімнің жобадағы жетекші қызметтері ретінде менторлық, ұйымдастырушылық және бағыттаушылық қызметтері ұсынылады. Сондай-ақ Е. С. Полат пікіріне сүйенер болсақ, жобалап оқыту әдісі тек шығармашылық және ғылыми ізденістерден ғана құралып қоймай, проблемалық оқыту әдісі сияқты белгілі бір проблема аясында жұмыс жасап, проблеманы шынайы өмірде кездесетін құбылыс ретінде қарап, сол проблемадан шығу жолдарын өз бетінше ұйымдастыру болып табылады. Яғни оқушы мұғалімнің тарапынан ұйымдастырылған немесе жасанды проблемадан шығу жолын көздейді. Бұл жағдайда дәстүрлі оқыту түрімен салыстырар болсақ, бағалау барысында мұғалім жауаптардың толыққанды дұрыс немесе бұрыс екендігіне ғана назар аудармайды, себебі ең маңызды фактор – оқушының шығармашылық және ғылыми ізденісінің бағалануы. Мехмет Озбаш пен Динара Мухатаеваның еңбектеріне сүйенер болсақ, мұғалімдер оқу-тәрбие іс-әрекеті арқылы білім беру үдерісіндегі оқыту іс-әрекетінің нәтижелі орындалуына жауапты адам ресурстарының ең маңыздысы болып табылады және олар адамдарды тәрбиелеу, оқыту және оларға бағыт-бағдар беру, бағыт-бағдар беру және дайындау сияқты көптеген жолдармен қолдау көрсетеді, сондай-ақ оқу процесінде әртүрлі тапсырмаларды немесе әрекеттерді және оқыту тәсілдерін біріктіреді деп топшылайды [7].

Б. Ф. Ломовтың пікірінше, жобалап оқыту әдісі әлемнің антропоцентристік принципіне негізделген. Яғни ортада болып жатқан дүниелердің барлығы адам айналасында көрініс табады [8].

Зерттеу әдістері мен материалдар

Жобалап оқыту әдісіне жоғарғы сынып оқушыларын тарту тек ғылыми немесе білім игеру мақсатында ғана емес, сондай-ақ кәсіптік танымды ұйымдастыратын және оқушының қызығушылығын айқындайтын үдерістер ретінде көрініс табады. Бұл кезекте жобалап оқыту әдісі екі танымдық үдерістің функциясын бір мезетте орындайды: бір жағынан бұл оқыту әдісі болып табылса, екінші жағынан игерген білім мен қабілетті тереңдеу мақсатында практика жүзінде қолдану.

Кесте 1 – Жобалап оқытуды ұйымдастыру жағдайлары

Әрекет сипаттамасы	Жобалап оқытуды кәсіби тұрғыдан ұйымдастыру (кәсіби мекемелер құрамы колледж, университет, институт ретінде тіркеледі)	Оқушылар арасындағы жобалап оқыту (мектеп аясында орындалады)
Мотивация	Әлеуметтік	Танымдық-әлеуметтік
Мақсат	Қоршаған ортаға пайдасын әкеле алатын өнім жасау	Қабілет пен игерілген білім арқылы тұлғаның дамуы
Мазмұны	Зерттеушілік және технологиялық кезеңдер	Зерттеушілік және технологиялық және қорытындылау кезеңдері
Құралдары	Арнайы кәсіби білім мен қабілет	Білім, біліктілік пен қабілет
Нәтиже	Техникалық жоба	Шынайы жоба немесе end product
Басқарылатын нысан	Жоба тақырыбы	Жобалап оқытудың бүкіл кезеңдері (тақырып, мазмұны, орындалуы мен презентациясы)

Жобалап оқыту әдісі барысында оқушыларды ұйымдастыру түрлі формада өтуі мүмкін. Жеке немесе ұжымдық жұмыс болсын мұғалімнің назарындағы барлық оқушылар тілдік деңгейлерінің алуан түрлілігіне қарамастан, орындаған тапсырма көлемі мен жүргізген тәжірибе, эксперимент немесе сауалнама сипатына қарай бағаланады. Яғни бұл мұғалімнің барлық оқушыларды толық бағалауға мүмкіндік береді [9]. Сондай-ақ Мухатаева Д. И. «Білім берудегі жобалап оқыту әдісі – бұл адамның, ол өмір сүретін қоғамның білім беру қажеттіліктерін және білім беру жүйелерінің қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін әлеуметтік тәжірибенің нысаны ретінде білімнің дамуы мен өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ететін кешенді зерттеулер мен жобалық әзірлемелерді жүзеге асыру бойынша ұйымдастырылған қызмет жүйесі» деп топшылайды. Яғни жобалап оқыту әдісі ең маңызды қажеттілік ретінде көрініс табатын оқушылардың қызығушылықтарын басты назарда ұстай отырып, қажеттілігін өтеуді ұйымдастырады.

Ф. И. Буслаев лингводидактикалық ғылымның бастауын тілдік тұлғамен байланыстырады. Лингводидактиканың қазіргі өкілдері тілдік тұлғаның келесі анықтамасын береді: бұл – «сөйлеу әрекеттерін жасауға, сөйлеу туындыларын жасауға және түсінуге» дайын адам [10]. Оның құрылымына әр түрлі қиындықтағы (сөйлеу әрекетінің түрлері, тіл деңгейлері, әртүрлі деңгейдегі компоненттердің игерілуі) орындалатын сөйлеу әрекеттері ретінде танылған тілдік қабілеттер кіреді.

Лингводидактиканың тілдік тұлғамен байланысы ретінде келесі ұйғарымдар түсіндіреді [11]:

1 Сөйлеу әрекетінің келесі түрлеріне қабілеттілігі мен дайындығы:

- оқылым;
- тыңдалым;
- жазылым;
- айтылым.

2 Тілдің әртүрлі деңгейлеріндегі қабілеттер мен дайындықтар:

- фонетикалық деңгейде;
- лексикалық деңгейде;
- грамматикалық деңгейде.

Зерттеу нәтижелері мен талқылаулар

Жоғарыда атап өтілген тұжырымдамалар жобалап оқыту әдісі білімгердің танымдық деңгейімен ұштасатындығын көрсетеді. Ал қоршаған ортамен танысу мен ұжымдық арақатынас барысында тілдік тұлға тікелей танымдық немесе когнитивті үдерістер арқылы дамиды. Жас ерекшеліктеріне қарар болсақ, оқушылар бастауыш сыныптарда ақпаратты жоғары деңгейде қабылдай алатындығын көрсетсе, жоғары сынып оқушыларында белгілі бір ақпаратты жоба талаптарына сай өңдеу, синтездеу, анализ жасау және жүйелеу сынды әдістерді қолдана алатындығын байқауға болады. Осы аталған үдерістерді байқау мақсатында Нұр-Сұлтан қаласының мектептерінің бірінде 10-сынып оқушыларымен жобалап оқыту әдісінің негізінде «Impact of human activity on environment and its solutions» тақырыбында ерікті түрде сабақ өтілді. Сабаққа қатысуға ниет білдірген оқушылар саны 24 адамды құрады. Сабақ екі академиялық сағатты қамтиды. Алғашқы сағат түсіндіру және ұйымдастыру, зерттеу және сұхбат жүргізу жұмыстарына бағытталса, екінші сағат - өнімді презентациялауға арналды. Өнім ретінде проблеманы тығырықтан шығару жолдарын модельдеу ұсынылды. Мұғалім жобалап оқыту кезеңіндегі соңғы өнімнің дұрыс орындалуын қадағалауы тиіс.

Сабақтың **оқыту мақсаты** – ағылшын тілі арқылы CLIL тәсілдерін пайдалана отырып, оқытуды жоспарлау, қоршаған ортадағы алпауыт

проблемалардың шешілу тәсілдерін ұсыну, Second Conditional грамматикалық конструкциясын қолдана отырып, пікір білдіру үйрету.

Жобаның басты критерийі – жетекші сұраққа жауап беру арқылы тақырыпты толық қамту. Соңғы өнім постер ретінде ауызша түрде ұсынылды.

Сабақ барысы төмендегідей кезеңдерден қалыптасты:

1 Дайындық кезеңі жобамен жұмыс жасауды ұйымдастыруға бағытталған. Яғни мұғалім оқушылардың қызығушылық деңгейлеріне сәйкес топтарға бөледі. Бұл жағдайда шет тілін меңгеру деңгейі басты назарда болмауы әбден ықтимал. Оқушылардың қызығушылықтарын анықтау сұрақ-жауап формасында орындалып, үш топқа бөлінді. Әр топқа қол жеткізілуі тиіс мақсаттар мен міндеттер таныстырылды және мақсатқа жету жолында қандай тапсырмаларды орындау қажеттілігі түсіндірілді. Топтарға жаһандық жылыну, мұхиттардың ластануы және табиғи апаттар сынды экологиялық проблемалардың төңірегінде жұмыс жасау көзделді.

2 Конструкторлық кезеңнің басында қойылған проблеманы анықтау мақсатында жетекші сұрақтар қойылды. Жұмыстың соңында оқушылар осы жетекші сұраққа толыққанды жауап бере алса, мақсатқа қол жеткізілді деп есептеуге болады. Жобаларды жан-жақты зерттеу мақсатында Венн диаграммасы және SWOT анализ арқылы ақпараттарды жүйелі түрде орналастырылды. Идеяларды көптеп тарту мақсатында mind-mapping тәсілі қолданылды. Проблеманы жан-жақты зерттеу үшін сыни тұрғыдан ойлану және Блум таксономиясын назарда ұстау шарт. Сондай-ақ, why және how сұрақтарына жауап беру міндеттелді.

3 Технологиялық кезеңде оқушылар осы уақытқа дейін орындалған жобаларды басшылыққа ала отырып, өздерінің топтық жобасын жасап шығаруы қажет. Үлгі ретінде қорғалған жобалар ұсынылды, өздерінің тақырыптарына сәйкес келетіндей жаңа жоба жасау. Жоба постер түрінде орындалды. Тақырыптың толыққанды зерттелгендігін көрсету мақсатында теориялық білім негізінде жасалынған сауалнамалар арқылы статистикалық мәліметтер жинақталды. Аталған кезеңде әр білімгерді жобаға тарту мақсатында өз бетінше оқуды ұйымдастыру үшін алға қойылған тапсырмаларды өздеріне жоспар құра отырып, бөліп алады. Тапсырмаларды орындау барысында Second conditional грамматикалық конструкциясына назар аударуы тиіс. Жинақталған ақпараттар арасында өздеріне қажетті деп тапқан ақпаратты презентацияда қолдануы шарт.

4 Қорытындылау кезеңінде оқушылар өз өнімдерін мұғалімдер мен шақырылған эксперттерге қорғады. Қорғау деңгейіне сәйкес жобаның орындалу мақсатына қол жеткізілу деңгейі айқындалды. Объективті бағалауды қамтамасыз ету үшін топтар бірін-бірі бағалап отырды, жобаны

ары қарай дамыту мақсатында бір-біріне сындар мен комментарийлар айтылып отырды. Мұғалімнің тарапынан бағалау кері байланыс беру, мақтау және қолпаштау арқылы жүргізілді. Қорғау барысында тілдік тұлғаның сапасын қамтамасыз ету мақсатында мұғалім тіл тазалығы мен грамматикалық бірліктерді орынды қолданылуын қадағаланды. Орындалған өнімдерді келесі сілтемелер арқылы көруге болады: https://youtu.be/I_SEffX-wfM, <https://youtu.be/vk6tgdfFsNgw>, <https://youtu.be/xuTGBJSNzMc>, <https://youtu.be/RJmtbk6g-sk>.

Қорытынды

Қорытындылай келе, бүгінгі қоғамда шет тілдерінің тұлғатану мен тұлға қалыптастырудағы үлесі орасан зор екенін ұғуға болады. Егер шет тілдерін жалпы білім беру ұйымдарында оқытатынын басты назарға алсақ, мектеп және шет тілі мұғалімі оқыту жобасы арқылы жасанды жағдайларды құрастыра отырып, білімгерлердің тұлға қалыптастырушылығын тек ана тілі арқылы ғана емес, шет тілдері (ағылшын, француз, неміс) арқылы да қалыптастыруға болатынын бүгінгі қоғам дәлелдеп отыр. Модернизация мен реформалануға ұшыраған қазақстандық білім жүйесі бүгінде инновациялық оқыту формаларын басынан өткеруде. Соның ең тиімді тәсілі ретінде оқыту жобасы екені даусыз: біріншіден, ғылымға жол ашады; екіншіден, баланың икемділігін шығармашылық тұрғыда қалыптастырады. Грамматика мен сөздік қор – шет тілі пәнінің бір компоненті дейтін болсақ, оқу жобасы – екі компоненттің кіріктірілген формасын ұйымдастырудың бірден-бір жолы.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Абдуллаева, Қ. М., Тұрышев А. Қ.** Тілдік тұлғаны танудағы мәтін мен дискурс мәселелері [Текст] // ПМУ хабаршысы. – 2018. – № 3. – 12–19 б.
- 2 Тілдік тұлға мәселесінің тіл білімінде зерттелуі [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: URL:http://www.rusnauka.com/35_NPM_2015/Philologia/3_200656.doc.htm.
- 3 **Сыздық, Р.** Қазақ сөзінің әсемдік күдіретін жоғалтпалық [Текст]. – Алматы, 2001. – 256–264 б.
- 4 **Караулов, Ю. Н.** Русская языковая личность и задачи ее изучения. Язык и личность [Текст]. – М., 1989. – С. 56.
- 5 Perceptions of teacher candidates regarding project-based learning [Электронды ресурс]. – Access mode : ejer.2016.62.2.pdf.
- 6 **Биекенов, К. У.** Социальное прогнозирование и проектирование : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Қазақ университеті, – 2012. – С. 358.

7 **Özbaş, M., Mukhatayeva, D.** Views of Pre-service Teachers Related to the Development of Pedagogical Formation Training and Design Competences [Text] // Universal Journal of Educational Research 6. – 2018. – № 6. – P. 1207–1215.

8 **Ломов, Б. Ф.** Человек и техника [Текст]. – М. : Советское радио, 1966. – С. 172.

9 **Полат, Е. С., Бухаркина, М. Ю.** Современные педагогические и информационные технологии в системе образования [Текст]. – М. : Академия, 2008. – С. 368.

10 **Lvov, M. R.** Fundamentals of the theory of speech [Text]. – Moscow, 2000. – P. 248.

11 Проектная деятельность как средство развития языковой личности учащихся 5–6 классов на уроках русского языка. Ученые записки Орловского государственного университета [Электронды ресурс]. – Режим доступа: projektnaya-deyatelnost-kak-sredstvo-razvitiya-yazykovoy-lichnosti-uchaschihsya-5-6-klassov-na-urokah-russkogo-yazyka.pdf.

REFERENCES

- 1 **Abdullaeva, Q. M., Tyryshev, A. Q.** Tildik tylgany tanudagy matin men diskurs maseleleri [The problem of diskurs and text in cognition of linguistic personality] [Text] // PMU habarshysy. – 2018. – № 3. – P. 12–19.
- 2 Tildik tyлга masesinin til biliminde zerttelui [The research of the problem of linguistic personality in linguistics] [Electronical resource]. – Access mode : http://www.rusnauka.com/35_NPM_2015/Philologia/3_200656.doc.htm.
- 3 **Syzdyq, R.** Qazaq sozinin asemdik qydiretin zhogaltpalıyq [Loss of beauty of Kazakh word] [Text]. – Almaty, – 2001. – P. 256–264.
- 4 **Karaulov, Ju. N.** Russkaja jazykovaja lichnost i zadachi ee izuchenija. Jazyk i lichnost [Russian linguistic personality and the problems of its research. Language and personality] [Text]. – Moscow, 1989. – P. 56.
- 5 Perceptions of teacher candidates regarding project based learning [Electronical resource]. – Access mode : ejer.2016.62.2.pdf.
- 6 **Biekenov, K. U.** Socialnoe prognozirovanie i proektirovanie: uchebnoe posobie [Social predicting and projecting: tutorial] [Text]. – Almaty : Qazaq universiteti, – 2012. – P. 358.
- 7 **Özbaş, M., Mukhatayeva, D.** Views of Pre-service Teachers Related to the Development of Pedagogical Formation Training and Design Competences [Text] // Universal Journal of Educational Research 6. – 2018. – № 6. – P. 1207–1215.
- 8 **Lomov, B. F.** Chelovek i tehnika [Human and technics] [Text]. – Moscow : Soviet radio, 1966. – P. 172.

9 Polat, E. S., Buharkina, M. Ju. Sovremennye pedagogicheskie i informacionnye tehnologii v sisteme obrazovaniya [Modern pedagogical and informational technology in educational system] [Text]. – Moscow : Academy, – 2008. – P. 368.

10 Lvov, M. R. Fundamentals of the theory of speech. – Moscow, 2000. – P. 248.

11 Proektnaja dejatel'nost' kak sredstvo razvitiya jazykovoj lichnosti uchashhihsja 5-6 klassov na urokah russkogo jazyka. [Project method as tool of development of linguistic personality of the 5-6 grade learners in the Russian language lesson] [Electronical resource] [Text]. – Access mode : proektnaya-deyatelnost-kak-sredstvo-razvitiya-yazykovoy-lichnosti-uchaschihsya-5-6-klassov-na-urokah-russkogo-yazyka.pdf.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Н. Б. Киякбай¹, Н. З. Жуманбекова²

^{1,2}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ И ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ЧЕРЕЗ УЧЕБНОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ

В статье рассматривается роль и эффективность учебного проекта в модернизированной системе образования на основе проверенного опыта. Статья основана на том, что не только родной язык, но и иностранный язык имеет важное преимущество в комплексном формировании языковой личности. Учитывая широкое распространение коммуникативных методов на казахстанском рынке образования сегодня, метод проектного обучения рассматривается как основа всестороннего развития учеников старших классов и антропоцентрической идеи. То есть, решая задачу, ученик создает модель своей идеи. При разработке конечного продукта студенты собирают необходимый им источник информации, трансформируя информацию от теории к практике. В соответствии с практикой, подробное описание деятельности учителя в образовательном проекте и различных этапов учебного проекта, выполняемых старшеклассниками общеобразовательных учреждений. Также влияние иностранного языка на развитие языковой личности было

определено на основе опыта проектной методики обучения, и проектная работа была приложена в качестве доказательства. При организации проектной методики обучения использован казахстанский и международный опыт.

Ключевые слова: учебный проект, языковая личность, языковые навыки, лингводидактика, учебная модернизация.

*N. B. Kiyakbay¹, N. Z. Zhumanbekova²

^{1,2}L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 13.06.22.

DEVELOPMENT OF LANGUAGE SKILLS AND LINGUISTIC PERSONALITY THROUGH EDUCATIONAL PROJECT

The article discusses the role and effectiveness of the educational project in the modernized education system on the basis of proven experience. In the article, training according to such updated models is based on the fact that not only the native language, but also a foreign language has a significant priority in the comprehensive formation of the language personality. As one of these methods, taking into account the expansion of the scope of application of the communicative method in the Kazakh education market today, the project learning method is considered as the basis for the comprehensive development of students and the anthropocentric idea and fully meets all the requirements of the educational process. That is, by solving the problem, the student creates a model of his idea. In developing the final product, students gather the source of information they need, transforming information from theory to practice. In accordance with the practice, a detailed description of the activities of the teacher in the educational project and the various stages of the training project, performed by senior students of general education institutions. Also, the influence of a foreign language on the development of a linguistic personality was determined based on the experience of the project-based teaching method and project work was attached as evidence. Kazakhstani and international experience were used in the organization of project-based teaching methods.

Keywords: educational project, language personality, language skills, linguodidactics, educational modernization.

<https://doi.org/10.48081/RVUW1351>***Н. К. Токжигитова¹, К. С. Дарибаева²**^{1,2}Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.**PYTHON ТІЛІНДЕ ПРОГРАММАЛАУ БОЙЫНША
БІЛІМ БЕРУ ЖЕТІСТІГІН МУЛЬТИ-КРИТЕРИАЛДЫ
БАҒАЛАУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ**

Білімді заманауи модернизациялауда жетекші орынды оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау процестері алады. Білім берудің құзыреттілік парадигмасы аясында бағалау оқушылардың талдау, шешімдерді негіздеу, жаңа білімді генерациялау қабілетіне бағытталған.

Программалау бойынша оқытуда оқу бағдарламасына енгізілген негізгі құзыреттіліктер бойынша оқушылардың оқу жетістіктерінің деңгейін бағалау процесі маңызды орын алады. Бағалаудағы ең негізгі мәселе – бағалаудың субъективтілігі болып табылады. Бағалауда, жалпы бағалауда нақты критерийлердің жоқтығы және бағаның төмен немесе жоғары болуының нақты себебі неде екендігі туралы конструктивті ақпараттың болмау мәселесі ертерек шешім қабылдауды талап етеді. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау мәселесін меңгеру нәтижелерінің мульти-критериалды бағалауын қалыптастыру арқылы шешуге болады.

Python тілінде программалау мысалында оқушылардың оқу жетістіктерін мульти-критериалды бағалауды қолданудың моделі мен әдістерін сипаттау үшін оның (а) құрылымын, (b) логикалық ұйымдастырылуын, (с) әдістерін және d) білімді педагогикалық бақылау саласында қолдану құралдарын анықтау қажет.

Бұл мақалада оқу жетістіктерін мульти-критериалды бағалау әдісінің құрылымы, Python тілінде программалау бойынша оқу нәтижелері, «Python программалау тілінде файлды оқу және жазу» критерийі бойынша Python программалау тілінде білімдер жиынтығы қарастырылады.

Кілтті сөздер: мульти-критериалды бағалау, оқу нәтижелері, критерий, Python тілінде программалау, қалыптастырушы бағалау, жиынтық бағалау.

Kіріспе

Білім беру саласы әртүрлі аспектілерде оның ағымдағы жағдайын бағалауға мүмкіндік беретін сандық және сапалық көрсеткіштерінің жиынтығымен бейнеленеді. Осы ретте орта білім беруді бағалау жүйесіндегі маңызды көрсеткіштердің бірі оқушылардың оқу жетістіктерінің деңгейі болып табылады. Бұл деңгей мектепте білім беру іс-әрекеті қалай жұмыс істейтіні және дамитыны, сонымен қатар оқушыларға қалай әсер ететіні, олардың тиімділігі туралы ақпарат береді.

Сондықтан әр түрлі деңгейлерде (оқушы, сынып, мектеп, аудан/қала, облыс, ел) қабылданатын шешімдердің сапасы, білім беру процесіндегі одан арғы қадамдар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесінің қаншалықты сапалы құрылғанына байланысты. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесі функционалдық сауаттылықты дамытуға ықпал ететін жетекші факторлардың бірі болып табылады. Бағалау үдерісі оқу процесіне қатысты тек бақылаушы элемент болып қана қоймай, оқытудың маңызды бөліктерінің біріне айналды.

Зерттеудің мақсаты – оқыту нәтижелерін мульти-критериалды бағалауға сәйкес келетін оқыту және бақылау принциптерін анықтау арқылы Python тілінде программалауды сапалы оқытудың критерийлерін анықтау.

Материалдар мен әдістер

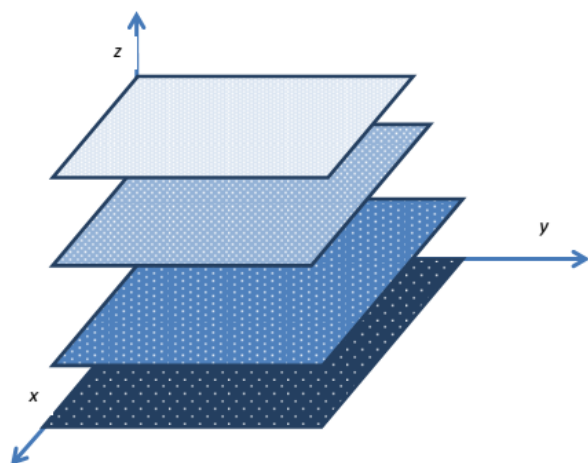
Мульти-критериалды бағалау білім алушылардың оқу жетістіктерін бақылаудың негізгі міндетін шешуге бағытталған, яғни тестілеу кезінде оқытудың осы кезеңінде білім алушының дайындық деңгейінің күтілетін (стандартты) нәтижеге сәйкестік (немесе сәйкессіздік) фактісін анықтау мәселесін шешуге бағытталған. Оқу пәнінің/оқу сабақтарының мазмұндық құрылымы (у векторы) мульти-критериалды бағалаудың концептуалды компоненті болып табылады.

Алға қойылған мақсатқа сәйкес пәнді меңгеру барысында оқу нәтижелері қалыптасып, білу, білу және түсіну оқу дағдыларына аударылуы керек (х векторы). Олар мульти-критериалды бағалаудың операциялық компонентін анықтайды. Ал мульти-критериалды бағалаудың логикалық компонент ретінде білім алушылардың оқу жетістіктерін бақылау формалары (қалыптастырушы бағалау, бөлім бойынша жиынтық бағалау, тоқсан бойынша жиынтық бағалау, қорытынды бағалау) (z векторы) бар.

Критерийлер келесі принциптер бойынша құрылуы мүмкін:

- төмен жетістіктерді жоғары жетістіктерден ажырататын критерийлер;
- негізгі қызығушылық топтарының артықшылықтарын көрсететін критерийлер.

Әдетте, бастапқыда 6–20 критерий ерекшеленеді.

Сурет 1 – Оқу жетістіктерін мультикритериалды бағалау әдісінің құрылымы

Критерийлер жиынтығы толықтық, қажеттілік, жеделдік қасиетіне ие болуы, критерийлерге қатысты артықшылықтардың тәуелсіздігін көрсетуі керек. Бұл ретте критерийлер тым көп болмауы керек және қосарлы санаудың болмауын қамтамасыз ету қажет.

Ұпайлар 10 баллдық жүйе бойынша қойылады. Ең нашар нұсқаға 0, ең жақсысына 10 қойылады.

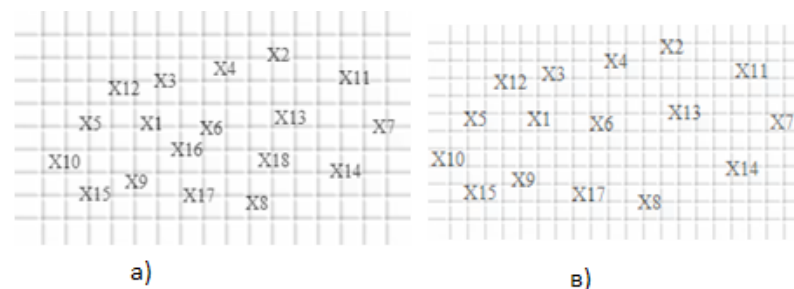
Сонымен, оқу жетістіктерін мульти-критериалды бағалау әдісінің құрылымы белгілі бір пән бойынша білім алушылардың игеретін білім, білік және дағдының параллель жиынтығы болып табылады (1-сурет). Бұл жиынтықтарды торлар ретінде қарастыруға болады.

Нәтижелер мен талқылаулар

Оқушылар арасында Python тілінде программалауда 6-8 сыныптар аралығындағы білім қорын қалыптастыру мысалын (1-кесте) пайдалана отырып, оқушылардың игерген оқу нәтижелерінің жиынтықтары туралы тұжырымы түсіндіріледі.

Кесте 1 – Python тілінде программалау бойынша оқу нәтижелері

Критерийлер	Бағалау	
	Бастапқы деңгей	Базалық деңгей
C1: IDE интерфейсін пайдалану. Мәліметтер типтерін жіктеу	X1	X2
C2: Арифметикалық өрнектердің жазылу ережелері. Мәліметтерді енгізу мен шығаруды ұйымдастыру	X3	X4
C3: Python программалау тілінде сызықтық алгоритмдерін жазу.	X5	X6
C4: Python программалау тілінде файлды оқу және жазу	X7	X8
C5: Python программалау тілінде тармақталу алгоритмдерін жазу. Таңдауды ұйымдастыру	X9	X10
C6: Python программалау тілінде кірістірілген және құрамды шарттарды пайдалану	X11	X12
C7: Практикалық есептерді шешу үшін сұрыптау алгоритмдерін енгізу	X13	X14
C8: Бір өлшемді және екі өлшемді массивтерді пайдаланып, Python программалау тілінде (python) бағдарламалар жасау	X15	X16
C9: Циклды басқару нұсқауларын қолдану (continue (контину), break (брик), else (элс))	X17	X18

а) қалыптастырушы бағалау; в) бөлім бойынша жиынтық бағалау.

Сурет 2 – Оқу жетістіктерін мульти-критериалды бағалау әдісінің құрылымы

Оқу жоспарларының сапасын бағалау кезінде оқушылардың жоспарланған зерттеу жұмыстарын ескеру қажет [2], яғни барлық пәндер бойынша оқу жетістіктерін бағалауда оқушылардың орындаған зерттеу жұмысының деңгейі жоғары мәнге ие болады. Оқу нәтижелерін меңгеру деңгейін бағалауды шығару үшін шешім қабылдау әдісін таңдау кезінде

балама ретінде иерархияларды талдау әдісі [3], пайдалылық теориясының әдістері [4, 5] қарастырылды.

«Python программалау тілінде файлды оқу және жазу» критерийі бойынша Python-да программалау білімдер жиынтығының классификациясын қарастырайық (2-кесте).

Кесте 2 – «Python программалау тілінде файлды оқу және жазу» критерийі бойынша Python программалау тілінде білімдер жиынтығы

Концептуалды компонент	Операциялық компонент		
	9-10б	7-8б	5-6б
Файлдармен жұмыс	деректерді енгізу, өңдеу, нәтижені шығару	деректерді енгізу, өңдеу	деректерді енгізу
Файлды жасау және ашу	екі түрлі әдісті қолдану, Open() функциясының режимдері	бір әдісті қолдану, Open() функциясының режимдері	бір әдісті қолдану
Режим түрі: 'r'	файлды мәтіндік режимде ашады (үнсіз келісім бойынша), кіру файлын жасауда қолдану, тапсырманың толық кодын жазғанда қолдану	файлды мәтіндік режимде ашады (үнсіз келісім бойынша), кіру файлын жасауда қолдану	файлды мәтіндік режимде ашады (үнсіз келісім бойынша)
Режим түрі: 'w'	жаңа файл жасап, оған деректі жазады, кіру файлын жасауда қолдану, тапсырманың толық кодын жазғанда қолдану	жаңа файл жасап, оған деректі жазады, кіру файлын жасауда қолдану	жаңа файл жасап, оған деректі жазады
Режим түрі: 'a'	алдын ала жазылған файлды ашып, ондағы жазбалардың соңына жаңа деректер жазады, шығу файлын жасауда қолдану, тапсырманың толық кодын жазғанда қолдану	алдын ала жазылған файлды ашып, ондағы жазбалардың соңына жаңа деректер жазады, шығу файлын жасауда қолдану	алдын ала жазылған файлды ашып, ондағы жазбалардың соңына жаңа деректер жазады
Режим түрі: 'b'	файлды екілік (бинарлық) режимде ашады, файл жасауда қолдану, тапсырманың толық кодын жазғанда қолдану	файлды екілік (бинарлық) режимде ашады, файл жасауда қолдану	файлды екілік (бинарлық) режимде ашады

Режим түрі: 't'	файлды мәтіндік режимде ашады (үнсіз келісім бойынша), кіру файлын жасауда қолдану, тапсырманың толық кодын жазғанда қолдану	файлды мәтіндік режимде ашады (үнсіз келісім бойынша), кіру файлын жасауда қолдану	файлды мәтіндік режимде ашады (үнсіз келісім бойынша)
Режим түрі: '+'	файлды оқу мен жазу үшін ашады, файл жасауда қолдану, тапсырманың толық кодын жазғанда қолдану	файлды оқу мен жазу үшін ашады, файл жасауда қолдану	файлды оқу мен жазу үшін ашады
Файлды қолдану функцияларымен жұмыс	Readline() функциясы, seek() функциясы, '\n' әдісі	Readline() функциясы, seek() функциясы, '\n' әдісі	seek() функциясы

Бағалаудың әр кезеңінде оқушылардың нәтижелерін мульти-критериалды бағалауды ұйымдастыру үшін «Python программалау тілінде файлды оқу және жазу» критерийі бойынша тапсырмалардың кейбір түрлерін қарастырайық (логикалық компонент) [6].

Қалыптастырушы бағалау – оқушылардың басқа таныс жағдайда алынған ақпаратты есте сақтау, түсіну және қолдану деңгейі бағаланады.

- файлдарға жазбаларды қосу режимін пайдалану;

- Кіру файлында математикалық өрнектерді жазып, нәтижесін Шығу файлына шығару;

- мәтіндік файлдағы мәліметті seek(), read() функцияларын қолдану арқылы өзгерту және т.б.

Жиынтық бағалау – оқушылардың бейтаныс жағдайда ақпаратты талдау және тексеру қабілетінің деңгейі бағаланады.

- Кіру файлын жасау кодымен тапсырманың толық кодын бір программа кодына біріктіруге бола ма?

- программа кодында write() әдісінің орнына print() функциясын қолдануға бола ма?

- жолдық командалар read() пен input()-ті қолдануда қандай айырмашылық бар?

- берілген сандардың арифметикалық ортасын табу;

- Шығу файлында фигураның кескінін беру және т.б [7].

Қорытынды

Осылайша, Python программалау тілінде программалауды оқытуда оқушылардың оқу нәтижелерін мульти-критериалды бағалау құрылымы сипатталды. Жалпы алғанда, білім беру үдерісінде белгілі бір құзыреттерді

менгеру проблемалық жағдайларды шешу нәтижесімен де (осы нәтижелерге қол жеткізудің табыстылығының алдын ала әзірленген критерийлеріне сәйкес), оларды қолдану, пайдалану процесінің өзінде де, сондай-ақ белгіленген критерийлер бойынша бағалануы мүмкін.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Anderson, L. W., Krathwohl, D. R.** A taxonomy for learning, teaching, and assessing. – New York : Longman, 2001.

2 **Havas, F., Keramati, M. R., Ahmadi, A.** The quality curriculum evaluation in postgraduate studies of Educational Management and Planning in the public Universities of Tehran City // *Procedia Social and Behavioral Sciences*. – 15 (2011). – P. 3723–3730.

3 **Voronin, A.** Multicriteria evaluation and optimization of hierarchical systems / *International Journal «Information Theories & Applications»*. – Vol. 15. – 2008. – P. 108–114.

4 **Подинковский В.В., Ногин В.Д.** Парето-оптимальные решения многокритериальных задач. – М. : Наука, 1982.

5 **Erkan, T. E., Rouyendegh, B. D.** Curriculum Change Parameters Determined by Multi Criteria Decision Making (MCDM) // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 116. – 2014. – P. 1744 – 1747.

6 **Нурбекова, Ж. К., Пина, А., Токжигитова, Н. К.** Болашақ информатика мамандарын визуалды программалау бойынша сапалы оқытудың критерийлерін анықтау мәселелері : ПМУ Хабаршысы, Педагогикалық сериясы № 1. – 2018. – 259 б.

7 **Мэтиз, Э.** Изучаем Python. Программирование игр, визуализация данных, веб-приложения. 2-е изд. – СПб. : Питер, – 2017. – 496 с.

8 **Седжвик, Р., Уэйн, К., Дондеро, Р.** Программирование на языке Python: учебный курс: Пер. с англ. – СПб. : ООО «Альфа-книга». – 2017. – 736 с.

9 **Сэнд, У., Сэнд, К.** Hello World! Занимательное программирование. – СПб. : Питер, 2016. – 400 с.

10 **Хахаев, И. А.** Практикум по алгоритмизации и программированию на Python. – М. : Интуит, – 2016. – 178 с.

REFERENCES

1 **Anderson, L. W., Krathwohl, D. R.** A taxonomy for learning, teaching, and assessing. – New York : Longman, 2001.

2 **Havas, F., Keramati, M. R., Ahmadi, A.** The quality curriculum evaluation in postgraduate studies of Educational Management and Planning in the public Universities of Tehran City // *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 15. – 2011. – P. 3723–3730.

3 **Voronin, A.** Multicriteria evaluation and optimization of hierarchical systems / *International Journal «Information Theories & Applications»*. – Vol.15. – 2008. – P. 108–114.

4 **Podinovski V. V., Nogin V. D.** Pareto-optimalnye reshenia mnogokriterialnyh zadach [Pareto-optimal solutions to multi-criteria problems]. Moscow : Nauka, 1982.

5 **Erkan, T. E., Rouyendegh, B. D.** Curriculum Change Parameters Determined by Multi Criteria Decision Making (MCDM) // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 116. – 2014. – P. 1744 – 1747.

6 **Nurbekova, J. K., Pina, A., Tokjigitova, N. K.** Bolashaq informatika mamandaryn vizualdy programlau boiynsha sapaly oqytudyn kriterilerin anyqtau maseleleri [Problems of determining the criteria for high-quality training of future computer science specialists in visual programming] : *PMU Habarshysy, Pedagogikalyq seriasy*. – № 1. – 2018. – 259 p.

7 **Metiz, E.** Izuchaem Python. Programirovanie igr, vizualizatsia dannyh, veb-prilozhenia [Learning Python. Game programming, data visualization, web applications]. 2-e izd. – SPb. : Piter, 2017. – 496 p.

8 **Sejvik, R., Uein, K., Dondero, R.** Programirovanie na iazyke Python [Programming in Python] : uchebnyi kurs : Per. s angl. – SPb. : ООО «Альфа-книга», 2017. – 736 p.

9 **Send, U., Send, K.** Hello World Zanimatelnoe programmirovanie [Hello World! Entertaining programming]. – St. Petersburg : Piter, 2016. – 400 p.

10 **Hahaev, I. A.** Praktikum po algoritimizatsii i programmirovaniyu na Python [Workshop on algorithmization and programming in Python]. – Moscow : Intuit, – 2016. – 178 p.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Н. К. Токжигитова¹, К. С. Дарибаева²

^{1,2}Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 13.06.22.

СТРУКТУРА МУЛЬТИ-КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ ПО ПРОГРАММИРОВАНИЮ НА ЯЗЫКЕ PYTHON

Ведущую роль в модернизации образования играет процесс обучения и оценивания достижений учащихся. В рамках парадигмы образовательной компетентности оценивание фокусируется на способности учащихся анализировать, обосновывать решения и генерировать новые знания.

Важную роль в обучении программированию играет процесс оценки уровня достижений учащихся в основных компетенциях, включенных в учебную программу. Главный вопрос в оценке – субъективность оценки. Отсутствие четких критериев при оценивании и отсутствие конструктивной информации о конкретных причинах низкой или высокой оценки требуют скорейшего решения. Проблема оценивания достижений учащихся может быть решена путем формирования мульти-критериальной оценки результатов освоения.

Для описания модели и способов применения мульти-критериального оценивания учебных достижений учащихся на примере программирования на языке Python необходимо определить его (а) структуру, (b) логическую организацию, (c) методов и (d) средств применения в области педагогического контроля знаний. В данной статье рассматривается структура метода мульти-критериального оценивания учебных достижений, результатов обучения по программированию на языке Python, совокупность знаний по языку программирования Python по критериям «Чтение и запись файла на языке Python».

Ключевые слова: мульти-критериальное оценивание, результаты обучения, критерии, программирование на Python, формативное оценивание, суммативное оценивание.

*N. K. Tokzhigitova¹, K. S. Daribayeva²

^{1,2}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 13.06.22.

STRUCTURE OF MULTI-CRITERIA EVALUATION OF LEARNING ACHIEVEMENTS IN PROGRAMMING IN PYTHON LANGUAGE

The process of teaching and evaluating the achievements of students plays a leading role in the modernization of education. Within the framework of the educational competence paradigm, assessment focuses on the ability of students to analyze, justify decisions and generate new knowledge.

An important role in teaching programming is played by the process of assessing the level of students' achievements in the core competencies included in the curriculum. The main issue in the assessment is the subjectivity of the assessment. The lack of clear criteria for grading and the lack of constructive information about the exact reasons for a low or high score require an early decision. The problem of assessing students' achievements can be solved by forming a multi-criteria assessment of learning outcomes.

To describe the model and methods of applying the multi-criteria assessment of student learning achievements using the example of programming in the Python language, it is necessary to define its (a) structure, (b) logical organization, (c) methods and (d) means of application in the field of pedagogical control of knowledge. This article discusses the structure of the method of multi-criteria assessment of educational achievements, learning outcomes in programming in the Python language, the body of knowledge in the Python programming language according to the criteria «Reading and writing a file in the Python language».

Keywords: multi-criteria assessment, learning outcomes, criteria, Python programming, formative assessment, summative assessment.

ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ

FTAMP 17.01.45

<https://doi.org/10.48081/UIMY9931>***Н. С. Балтабаева¹, Б. Т. Панзабек²**^{1,2}Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.**ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДАҒЫ
КӨШБАСШЫЛЫҚТЫҢ РӨЛІ**

Мақалада қазақ әдебиетін оқытуда көшбасшылықтың тиімді нәтижесіне жетудің теориялық және көп деңгейлік зерттеулеріне негізделген ақпараттар беріледі. Білім беруде оқытушының өзіне және білім алушыға әсер ететін көшбасшылық бағдарлар жұмыс тиімділігін арттыру мен шабыттандыруға, білім сапасын нығайтуға көмектеседі. Бұл зерттеу әдістері мен тәсілдері арқылы оқытуда жоғары оқу орнындағы көшбасшылық туралы білімді толықтырады. Қазақ әдебиетін оқытуда трансформацияланған көшбасшылық әдеби-құрылымдық контексте тереңірек түсінік алуға шақырады. Білім алушылардың психологиясына, үлгерім сапасына, позитивті қарым-қатынас жасауға, көркем әдебиетті оқуға, талдауға, ізденуге, тұлға қалыптастыруға көмектеседі. Көшбасшы оқытушыларға өз жұмысына нақты мақсат қоюға, адалдыққа, мотивация жасауға маңызды оң үлес қосады.

Мақалада тақырыптың өзектілігі қазақ әдебиетін оқыту арқылы көшбасшылықтың дамуы, маңызы сипатталады. Соған сәйкес қазақ әдебиетін оқыту мәселесіне, жан-жақты дамытуға әдістеме арқылы зерттеу жүргізіледі. Зерттеу барысында сипаттау, сараптау, талдау, салыстыру әдістері қолданылады. Көшбасшылықты қазақ әдебиетін оқыту арқылы білім беру қызметін талдау негізінде анықтап көрсетеді.

Білім беру саласындағы көшбасшылық тек басқарумен ғана сипатталмайтынын нақтылайды, тереңдеп зерттеуге тырысады. Қазіргі заманғы әдебиет саласындағы көшбасшылықтың негізгі

мақсаты – адамды дамытуға, жеке тұлғаны дамытуға күш салатындығы сараланады.

Кілтті сөздер: білім саласындағы көшбасшылық, қазақ әдебиетін оқыту, әдіс-тәсілдер, мотивация, өзара әрекеттестік, дамыту.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде білім берудің мақсаттары түрлі өзгерістерге сәйкес бейімделіп, реттеліп, толықтырылып отыр. Жаңа мақсатқа сай жасалған оқу құрылымы мен мазмұнында логикалық жүйелілік сақталса, нәтижесі де дұрыс болары анық. Жаңартылған білім беру мазмұнында педагог оқытушылардың үздіксіз кәсіби дамуына әсер ету, ғылыми-әдістемелік дайындығын күшейту де басты мақсат болмақ. Ал бекітілген және жаңа мақсатқа қол жеткізу үшін түрлі өзгерістер енгізуге бастама жасалатындығы анық. Білім оқу орындарына педагогикалық бағытты қолдай алатын, өз мамандығына жауапкершілікпен қарай алатын, білім алушыларды шабыттандыруға, ынталандыруға, білім беруге, қолдауға, тұлға қалыптастыруға қабілетті көшбасшылар қажет. Бұл жаңа көзқарастарға бағыттау міндетті түрде оқытушылардың бірлескен қызметтерін ұйымдастыруға алып келеді. Оған жақсырақ жұмыс істеу жеткіліксіз, жақсы көшбасшы болу керек. Жақсы көшбасшы болуға шеберлігі дамумен қатар жүретін, білімді, өз ұстанған саласының маңыздылығын білетін, ықпалды, этикалық нормаларды сақтайтын тұлға қажет. Ис-әрекетті жасау жаңа ақпаратты жинақтаудан басталып, нәтижелі шешіммен қорытындыланады, рефлексияға ұласады, өз кәсіби деңгейіне өзіндік баға бере отыра көшбасшылықтың қажеттілігі айқындалады. Пандемия кезеңі де білім берудегі өзгерістерге көшбасшы оқытушыға мұқтаж екендігін көрсетті. Қазіргі қазақ әдебиетін оқытуда білім алушыны сын тұрғысынан ойлауға, көркем шығармаға қызығушылық танытуға бейімдейді, тиімді үйрету арқылы білім алушы бойынан түрленген оқыту нәтижесін көре алады, шын мәнісінде нақты мақсатын қалыптастыра алады.

Зерттеу мақсаты: Қазақ әдебиетін оқыту арқылы жан-жақты көшбасшылықтың маңызын анықтау. Көшбасшылықтың шығармашылық қуатын, біліктілігін саралау, кәсіби дамуына ықпал ету, әдістемелік дайындығын күшейту, қазақ әдебиетін оқытуда тиімді әдістер арқылы талдау.

Зерттеу міндеттері:

- 1) Көшбасшылықты, қазақ әдебиетін оқытуды зерттеген еңбектердегі ғылыми пікірлерді топтастыру;
- 2) Қазақ әдебиетін оқытудың қазіргі тандағы даму бағыттарын, өмірлік маңызды көшбасшылық стилін, мотивацияға, кәсіби мақсатқа әсерін саралау;

3) Лауазымға байланысты көшбасшылықтан кәсіби көшбасшылықтың айырмашылығын, дамуын қарастыру;

4) Тәжірибелік оқыту үдерісіндегі ұсынылған әдістеменің тиімділігін анықтау;

Зерттеу материалдары мен әдістері:

Қазақ әдебиетін оқытудың тарихына жасаған шолу зерттеуші ғалымдардың әдіс-тәсілдер арқылы жан-жақты қарастырғанын байқатты. Әдебиетті оқыту жоғары оқу орындарында ғылыми негізде және жүйелі іс-тәжірибелік нәтижелер мен әдістемелік заңдылықтармен оқылатындығы белгілі. Оқу жүйесінде жетекші пәндердің бірі ретінде ұлттық қуатты тәрбие құралы екендігі анық. Көркем әдебиет туындыларын орта мектеп пен жоғары оқу орнында оқыту қажеттігі маман даярлауда, инновациялық идеяларды жүзеге асырушы заманауи интеллектуалды көшбасшыларды даярлауда өз маңызын жойған жоқ. Даму, дамыту мақсатында адалдық, кәсібилік, әлеуметтік жауапкершілік, академиялық еркіндік, жаһандық азаматтылық, ашықтық сияқты құндылықтар арқылы даярлау қалыптастырылуда. Жоғары оқу орындары мен орта білім мектептерінде көшбасшы тұлғаларды даярлау стратегиялық мақсаттарына айналған.

Ұлттық әдебиетіміздің әдеби-сыни мұрасы қазақ әдебиетін түрлі әдістермен оқытуда толықтай бірізді жүйеге түсе алмай келеді. Әдіс-тәсіл, технологиялардың тез жылдамдықпен өзгеріп жаңарып отыруына байланысты тиімдісін пайдалану қиындықтары туындап отыр. Батыстың оқыту технологиясы мен әдістерін пайдалану уақыт өте келе әдіскер зерттеушілер, әдіскер педагогтар өз тіліміздегі, әдебиетіміздегі әдістерді жаңғыртуда. Ғалым зерттеуші К. С. Әбдіқалық: «Ж.Аймауытовтың «Шалымды оқытушы әңгімені түріне қарай, әдісін өзі тандамақ» деген қағидасын бүгінгі қазақ әдебиеті әдістемесінің төріне алтын әріппен жазылған, бұлжымас ережеге айналдыру қажет... Әдіскер ғалымның шағын әңгімелерді қалай оқыту керектігін болжаммен емес, нақты кесіп, пішіп айтуы ойланарлық жайт. Өйткені, бұл әдістердің өміршендігін танытады. Шынында да қаралған әдістер кеңес дәуірінде де, кейінгі дәстүрлі жүйеде де қолданыста болып, бүгінгі жаңартылған оқыту жүйесінде де өз құндылығын жоя қойған жоқ» [1].

Білім беру жоспары мемлекеттік дәрежеде жаңа білімді игеру мүмкіндігіне ие болса, назар аударса, озық білім беру жүйесінің қалыптасуы жаңа бағытта дамуына мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2019 жылдың 4 қыркүйегінде өткен Азия жазушыларының бірінші форумында сөйлеген сөзінде: «Қазақ әдебиеті – халқымыздың санғасырлық тарихымен біте қайнасқан асыл қазына» [2], – деп атап өтсе, Д. Ә. Абаев: «Ел болашағы – өскелең ұрпаққа біліммен коса

тәлім-тәрбиені де қатар беріп, ұлттық құндылықтарды танытудың бірден-бір жолы – «Қазақ әдебиеті» пәнін оқыту екендігі белгілі. Мемлекеттік идеологияның да бастау алар қайнар бұлағының бірі – төл әдебиетіміз екені сөзсіз» [3], – деп пәннің өзектілігі қоғамдық дәрежеге көтеріп отыр. Жоғары оқу орнында әдебиетті оқыту заманауи әдіс-тәсілдермен дамып келе жатқаны белгілі. Бірыңғай дәстүр арнасын тереңінен қолданып, жаңа болжам, психологиялық-педагогикалық интеграция тәжірибеде қажеттілігі айқындалып, сұраныс деңгейі артып келеді. Кешенді түрде қарастырылып та келеді, әйтсе де қазақ әдебиетіне қатысты көптеген мәселелерді әдістеме және ұлттық құндылықтар, көшбасшылық тұрғысынан қайта зерделеу қажет.

Әдебиетті оқытуда Ы. Алтынсариннің («Қазақ хрестоматиясы») ұстанымы мәтінді оқып-талдау жүйесін қалыптастыруда, басқа тілді мектептерде әдебиетті оқытуда үлкен үлес қосқаны белгілі. Ахмет Байтұрсынұлының 1928 жылы Қызылорда қаласында басылып шыққан «Тіл жұмсар» атты әдістемелік еңбегінде «әдістің қолайлы болғаны, әдістің жақсы, жаман болмағы жұмсалатын орынның керек қылуына қарай» десе, М. Жұмабайұлы «Сауатты бол» (1923) әр баланың қызығушылығын бастауышта жақсы дайындық жасау керектігін баса айтады. Жоғарыда айтылған ұлы тұлғаларымыздың пікірлері өз маңызын әлі де жойған емес, керісінше әдебиетті оқыту деңгейін арттыруға өз үлесін қосуда.

Қазақ әдебиетін оқыту тарихында Ә. Қоңыратбаевтың «Әдебиетті оқыту әдістемесінің очерктері» атты еңбегі дастандар мен өлеңдерді оқытуда мәтінмен жұмыс істеу, талдау, 5–6 сыныптар үшін әдістемелік жұмыстар, сыныпта және сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстарды нақты зерттеулер арқылы тереңдеп көрсеткен [4]. А. Көшімбаевтың «Қазақ әдебиетін оқыту методикасы» [5] атты еңбегінде әдіспен оқытудың әдістемелік негізін дәйектеп, оқыту жүйесін қарастырды. Зерттеуші-әдіскер ғалымдардың бірегейі Қ. О. Бітібаеваның әдебиетті оқыту саласында жасаған еңбектері көп маңызға ие. Білім алушының күзіндеттілігін дамытып, көшбасшы, жеке тұлға ретінде қабылдап, оны дамыту, оқыту әр еңбегінде жүйелі қарастырған. «Әдебиет пәнінің ерекшелігі сол – ол оқушының жүрегіне, сезім қылына әсер етуі керек. Әдебиет мұғалімі сабақта белсенді түсіндіруші, белсенді хабаршы ғана емес, ол ең алдымен өзінің алдында адам, азамат, болашақ қоғам орнатушылары отырғанын, олардың өз сезімі, өз ой-пікірі бар екенін сезінуі керек...» [6.47 б.].

Әдебиет пәні әр сабақта әр білім алушының дамуына қызмет етуі керек. Сыни тұрғыдан ойсыз өткен сабақ бос өткен сабақ болып есептеледі. Бұндай олқылықтарды болдырмау жолдарын қарастырған абзал. Сабақтың мазмұнына, әр білім алушының бойындағы көшбасшылық қабілеттерді әдебиетті оқыту арқылы мақсат етілуі керек. Оқытушының білім алушыға

берерлік зерттеушілік тапсырмалар да әдіс-тәсілдер арқылы жасалуы қажет. Жалпы, әдебиет сабағының оқыту барысындағы қағидаларын да назарда ұстауымыз керек. Қазақ әдебиетін сөз өнері ретінде оқыту, ұлттық құндылықтар негізінде оқыту, тұлға, көшбасшы қалыптастыру мақсатында оқыту болып табылады.

Қазіргі кезеңде қазақ әдебиетін жоғары мектептерде оқыту туралы Қ. Т. Жұмажанова, Б. Д. Жұмақаева, Б. Керімбекова т.б. әдіскер ғалымдар зерттеп, әдіснама тұрасында пікір білдіріп жүр. Белгілі ғалым Қ. Т. Жұмажанова өзінің «Әдебиетті оқыту әдістемесі» [7] еңбегінде саралай келе дамыта оқыту технологиясын, модульді оқыту технологиясын, әдеби мәтіндерді меңгерту технологиясын, жобалау технологиясын ерекшеліктеріне қарай талдап, нәтижесіне мән береді. Сонымен бірге зерттеуші ғалым сыныптан тыс оқыту барысына да ерекше назар аударады. Белгілі әдіскер Б. Д. Жұмақаева қазақ әдебиетін оқытуда мәтінмен жұмыс әдісіне пікір білдіреді. «Мәтінді тану сөз бірліктерін түсініп оқудан басталатынын жоққа шығара алмаймыз. Ендеше алғашқы оқу-таным әрекеті бағдарламадағыдай шығарманың құрылымдық жүйесі, мазмұны мен пішінді талдаудан басталмай, сөз мағынасын танудан басталғаны жөн» [8, 215 б.]. Зерттеуші ғалым көркем шығарманы талдау күрделі жүйе екендігін, оның күрделілігі автор мәтінінің тереңдігімен түсіндіреді. Талдаудың ұстанымдарын нақтылап алу керектігін, тұлғаның құзіреттілігін қалыптастыру да маңызды мәселелердің бірі екендігіне тоқталады.

Нәтиже және талқылау:

Әлемдегі зерттеулер барысында көшбасшылықты дамыту көп жағдайда оқытушының жұмысымен тікелей байланыстылығын көрсетіп отыр. Жұмыс тиімділігін арттыру үшін білім алушымен қарым-қатынас жасау барысында психологиялық қолдаулармен бірге мотивация, салауатты өмір салты, білім ордаларындағы жұмыстардың тиімділігін арттыру кешенді түрде ұйымдастырылу керектігі әр уақытта маңызды. Көп жағдайда сабақ беру барысында трансформацияланған көшбасшылық оқытушылардың жұмысына өз үлесін қосады, өзінің де көшбасшы тәрбиелеп шығуына түрткі болады. «Зерттеу көшбасшылық ұстаздардың жұмысына маңызды үлес қосады деген болжамды растайды, сонымен қатар мектеп мұғалімдерінің жұмысының тиімділігі мотивация мен мақсаттылықпен оң байланысты» [9, 313 б.]. Сонымен бірге көшбасшылықты дамыту барысында бағдарламалардың кемшілігін айта келе, оны дамытуда, тұлғаны қалыптастыруда жауапкершілікті тікелей университеттің өздері алу керек дейді. «Студенттерде көшбасшылықты дамыту – бұл жоғары оқу орындарының құзіретіне жатады. Соңғы онжылдықтарда әлемдегі

университеттерде студенттердің көшбасшылығын дамыту бағдарламалары көбейді. Алайда, «көшбасшылық» терминін түсінбеу нәтижесінде жоғары оқу орындарында оның қалай «дамуы» мүмкін екендігі туралы түсінік болмады. Студенттерде көшбасшылықты дамытуға ықпал ететін көптеген бағдарламалар бар, бірақ олардың барлығы бірдей емес...» [10, 106 б.]. Көшбасшылық қабілет, ол тегінен, табиғатынан бар болса, оқытушы білім алушыға өз деңгейіне сәйкес көмектесе алар еді және жақсы нәтиже шығаруы мүмкін. Яғни, интеллектісі жоғары болса, кез келген салада өзінің көшбасшылығын алып шығады. Білім алушы бойында міндетті түрде қызығушылығы, шығармашылыққа бейімдігі, сыни тұрғыдан ойлай алатын болуы нәтижені еселей түседі. Назарбаев Зияткерлік мектептері бұл бағытта өнімді еңбек етіп келеді. Көшбасшы тұлғаның ең жақсы жолдарын қарастыруда, тәжірибелер жасалуда. «XXI ғасыр мектептері негізгі оқу пәндеріне XXI ғасырдың негізгі дағдыларын (сыни ойлау, коммуникация, ынтымақтастық және шығармашылық) кіріктіре отырып, оқыту мен инновациялық дағдыларды дамытуға бағытталуы керек: тіл мен әдебиет, әлем тілдері, өнер, математика, т.б.» [11, 70 б.].

Көшбасшылықтың даму барысы оқытушының да, білім алушының да қабілеті мен қарымына байланыстылығы және олардың көшбасшылық құндылығын сақтау, анықтау, дамыту деңгейімен сараланады, жаңашыл білікті маман дайындау қажеттігін міндеттейді. Сонымен қатар қызметкерлермен қарым-қатынас жасау, инновациялар үшін жұмыс ортасын құру, профессор-оқытушылар құрамының көзқарасы бойынша инновациялық көшбасшылық тәжірибесінің дәрежесін анықтау өзекті мәселелердің бірі. Шетелдік әріптестеріміз де көшбасшылықты дамыту мақсатында білім саласында бірқатар жұмыс жасағандығына көз жеткізуге болады. Көшбасшылықты зерттеу мақсаттарына қол жеткізу үшін Таиф университетінің 336 оқытушысының оқыту-зерттеу әдісіне қолданылған сауалнама пайдаланылған. Қорытындылар профессорлық-оқытушылар құрамының көзқарасы бойынша Таиф университеті инновациялық көшбасшылық тәжірибесінің деңгейі жоғары екеніндігін, оқытушы құрамының жаңашылдыққа ұмтылысын талдап көрсетеді [12].

Әдебиетті оқыту барысында әдістерді дұрыс пайдалану, мәтінмен жұмыс, аудиториямен қарым-қатынас, кері байланыс, білім деңгейі көшбасшылық деңгейіне тығыз байланысты. Әдістердің кімге бағытталғаны аса маңызды, әсіресе оқытушыға бағытталған әдіс көшбасшылықтың дамуына негізгі әсерін тигізеді. Сонымен бірге білім алушыға бағытталған әдістер мен интерактивті әдістер жағдаяттармен байланыстыра ынтымақтастықта оқытса, өз нәтижесін бермек. Оқыту әдістері білім алушының оқуын қамтамасыз ету,

дамыту үшін пайдаланылады. Бұл стратегиялар көшбасшылықты дамытуда пәнге де, білім алушы тұлғасына тікелей байланысты анықталады.

Қорытынды

Білім берудің тиімді жүйесін қалыптастыру, жаңа жоғары сапаға жету, білім алушыларды маман ретінде сауаттылығын арттыру, инновациялық ғылыми зерттеулерге бейімдеу, нарықтық бәсекеге қабілетті маман даярлау көшбасшы тұлғасын қалыптастыруға жаңа мүмкіндіктер ашады.

Ұстаздық көшбасшылықтың лауазымға негізделген көшбасшылықтан айырмашылығы, жоғары оқу орнының рөлдері мен лауазымына қарамастан, әрбір оқытушы білім ордасына және қоғамға даму мен өзгеріс енгізудің белсенді қатысушылары ретінде қарастырылады.

Қазақ әдебиетін оқыту мен оқуды күшейту, оқыту мен оқудың жағдайын жақсарту, ұлттық құндылықтарға назар аудару басшылық ұйымдастырушыдан бастап білім алушыларға дейін қамтылуы қажет.

Кәсіби көшбасшылықтан пәнді оқыту көшбасшылығына әдістер мен технологиялар арқылы оқыту өз маңыздылығын арттырып келеді.

Растау: Бұл жұмысқа ҚР, БЖҒМ Ғылым комитеті қаржылық қолдау көрсетті (грант ЖТН АР09562194)

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Әбдіқалық, К., Ермахан, А.** Оқу әдістемесі өзімізде жасалған // Қазақ әдебиеті. – 16 ақпан, 2021.

2 Азия әдебиетін әлемге әйгілейтін форум // [Электронды ресурс]. – <https://egemen.kz/>. – 5 қыркүйек, 2019.

3 **Абаев, Д.** «Қазақ әдебиеті» оқулығының кемшілігіне тоқталды // [Электронды ресурс]. – <https://egemen.kz/>. – 27 тамыз, 2020.

4 **Қоныратбаев, Ә.** Әдебиетті оқыту методикасының очерктері. – Алматы : Мектеп, – 1970. 242 б.

5 **Көшімбаев, А.** Қазақ әдебиетін оқыту методикасы. – Алматы, 1969.

6 **Бітібаева, Қ.** Әдебиет пәнін оқытудың тиімді жолдары // Алматы : «Рауан», 1990. – 199 б.

7 **Жұмажанова, Т.** Әдебиетті оқыту әдістемесі. – Алматы : Білім, 2009. – 288 б.

8 **Жұмақаева, Б.** Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі : оқулық. – Алматы : «Қыздар университеті» баспасы, 2015. – 247 б.

9 **Nor Zanariah Talib, Norhannan Binti Ramli, Zaharah Binti Hussin, Shahrir Bin Jamaluddin, Jumadil Saputra.** Transformational Leadership and Teacher's Performance: The mediating role of motivation and commitment //

Opción, Año 35. – Especial No. 21 (2019): 306–322. – ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385.

10 **Jane Skalicky, Kristin Warr Pedersen, Jacques van der Meer, Sally Fuglsang, Phillip Dawson & Sarah Stewart.** A framework for developing and supporting student leadership in higher education // Studies in Higher Education. – Vol. 45. – Issue 1 (2020). – P. 100–116.

11 **Камс, К.** XXI ғасыр дағдыларының көшбасшылықты дамытудағы әсері қандай? Педагогикалық диалог // Ақпараттық-әдістемелік журналы. – № 1. – 35. – 2021.

12 **Shada Faraj.** Innovative Leadership Practices in Higher Education Settings // Journal of Positive Psychology and Wellbeing. – Vol. 6. – No. 1. – 2022.

REFERENCES

1 **Äbdıqalıq, K., Ermaxan, A.** Oqw ädistemesi özimizde jasalğan [Teaching methods are developed in our country] // Qazaq ädebieti. – 16 aqpan, 2021.

2 Aziya ädebietin älemge äygileytin forwm. [Forum to promote Asian literature to the world]. [Electronic resource]. – <https://egemen.kz/>. – 5 qırküyek, 2019. 3 **Abaev, D.** «Qazaq ädebieti» oqwlıgınıñ kemşiligine toqtaldı [noted the shortcomings of the textbook «Kazakh literature»]. [Electronic resource]. – <https://egemen.kz/>. – 27 tamız, 2020.

4 **Qoñıratbaev, Ä.** Ädebietti oqıtw metodikasıñ oçerkteri [Essays on the methods of teaching literature]. – Almaty : Mektep, 1970. – 242 p.

5 **Köşimbaev, A.** Qazaq ädebietin oqıtw metodikası [Methods of teaching Kazakh literature]. – Almaty, 1969.

6 **Bitibaeva, Q.** Ädebiet pänin oqıtwdıñ tiimdi joldarı [Effective ways of teaching literature]. – Almaty : Rawan, 1990. – 199 p.

7 **Jumajanova, T.** Ädebietti oqıtw ädistemesi [Methods of teaching literature]. – Almaty : Bilim, 2009. – 288 p.

8 **Jumaqeva, B.** Qazaq ädebietin oqıtw ädistemesi : oqwlıq [Methods of teaching Kazakh literature: Textbook]. – Almaty : «Qızdar wñiversiteti» baspası, 2015. – 247 p.

9 **Nor Zanariah Talib, Norhannan Binti Ramli, Zaharah Binti Hussin, Shahrir Bin Jamaluddin, Jumadil Saputra.** Transformational Leadership and Teacher's Performance: The mediating role of motivation and commitment. Opción, Año 35. – Especial No.21. – 2019. – P. 306–322. – ISSN 1012-1587/ISSNe 2477-9385.

10 **Jane Skalicky, Kristin Warr Pedersen, Jacques van der Meer, Sally Fuglsang, Phillip Dawson & Sarah Stewart.** A framework for developing and

supporting student leadership in higher education. *Studies in Higher Education*, Volume 45. – Issue 1 (2020). – P. 100–116.

11 **Kams, K.** XXI ғасыр дағдılarının көшбасшылықты дамытудағы әсері қандай? [What is the impact of 21st century skills on leadership development?]. – *Pedagogikalyq dialog. Apparatıyq-ädistemelik jwrnalı.* – №1. – 35. – 2021.

12 **Shada Faraj.** Innovative Leadership Practices in Higher Education Settings. // *Journal of Positive Psychology and Wellbeing.* – Vol. 6. – No. 1. – 2022.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Н. С. Балтабаева¹, Б. Т. Панзабек²

^{1,2}Қазақський национальнй женский педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил 13.06.22.

РОЛЬ ЛИДЕРСТВА В ПРЕПОДАВАНИИ КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье представлена информация, основанная на теоретических и многоуровневых исследованиях для достижения эффективных результатов в изучении казахской литературы. Руководящие принципы лидерства в образовании, которые влияют на учителя и ученика, повышают качество образования, повышают и вдохновляют на эффективность. Он дополняет знания университетского лидерства в преподавании с помощью исследовательских методов и приемов. Преобразование лидерства в изучении казахской литературы требует более глубокого понимания литературно-структурного контекста. Помогает развивать психологию студентов, качество достижений, позитивное общение, чтение, анализ, исследования, развитие личности. Лидерство вносит значительный положительный вклад в то, чтобы учителя ставили четкие цели, добросовестно и мотивировали их работу.

В статье описывается актуальность темы, развитие и важность лидерства через изучение казахской литературы. Соответственно, проводится исследование проблем преподавания казахской литературы, ее комплексное развитие. В исследовании используются методы описания, анализа, анализа, сравнения. Демонстрирует лидерские качества посредством анализа образовательной деятельности посредством изучения казахской литературы.

Уточняет, что лидерство в сфере образования характеризуется не только управлением, стремится к углубленному изучению. Дифференцируется, что основная цель лидерства в области современной литературы – это усилия по развитию человека, развитию личности.

Ключевые слова: лидерство в образовании, преподавание казахской литературы, методика, мотивация, взаимодействие, развитие.

*N. S. Baltabayeva¹, B. T. Panzabek²

^{1,2}Kazakh National Women's Teacher Training University,

Almaty, Republic of Kazakhstan.

Material received on 13.06.22.

THE ROLE OF LEADERSHIP IN TEACHING KAZAKH LITERATURE

The article provides information based on theoretical and multi-level research to achieve effective results in the study of Kazakh literature. Leadership guidelines that affect the teacher and the student in education strengthen the quality of education, increase efficiency and motivation. It complements the knowledge of university leadership in teaching through research methods and techniques. Transformed leadership in the study of Kazakh literature calls for a deeper understanding in the literary-structural context. Helps to develop students' psychology, quality of achievement, positive communication, reading, analysis, research, personality formation. Leadership makes a significant positive contribution to teachers to set clear goals, honesty and motivation in their work.

The article describes the relevance of the topic, the development and importance of leadership through the study of Kazakh literature. Accordingly, a study of the problems of teaching Kazakh literature, its comprehensive development is carried out. Methods of description, analysis, analysis, comparison are used in the research. Demonstrates leadership based on the analysis of educational activities through the study of Kazakh literature.

Clarifies that leadership in the field of education is characterized not only by management, strives for in-depth study. It is differentiated that the main goal of leadership in the field of modern literature is efforts for human development, personal development.

Keywords: leadership in education, teaching Kazakh literature, methods, motivation, interaction, development.

FTAMP 14.23.09

<https://doi.org/10.48081/YUWE7317>

***Д. А. Ердембекова¹, А. И. Булшекбаева², М. О. Исакова³,
А. Д. Кариев⁴**

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

³Әлихан Бөкейхан университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.

⁴Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

РЕДЖИО ЭМИЛИЯ ӘДІСТЕМЕСІ АРҚЫЛЫ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Мақалада авторлар Реджио Эмилия әдісінің мәні мен мазмұнын ашты. Реджио Эмилия әдістемесі туралы зерттеушілердің пікірлері мен көзқарастарына талдау жасалды. Мақалада авторлар Реджио Эмилия әдіснамасының қалыптасуы мен дамуының генезисін, оның шет мемлекеттердегі білім беру мекемелері мен ұйымдарында таралуы мен қолданылуын сипаттады. Сондай-ақ, мақалада авторлар Реджио Эмилия әдісін мектепке дейінгі жастағы балалардың әлеуметтік дағдыларын дамыту үшін балабақша мекемелердегі оқу-тәрбие процесінде қолданудың тиімділігін сипаттады. Мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтендірудің мәні, қоршаған ортаның баланың жеке басының дамуына әсері ашылды. Мақалада сонымен қатар дамып келе жатқан пәндік-кеңістіктік ортаны жобалауда Реджио Эмилия әдісін қолдану мүмкіндігі қарастырылған. Сондай-ақ, мақалада авторлар мектеп жасына дейінгі балалармен эксперименттік жұмысты сипаттады. Авторлар мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік дағдыларын дамыту, шығармашылық дағдыларын дамыту, сондай-ақ балалардың ұжымдық-шығармашылық жұмысын дамыту үшін балалармен және ата-аналармен жүргізілген жобалық жұмысты сипаттады. Реджио Эмилия әдістемесінің мектепке дейінгі білім беру мен тәрбиелеуді оңтайлы жүзеге асыру тиімділігі атап өтілді. Және де, зерттеу тақырыбының өзектілігін анықтау үшін авторлар

балабақша тәрбиешілерімен өткізілген сауалнама нәтижесін көрсеткен.

Кілтті сөздер: әлеуметтік дағды, Реджио Эмилия әдісі, жобалық іс-әрекет, мектеп жасына дейінгі балалар, заттық кеңістіктік орта.

Кіріспе

Жаңа заман білім беру жүйесінің алдына жаңа міндеттер қойып отыр, бұл өз кезегінде оқыту мен тәрбиелеудің тәсілдері мен әдістерін жаңартуды талап етеді. Мектепке дейінгі тәрбие тұлғаның қалыптасуының негізі болып табылады. Баланың дамуына отбасы, мектепке дейінгі мекемелер, қоршаған табиғи және заттық орта маңызды рөл атқарады.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында көрсетілген анықтамаға сәйкес «Заттық-кеңістіктік дамытушы орта – бұл мектеп жасына дейінгі балалардың тұлғалық, зияткерлік, әлеуметтік және эмоционалдық дамуын қамтамасыз ететін жағдайлар жүйесі» болып табылады [1].

Заттық-кеңістіктік дамытушы ортасының мазмұнына қойылатын алты негізгі талап бар: қанықтылық, вариативтік, қол жетімділік, трансформациялық, қауіпсіздік және көп функциялы. Қанықтылық – балалардың жас ерекшеліктеріне, олардың топтағы санына сәйкес келуі керек. Вариативтілік – ойын материалының мерзімді өзгеруін, балаларға әртүрлі іс-шаралар мен ойын кеңістігін таңдауға мүмкіндік беруді қамтиды. Қол жетімділік – балалардың ойын материалдарына еркін қол жетімділігімен анықталады, оның жарамдылығын болжайды. Кеңістіктің трансформациясы – білім беру жағдайына сәйкес жабдықтар мен жиһаздардың қозғалысына байланысты заттық-кеңістіктік ортаны өзгерту мүмкіндігін білдіреді. Қоршаған ортаның қауіпсіздігі – заттық-кеңістіктік ортаның барлық элементтерінің сенімділігі мен жарамдылығын талап етеді. Көп функционалдылық – топта төсеніштердің, жұмсақ модульдердің, экрандардың болуы, яғни заттар мен жабдықтарды пайдаланудың қатаң бекітілген тәсілі болмау керек [2].

Заттық-кеңістіктік дамытушы орта мазмұны баланың тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін білім беру салаларымен байланысты болуы керек. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты бойынша олар: денсаулық, қатынас, таным, шығармашылық, әлеумет.

Балалар заттық-кеңістіктік ортаның аймақтарын пайдаланады, оларда мынадай құрамдас бөліктер бар: әлеуметтік, кеңістіктік-объективті, психодидактикалық.

Біздің зерттеуімізге сәйкес заттық-кеңістіктік дамытушы орта артқылы әлеуметтік дағдыларды дамытуға тоқталсақ.

Әлеуметтік дағдылар – бала мектепке дейінгі жаста меңгеретін өзара әлеуметтік әрекеттің әдістері мен тәсілдері болып табылады [2].

Жалпы әлеуметтік дағдыға келетін болсақ: энциклопедиялық сөздікте «Әлеуметтік дағды» – әлеуметтік мақсаттарға жету мақсатында басқа адамдармен тиісті байланыс орната білу қабілеті.

Әлеуметтік дағдыларды жан жақты қалыптастыруды бір-қатар ғалымдар зерттеген: әлеуметтік-коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру (Л. И. Божович, Л. С. Выготский, П. Я. Гальперин, В. В. Давыдов, Д. Б. Эльконин, О. П. Гаврилушкина, Л. Н. Галигузова, Т. И. Бабаева, М. И. Лисина, Е. О. Смирнова, Г. А. Урунтаева және т.б.), тұлғасының дамуының психологиялық аспектілерін зерттеу (Л. С. Выготский, Д. Б. Эльконин, П. Г. Нежнова, Г. К. Селевко, Т. И. Шамова және т.б.), әлеуметтік дағдыларды дамытушы заттық-кеңістіктік ортаны құру принциптерін әзірлеу (В. А. Петровский, Л. А. Смыгина), тұлғаның әлеуметтік күзінеттілігі (Ю. М. Жуков, Ю. Н. Емельянов, А. Ю. Коджаспиров, А. В. Петровский және т.б.).

Отандық ғалымдар мектепке дейінгі жастағы балалардың әлеуметтік-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда келесі ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттарды сақталуы керек деп белгілейді:

- ізгі ниет, өзара түсіністік және сүйіспеншілік атмосферасын құру;
- басқаны тыңдай және ести білуге үйрету;
- қарым-қатынаста мимика, пантомимика және дауысты қолдану қабілетін дамыту;
- әртүрлі өмірлік жағдайдағы балалардың қарым-қатынас дағдыларын дамыту;
- сөйлеу этикетінің формулаларын қолдана білуге үйретуге бағыттау;
- құрдастарымен достық қарым-қатынасты қалыптастыру;
- қарым-қатынасқа қатысушылар арасында жанау сезімдерін қалыптастыру;
- балалардың өзін-өзі басқара алу қабілетіне үйрету;
- жағдайды талдау қабілетін дамыту;
- балаларда қарым-қатынас дағдыларын мақсатты қалыптастыру [3].

Бұл жүйені мектепке дейінгі мекеме тәрбиешілері қазіргі заманғы прогрессивті әдістемелік тәжірибені ескере отырып қалай тиімдірек жүзеге асыра алады?

Материалдар мен әдістер

Мектепке дейінгі мекеме тәрбиешілердің негізгі міндеті – балалармен жұмысты ұйымдастырудың әдістері мен формаларын, жеке тұлғаны дамыту мақсатына оңтайлы сәйкес келетін инновациялық педагогикалық технологияларды таңдау.

Осы орайда дүниежүзілік педагогикалық жинақтың түрлі тәрбиелік әдістері көмекке келеді. Солардың бірі – Реджио Эмилия әдістемесі. Бұл әдіс (немесе педагогика деп атайды) өз атауын Италияның солтүстігіндегі Реджио Эмилия қаласынан алады. Дәл сол жерде екінші дүниежүзілік соғыстан кейін балаларға жаңа көзқараспен балабақшалар ашылды. Бұл техниканың әзірлеушісі-психолог Лорис Малагуцци. Әдістеме сол кездегі әйгілі психологтар мен мұғалімдердің идеяларына негізделген: Дж. Дьюи, Ж. Пиаже, Л. Выготский, Д. Брунер, М. Монтессори және басқалар. 1991 жылы Реджио-педагогика мектепке дейінгі мекемелері үшін үздік педагогикалық тәсіл деп танылды [4; 5].

Л. Малагуцци тұжырымдамасына сәйкес, даму баланың табиғаты еркін тәуелсіз іс-әрекетте жүзеге асырылады. Ол үшін әртүрлі ойындар қолданылады: құрылыс, бейнелеу, танымдық. Осы қатарда жобалық жұмысты да қолдануға болады.

Реджио Эмилия балабақшаларында жұмыс жобалық формада жүреді. Жоба – тәрбие құралы ретінде емес, ойлау құралы ретінде қолданылады [6, с. 91].

Реджио Эмилияның мәні: бала зерттеу еркіндігін алады және оқу процесін өзі құрады, ал тәрбиеші көмектеседі. Мұндай ынтымақтастық баланың позициясынан дүниеге көзқарасын кеңейтеді, оның өзі құбылыстардың, заттардың, оқиғалардың өзара байланысын байқайды.

Реджио Эмилия балабақшаларының тұжырымдамасында ерекше орын заттық-кеңістіктік ортаға берілген. «Ерекше тәрбиеші» деп түсінілген кеңістік балалардың жылуға, тыныштыққа деген қажеттіліктерін қанағаттандыруы керек, әр түрлі іс-әрекеттерді, қарым-қатынас пен ынтымақтастық қажеттілігін ынталандыруы керек. Балабақша ортасының эстетикасы мен жайлылығына ерекше назар аударылады [7].

Кеңістік әр түрлі аймақтарға бөлінеді: балаларға топтан демалуға болатын жалғыз бұрыштар, ауқымды іс-шаралар өткізетін үлкен бөлмелер, серуендейтін және қоршаған ортаны зерттейтін аулалар, шеберханалар және т.б. Мұндай орта балаларға өздерін толық көрсетуге мүмкіндік береді.

Балалардың айналасындағы үлкендер балаға өзара әрекеттестік ісінде тең құқылы қатысушы ретінде қараулары тиіс. Ең бастысы сол, балаға өзіндік жеке тұлға ретінде оның белсенділігін басып тастайтындай көзқарас

болдырмауды (мысалы, үйді, ұжыммен тұратын бөлмені таза ұстауда) түсіну қажет. Сонда бірігіп істеген іс нәтижелі болады.

Реджио – бұл тәсіл балаға барлық нәрседе таңдау еркіндігін беруді көздейді. Көбінесе ата-аналар мен тәрбиешілер балалардың пікірін сұрамай-ақ ойыншықтарды қорапқа салады. «Орамалды қалтаңызға саласыз ба, әлде қолыңызға алып жүресіз бе?» «Бүгін ботқа немесе жұмыртқа жейсіз бе? «Алдымен саябаққа барамыз ба әлде дүкенге ме?» Баланы таңдау жасауға асықтырмаңыз, ол мұқият ойластырып, неге мұндай шешім қабылдағанын айтсын. Реджио – педагогика балаларды кез-келген уақытта, кез-келген жерде, кез-келген жағдайда оқытуды көздейді. Мысалы, балалар серуендегеннен кейін қолдарын жуады. Сіз олардан «Қолыңызды жуу неге маңызды?», – деп сұрай аласыз. Олар микробтар мен бактериялар туралы айта бастайды, оларды өз отбасында ата-аналары үйреткен мәліметтерді айта бастайды. Ал олар қандай микробтар? Балалар әртүрлі жауап бере алады, олар бір-бірінің тәжірибесінен сабақ алады, әртүрлі әңгімелер айта алады. Мүмкін, олар бактерияны атап бере алады. Мүмкін олар бірге микроб туралы ертегі ойлап табатын шығар.

Реджио педагогикасына сәйкес балалар бөлмесінің қабырғалары «сөйлейтін», яғни плакаттармен, суреттермен, айналармен, ойлау мен қиялды белсендіретін кез-келген заттармен және бейнелермен безендірілуі керек.

Реджио Эмилиядағы балабақша тәрбиешілері рефлексия аясында балалардың ойларын, шығармашылық жетістіктерін құжаттайды, әріптестерімен балаларға қандай тақырыптар қызықты екенін, жобаларды жүзеге асыруға қалай көмектесуге болатынын, идеяны дамыту үшін қандай балалық «тілі» жақсырақ айту керектігін талқылайды.

Психолог Лорис Малагуццидің айтуынша балада «жүз тіл бар», соның бірін білу үшін біз балаға еркіндік бере білуіміз керек. «Баланың жүз тілі» дегеніміз: сурет салу, модельдеу, дизайн, музыка, театрландырылған көріністер, қозғалыс, би, көлеңке театры, оригами, табиғи материалдармен жұмыс және т.б. Тәрбиеші үшін балалармен қарым-қатынасты тек ауызша ғана емес, сонымен қатар шығармашылық вербальды емес қарым-қатынастың барлық нұсқаларын пайдалану маңызды [8].

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Реджио Эмилия әдісінің тәрбиешілер арасында танылуы.

Біз зерттеуді ең алдымен тәрбиешілерден бастадық. Олардың Реджио Эмилия әдістемесі туралы білімдерін анықтадық. Сауалнама онлайн түрінде google form арқылы жүзеге асырылды. Сауалнама нәтижесі бойынша Реджио Эмилия әдістемесінің қаншалықты Семей қаласында қолданылатынын анықтадық. Сауалнамаға 10 балабақшадан 39 тәрбиеші қатысты. Жалпы

сауалнама 20 сұрақтан құралған. Төмендегі кестеге сауалнаманың таңдаулы сұрақтары келтірілген (1 кесте).

Кесте 1 – Реджио Эмилия әдісінің тәрбиешілер арасында танылуы [9]

	Жоқ	Иә	Жауап бере алмаймын
Реджио Эмилия әдісі Монтессори әдісімен бірдей ме?	14	11	14
Реджио Эмилия әдісі ойынға негізделген бе?	7	24	8
Реджио Эмилия оқу бағдарламасы ма?	8	16	15
Реджио Эмилия принциптерін білесіз бе?	23	4	12
Реджио Эмилия әдісін өз жұмысыңызда қолданасыз ба?	27	4	8

Кестеге сүйене отырып тәрбиешілердің Реджио Эмилия әдісін дұрыс білмейтіндерін байқадық. Мысалы «Реджио Эмилия әдісі Монтессори әдісімен бірдей ма?» деген сұраққа респонденттердің 36 % жауап бере алмады. Ал «Реджио Эмилия оқу бағдарламасы ма?» деген сұраққа 38 % респондент жауап бере алмаймын деп белгіледі.

Өткізілген сауалнамамыз біздің зерттеу жұмысымыздың өзектілігін дәлелдеді.

Келесі атқарған жұмысымыз ол мектепке дейінгі мекемеде балалармен жобалау әдісін ұйымдастыру және өткізу.

Жобалау әдісі – өзекті және өте нәтижелі әдіс, өйткені балаға алған білімін сараптауға, талдауға мүмкіндік береді, шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, қарым-қатынасын нығайтады, осыған орай баланың мектепке бейімделуі оңай өтеді. Жобалық іс-әрекет баланың нақты өмірімен педагогтерді, ата-аналарды байланыстыра отырып, ұжымда жұмыс жасауға, серіктес болуға, жұмысты алдын ала жоспарлауға үйретеді. Әрбір бала өзін көрсетіп, өзінің қажетті екендігін сезінеді, осыдан өз күшіне сенімділік туады [10].

Қызығушылық – ең жақсы стимулятор. Бірақ баланың қызығушылығы шексіз болғандықтан тез жоғалып кетеді. Көптің арасында қоршаған әлемдегі қызықты нәрселер балаға өте қажет. Бала әрқашан хобби табады, онда оған ешкім керек емес. Бірақ, әдетте оған ересек адамның көмегі қажет. Көбінесе ересек адам пайда болған нәрсені қаншалықты тез байқайды және жауап береді баланың қызығушылығы оның сақталатынына немесе болмайтынына байланысты. Сондықтан оны жіберіп алмау өте маңызды.

Баланың қызығушылығы оянғанда тәрбиеші оған қолдау көрсетіп ары қарай оны жетілдіре білуі керек. Бала балабақшадан, мектептен еш уақытта жалықпау керек. Ол үшін қазіргі заман талабына сай қазіргі заман жастарын, болашақ ұрпақты даярлау үшін тәрбиеші мен біздің педагогтеріміз әртүрлі

әдістерді меңгеріп оның тиімді жағымен балаға ықпал ету арқылы саналы да сапалы оқу мен тәрбиені бере білгені жөн.

Зертеудің мақсаты: Мектепке дейінгі мекемеде Реджио Эмилия әдісінің бір бөлігі заттық кеңістіктік әрекетте жоба құрастыру және сол арқылы баланың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру.

Зертеудің ғылыми болжамы: балабақшада жобалау іс-әрекеті мақсатты жүйелі түрде ұйымдастырылса, келесідей міндеттер жүзеге асады:

- шығармашылық бастау, қиялы даму, жаңалық ашу;
- терең ойлау және өз еркімен таңдау жасай білу;
- мәселелерді қойып, оларды шешу;
- қоршаған ортаның, елінің, қоғамның, өз қаласының, жақындарының мәселелеріне бейжай қарамау.

Жобамен жұмыс жасау бірнеше кезеңнен тұрады. Әрбір кезеңде педагог пен баланың қарым-қатынасы жеке тұлғалардың қатынасы ретінде жүзеге асырылады.

Бірінші кезең – «Тақырыпты таңдау». Педагогтың міндеті – балалармен бірге терең зерттеуге тақырыпты таңдау, танымдық іс-әрекеттің жоспарын құру.

Екінші кезең – «Дайындау» кезеңі. Тәрбиешінің міндеті – топта балалардың қиялын орындауға жағдай жасау. Жобаны жүзеге асыру әр түрлі іс-әрекет түрлері арқылы жүзеге асады. Жобалау әдісін қолдану тиімділігі бұл жағдайда, баланың психикалық функциялардың, сонымен қатар баланың жеке тұлға ретінде жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Үшінші кезең – «Жүзеге» асыру кезеңі. Балалар үшін ең бағалы, материалдық өнім қойылады. Тәрбиешінің мақсаты – балаларға өз жұмысы туралы әңгімелеп беруге жағдай жасау. Өз жетістіктерінен мақтаныш сезіміне бөлеу, нәтижеге жетуі туралы ойлану.

Төртінші кезең – «Нәтижелік» кезең (қорытынды). Жобалау іс-әрекет барысында баланың белсенділігінің артып, баламен педагогтың қатынасы өзгеруі мүмкін. Педагогтың оқытушы-ұйымдастырушылық орны кезең бойынша ізденушілік пен өзіндік жұмыстардың дамуына байланысты жобалау іс-әрекетінің аяғында бағыттаушы және түзетуші болып өзгереді.

Жобалау іс-әрекеті 3 ай көлемінде жоспарланды. Жұмыстың тақырыбы қазіргі кездегі балалардың сұрақтары мен мүдделеріне сүйене отырып, өздігінен анықталды және бүкіл топты жинау кезінде әр күні таңертең талқыланды. Сондай-ақ, тақырыптар балалардың ойындары мен әңгімелерінде туылды, оны тәрбиешілер бақылады. Жобаға балалардың бүкіл тобы қатысуы жоспарланды [11].

Біз Реджио Эмилия әдістемесін пайдалана отырып «Үй жануарлары» атты жобаны балаларға ұсындық. Мысалы: қалада тұратын балалар көбіне

ит пен мысықты көреді. Сондықтан олар ата-анасымен 3 ай көлемінде осы сүйікті жануарын зерттеп жобалық жұмыс жасайды.

Ең алдымен «Мысықты қалай саламыз?». Бұл сұраққа жауап беру үшін балалар мысықтың өмірімен бейнефильмдер мен әңгімелер арқылы танысады, мысықтың тас мүсінін зерттейді, мүсіндейді және оны әртүрлі материалдардан жасайды. Мысығы бар плакат түріндегі соңғы сурет не матадан жасалған кейіпін, не дөңді-дақылдардан жасалған мүсін өзінің сұлулығымен таң қалдырды. Осындай нәтижеге жету үшін балалар таным мен сынақтың ұзақ жолынан өтуге тура келді. Бұл жерде тек мысық болуы міндетті емес. Болашақта біз осы жобалық зерттеу әрекетін ары қарай жалғастырып «Мектепке дейінгі білім беру мекемесінде дамып келе жатқан объектілік-кеңістіктік ортаны ұйымдастыруда Реджио тәсілін қолдану» бағдарламасын әзірлеу және эксперименттік тестілеу мақсатта тұр.

Зерттеу әдістері: ғылыми, күнделікті бақылау, салыстырмалы талдау және қалыптастырушы эксперимент.

Реджио Эмилия әдісінің тағы бір жақсы тәсілі бұл құжаттау болып табылады. Балалардың жасаған жұмыстарының барлығын құжатқа салып жинақтадық. Бұл болашақта ары қарай өз зерттеулерінің жалғасын табуға көмектеседі. Бағдарлама жобасы аясында әрбір баланың өзін-өзі танытуы мен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін қажеттінің бәрі бар кеңістік құрылады. Балалардың әңгімелері, талқылаулары, ойлау барысы мен іс-әрекеттері көбінесе фотосуреттер мен бейнелерге жазылады, ал жұмыс кезеңдерін тәрбиешілер белгілейді [12].

Қорытынды

Қорытындылай келе, қазіргі қоғамда болып жатқан процестердің динамикасы педагогтердің жаңа құзыреттіліктерін, ақпараттық-коммуникациялық ортада жұмыс істеу дағдыларын, жобалауды, педагогикалық технологияларды игеру және озық педагогикалық тәжірибені енгізу арқылы инновациялық сипаттағы шешімдерді таба білу қажеттілігін талап етеді. Сондықтан қазіргі балабақшаларда Реджио Эмилия әдісін насихаттау және жұмыс барысына енгізу маңызды болып табылады. Себебі, бұл әдіс балалардың қоршаған ортаны жан-жақты танып білуіне, оларды ересек жастан әлеуметтік дағдыларын дамыту үшін, әрқилы іс-әрекеттерге қызығушылығын оятуға, үлкендермен бірге қиындықтарды жеңуге, сұрақтарға жауап іздеуге, ойлау қабілетін дамытуға жағдай туғызады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Білім берудің барлық деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы.

2 **Шакирова, Е. В., Белкина, В. Н.** Развивающая предметно-пространственная среда детского сада : содержание и подходы к организации // Ярославский педагогический вестник. – 2018. – № 3. – С. 40–45.

3 **Жиенбаева, С. Н., Ақбергенова, К. М.** Мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық мүмкіндіктері // Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университетінің Хабаршысы. – 2019. – № 4. – С. 251–257.

4 **Tarr, P.** Aesthetic Codes in Early Childhood Classrooms : What Art Educators Can Learn from Reggio Emilia // Art Education. – 54(3). – 2001. – P. 33–39 [Electronic resource]. – <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00043125.2018.1389576> doi: 10.1080/00043125.2001.11653447.

5 **Богущова, С. Е.** Возможности использования реджио-подхода в организации развивающей предметно-пространственной среды в дошкольной образовательной организации // С. Е. Богущова, Е. Потурнакова, О. И. Петрова. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2020. – № 4 (294). – С. 280–282.

6 **Сурудина, Е. А.** Тенденции развития зарубежного образования. – М. : Центр новых технологий, 2018. – 177 с.

7 **Santín, M. F., Torruella, M. F.** Reggio Emilia : An Essential Tool to Develop Critical Thinking in Early Childhood // Journal of new approaches in educational research. – Vol. 6. – No. 1. – January 2017. – P. 50–56. – ISSN: 2254-7339. – DOI: 10.7821/naer.2017.1.207.

8 **Игнатова, В. В., Родичева-Яровенко, А. О.** Здоровьесберегающая познавательная деятельность обучающихся на примере Реджио-педагогики // В сборнике : Педагогика и психология : проблемы развития мышления. Развитие личности в изменяющихся условиях // Материалы V Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. Под общей ред. Т. Н. Ищенко. – 2020. – С. 51–56.

9 <https://santoryo.net/why-is-the-reggio-emilia-approach-important> [Электронды ресурс].

10 **Kim, B.S. & Darling, L. F.** Monet, Malaguzzi, and the Constructive conversations of Preschoolers in a Reggio-inspired classroom // Early Childhood Education Journal. – 37(2). – 2009. – P. 137–145. – doi:10.1007/s10643-009-0323-2.

11 **Schroeder-Yu, G.** Learning and Art. – 35(23). – 2008 [Electronic resource]. – Retrieved from <http://eric.ed.gov/?id=ED456890>; Documentation: Ideas and Applications from the Reggio Emilia Approach // Teaching Artist Journal. – 6(2). – P. 126–134. – <https://doi.org/10.1080/15411790801910735>.

12 **Turner, T. & Wilson, D. G.** Reflections on Documentation : A Discussion With Thought Leaders From Reggio Emilia // Theory Into Practice. – 49 (1). – 5–13. – 2009. – doi:10.1080/00405840903435493.

REFERENCES

1 Білім берудің барлық деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы [State educational institutions of all levels of education. Order of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 604 dated 31.10.2018] [Text].

2 **Shakirova, E. V., Belkina, V. N.** Razvivayushchaya predmetno-prostranstvennaya sreda detskogo sada : sodержanie i podhody k organizacii // Yaroslavl'skiy pedagogicheskiy vestnik [Development of the subject-spatial environment of kindergarten : content and organizational approaches] [Text]. – Yaroslavl pedagogical bulletin. – 2018. – No. 3. – P. 40–45.

3 **Zhienbaeva, S. N., Akbergenova, K. M.** Mektep jasyna deingі balalardıń әleumettik daǵdıların qalyptastyrudıń pedagogikalıq mımkindikterі/ Qazaq Ұлттық Qyzdar Pedagogikalıq Universitetinіń Habarshysy [Pedagogical opportunities for the formation of social experience of preschool children] [Text] // Bulletin of the Kazakh National Women's Pedagogical University. – 2019. – No. 4. – P. 251–257.

4 **Tarr, P.** Aesthetic Codes in Early Childhood Classrooms : What Art Educators Can Learn from Reggio Emilia // Art Education. – 54(3). – 2001. – P. 33–39 [Electronic resource]. – <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00043125.2018.1389576> doi: 10.1080/00043125.2001.11653447.

5 **Bogushova, S. E.** Vozmozhnosti ispol'zovaniya redzhio-podhoda v organizacii razvivayushchej predmetno-prostranstvennoj sredy v doskol'noj obrazovatel'noj organizacii [Possibilities of applying a Reggio approach to the development of the subject-spatial environment in the organization of preschool education] [Text] // Young Scientist. – 2020. – № 4 (294). – P. 280–282.

6 **Surudina, E. A.** Tendencii razvitiya zarubezhnogo obrazovaniya [Trends in the development of foreign education] [Text]. – Moscow : Center for new technologies, 2018. – 177 P.

7 **Santín, M. F., Torruella, M. F.** Reggio Emilia : An Essential Tool to Develop Critical Thinking in Early Childhood // Journal of new approaches in educational research. – Vol. 6. – No. 1. – January 2017. – P. 50–56. – ISSN: 2254-7339. – DOI: 10.7821/naer.2017.1.207.

8 **Ignatova, V. V., Rodicheva-Yarovenko, A. O.** Zdorov'esberegayushchaya poznatel'naya deyatel'nost' obuchayushchihsya na primere Redzhio-pedagogiki [Cognitive activity of students' health protection on the example of Reggio pedagogy] [Text] // In the collection : pedagogy and psychology : problems of thinking development. Personal development in changing conditions. To the materials of the All-Russian scientific and practical conference with international participation. Under the general editorship of T. N. Ishchenko. – 2020. – P. 51–56.

9 <https://santoryo.net/why-is-the-reggio-emilia-approach-important> [Electronic resource].

10 **Kim, B. S. & Darling, L. F.** Monet, Malaguzzi, and the Constructive conversations of Preschoolers in a Reggio-inspired classroom // Early Childhood Education Journal. – 37(2). – 2009. – P. 137–145. – doi:10.1007/s10643-009-0323-2.

11 **Schroeder-Yu, G.** Learning and Art. – 35(23). – 2008 [Electronic resource]. – Retrieved from <http://eric.ed.gov/?id=ED456890>; Documentation: Ideas and Applications from the Reggio Emilia Approach // Teaching Artist Journal. – 6(2). – P. 126–134. – <https://doi.org/10.1080/15411790801910735>.

12 **Turner, T. & Wilson, D. G.** Reflections on Documentation : A Discussion With Thought Leaders From Reggio Emilia // Theory Into Practice. – 49 (1). – 5–13. – 2009. – doi:10.1080/00405840903435493.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Д. А. Ердембекова¹, А. И. Булшекбаева², М. О. Исакова³, А. Д. Кариев⁴

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

Республика Казахстан, г. Алматы;

³Университет Алихан Бокеевхана,

Республика Казахстан, г. Семей;

⁴Казахский национальный женский педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНЫХ НАВЫКОВ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ МЕТОДИКИ РЕДЖИО ЭМИЛИИ

Авторы в статье раскрывают сущность и содержание методики Реджио Эмилии. Приведен анализ мнений и взглядов исследователей по вопросу методики Реджио Эмилии. В статье авторами описывается генезис становления и развития методики, его распространенность и использование в образовательных учреждениях и организациях США, Италии, России. Также в статье авторы описывают эффективность использования методики Реджио Эмилии в образовательно-воспитательном процессе в дошкольных учреждениях для развития социальных навыков детей старшего дошкольного возраста. Раскрывается сущность социализации детей старшего дошкольного возраста, влияние окружающей среды на развитие личности ребенка. В статье также рассматривается возможность использования методики Реджио Эмилии в проектировании развивающей предметно-пространственной среды. Также авторами в статье описывается экспериментальная работа с детьми старшего дошкольного возраста. Авторами описывается проектная работа с детьми и родителями для развития социальных навыков детей старшего дошкольного возраста, для развития творческих навыков, а также развитие коллективно-творческой работы детей. Отмечена эффективность методики Реджио Эмилия для оптимальной реализации дошкольного образования и воспитания.

Для определения актуальности темы исследования авторами в статье представлены результаты анкетирования, проведенного среди воспитателей детских садов.

Ключевые слова: социальный навык, метод Реджио Эмилия, проектная деятельность, дошкольники, предметно-пространственная среда.

*D. A. Yerdembekova¹, A. I. Bulshekbayeva², M. O. Isakova³, A. D. Kariyev⁴

^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty;

³Alikhan Bokeikhan University,

Republic of Kazakhstan, Semey;

⁴Kazakh National Women's Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 13.06.22.

DEVELOPMENT OF SOCIAL SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN THROUGH THE REGGIO EMILIA METHODOLOGY

The authors in the article reveal the essence and content of Reggio Emilia's methodology. The analysis of the opinions and views of researchers on the issue of Reggio Emilia's methodology is given. In the article, the authors describe the genesis of the formation and development of the Reggio Emilia technique, its prevalence and use in educational institutions and organizations in the USA, Italy, and Russia. Also in the article, the authors describe the effectiveness of using the Reggio Emilia methodology in the educational process in preschool institutions for the development of social skills of older preschool children. The essence of the socialization of older preschool children, the influence of the environment on the development of the child's personality is revealed. The article also discusses the possibility of using Reggio Emilia's methodology in designing a developing subject-spatial environment. The authors also describe experimental work with older preschool children in the article. The authors describe project work with children and parents for the development of social skills of older preschool children, for the development of creative skills, as well as the development of collective creative work of children. The effectiveness of the Reggio Emilia methodology for the optimal implementation of preschool education and upbringing is noted.

In order to determine the relevance of the research topic, the authors indicated the results of a survey conducted by kindergarten teachers.

Keywords: social skill, Reggio Emilia method, project activity, preschoolers, subject-spatial environment.

FTAMP 27.41.77

<https://doi.org/10.48081/EYAH7617>

***А. Н. Мырзашеева¹, С. Н. Идрисов², Н. Қ. Шаждекеева³,
Б. Т. Барсай⁴, Т. Н. Ахмурзина⁵**

^{1,2,3,4,5}Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
Қазақстан Республикасы, Атырау қ.

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ЭТНОМАТЕМАТИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ҚҰРЫЛЫМДАУ

Мақалада оқушыларды ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеудегі жалпы білім беретін мектептердің мақсаты мен міндеті айтыла келіп, осы талаптарға сәйкес математика пәнін оқытудың кейбір ерекшеліктеріне көңіл бөлінеді.

Тұлғаны ұлттық рухта қалыптастыратын әр халықтың өзіне тән ерекше өмір салты, құндылығы бар екендігі белгілі. Математика сабақтарындағы оқу, оқыту іс-әрекетінің негізі есептер шығару болса, осы ретте өз халқымыздың ұлттық әдет-ғұрпы мен өнегесі, әдебиеті мен тарихы негізге алына отырып дайындалып, заманауи үлгіде құрылған этноматематикалық есептер мен тапсырмалардың маңызы зор.

Біздің зерттеуіміз халқымызға тән осындай этникалық белгілерді, нумерацияны және санап, есептеуді, шамаларды өлшеуді пайдалана отырып, математикалық есептер контентін құрылымдау және модельдеуді қарастырады. Сонымен қатар, зерттеу жұмысы халық шығармашылығының сан түрлі туындыларында кездесетін математикалық мәліметтерді, қазақтың қара есептерін, ежелгі математикалық мәдениет ескерткіштеріне талдауды қамтитын ұлттық фольклорға негізделген.

Жоба нәтижесінде оқушылар зердесінде математикалық сауаттылықты, құзыреттілікті, мәдениетті этноматематика арқылы қалыптастырып, дамыту оқушыларға арналған этноматематикалық есептердің мобильдік қосымшасын жасақтау арқылы қамтамасыз етіледі.

Мақалада нақты мәліметтерді пайдалана отырып құрылымдалған осы сипаттағы этноматематикалық есептер топтамасы келтіріледі.

Кілтті сөздер: этноматематикалық есептер, математика, есептер шығару, ұлттық құндылықтар, ұлттық тәрбие, этноматематикалық есептер құрылымы.

Кіріспе

Заманауи талаптарға сай жалпы білім беретін мектептердің мақсаты – жас ұрпақты ұлттық құндылықтар мен адамзат баласының бай мәдени мұрасының сабақтастығын сақтай отырып оқыту, тәрбиелеу және әр оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасып, дамуына қолайлы жағдай жасау.

Ұлттың ертеңгі болашағы бүгінгі оқушыларымыздың білімі мен біліктілігіне, ой-санасы мен тәрбие дәрежесіне байланысты. Ұлттық рухта тәрбие беру тұрғысынан қарағанда мектептердің негізгі міндеттерінің бірі – оқушылардың ой-санасында өз халқына, оның әдеп-ғұрпы, дәстүрі мен өмір салтына деген құрмет пен мақтаныш сезімін қалыптастыру, халқымызда ғасырлар бойы жинақталған ұлттық құндылықтар тұрғысында тәрбиелеу.

Бұл мақсат, міндеттерді іске асыру тек гуманитарлық пәндердің ғана емес, сонымен қатар мектепте оқытылатын барлық пәннің де, соның ішінде математика пәнінің де өзекті мәселелерінің бірі екені сөзсіз.

Қазіргі замандағы педагогика саласындағы зерттеу жұмыстарында ұлттық тәрбие беру, оқытуға қатысты қолданылатын этнопедагогика, этноматематика, этноматематикалық тапсырмалар ұғымдары маңызды орын алып отыр.

Ел Президенті Қ. Тоқаев «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында «Жаңғыру – өткеннен қол үзіп, тек жаңа құндылықтарға жол ашу деген сөз емес. Шын мәнінде, бұл – ұлттық мұраларымызды бүгінгі оң үрдістермен үйлестіре дамытуды көздейтін құбылыс. Бұл ретте, біз Абайды айналып өте алмаймыз. Себебі, ұлы ойшыл осыдан бір ғасырдан астам уақыт бұрын ұлтты жаңғыруға, жаңаруға, жаңа өмірге бейім болуға шақырған» деп халқымыздың ұлттық құндылықтарының дәріптелуі ұлы Абай шығармаларының арқауы болғандығын атап айтқан болатын [1]. Ендеше, ұлы Абай аса мән берген ұлттық қазынамызды қазіргі заманмен үйлестіре дамыту – бүгінгі күн талабы. Талапқа сай білім алушылардың математикалық күзиреттіліктерін, мәдениеттерін қалыптастырып, одан әрі дамытуда оларды ұлттық құндылықтар негізінде оқытып, тәрбиелеу мақсатына сай дайындалған этноматематикалық тапсырмалар контентінің маңыздылығы зор.

Мектептерде пәнді оқытып, үйретудің тиімді жолдарының бірі – оқушылардың іс-әрекет белсенділігі мен білім алуға құштарлығын арттыру. Негізгі мектепте оқытуды ұйымдастыру мәселесіне, оқу-тәрбие жұмысының деңгейін көтеруге және оның беделін жоғарылатуға көңіл бөлу әр ұстаздың міндеті болып табылады. Осы тұрғыда зерттеудің мақсаты – математика пәні

мұғалімдері үшін пәнді халықтық педагогика құралдарымен талапқа сай оқыту үшін қажетті теориялық-әдістемелік база құру, күнделікті оқу-тәрбие жұмыстарында қолдануға қажетті этноматематикалық есеп-тапсырмалардың контентін құрылымдау және модельдеу.

Материалдар мен әдістер

Қазіргі кезде оқытудың тиімді әдістерін зерттеп, қолдануға ұсыну білім саласындағы маңызды мәселелердің бірі. Осы ретте, оқушыларды қоршаған ортадағы объектілермен, түрлі құбылыстармен, соның ішінде әркілі кезеңдерде өмірге келген, осы кезге дейін ауыз екі тілде жеткен ұлттық мазмұндағы есеп түрлерімен таныстырып, олар жайындағы ғылыми ұғымдарды жүйелеп, дамытып, өзіндік ой-пікірін қалыптастыруда математика пәнінің өзіндік мәні бар.

Жалпы білім беретін мектепте математиканы оқытудың мақсаттары оның бүкіл қоғам дамуы процесіндегі және әр адамды жеке тұлға ретінде қалыптастырудағы рөлімен анықталады. Математика сабақтарындағы оқу, оқыту іс-әрекетінің негізгі түрі – есептер шығару. Есептер шығару мектеп оқушыларының математикалық дамуын қалыптастырып, оқытудың мақсаты да, құралы да болып табылады [2].

Математика пәнін оқытудың мақсаттарына сәйкес алынған білім қоры практикалық іс-әрекетте, мақсаттарда қолданылуы керек. Пәнді оқыту барысында қарастырылатын тапсырмалар, есептер білім алушылар белсене, өз қызығушылықтарымен орындайтындай дәрежеде өмірде қолданылуы басым болатын жағдайлармен байланыстыра отырып алынғаны тиімді. Мұндай тапсырмалар қатарына тарихи, фольклорлық және өлкетанушылық мазмұндағы, ұлтымыздың ұлттық игіліктері негізінде құрылған есептер мен тапсырмаларды алуға болады, олар этноматематикалық есеп, тапсырмалар болып топтастырылған.

Осы мәселелерді ескере отырып, зерттеу жұмыстары барысында тақырыпқа сәйкес шетелдік және отандық әдебиеттерді шолу, қажетті материалдарды теориялық тұрғыда зерттеу, жинақтау, салыстырмалы, салыстырмалы-тарихи, жүйелік, эмпирикалық талдау жасау, математикалық тұрғыда өңдеу, нақтылау, сонымен қатар, сауалнама жүргізу, мектеп мұғалімдерінің конференцияға ұсынылған баяндамаларын жүйелеу, сараптау, нәтижелерді әдістері қолданылды.

Әдебиеттерге жасалған шолуларға қарағанда этноматематиканың ғылыми білім саласы ретінде қалыптасуының тарихи алғышарттары ХХ ғасырдың бірінші жартысында Тобиас Данцигтің «Number: The Language of Science» (1930), Отто Ромның «Arithmetic in Africa» (1938, Лондон) еңбектерінен басталған, бұдан кейін Дж. Гей, М. Коулдің «The new

mathematics and an old culture, a study of learning among the Kpelle of Liberia» (1967, Нью-Йорк), Клаудиа Заславскидің «Africa Counts: Number and Pattern in African Culture» т.б. еңбектерінде жалғасып, мектептерде өз бетінше дами бастады [3]. Бұл ғылым саласы Ресейдегі математика тарихын зерттеуші, Мәскеу университетінің профессоры, педагог, ғалым В. В. Бобыниннің (1849–1919) еңбектерінде XIX ғасырдың өзінде-ақ «халықтық математика» ұғымымен көріне бастаған еді, бірақ ғалымның ұсыныс бастамасы қолдау таппады [4, 12–13]. Ал, 1976 жылы алғаш рет Латын Америкалық ғылым мен техника тарихы қоғамының президенті, этноматематиканың негізін қалаушылардың бірі, Бразилия ғалым-математигі У. Д'Амброзио (1932–2021) ұсынған «этноматематика» термині кең түрде қолданыла бастады. Ол этноматематиканы «математиканың тарихы мен философиясы саласындағы ғылыми-зерттеу бағдарламасы» деп анықтады. Сонымен, этноматематика – зерттеу пәні халық математикасы болатын ғылыми білім саласы. Ал, халықтық математика ұлттар мен ұлыстардың, этникалық топтардың ғасырлар бойы жинақталған математикалық мәдениетіне негізделген.

Этноматематика саласындағы зерттеулермен айналысқан XX ғасырдың соңында К. Заславски, М. Ашер, Г. Гилмер, Д. Куевас, Р. Скотт, П. Гердес, А. Бишоп, Г. Помпеу, Н. Пресмер сынды белгілі ғалымдар мен мұғалімдердің, одан кейінгі кезде Б. Бартона, В. Баша, Р. Витхала т.б. зерттеушілер еңбектерін атауға болады.

Шетел және Қазақстан ғалымдарының тәжірибелерін зерттеп, салыстыра келе, олардың педагогикалық және инновациялық әдістемелері туралы еңбектерінде этноматематикалық материалдар этномәдени, өлкетану, аймақтық-ұлттық және ұлттық-тарихи географиялық, және әлеуметтік-тұрмыстық фактілерді сипаттау арқылы берілетіндігін көрсетті. Бұл ретте өзіміздің ғалым ұстаздар «Математиканы оқыту әдістемесі», «Қазақтың байырғы қара есептері» еңбектерінің авторы С. Елубаевтың, «Этноматематикалық есептер» құралының авторы А. Сарсекеевтың жұмыстарын атауға болады. Этноматематикалық идеялардың шетелдерде және Ресейде қалыптасып, дамуы туралы мәселелер Н. И. Мерлина, С. В. Стручкова, Ч. М. Ондар, А. В. Мерлин, С. А. Карташова, Н. А. Пырырко т.б. еңбектерінде келтірілген. Н. И. Мерлинаның жетекшілігімен орындалған бұл зерттеулер Ресей Федерациясының Солтүстік, Сібір және Қиыр Шығысында тұратын байырғы халықтардың әдет-ғұрпы, мәдениеті, тұрмысына қатысты математикалық есептердің оқушылардың танымдық белсенділігін қалыптастырудағы маңызы, Қиыр солтүстік – Ненец халықтарының тарихи, фольклорлық және өлкетану бағытындағы математикалық есептері, математикалық білімдері мен идеяларының

эмпирикалық негізі, элективті пәндер курсы мәселелеріне арналған. Осы тәрізді басқа ұлттар мен ұлыстардың этноматематикалық есептерінің жүйесін талдай отырып, идеялардың ұқсастығын, сабақтастығын аңғаруға болады. Мысалы, қазақ халқында жылқы баласы 2, 4, 5 жаста тай, құнан, дөнен деп аталса, ненецтерде бұғыларға дәл осы жасқа сәйкес «умнэни», «умоколту», «дьюптири» атаулары қолданылады екен. Жылқы қазысының қалыңдығы бізде «елімен» өлшенсе, тунгустарда аю майының қалыңдығын алақан қалыңдығымен есептелетін «налэ» атауымен сипатталады екен. Осы тәріздес сәйкестіктерді көптеп келтіруге болады [5, 6].

Этноматематикалық есеп, тапсырмаларды бүгінгі білім алушылардың сана сезімі, тәлім-тәрбиесі мен берілетін білім мазмұнына сәйкес ретімен іске асыру да – негізгі талаптардың бірі болатыны белгілі.

Нәтижелер мен талқылау

Этноматематикалық есептер шаруашылық және практикалық мәселелерді халықтың математикалық идеялары көмегімен шешуге негізделген. Осы ретте, жүргізілген зерттеу жұмыстары нәтижесінде математика пәнін оқыту үрдісінде есептерді құрастыру бағытының этномәдени принциптері бойынша жергілікті, өлкелік материалдар негізінде жасақталған есептер топтамасын келтіруге болады.

1 Ақан сері (Ақжігіт) Қорамсаұлының (1843–1913) «Әудем жер» өлеңінен берілген үзіндіден қазақтың өлшем бірлігін тауып, мағынасын, қандай өлшемді білдіретінін, мәнін анықтаңыз:

Әудем жер жүре алмаймын аяғымнан,
Ұстаймын екі қолдап таяғымнан.
Сайраған орта жүздің бұлбұлы едім,
Көрілік келіп қалды қай жағымнан.

2 Ақын Тұрмағанбет Ізтілеуовтың парсы ақыны Әбілқасым Фердаусидің «Шахнама» дастанының Рүстем-Дастан» деп аталатын саласының қазақ тіліндегі аудармасынан алынған үзіндіден көне өлшемдерді тауып, қазіргі қолданыстағы өлшемге аудару керек.

Ұзыны елу аршын, он кез еді,
Демімен тартады ішке көрсе нені.
Балаңды бұл ретте қосып бер деп,
Қалайда қинап отыр өте мені.

3 Ресей Империясының 1897 жылғы жүргізілген алғашқы жалпы санақ нәтижесі бойынша қазіргі Қазақстан жерінде құрамында 60 ұлт өкілдері бар 4 333 000 мың адам тұрған екен. Бұлардың ішінде: қазақтар саны – 3 392 700; орыстар – 454 400; украиндар – 79 500; татарлар – 55 900; ұйғырлар – 55 800; өзбектер – 29 500; қалған шамада басқа ұлттар болған. Санақ бойынша

Қазақстанда тұрған басқа ұлттар саны қанша болғаны? Әр ұлттың пайыздық мөлшері қанша?

4 Тәуелсіз Қазақстанда 2009 жылы өткен алғашқы халық санағының нәтижесі бойынша еліміздегі халық саны 16 009 597 адам болған. Олардың ішінде қазақтар – 63,1 %; орыстар – 23,7 %; украиндар – 2,1 %; ұйғырлар – 1,4 %; татарлар – 1,3 %; немістер – 1,1 %; басқа ұлттар – 7,3 % – құрайтындығы белгілі болған. Қазақстан халқы құрамындағы ұлттардың берілген пайыздық шамасына сәйкес, олардың санын анықтау керек.

5 Еліміздегі халық саны 2019 жылғы 1 маусымда 18 489 700 адамды, ал 2020 жылдың 1 маусымында 18 735 900 адамды құраған. 2019 жылмен салыстырғанда 2020 жылы халық саны қанша адамға және қанша пайызға өскен?

6 2020 жылдың 1 маусымында Қазақстан халқы 18 735 900 адам болған. Оның ішінде қала тұрғындарының саны 11 018 500 адам болса, қала халқы барлық халықтың қанша пайызы? Елімізде ауылда тұратын адам саны қанша пайыз және ол қала халқының қандай бөлігін құрайды? Алынған нәтижелер бойынша дөңгелек диаграмма құрыңыз.

7 Қазақстан территориясында жалпы ұзындығы 1000 километрден асатын Ертіс, Есіл, Жайық, Сырдария, Тобыл, Іле, Шу өзендері бар, осы 7 өзеннің сәйкесті ұзындықтары төменде 1 кестеде келтірілген. Осы өзендердің ұзындықтарын бейнелейтін баған диаграмма сызу керек.

Кесте 1 – Қазақстан территориясындағы өзен ұзындықтары

Өзендер	Ұзындығы
Ертіс	4200 км.
Есіл	2500 км.
Жайық	2400 км.
Сырдария	2200 км.
Тобыл	1600 км.
Іле	1400 км.
Шу	1200 км.

8 Наурыз мейрамына орай алаңға әр қатарда қазақтың 6 киіз үйлері болатындай 2 қатар киіз үйлер алаңның шетінен бастап құрылмақ. Киіз үйдің диаметрі 6 м, жанындағы киіз үйлерден ара қашықтығы 2 м, қарсы үймен арасы 5м болса, алаңның ең аз өлшемдері қандай болу керек екен?

9 Мерекелік шараларға байланысты диаметрі 6 м, жанындағы киіз үйлерден ара қашықтығы 5 м, қарсы киіз үймен арасы 12 м болатын шарттарға сәйкес ауданы 2520 м² алаңға 2 қатар қанша киіз үй құруға болады?

10 Мұнай саласы – Қазақстан экономикасының маңызды салаларының бірі. Қазақтың алғашқы мұнайы 1899 жылдың қараша айында Атырау облысындағы Қарашұңгіл кен орнында өндірілді. Қазақстанда мұнай өндіру 1992 жылы 25,8 млн тоннаны, ал 2012 жылы 80 млн тоннаны құрады. Осы 20 жыл ішінде елімізде мұнай өндіру қанша есе және қанша пайызға көбейген? 2012 жылмен салыстырғанда 1992 жылдағы мұнай өндіру қанша пайызды құрайды? Биылғы жылы елімізде мұнай өндірілгеніне қанша жыл болды? Есептеулерді ондық үлеске дейін дөңгелектеп алыңыздар.

11 Атырау облысындағы 1911 жылы сәуір айында ашылған Доссор мұнай кәсіпшілігінен сол жылы ұнғыдан (скважина) 30 сағат бойы мұнай атқылып, 16700 пұт мұнай алынған, 3 жылдан соң бұл көрсеткіш 272746 пұтқа жетті. 3 жылда мұнай өндіру қанша есе көбейді, биыл Доссор мұнайына қанша жыл болды?

12 Доссор мұнай кәсіпшілігінен 1911 жылы ең алғаш 16700 пұт мұнай алынғандығы белгілі, 2020 жылы Атырау облысы бойынша шамамен 85699857,5 тонна мұнай өндірілген. 2020 жылғы мұнай өндіру көрсеткіші 1911 жылғы Доссор мұнайынан қанша есе артық болды? Алынған нәтижені 125-ке бөліп, бөліндіден 866,8 санын азайтқанда еліміздегі мұнайлы астананың негізі қаланған жыл белгілі болады, ол қай қала, оның негізі қашан қаланған? Есепті өрнек құрып шығарыңыздар (алынған нәтижелерде ондық үлеске дейін дөңгелектеп алу керек, 1 пұт≈16,38 кг).

13 Каспий теңізінің ірі балықтары бекіренің салмағы 60 кг, ұзындығы 2 м 20 см, шұбар дөңмандайдың (толстолобик) салмағы да, ұзындығы да бекіреден 2 есе кем, ал шоқырдың ұзындығы бекіреден 1м 30 см қысқа, салмағы дөңмандайдан 2 есе кем. Дөңмандай мен шоқырдың салмағы, ұзындығы қандай?

14 Берілген сандық өрнекке нәтижесінде Абай Құнанбаев атамyzдың туған жылы шығатындай етіп жақшаларды қойыңыздар:

$$125 \cdot 17 - 5 + 2190 : 2.$$

Осы бағытта сан түрлі (барлық ұлттар мен ұлыстардың астрономиялық, географиялық, шаруашылық-экономикалық, генеалогиялық т.б. білім-түсінігі, көзқарасы) мазмұндағы этноматематикалық есептер топтамасын құрастыруға болады. Мазмұнды да, жүйелі құрылған есептердің қай қайсысының да пәнді игеруге көмегі болатыны анық [7–10].

Аталған тақырыпты зерттеу барысында облыс математика пәні мұғалімдері арасында сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға қатысушы математик-мұғалімдерге мынадай сұрақтарға жауап беру ұсынылды: 1) «этноматематика» ұғымын қалай түсінесіз? 2) мектеп математика пәні оқулықтарынан этноматематикалық тапсырмалар кездестірдіңіз бе? 3) оқыту

барысында этноматематикалық әдістерді пайдаланасыз ба? Алғашқы сұраққа сәйкес мұғалімдердің түгелге жуығы (97 %) «этоматематика» ұғымын әр халықтың ауыз екі түрде ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатырған, мындаған жылдар бойы өз тәжірибелерінен жинақтаған математикалық таным-білімдерінің жиынтығы деп бағалаған. Екінші сұрақ бойынша мұғалімдердің 65 % осы бағыттағы тапсырмалардың жеткілікті, ал 35 % көп емес екендігін келтірген. Үшінші сұраққа мұғалімдердің басым бөлігі (60 %) этноматематикалық әдістерді қолданатындығын, ал 40 % мұғалімдер игеруге тиісті материалдардың көптігі мен уақыт тапшылығына байланысты этноматематикалық әдістерді аз қолданатындықтарын айтқан.

Сол сияқты, студенттердің педагогикалық практикасы кезінде математика пәнінен «Натурал сандар» тарауын оқыту барысында этноматематикалық тапсырмалардың оқушылар санасында халқына деген сүйіспеншілік, құрмет сезімдерінің қалыптасу жағдайларына әсерін білу мақсатында бақылау тобы оқушыларына екі кезеңде тапсырмалар берілді. Алдымен «киелі сандар», «7 санына байланысты халық даналығы», «мүшел жас», ұлттық өлшемдер сияқты ұлттық таным, ұғымдар түсіндіріліп, сәйкесті үй тапсырмалары берілді. Алғашқы кезеңде санға қатысты мақал-мәтелдерді аяқтау қажет болатын 12 тапсырма, келесі кезеңде ата-аналардың, ақпарат құралдарының көмегімен мүшел жас, өлшем бірліктері туралы мәліметтерді анықтау, одан соң осы мәліметтерді пайдалана отырып, этноматематикалық есептер құрастыру тапсырмалары берілді. Нәтижесінде осындай мазмұндағы тапсырмаларды орындау оқушылардың ғана емес олардың ата-аналарының да белсенділігіне игі әсер етіп, көтеріңкі көңіл күйде болғандығы байқалды. Бірінші кезеңге қарағанда екінші кезеңде берілген тапсырмалар 100% орындалды, бұл өз кезегінде оқушылардың шығармашылық белсенділігін, математикалық құзіреттілігін, туған жерге, Отанға және оның тарихына деген сүйіспеншіліктің, патриоттық сезімнің пайда болып, дамуына ықпалы бар екендігін көрсетеді.

Тақырыпқа сәйкес «Математикалық білім берудің этномәдени мазмұны аясындағы этноматематикалық мәселелер» атты Республикалық ғылыми-әдістемелік конференция өткізілді. Конференция жұмысына республика, облыс ғалымдары, білім беру мекемелерінің басшылары, мектеп мұғалімдері, студенттер мен магистранттар қатынасты, туындаған мәселелер, ұсыныс пен пікірлер талқыланды.

Қорытынды

Жоба жұмысы барысындағы сауалнама және конференция жұмысына қатынаскан математик-ғалымдар мен пән мұғалімдерінің, ой-пікірлері мен ұсыныстарын қорытындылай отырып, этноматематиканы оқып

үйрену әр түрлі ұлыстар мен ұлттардың, этникалық топтардың халықтық математикасын теориялық, қолданбалы тұрғыдан түсінуге бағдар беретіндігі тұжырымдалды.

Оқушылардың білім-білігін, сауаттылығын, математикалық және жеке тұлға ретіндегі мәдениетін, ұлттық көзқарасын қалыптастыру мәселесі барлық уақытта өзекті болып келді және болып қала береді. Сол себепті, бұл саладағы оқыту, тәрбиелеу жұмысы білім алушыларды шығармашылыққа, танымдық белсенділігін арттыруға, Отан сүйгіштікке, патриоттық ұстанымға, ұлттық құндылықтарға тәрбиелеп, қоғам мен мемлекеттің бірлігін нығайтуға игі әсер беретіндігі анық.

Сонымен, оқыту, білім беру процесіне этноматематикалық материалдарды енгізу жобасының негізгі идеясы қазақ халқының, елімізде тату тәтті, достық ниетпен бір шаңырақ астында өмір сүріп отырған басқа ұлттар мен ұлыстардың мәдениетін игерудің, қазақ фольклоры мен қазақ халық философиясының элементтерін пайдаланудың, өз халқымыздың бай ұлттық мұрасы мен мәдениетін танудың алғы шарттарының бірі болып табылады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Тоқаев, Қ.** «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» // «Egemen Qazaqstan» gazetі. – № 5. – 2020.

2 **Елубаев, С.** Математиканы оқыту әдістемесі : оқулық [Мәтін]. – Алматы : Эверо, – 2016. – 308 б.

3 **Дьячковская, М. Д., Мерлина, Н. И.** Процесс становления и развития этноматематики в зарубежной школе [Текст] // Балтийский гуманитарный журнал. – 2015. – № 2(11). – С. 53–57.

4 **Петрова, А. И., Кайгародов, С. П., Ильина, Е. А., Ченянова, Н. И., Терентьева М. Д.** Народные математические задачи как средство учебно-познавательной деятельности [Текст] // Казанская наука. – 2012. – № 11. – С. 288–293.

5 **Дьячковская, М. Д., Мерлина, Н. И.** Этоматематика как область научных знаний: предмет и основные понятия // Азимут научных исследований. – 2015. – № 2 (11). – С. 37–41.

6 **Баранец, Н. Г., Вережкин, А. Б.** Российские математики о науке и философии : научное издание [Текст]. – Ульяновск : Издательство Качалина А.В., – 2012. – 160 с.

7 **Ермаганбетов, М. Е., Шингисбаев, Б. М., Акрамова, А. С., Баскимбаева, Т. А.** Казахская история и философия : этноматематический

компонент содержания и образования // Педагогика и психология. – 2020. – № 1. – С. 213–224.

8 **Сарсекеев, А.** Этноматематикалық есептер : оқу құралы [Мәтін]. – Алматы : Эпиграф, – 2017. – 76 б.

9 Балалар энциклопедиясы. Т 2 : Ж-М // Бас ред. Б. Ө. Жақып. – Алматы : Қазақ энциклопедиясы, – 2009. – 312 б.

10 ru.wikipedia.org/wiki / Нефтяная промышленность Казахстана.

REFERENCES

1 **Toqayev, Q.** «Abai jáne XXI ғасыrдағы Qazaqstan» [«Abay and Kazakhstan in the XXI century»]. – Egemen Qazaqstan. – № 5. – 2020.

2 **Elýbaev, S.** Matematikany oқыtý t ádistemesi : Oqulyq [Methods of teaching mathematics : Textbook]. – Almaty : Evero, 2006. – 308 p.

3 **Dáchkovskaja, M. D., Merlina, N. I.** Process stanovleniya i razvitiya etnomatematiki v zarubezhnoi shkole [The process of formation and development of ethnomathematics in a foreign school] [Text] // Baltuskı́ gı́manitarnı́ jı́rnal. – 2015. – № 2(11). – P. 53–57.

4 **Petrova, A. I., Kaigarodov, S. P., Ilina, E. A., Chenánova, N. I., Terenteva, M. D.** Narodnye matematicheskie zadachi kak sredstvo uchebno-poznavatel'noj deyatel'nosti [Folk mathematical problems as a means of educational and cognitive activity] [Text] // Kazanskaya nauka. – 2012. – № 11. – P. 288–293.

5 **Dáchkovskaja, M. D., Merlina, N. I.** Etnomatematika kak oblast' nauchnyh znaniı: predmet i osnovnye ponyatiya [Ethnomathematics as a field of scientific knowledge: the subject and basic concepts] [Text] // Azimut nauchnyh issledovanii. – 2015. – № 2 (11). – P. 37–41.

6 **Baranes, N. G., Verevkin, A. B.** Rossiiskie matematiki o náýke i filosofii: náýchnoe izdanie [Russian Mathematicians about science and Philosophy]: scientific publication [Text]. – Ýlanovsk : Izdatel' Kachalin Aleksandr Vasilevich, 2012. – 160 p.

7 **Ermağanbetov, M. E., Shyńǵysbaev, B. M., Akramova, A. S., Basqymbaeva, T. A.** Kazhskaya istoriya i filosofiya : etnomatematicheskii komponent soderzhaniya i obrazovaniya [Kazakh history and philosophy: ethnomathematical component of content and education] [Text] // Pedagogika i psihologia. – 2020. – № 1. – P. 213–224.

8 **Sársekeev, A.** Etnomatematikalyq esepter : oqý quraly [Problèmes ethnomathématiques : tutorial] [Text] – Almaty : Epigraf, 2017. – 76 p.

9 Balalar ensiklopediasy [Children's encyclopedia]. – Т. 2 : J-M / Bas red. B. Ó. Jaqyp. – Almaty : Qazaq ensiklopediasy, – 2009. – 312 p.

10 ru.wikipedia.org/wiki/ Neftyanaya promyshlennost' Kazahstana [The oil industry of Kazakhstan] [Electronic resource].

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

**А. Н. Мырзашева¹, С. Н. Идрисов², Н. Қ. Шаждекеева³,*

Б. Т. Барсай⁴, Т. Н. Ахмурзина⁵

^{1,2,3,4,5}Атырауский университет имени Х. Досмухамедова,

Республика Казахстан, г. Атырау.

Материал пступил в редакцию 13.06.22.

СТРУКТУРИРОВАНИЕ ЭТНОМАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ

В статье обозначены цели и задачи общеобразовательных школ по воспитанию школьников на основе национальных ценностей, а также уделено внимание некоторым особенностям обучения математике в соответствии с этими требованиями.

Как известно, у каждого народа свой неповторимый образ жизни и ценности, которые формируют личность в национальном духе. Основа преподавательской и учебной деятельности по математике - решение задач, при этом важны этноматематические проблемы и задачи, созданные современным способом, на основе национальных обычаев и традиций, литературы и истории нашего народа.

Наше исследование рассматривает структурирование и моделирование содержания математических задач с использованием таких этнических особенностей, нумерации и подсчета, расчета, измерения величин, которые характерны для нашего народа. Кроме того, в основе исследования лежит национальный фольклор, который включает анализ математических данных на примере игр, сказок или других произведений народного творчества, памятников древней математической культуры.

В результате реализации проекта обеспечивается формирование и развитие математической грамотности, компетентности, культуры в сознании учащихся посредством этноматематики за счет разработки мобильного приложения этноматематических задач для учащихся.

В статье представлен цикл этноматематических задач подобного рода, структурированных на реальных данных.

Ключевые слова: этноматематические задачи, математика, решение задач, национальные ценности, национальное воспитание, структура этноматематических задач.

*A. N. Myrzasheva¹, S. N. Idrisov², N. K. Shazdekeeva³,

B. T. Barsay⁴, T. N. Akhmurzina⁵

^{1,2,3,4,5}Kh. Dosmukhamedov Atyrau University,

Republic of Kazakhstan, Atyrau.

Material received on 13.06.22.

STRUCTURING OF ETHNOMATHEMATICAL PROBLEMS IN THE PROCESS OF TEACHING MATHEMATICS

The article outlines the goals and objectives of secondary schools for educating schoolchildren on the basis of national values, and also pays attention to some features of teaching mathematics in accordance with these requirements.

As you know, every nation has its own unique way of life and values that form a person in the national spirit. The basis of teaching and learning activities in mathematics is the solution of problems, while ethnomathematical problems and tasks created in a modern way, based on national customs and traditions, literature and history of our people are important.

Our research examines the structuring and modeling of the content of mathematical problems using such ethnic features, numbering and counting, calculation, measurement of quantities that are characteristic of our people. In addition, the research is based on national folklore, which includes the analysis of mathematical data on the example of games, fairy tales or other works of folk art, monuments of ancient mathematical culture.

As a result of the project implementation, the formation and development of mathematical literacy, competence, culture in the minds of students is ensured through ethnomathematics through the development of a mobile application of ethnomathematical tasks for students.

The article presents a cycle of ethnomathematical problems of this kind, structured on real data.

Keywords: ethnomathematical problems, mathematics, problem solving, national values, national education, structure of ethnomathematical problems.

SRSTI 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/QGNH6917>

***E. Yu. Pogozheva¹, E. A. Zhuravleva²**

^{1,2}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar

DESIGNING COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A SYSTEM WITH SPECIFIED PROPERTIES

This article reflects the actual problems of linguistic personality development in the system of bilingual education in the context of the modern socio-cultural situation, the description of the contradictions and perspective ways to solve them.

It describes the model of the communicative competence formation of bilingual students, which includes interrelated structural elements and its blocks: target block, motivational, substantive, procedural, technological, criterion-evaluation, and effective block. All these components are connected, mutually dependent and reflect the educational process information. The main feature of the formation of students' communicative competence model is the consistency and integration of its blocks, which determines the complex orientation of the college educational process to the formation of a graduate who possesses bilingual communicative competence. These model features can combine all participants of the college educational process with the system of goals for each block.

The development of any formed quality must be diagnosed in order to clarify the system of specified properties in each block. The diagnostic ways were selected for determining the level of communicative competence development, criteria and indicators correlating with the main structural components of the study were determined. Criteria-based diagnostics of the selected indicators allows us to determine the success of the students' communicative competence development and the college teachers' necessary further actions.

Keywords: communicative competence, bilingualism, educational process, foreign language environment, organizational and pedagogical conditions.

Introduction

Multicultural bilingual education by means of native and foreign languages is an important component of the goals modernization and the content of national educational systems in different countries.

The analysis of scientific and methodological sources has shown the existence of developed models for the formation of both communicative and foreign-language competence (L. E. Alekseeva, Z. I. Konnova, G. V. Parikova, E. V. Roshchina, O. N. Khaustov, L. A. Khokhlenkova, etc.), but models for the formation of communicative competence of bilingual students are just beginning to be developed at the level of secondary professional formations [1].

The methodological basis of the model of bilingual communicative competence formation developed in this research is a number of theoretical approaches: socio-cultural, linguoculturological, ethnocultural, competence-based and personal-activity approaches.

Materials and methods

The the theoretical methods were used for solving the tasks set and verifying the hypothesis such as: analysis and synthesis; theoretical generalization and modeling; abstraction; methods of empirical research: questionnaire, observation, pedagogical experiment; quantitative and qualitative analysis of empirical data; statistical methods of mathematical processing of experimental data [2].

The proposed model of communicative competence formation of college students in the conditions of bilingual education includes structural elements and blocks: target block, motivational block, content block, procedural block, technological block, criterion-evaluation block, effective block. All these components are interrelated, mutually conditioned and reflect the information about the educational process [3].

The motivational block characterizes the internal prerequisites for mastering bilingual communicative competence by students; the initial educational guidelines which are expressed in the desire to communicate in a foreign language, also the need for cognitive activity.

The content block defines the content of training, including a block of special training, a block of activation of educational and cognitive activity, a block of motivation of educational and cognitive activity, an information block; also describes the didactic program of bilingual education, taking into account interdisciplinary integration; considers activities aimed at the formation of students' communicative competence. The unity of educational and extracurricular activities ensures the acquisition of students' experience of communicative activity and behavior; prepares students to solve practical communication problems; provides students with new ways of acting in a specially organized communicative

environment, promotes the formation of tolerant consciousness, interpenetration and mutual enrichment of languages.

The procedural block includes the organization and management of the pedagogical process and is characterized by the presence of such stages as the organization of educational activities, independent and group work of trainees; establishing feedback in the educational process; drawing up a portfolio and an individual training route, monitoring.

The selection of tools and methods were selected in *the technological block*. The methods (cognitive, creative and interactive), tools (information and communication technologies, multimedia and Internet resources), forms (individual and group, independent work, extracurricular activities) and modern technologies that contribute to the organization of the educational process for the formation of students' communicative competence are presented in this block [4].

The criterion-evaluation block represents the criteria, indicators and formation levels of students' communicative competence.

The effective block contains an analysis of the formation results of students bilingual communicative competence and determines the degree of the model effectiveness which is proposed by us.

Thus, the peculiarity of the proposed model for the formation of students' communicative competence consists in the systematic and integrative consideration of the model blocks, which determines the complex orientation of the college educational process to the graduate student formation with bilingual communicative competence.

Results and discussion

The development of any formed quality must be diagnosed in order to determine the system of specified properties in each block. We have selected diagnostic tools for determining the level of communicative competence formation. Conducting such diagnostics allows us to determine the success of the development of students' communicative competence, the necessary further actions of college teachers.

Firstly, K. Intecamp notes that pedagogical diagnostics can optimize the process of individual learning. Secondly, they can ensure the correct determination of learning outcomes and, thirdly, they can minimize pedagogical errors [5].

The pedagogical diagnostics as a special type of pedagogical activity according to I. S. Batrakova is «the initial stage of the teacher's design of professional activities for the management of the pedagogical process and the final stage of the technological chain of solving the pedagogical problem» [2, 6].

There are various forms and methods of diagnosing students' knowledge, skills and abilities both in their native and foreign languages. The traditional diagnostic method includes three types: initial, current and final control. At

the initial stage, the degree of knowledge possession, skills and abilities on a given topic is determined; the current control records the level of the material assimilation; the final control shows the accordance students' training with the learning goals. Theoretical research and practice show that the success assessment the of communicative competence development by means of a foreign language can be made by using of diagnosis methods and forms of this emerging quality.

It is necessary to determine criteria and indicators that correspond to the main components of the study for evaluating the success of the development of the communicative competence of bilingual college students. We started from the fact that the criteria and their indicators could characterize this quality for defining the criteria for the development of college students communicative competence; express personal characteristics; determine the direction of communicative competence formation; be convenient for practical use. We have developed a set of criteria and indicators in order to determine the effectiveness of organizational and pedagogical support for the process of forming the communicative competence of college students in the context of bilingual education.

Firstly, three main criteria for the formation of bilingual communicative competence are identified: **cognitive** (knowledge of culture as a social phenomenon, trends in the development of the modern multicultural world, the idea of dialogue/polylogue of cultures as the only possible philosophy of existence, awareness of one's own cultural identity), **motivational-affective** (manifestation of empathy, tolerance, emotional stability) and **behavioral** (the ability to apply the necessary tools in solving professional problems of interaction with people, the ability to relieve tension in relationships, overcome conflicts) [7].

Secondly, fixed indicators of three levels of communicative competence formation are established in each criterion. The cognitive component of communicative competence is knowledge in the sphere of communication, which is a generalized experience of the communicative activity of mankind and a reflection in the minds of people in communicative situations

The cognitive component of communicative competence is knowledge in the sphere of communication, which is a generalized experience of the communicative activity of mankind and a reflection of communicative situations in the minds of people. It includes: knowledge of norms, rules, laws of communication adopted in a particular society; knowledge of humanistic principles and communication values; knowledge of person mental characteristics; knowledge of language, speech characteristics.

The motivational-affective component of communicative competence characterizes such aspects that are related to the people interaction: planning, organization and implementation of common activities (productive communication

with individuals and with a group of people). This component includes the ability to see and implement non-standard ways of solving communication problems.

The behavioral component of communicative competence involves the ability to perceive, understand another person, correlate the external signs of a person with individual characteristics. The main mechanisms are: identification, empathy, attraction (people's understanding of each other); reflection (self-knowledge in the process of communication); casual attribution (predicting the behavior of a communication partner) [8].

The presented set of criteria and indicators was used as the basis for diagnosing the effectiveness of experimental work of communicative competence formation of college students in bilingual education.

Thus, the effectiveness of organizational and pedagogical support of the process of forming the communicative competence of college students in the bilingual educational conditions is achieved when an optimal balance can be between the achieved level of the communicative competence formation of college students (in the aggregate of cognitive, motivational-affective and behavioral criteria) and the realized conditions of this process.

The formation of students' communicative competence is realised in the following logic: from the level that can be defined as acceptable (low) to the functional level (medium) and the activity-transforming level (high) [3, 9]. The allocation of these levels corresponds to the logic of the formation and development of the communicative qualities of a specialist's personality.

The characteristics of each of the levels.

1 Acceptable level. The student basically does not want to communicate, does not show initiative and has difficulties in establishing contacts. He is not able to defend his opinion, does not always understand the communication partner in speech and has many grammatical errors. It shows that the paralinguistic indicators of speech, the ability to reflect and causal attribution are poorly formed.

2 Functional level. The student strives for contacts with others, knows how to defend his opinion and can plan his work, the work in a group, takes the initiative in establishing contacts. He has sufficient verbal and non-verbal means; he is able to build his utterance in accordance with the speech norms of his native and foreign languages, but this potential is unstable, needs further development.

3 Activity – transforming level. The student contacts well, often takes the initiative in establishing contacts, and participates in public life with pleasure. Actively strive for communication, persistent. He is characterized by a quick orientation in a speech situation, ease of behavior in a new team. In a difficult situation, he makes independent decisions, defends his opinion, his statements are logical and meaningful. The abilities for reflection and causal attribution are well developed.

The educational process should be aimed at achieving an activity – transforming level of development of students' communicative competence, taking into account the individual abilities and capabilities of each student. The solution of this problem is possible if, during the personality-oriented process, the active educational activity of the student is ensured contributing to the development of the necessary communicative knowledge, skills and abilities.

We used selected criteria and indicators in the course of experimental for the assessment the of students' communicative competence formation.

The purpose of the ascertaining stage was a preliminary diagnosis, with the help of selected criteria, of the state of communicative competence formation and the initial level of foreign language proficiency by 1st-year students at the beginning of the experiment.

The average indicators of the formation of qualities assessment that make up the content of the components of students' communicative competence, a formula was used to determine the sample average as a statistical indicator [10].

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n x_k$$

where $\bar{x}$ – the sample average or arithmetic mean for the sample (group);

n – the number of subjects in the sample (group);

x_k – particular values of indicators in individual subjects;

k – the index of the variable;

$\sum$ – the sign of summation of the values of variables located to the right of this sign.

Particular values of indicators for individual subjects were presented in the points in accordance with the selected levels of qualities formation included in a particular component of communicative competence: the acceptable level - 1 point, functional – 2 points, activity – transforming – 3 points (during the survey, the number of bilingual students with different levels of formation of communicative competence qualities was determined competence).

In order to accurately establish statistically significant differences between the average values of the indicators before and after the experiment, we used the method of comparing the average values according to the Student's criterion:

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{m_1^2 + m_2^2}{n_1 + n_2}}}$$

$\bar{x}_1$ – the average value of the variable in the sample before the experiment;

m_1, m_2 – integrated indicators of deviations of the quotients of the two compared samples from their corresponding averages

m_1, m_2 – in turn, they are calculated using the following formulas:

$$m_1^2 = s_1^2 \quad m_2^2 = s_2^2$$

$$\frac{s_1^2}{n_1} \quad \frac{s_2^2}{n_2}$$

s_1^2 – sample variance of the first variable (for the first sample);

s_2^2 – sample variance of the second variable (for the second sample);

n_1 – the number of partial values of the variable in the first sample;

n_2 – the number of partial values of the variable in the second sample.

Using the above formula, the indicator t was calculated, according to the table of critical values of Student t -criterion for a given number of degrees of freedom and the probability of permissible errors equal to 0.01.

It is concluded on the based results that the compared average values from the two samples (at the beginning and end of the experiment) statistically significantly differ with the probability of an acceptable error less or equal to the selected one.

Conclusion

The following research shows that, firstly, the communicative competence of bilingual students is an object of design, secondly, as an object of design, it is a complex system, and thirdly, communicative competence as a complex design system should have specified properties that serve as indicators of learning ability development of bilingual students.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Мальцева, Л. Е.** Формирование коммуникативной компетенции будущих менеджеров сферы сервиса : Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.08. – Екатеринбург, 2011. – 27 с.

2 **Батракова, И. С.** Педагогическая диагностика в опытно – экспериментальной работе школы [Текст]. – СПб, 1993. – 133 с.

3 **Погожева, Е. Ю.** Формирование коммуникативной компетенции учащихся колледжа в условиях билингвального образования : Автореф. дис...канд. пед. наук : 13.00.01. – Барнаул, 2015. – 28 с.

4 **Ушакова, Н. М.** Активные процессы в современном образовательно-педагогическом целеполагании : Учебное пособие [Текст]. – Павлодар, 2006. – 170 с.

5 **Осипчук, О. С.** Целостный процесс развития коммуникативной компетентности студентов педагогического колледжа : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. – Омск, 2006. – 245 с.

6 **Матиенко, А. В.** «Учебно – тестовый портфель» как альтернативная форма языкового тестирования [Текст] // Известия ВГПУ – Волгоград, 2008. – № 5 (29). – С. 160–163.

7 **Салехова, Л. Л.** Дидактическая модель билингвального обучения математике в высшей педагогической школе : Автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 [Текст]. – Казань, 2007. – 47 с.

8 **Елизарова, Г. В.** Культура и обучение иностранным языкам [Текст]. – СПб. : Каро, 2005. – 352 с.

9 **Рябова, И. А.** Формирование билингвальной коммуникативной компетенции студентов переводческих факультетов в процессе профессиональной подготовки [Текст] // Высшее образование сегодня. – 2010. – № 5. – С. 51–54.

10 **Невзоров, П. Г., Горбов, С. Ф., Соколова, О. В.** Методология разработки тестов SAM [Electronic resource]. – URL: http://sam.ciced.ru/docs/ru/Test_items_design.pdf.

REFERENCES

1 **Mal'zeva, L. E.** Formirovanie kommunikativnoi kompetenzii budujushchih menedzherov sfery servisa [Formation of communicative competence of future service managers] [Text] : Avtoreferat dis. ... kandidata pedagogicheskikh nauk : 13.00.08. – Ekaterinburg, 2011. – 27 p.

2 **Batrakova, I. S.** Pedagogicheskaja diagnostika v opytno-eksperimental'noi rabote shkoly [Pedagogical diagnostics in the experimental work of the school] [Text]. – St. Petersburg, 1993. – 133 p.

3 **Pogozheva, E. Yu.** Formirovanie kommunikativnoi kompetenzii uchashchisja kolledzha v uslovijach bilingval'nogo obrazovanija [Formation of communicative competence of college students in the context of bilingual education] [Text] : Avtoreferat dis. ... kandidata pedagogicheskikh nauk : 13.00.01. – Barnaul, 2015. – 28 p.

4 **Ushakova, N. M.** Aktivnye prozessy v sovremennom obrasovatel'no-pedagogicheskom zelepolaganii: uchebnoe posobie [Active processes in modern educational and pedagogical goal-setting: study guide] [Text]. – Pavlodar, 2006. – 170 p.

5 **Osipchuk, O. S.** Zelostnyi prozess rasvitija kommunikativnoi kompetenzii studentov pedagogicheskogo kolledzha [A holistic process of developing the communicative competence of students of a pedagogical college] [Text] : Dis. ... kandidata pedagogicheskikh nauk : 13.00.01. – Omsk, 2006. – 245 p.

6 **Matienko, A. V.** «Uchebno-testovyi portfel'» kak al'ternativnaja forma jasykovogo testirovanija [«Educational – test portfolio» as an alternative form of language testing] [Text] // Isvestija VGPU. – Volgograd, 2008. – № 5 (29). – P. 160–163.

7 **Salechova, L. L.** Didakticheskaja model' bilingval'nogo obuchenija matematike v vysshei pedagogicheskoi shkole [Didactic model of bilingual teaching of mathematics in the higher pedagogical school] [Text] : Avtoreferat dis. ... kandidata pedagogicheskikh nauk : 13.00.01. – Kasan', 2007. – 47 p.

8 **Elisarova, G. V.** Kultura i obuchenie inostrannym jasykam [Culture and teaching foreign languages] [Text]. – St. Petersburg : Karo, 2005. – 352 p.

9 **Rjabova, I. A.** Formirovanie bilingvalnoi kommunikativnoi kompetenzii studentov perevodcheskikh fakultetov v prozesse professionalnoi podgotovki [Formation of bilingual communicative competence of students of translation faculties in the process of professional training] [Text] // Vysshee obrasovanie segodnja. – 2010. – № 5. – P. 51–54.

10 **Nezhnov, P. G., Gorbov, S. F., Sokolova, O. V.** Metodologija rasrabotki testov SAM [Methodology of SAM test development] [Electronic resource]. – URL: http://sam.ciced.ru/docs/ru/Test_items_design.pdf.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

**Е. Ю. Погожева¹, Е. А. Журавлева²*

^{1,2}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ БЕРІЛГЕН ҚАСИЕТТЕРІ БАР ЖҮЙЕ РЕТІНДЕ ЖОБАЛАУ

Бұл мақалада қостілді білім беру жүйесінде жеке тұлғаның тілін дамытудың өзекті мәселелері қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдай аясында қарастырылады, қайшылықтар мен оларды шешудің перспективалық жолдары сипатталады.

Қостілді оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың моделі сипатталған, ол өзара байланысты

құрылымдық элементтер мен блоктарды қамтиды: мақсатты блок, мотивациялық, мазмұндық, процессуалдық, технологиялық, критериалды-бағалаушы, нәтижелі. Барлық осы құрамдас бөліктер өзара байланысты, өзара тәуелді және оқу үдерісі туралы ақпаратты көрсетеді. Студенттердің коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыруда ұсынылып отырған моделдің негізгі ерекшелігі оның блоктарының жүйелілігі мен бірігуі болып табылады, бұл колледждің білім беру процесінің билингвалды коммуникативтік құзыреттілікке ие тұлғкті қалыптастыруға кешенді бағыттаудың негіздейді. Модельдің бұл ерекшеліктері колледждің оқу үдерісінің барлық қатысушыларының әрбір блогының мақсаттар жүйесін біріктіруге мүмкіндік береді.

Әрбір блокта көрсетілген қасиеттер жүйесін нақтылау үшін кез келген қалыптасқан сапаның дамуы диагностикадан оту керек. Коммуникативтік құзіреттіліктің даму деңгейін анықтау үшін диагностикалық құралдар таңдалды, зерттеудің негізгі құрылымдық құрамдас бөліктерімен сәйкес келетін критерийлер мен көрсеткіштер анықталды. Таңдалған көрсеткіштер бойынша критериалды диагностиканы жүргізу студенттердің коммуникативті құзыреттілігін дамытудың табыстылығын, колледж оқытушыларына қажетті әрі қарайғы іс-әрекеттерін анықтауға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: коммуникативтік құзыреттілік, қос тілділік, оқу процесі, шет тілдік орта, ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттар.

*Е. Ю. Погожева¹, Е. А. Журавлева²

^{1,2}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ПРОЕКТИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ КАК СИСТЕМЫ С ЗАДАНЫМИ СВОЙСТВАМИ

В данной статье рассматриваются актуальные проблемы языкового развития личности в системе билингвального образования в контексте современной социокультурной ситуации, описываются противоречия и перспективные пути их решения.

Описана модель формирования коммуникативной компетентности учащихся, которая включает в себя взаимосвязанные блоки: блок целей, мотивационный, содержательный, процессуальный, технологический, критериально-оценочный и блок, содержащий в себе результаты исследования. Все названные компоненты четко отображают информацию об образовательном процессе и являются взаимообусловленными. Основным штрихом данной модели является разноплановость и комплексность ее блоков, что позволяет говорить о системной направленности образовательного процесса колледжа на формирование выпускника, владеющего коммуникативной компетентностью на двух языках. Эти признаки модели позволяют объединить системой целей каждого блока всех участников образовательного процесса.

Для получения результатов исследования любое формируемое качество необходимо диагностировать с целью уточнения системы заданных свойств в каждом блоке. Для определения уровня сформированности коммуникативной компетенции был подобран инструментарий, выбраны критерии и показатели, согласованные с основными структурными компонентами исследования. Проведение критериальной диагностики по выделенным показателям дает возможность определить успешность развития коммуникативной компетентности учащихся.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, билингвизм, образовательный процесс, иноязычная среда, организационно-педагогические условия.

<https://doi.org/10.48081/LMWJ8685>

А. К. Сапакова¹, *А. Б. Ахметова²

^{1,2}Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.

«ЖАЛПЫ ЖӘНЕ БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯ» ПӘНІН ОҚЫТУДА «CASE STUDY» ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Ұсынылған мақалада ЖОО-да жаратылыстану бағытындағы пәндерді, оның ішінде «Жалпы және бейорганикалық химия» пәнін оқытуда «CASE STUDY» әдісін қолдану ерекшеліктері қарастырылды. Білім беру үрдісінде кейс-технологиясының рөлі талқыланып, білім алушыларға тигізген әсері зерттелді. Сабақ барысында әдістің жалпы мазмұны мен мүмкіндіктері көрсетілді. Кейс-технологияны қолдану арқылы білім алушылардың коммуникативті, іздеп-таппаушы, шығармашылық, практикада қолдана алу дағдылары қалыптасатынына көзіміз жетті. Тақырыпты түсіну, сондай-ақ, оның есте сақталуы, одан әрі жұмыста қолдану үшін теориялық білім мен практикалық білік дағдысын қалыптастыру кезінде оң әсерін байқадық. Мақалада кейс әдісі қолданылған сабақ жоспары келтіріліп, білім алушылардың креативті көзқарастары тыңдалып, ізденушілік дағдыларының қалыптасқанын байқап, сабаққа деген қызығушылықтары артқанын көреміз. Сонымен қатар аталған дағдылардан басқа өтілген материалды тез әрі оңай қабылдап, топта ойларын еркін жеткізе алып, дәрісте алған білімдерін зертханалық сабақта тиімді пайдаланып оң нәтиже көрсеткендерін байқауға болады. Зерттеу барысында, білім алушылардан кейс әдісін қолдану тиімділігі туралы сауалнама алынып, пікірлері сараланды. Сонымен қатар оқытушылардың да пікірі тыңдалып, сауалнама негізінде талау жасалды.

Кілтті сөздер: химия, сабақ, CASE STUDY әдісі, технология, тиімділігі.

Кіріспе

Қазіргі кезде Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру деңгейіне жетуге ат салысуда. Бүгінде білім беруді жаңартудың негізгі міндеттері, қоғамда бейімделе алатын, жеке өмірлік ұстанымы бар,

еңбек қызметін және білімін ары қарай жалғастыруға, өзін-өзі оқытуға және жетілдіруге қабілетті азамат тәрбиелеу болып табылады. Білім беруді реформалау педагогикалық қызметкерлерге жаңа талаптар қояды. Қазіргі кезде білім беру үрдісінде 50-ден астам жаңа технология түрін қолдану әр оқытушының еншісінде. Бұл технологияның бәрін бір сабақта қамту мүмкін емес. Сондықтан, әр пәнді оқыту технологиясын тандап, тиімді әдіс-тәсілдерді іріктеу және тәжірибеде қолдану арқылы білім алушылардың білім жетістіктерін арттыруға болады [1].

Химия пәні өте ерекше және күрделі екенін ескере отырып, білім алушылардың пәнді оқуға деген ынтасын арттыру мақсатында сабақ беру барысын күнделікті жаңартып отыру оқытудың инновациялық технологиясы деп білеміз [2].

Жаңартылған білім беру үрдісінде білім алушы тыңдаушы емес оқу үдерісінің белсенді қатысушысы болуы қажет. Сол себепті оқытушы информатор емес керісінше ұйымдастырушы рөлін берік ұстану керек [3].

Материалдар мен әдістемелер

Қазіргі инновациялық технология және ақпараттың қарқынды өсуі заманында, әр адам өз кәсібінің профессионалы болу үшін, коммуникациялық, шығармашылық қасиетке ие болып, шешімдерді тез әрі дұрыс қабылдау қабілеті болуы керек. Әр білім алушыға қойылатын талаптар – топпен жұмыс істеп, сыни тұрғыдан ойлап, қысқа мерзімде ақпараттың үлкен көлемін өңдеп сонымен қатар берілген тапсырмалардың дұрыс әрі нақты шешу әдістерін құру қажет [4].

Аталған талаптар мен қасиеттерді ЖОО-ның «Химия-биология» мамандығында оқитын 1 курс білім алушыларының бойынан қалыптастыру үшін «Жалпы және бейорганикалық химия» сабағында кейс технологиясын қолдандық.

CASE STUDY – амал-тәсілі немесе оқытудың нақты жағдаяттар әдісі. Әдістің атауы ағылшыннан case – жағдай, ахуал, ал түсінік бойынша «кейс» - әр түрлі қағаздар, журналдар, құжаттар сақтау үшін арналған сандықша дегенді білдіреді. Ол оқыту кезінде де, нақтылы практикалық істерді талдауда да, зерттеу ісін жүргізуде де қолданылады. Бұл әдістің ерекшелігі – шынайы өмірден алынған мәселелерді құру. Сонымен қатар мәселе бүгінгі күні маңызды болып және оның бірнеше шешімдері болуы тиіс. Білім алушылардың бойынан жаңа қырлары мен дағдыларды дамытуға бағытталған әдіс [5].

Білім алушылар ұсынылған жағдайды талдап, мәселенің маңызын түсіндіріп, шешу жолдарын көрсетуді және олардың ішінен ең тиімдісін тандап алулары тиіс. Талдау барысында білім алушылар алған білімдерін ұтымды пайдалана алады. Ал оқытушының міндеті, кейс әдісін қолдану барысында, білім алушылардың белсенділігін бақылап, барлығының

қатысуын қадағалауы керек. Сонымен қатар, кейс түсінікті және пән тақырыптарына сай болуы өте маңызды [6].

Кейспен жұмыс істеу барысында оқытушы мен білім алушының бірлескен шығармашылығы байқалады, талқылау барысында тең құқылы болады. Осы жағдайда оқытушының басты қызметі – өз көзқарасын білім алушыларға міндеттемей, өздерінің дәлелдері бойынша мәселенің шешу жолдарын табуға мүмкіндік беруі [7].

Өз зерттеулерінде мамандар кейс технологиясының бірнеше түрлері бар екенін көрсетеді. Оларды 1 кестеден көруге болады.

Кесте 1 – Кейс-технологиясының түрлері

Кейс түрі	Кейс функциясының сипаттамасы	Мысалы
Жаттығу	Білім алушыларды белсенділік дағдыларына тәрбиелеу.	Әртүрлі жағдайларға байланысты химиялық реакцияларда әртүрлі нәтиже алуға практикалық дағдыларды үйрету.
Оқыту	Динамикалық дамушы объектілері білімін алу.	Білім алушылар өздігінен ақпарат жинап, тақырыппен танысады.
Аналитикалық	Аналитикалық іс-әрекет пен дағдыларын дамыту.	Жоба мен құбылыстар анализі, деректердің мәліметтерден айыру шеберлігі. Логикалық ойлау қабілетін шыңдау.
Зерттеуші	Дамып жатқан объектілер туралы жаңа білім алу.	Зерттеуші жобалар арқылы білімдерін жетілдіру.
Жүйелеу	Жағдаяттық білімді жүйелеу.	Әртүрлі статистикалық материалдармен жұмыс жасау.
Болжамдық	Осы жүйенің дамуы туралы ақпарат алу.	Жағдаятты болжау, ықтимал салдарын шешу.

Бұл технология пәндік, пәнаралық және жеке нәтижелердің әртүрлі топтарын қалыптастыруға ықпал етеді:

- негізгі теориялық білімді;
- әртүрлі процестер мен құбылыстарды талдау және зерттеу арқылы негізгі білімді;
- пікірталасқа қатысу және шағын топтарда жұмыс істеуді;
- қосымша ақпаратты іздеу дағдыларын;
- шешім қабылдау қабілеттерін қалыптастырады [8].

Кейс әдісінің тағы бір маңызды ерекшелігі, оның басқа әр түрлі оқыту әдістерімен тиімді үйлесуі болып табылады. Мысалы, 1 курстың «Химия-

биология» мамандығында 32 білім алушы оқиды. «Жалпы және бейорганикалық химия» пәнінің зертханалық сабағында топ екі топшаға бөлініп, 16 білім алушы зертханалық жұмысты орындайды. Зерттеу барысында кейспен жұмысты ұйымдастыруда әр түрлі стратегияларды қолдану арқылы жүзеге асыру мүмкіндіктері келтірілген (Кесте 2).

Кесте 2 – Кейсті әртүрлі стратегиялармен жүзеге асыру кестесі

Тақырып	Кейс стратегиясы	Оқытушының іс әрекеті	Білім алушының іс әрекеті
I-III топтың негізгі топша элементтері	Ситуациялық рөлдік-ойын	Шынайы жағдай туғызу үшін оқытушы «қара жәшікке» зертханада бар I-III топтың негізгі топша элементтерін (Li, Na, K), (Mg, Ca, Ba), (Al) салады. – Бұл жәшікте не бар деп ойлайсыздар? – деп оқытушы сұрақ қояды. Білім алушылар кезектеп, жәшіктегі элементтерді алады.	Білім алушылар жәшіктен алған элементіне байланысты толық сипаттама береді. Мысалы: шыны құтыда керосинге малынған Li алып шығады. Оқытушының бірінші сұрағы: - Бұл қай элемент? Не себепті құтыда сақталады? Неге табиғатта тек қосылыс түрінде кездеседі? Алыну жолдарын, физико-химиялық қасиеттерін реакция теңдеулерін жазып көрсет? - деген сұрақтарды қойып, ойынға тарата отырып сабаққа дайындығын байқайды.
IV, V топтың негізгі топша элементтері	Пікірталас	Оқытушы топты 2 топшаға бөліп, біріне IV топтың негізгі топша элементтерін, ал екінші топқа V топтың негізгі топша элементтерін сипаттап, туындаған мәселені шешуге тапсырма береді.	Білім алушылар алдымен дайындалып келген материал бойынша презентация көрсетіп, кейін екінші топ тарапынан қойылған проблемалық сұрақтарға жауап береді. Түйінді, мәселе және оны шешу жолдары жайлы көзқарастармен алмасады.

VI, VII топтың негізгі топша элементтері	Миға шабуыл	Оқытушы VI, VII топтың негізгі топша элементтеріне байланысты проблемалық сұрақтарды қояды. Мысалы: Ауада S, Cl мөлшері шамадан тыс болса қандай экологиялық жағдайға алып келуі мүмкін? т.с.	Білім алушылар сұрақтарға жауап бере отырып, проблеманы шешуге тырысады. Бір бірлерінің пікірлерін тындап, идеяларымен бөліседі. Туындаған проблемалық сұрақтарды «SWOT анализ» арқылы өздеріне керегін белгілеп алады.
		Маңызды жақтары	Әлсіз жақтары
		Мүмкіндіктері	Қауіп-қатер
I топтың қосымша топша элементтері	Жүйелі талдау	Білім алушыларға алдын ала тапсырма беріліп, өз бетімен ізденіс жұмысы ұсынылады. Жағдайды жан-жақты талдауға және ұсыныстардың жан-жақты толық болуына негіз болады.	Білім алушылар Cu, Ag, Au элементтеріне байланысты ақпарат дайындап келеді. Кейс-жағдаяттарды талдап, проблемалық шешімін табады. Дәріс барысында алған білімдерінен басқа қосымша ақпаратты талқылап, білімдерін толықтыра түседі.

Кейсті әртүрлі стратегиялармен жүзеге асыру кезінде, химия сабағында қай әдіс болмасын рөлдік ойын, пікірталас, талдау, сипаттау т.б. әдісін қолдануда келесі кезеңдерді қамтиды:

- кіріспе – оқытушы дидактикалық мақсаттарды нақтылайды, сабақтың сәйкес нақты жағдайын әзірлейді;

- жағдайдың талдануы – білім алушылар нақты жағдайды талқылауға қатысады, сондықтан материалды ұсынудың ең тиімді түрін ойластыру өте маңызды, топпен немесе жеке жұмыс ұйымдастырылады;

- пікірталас – жағдаятпен танысқаннан кейін топпен бірлесе анализдеу кезеңі, мәселелерді шешудің әртүрлі балама жолдарын ұсынып, өз ойларын дәлелмен нақтылайды;

- қорытынды шығару – білім алушылар бір мәселенің оңтайлы шешімдерінің бірнеше нұсқасын тауып, әр топтың талдау жұмыстарының нәтижелерін салыстыра отырып, қорытындылайды [9].

ЖОО-да оқу процесінің қызмет түрлерінің бірі дәріс және зертханалық сабақтар. Дәріс тақырыптары бойынша теориялық бөлімді талдауда кейс-тапсырмалар қолдану тиімді әдістердің бірі болып келеді. Мысалы: сабақты ұйымдастыру жоспары келтірілді (Кесте 3).

Кесте 3 – Сабақ жоспары.

Тақырып	I топтың қосымша топша элементтері.
Пән атауы	Жалпы және бейорганикалық химия
Курс	1 курс
Сабақ типі	Зертханалық жұмыс
SMART максаты	Апта соңына дейін I топтың қосымша топша элементтерін оқып үйрену
Блум таксономиясы	6. I топтың қосымша топша элементтерін анықтауда, байқауларға анализ жүргізу, реакция теңдеулерін жазу. 5. Эксперимент нәтижелерін жинақтап, қорытынды жасау. 4. Cu, Ag, Au элементтеріне тәжірибе барысында білім алушылармен талдау жүргізу. 3. Cu, Ag, Au элементтерін реагенттер мен құралдарды қолданып, зертхана жағдайында қарастыру. 2. Cu, Ag, Au элементтерін анықтау әдістерін, жұмыс барысын түсіндіру. 1. I топтың қосымша топша элементтерін оқып үйрету.
Құралдар, материалдар	Презентация, зертханалық жұмысты орындауға қажетті құрал жабдықтар мен реагенттер.
Бағалау критерийі	Теориялық білімді меңгерген үшін - 40 балл Жұмыстың барысы бойынша жауап берген үшін - 20 балл Есептеулер мен реакция теңдеулері үшін - 20 балл Тәжірибе байқауларын дұрыс қортындылағаны үшін - 20 балл
Теориялық білімді қайталау	Кейс-тапсырмалар шешу. (Топты 3 топшаға бөліп кейс-тапсырма беру). <i>Кейс-тапсырма № 1</i> Қазақстанда Жезқазған кен орынын ең алғаш, қазақтың академигі Қ.И. Сатпаев ашқан. Минералдық және химиялық құрамдарына байланысты бұл металл кендері табиғатта аз мөлшерде бос күйде, көбінесе әр түрлі қосылыстар (оксидтер және сульфидтер) түрінде кездеседі. Жылу, электр өткізгіштігі жоғары. Белсенділігі төмен жер қыртысында мөлшері 0,01 % массаны құрайды. Ашық қызғылт түсті жылтыр, балқу температурасы 1083°C, электр тоғын күмістен кейін ең жақсы өткізеді. Алхимиктер оны Венера (Venus) деп атаған. Ол әртүрлі құймалар өндіруде қолданылады. Өсімдіктердің зиянкестері мен ауруларына қарсы күреске пайдаланылады. - Бұл қай металл? - Оның периодтық жүйедегі орнын сипаттаныз? - Өнеркәсіпте қандай әдістермен алады? (Жауаптарыңыз реакция теңдеулерімен дәлелденіңдер) - Маңызды қосылыстары: алу жолдары, физикалық-химиялық қасиеттері, реакция теңдеулерін жазыңыз? - Қазақстандағы кен орындары қай жерде орналасқан?

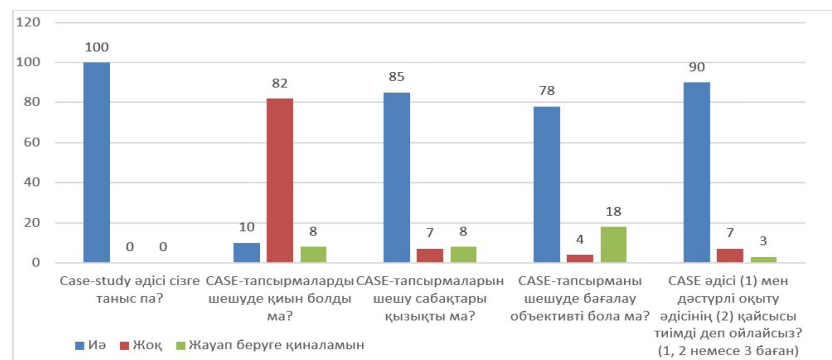
	<i>Кейс-тапсырма № 2</i> Атақты грек қолбасшысы А.Македонский арманы Орта Азияны жаулап алып, Үндістанды құлдыққа салу болатын. Оның әскері жолда кедергілерге тап болды. Оның бірі - адамдардың тосқауылы болса, екіншісі- әскердің іш сүзегі ауруына ұшырауы. Әскери қолбасшыларға қарағанда солдаттар көп ауырды. Бұл құбылыс сол кезде А. Македонскийдің өзін де таң қалдырды. Құпия құбылыстың сыры А. Македонскийден 2250 ж. кейін белгілі болды. Ол жорыққа шыққанда күміс құтымен, су алып жүрді, судың бұзылмай сақталуы осы күміс ыдысқа байланысты болды. Күмістің емдік қасиеті мол. Ол тістің қызыл иегін зақымданудан сақтайды, түрлі бактерияларды жойып, асқазан-ішек жолдарын тазартады. - Оның периодтық жүйедегі орнын сипаттаңыз? - Табиғатта таралуын айтып өтіңіз? - Физика-химиялық қасиеттерін сипаттаңыз, реакция теңдеулерін жазыңыз? - Маңызды қосылыстары, алу жолдарын реакция теңдеулерімен көрсетіңіз? - Қолдану салаларын атап өтіңіз?
	<i>Кейс-тапсырма № 3</i> Өте сирек кездесетін металл. Адамзат тарихында өндірілген осы металдың көлемі, дүние жүзінде бір сағатта өндірілген темір көлемімен бірдей. Барлық континенттерде кездеседі. Балқу температурасы +1064.43С. Жылу мен электр тогын жақсы өткізеді. Ешқашан тоттанбайды, тек қана «патша арағында» ериді. Осы қасиеті үшін электр құралдарында микрочиптер сымдарын қаптайды. Әшекей-бұйым жасауда, күміс пен мыс қосылыстары медицинада тіс протезын жасауда, мемлекеттің байлығы да осы металдың қорымен анықталады. - Бұл қандай металл? - Элементтер периодтық жүйесі бойынша сипаттап беріңіз? - Табиғатта көбінесе қандай күйде кездеседі? - Маңызды қосылыстары: алу жолдары, физикалық-химиялық қасиеттері, реакция теңдеулерін жазыңыз? - Қазақстандағы ірі кеніштерін атаңыз? <i>Бағалау критеріі (теориялық білім (тах.)- 40 балл):</i> - 1 сұрақ 5 балл - 2 сұрақ 10 балл - 3 сұрақ 10 балл - 4 сұрақ 10 балл - 5 сұрақ 5 балл

Зертханалық жұмысқа рұқсат беру және орындау. Ыстық орындық 	Тәжірибенің орындалу барысы «Ыстық орындық» әдісі арқылы сұралып, реакция теңдеуі тақтаға жазылады. Жұмыс барысы бойынша сұрақтар: 1. Мыс сульфаты ерітіндісінің электролизі, орындалу барысын айтыңыз? 2. Мыс иондарын оның тұздарының белсендірек металмен ерітінділерінен алу, жұмысының орындалуын түсіндіріңіз? 3. Мыстың қышқылдармен әрекеттесуін түсіндіріңіз, реакция теңдеуі? (HCl, H2SO4, HNO3– конц. және сұйытылған) 4. Мыстың активтілігі төмен металдардың иондарымен әрекеттесуі? Металдардың электрохимиялық қатарын қолдана отырып, реакция теңдеулерін жазу. 5. Мыс гидроксидін(II) алу және оның қасиеттері? 6. Мыс тұзының гидролизі (II) жұмысының орындалуы, реакция ортасы, теңдеу, байқауды жазу. 7. Күміс тұздары ерітіндісінен активті металдармен тотықсыздандыру? Реакция өту жылдамдығын салыстыру. 8. Күміс айна реакциясын алу. Пробирка шетіне назар аудару, реакция теңдеулерін жазу. 9. Күміс оксидін алу жұмысын түсіндіріңіз, тұнбаға назар аудару, реакция теңдеулерін жазу. 10. Күміс галогенидтері, алынған қосылыстар түсіне назар аудару[10].						
Рефлексия	БББ кестесі бойынша әр білім алушы өз пікірін жазады. <table><tr><td>Білдім</td><td>Білмедім</td><td>Білім келеді</td></tr><tr><td></td><td></td><td></td></tr></table>	Білдім	Білмедім	Білім келеді			
Білдім	Білмедім	Білім келеді					
Қорытынды	Жұмыстың орындалуы мен нәтижелерінің қорытындысы бойынша қабылдау.						
Бағалау	Теориялық білімді ескере отырып бағалау.						

Бұл сабақтан байқағанымыздай, кейс-тапсырмаларды шешу арқылы дәріс сабағында алған білімдерін қайталап, бекітеді. Дәрісті қайталау арқылы зертханалық жұмысты орындауға рұқсат алу үшін қойылған сұрақтарға кідірмей жауап беруге мүмкіндік мол. Жұмысты талдау кезінде білім алушылар бірлесіп және өз бетінше жұмыс істеуге үйренеді.

Нәтижелері мен талқылануы

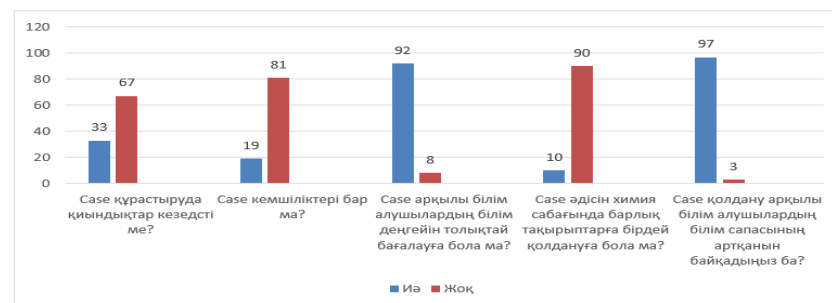
Зерттеу барысында «Жалпы және бейорганикалық химия» пәнін оқытуда 1 курста білім алатын 32 білім алушылардан кейс әдісін қолданылуы туралы сауалнама алынды. Сауалнама нәтижесі 1 суретте келтірілген.

Сурет 1 – Білім алушылардың кейс әдісі туралы бағасы

Сауалнама нәтижесі көрсеткендей білім алушылар түгелдей Case әдісімен таныс. Сабақта Case тапсырмаларды шешуде кейбір білім алушыларға қиындық туғызғанымен, басым көпшілігі тапсырманы орындаған, оны 82 % оң бағасын бергеннен көруге болады. Сонымен қатар Case тапсырмаларын қолданған сабақтар қызықты әрі нәтижелі болғанын 85 %-ы белгілегеннен байқадық. Case тапсырмаларын шешуде топпен жұмыс істегенімен әр білім алушының пікірі жеке дара тыңдалып, жазбаша жауап берген есептеулері мен реакция тендеулерінің нәтижелері ескеріліп, сабақтағы белсенділіктері арқылы бағалауы объективті болатыны сөзсіз. Жаңартылған білім беру технологиялары, соның ішінде Case әдісі мен дәстүрлі оқыту арасында қай әдісті таңдар едіңіз деген сұраққа басым көпшілігі 90 %-ын Case әдісі деп белгілеген, дегенменде дәстүрлі білімді қолдайтын білім алушылар да кездесті, олар жалпы 10 %-ды көрсетті.

Сонымен қатар оқытушылардың да Case туралы пікірін 2 суреттен көруге болады.

Сурет 2 – Оқытушылардың кейс әдісі туралы пікірі

Бұл сауалнамада оқытушылардың Case әдісін қолданудағы артықшылықтары мен кемшіліктері сұралды. Нәтижесінде, Case тапсырма құрастыруда кездескен қиындықтарымен бөлісті, атап айтқанда: жағдаят таңдауда, мәселелік ситуация құрастыруда сонымен қатар сұрақтардың негізгі мәнін дұрыс тұжырымдауда. Әсіресе бұл жас буын оқытушыларында жиі кездесетін мәселе болды. Case кемшіліктеріне, 81 %-ы кемшілігі жоқ деп жауап бергенімен, қысқа уақытта білім бағалауға жеткіліксіз деген пікір де болды. Білімді бағалауға келгенде 92 % оқытушы оң бағаларын берген. Химия сабақтарында Case әдісі арқылы бірдей барлық тақырыпты түсіндіріп, жеткізу қиынға соғады, сол себепті таңдаулы тақырыптарды алған дұрыс дегенді алға тартып оған 90 % оқытушы дауыстарын берген. Ал таңдап алынған тақырыптарды Case әдісін қолдану арқылы өткізілген сабақ әрқашанда білім алушылардың қызығушылығын арттырып, іздемпаздық, шығармашылық, жан-жақты қырларын көрсете білгенін көріп байқадық.

Қорытынды

Қорыта келе, «Жалпы және бейорганикалық химия» пәнін оқытуда кейс әдісінің дұрыс таңдалған түрін, сабақта қолдану тиімді әдістердің бірі деп тұжырымдауға болады. Біз бұны өткізілген сабақтар барысында білім алушылардың шығармашылық коммуникативтік дағдыларының қалыптасуынан, топпен жұмыс істеуінен, сонымен қатар теориялық білімді практикада қолданып, сыни тұрғыдан ойлап, ақпаратпен жұмыс істеуінен байқадық. Үлкен көлемді ақпараттан ең негізгілерін іріктеп алуда да кейс-тапсырмалардың тиімділігін көрдік. Бұдан бөлек проблемалық сұрақтарды жеке дара шешуде нақты дәлел келтіре отырып, өз ойларын еркін жеткізіп, басқаны тындап, біреудің пікіріне назар аударып, білгендерімен бөлісіп үйренді, бұл дағдылардың барлығы болашақта жұмысқа тұру кезінде ең керекті қыр болып саналады, себебі қазіргі жұмыс берушінің талабы да осы.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 ҚР-да білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. ҚР Президентінің 2010 жылдың 07.12. №1118 Жарлығы [Электрондық ресурс]. – URL : <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118>.

2 Лифатова, Л. Н. Всероссийский педагогический журнал «Современный урок». – М., – 2021. – С. 33–37

3 Бөрібекова, Ф. Б., Жанатбекова, Н. Ж. Қазіргі білім беру технологиялары: Оқулық. – Алматы, 2008. – 256–259 б.

4 **Гладкова, М. Н.** Технология кейс-обучения в подготовке бакалавров [Мәтін] // Международный журнал, – 2017. – № 6. – С. 21–22.

5 **Емельянова, А. А.** Инновационные технологии в преподавании химии [Мәтін] // Педагогическая конференция. – Саянск, 2014. – С. 144–148.

6 **Готтинг, В. В., Квитко, Е. М., Алгазина, Н. В., Скоромный, И. В.** «Кейс-стади» практикумы түріндегі оқу құралын әзірлеу әдістемесі. – Нұр-Сұлтан, 2019. – 20–29 б.

7 **Абызов, А. Г., Андронов, И. С., Егорова, Л. Б., Покровская, Н. Н.** Сборник кейсов для вузов по дисциплинам гуманитарного и социального экономического цикла. – СПб., 2015. – С. 35–41.

8 **Даутова, О. Б., Иваншина, Е. В., Ивашедкина, О. А., Казачкова, Т. Б., Крылова, О. Н., Муштанинская, И. В.** Современные педагогические технологии. – СПб., – 2013. – С. 148–152.

9 **Колесникова, А. Н.** Наука и инновации в современных условиях [Мәтін] // Международная научно-практическая конференция. – Казань, 2018. – С. 38–41

10 **Бабич, Л. В., Балежин, С. А., Гликина, Ф. Б., Зак, Э. Г., Родионова, В. И., Филько, А. И.** Практикум по неорганической химии. – М., 1983. – С. 259–264.

REFERENCES

1 QR-da bilim berudi damytudyn 2011-2020 zhyldarga arналған мемлекеттік бағдарламасы [The state program of development of education in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020]. - QR Prezidentinin 2010 zh. 07.12. №1118 Zharlygy [Electronic resource]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118>

2 **Lifatova, L. N.** Vserossiskii pedagogicheskii zhurnal [All-Russian pedagogical journal] // Sovremennyyi urok. – Moscow, 2021. – 33–37 p.

3 Qazyrgy bilim beru technologiylary [Modern educational technologies]. Oqulyq. – Almaty, 2008. – 256–259 p.

4 **Gladkova, M. N.** Technologiya Case-obucheniya v podgotovke bakalavrov [Case study technology in the preparation of bachelors] // Mezhdunarodnyi zhurnal. – 2017. – № 6. – 21–22 p.

5 **Emelyanova, A. A.** Pedagogicheskaya konferenciya. Inovacionnye technologii v prepodavanii khimii [Pedagogical conference. Innovative technologies in teaching chemistry]. – Sayansk, 2014. – 144–148 p.

6 **Gotting, V. V., Kvitko, E. M., Algazina, N. V., Skoromnyi, I. V.** «Case study» praktikumy turindegi oqu quralyn azirleu adistemesi [Methods of developing a textbook in the form of a case study]. – Nur-Sultan, 2019. – 20–29 p.

7 **Abyzov, A. G., Andronov, I. S., Egorova, L. B., Pokrovskaya, N. N.** Sbornik keisov dlya vuzov po disciplinam humanitarnogo i socialnogo ekonomicheskogo cikla [A collection of cases for universities in the disciplines of the humanitarian and social economic cycle]. – St. Petersburg, – 2015. – 35–44 p.

8 **Dautova, O. B., Ivanshina, E. V., Ivashedkina, O. A., Kazachkova, T. B., Krylova, O. N., Mushtaninskaya, I. V.** Sovremennye pedagogicheskie technologii [Modern pedagogical technologies]. – St. Petersburg, – 2013. – P. 148–152.

9 **Kolesnikova, A. N.** Nauka i innovacii v sovremennykh usloviyakh [Science and innovation in modern conditions]. Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya – Kazan, – 2018. – P. 38–41.

10 **Babich, L. V., Balezin, S. A., Glikina, F. B., Zak, E. G., Rodionova, V. I., Filko, A. I.** Praktikum po neorganicheskoi khimii [Workshop on inorganic chemistry]. – Moscow, 1983. – P. 259–264.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*A. K. Сапакова¹, *А. Б. Ахметова²*

^{1,2} Университет имени Шакарима города Семей, Республика Казахстан, г. Семей.

Материал поступил в редакцию 13.03.22.

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА «CASE STUDY» В ПРЕПОДАВАНИИ ДИСЦИПЛИНЫ «ОБЩАЯ И НЕОРГАНИЧЕСКАЯ ХИМИЯ»

В представленной статье рассматриваются и анализируются особенности использования методики «Case Study» в преподавании дисциплины «Общая и неорганическая химия» в ВУЗе. Обсуждена роль кейс-технологии в образовательном процессе и изучено их влияние на студентов. Приведен анализ опроса как студентов, так и преподавателей. Были сделаны выводы о том, что благодаря использованию кейс-технологии учащиеся развиваются коммуникативные, исследовательские, творческие, практические навыки. В статье приводится план лабораторного занятия с использованием кейс-метода, представляются мнения и взгляды учащихся, отмечается развитие навыков самостоятельного исследования, а также творческий подход, повышение интереса к дисциплине. Помимо этих навыков, доказывается, что с применением кейс-метода студенты могут быстро и легко усваивать материал, свободно самовыражаться в группе,

эффективно использовать полученные теоретические знания при выполнении лабораторных работ.

Ключевые слова: химия, урок, метод Case Study, технология, эффективность.

*K. Sapakova¹, *A. B. Akhmetova²*

^{1,2}Semey University named after Shakarim,

Republic of Kazakhstan, Semey.

Material received on 13.06.22.

APPLICATION OF THE «CASE STUDY» METHOD WHEN SUPPLYING AN OBJECT OF «GENERAL AND INORGANIC CHEMISTRY»

The peculiarities of using the «Case Study» methodology in the «General and Inorganic Chemistry» subject at the university are considered and analyzed in the article. The role of case-technologies in the educational process is discussed and their impact on students is studied. The analysis of the survey of both students and teachers is given. It was concluded that thanks to the use of case technologies, students develop communication, research, creative, and practical skills. The article provides a lesson plan using the case method, listens to the opinions and views of students, notes the development of independent research skills, as well as a creative approach, and increases interest to the lesson. In addition to these skills, students can quickly and easily assimilate the material, freely express themselves in a group, and effectively use the theoretical knowledge gained when performing laboratory work using the case method.

Keywords: chemistry, lesson, Case Study method, technology, efficiency.

МРНТИ 14.37.27

<https://doi.org/10.48081/WGNF3419>

***Қ. М. Тайболатов¹, Е. И. Бурдина², А. И. Безимтаев³**

^{1,2,3}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

ПРОГРАММА ВАРИАТИВНОГО КУРСА «ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ» В СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ (ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ)

Статья посвящена дисциплине «Эмоциональный интеллект и критическое мышление», представленной в виде вариативного компонента учебного плана в рамках курса «Глобальные компетенции», введенного по государственному заказу.

В раскрытии методологического содержания статьи проведен анализ трудов отечественных и зарубежных ученых по теме исследования. По теории эмоционального интеллекта были рассмотрены исследовательские работы Д. В. Люсина, З. Б. Мадалиевой, А. А. Тулегеновой, Д. Б. Ахметовой, Б. Д. Байтукбаевой, А. Р. Ризуллы, теория критического мышления была рассмотрена на основе трудов Н. Т. Оспановой, А. С. Попандопуло, А. А. Ташиетова, Ж. С. Бекбаевой.

Основная цель данного вариативного курса заключается в том, чтобы обучающиеся могли понимать и управлять своими эмоциями, анализировать информацию. В статье представлена программа вариативного курса «Эмоциональный интеллект и критическое мышление» для 7 класса. Программа составлена на основе модели развития эмоционального интеллекта Российского ученого Д. В. Люсина. Программа дисциплины рассчитана на 34 часа. Он состоит из 5 разделов: диагностика эмоционального интеллекта и критического мышления; основы эмоций; структура эмоционального интеллекта; критическое мышление; использование эмоционального интеллекта и критического мышления в жизни. Кроме того, к каждой теме прилагается краткое содержание. Это, очевидно, проясняет суть темы.

Ключевые слова: эмоция, эмоциональный интеллект, программа, вариативный компонент, средней общеобразовательной школы.

Введение

В концепции развития образования Республики Казахстан до 2025 года говорится о модели выпускника для каждого уровня среднего образования, включающей научно обоснованные предметные и метапредметные компетенции, показатели личностных качеств и гибкие навыки у обучающихся на основе 12-летнего образования. Кроме того, отмечается, что развитие у обучающихся гибких навыков XXI века будет осуществляться через курс «глобальные компетенции» [1]. В настоящее время эмоциональный интеллект является одним из компонентов глобальной компетенции. Эпоха вызовов и противоречий глобального масштаба создает новые возможности для подростков и одновременно создает новые проблемы. Для решения глобальных проблем большое значение имеет развитие глобальной компетентности каждого подростка, в том числе эмоционального интеллекта.

Воспитание и развитие всесторонней, компетентной, конкурентоспособной личности – большая задача, стоящая перед современной образовательной сферой. В письме Национальной академии образования имени И. Алтынсарина «Об особенностях организации учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан на 2021–2022 учебный год» особое внимание уделяется развитию эмоционального интеллекта обучающихся путем внедрения курсов «глобальные компетенции» [2]. Эмоциональный интеллект – это навык, который очень нужен человеку в XXI веке.

Курс «Эмоциональный интеллект и критическое мышление» охватывает теоретические и практические аспекты развития навыков критического восприятия информации, коммуникативных навыков, принятия правильных решений, эмоциональной грамотности.

Несмотря на то, что данный курс вошел в школьную программу, профессиональной подготовки и методической подготовки учителей к его проведению было недостаточно. Типовой программы для данного предмета нет. Поэтому на первом месте стоит составление программы и определение целей и задач дисциплины. В зарубежной науке развитие и обучение эмоциональному интеллекту развито бурно, в отечественной науке исследования в этой области, хотя и имеются, но недостаточны. В отечественной науке Мадалиева З. Б., Тулегенова А. А., Ахметова Д. Б., Байтукбаева Б. Д., Ризулл А. Р. провели исследования. Но все эти

исследования посвящены категориям студентов, педагогов, а исследования эмоционального интеллекта обучающихся – нет.

В статье проведен анализ отечественных и зарубежных теорий развития эмоционального интеллекта и критического мышления обучающихся, в результате чего составлена программа вариативного курса «Эмоциональный интеллект и критическое мышление» для 7 класса.

Цель исследования: раскрыть научно-методическую сущность проведения вариативного курса «эмоциональный интеллект и критическое мышление», разработать комплексную методику ведения дисциплины для практического применения.

Теоретическая значимость исследования заключается в анализе отечественных и зарубежных теорий и определении методологической основы программы «Эмоциональный интеллект и критическое мышление».

Практическая значимость: составлена программа вариативного курса «Эмоциональный интеллект и критическое мышление» для обучающихся 7 класса.

Материалы и методы

В составлении программы был применен качественный анализ зарубежной научной литературы и современных статей в наукометрических базах данных с использованием контент-анализа и концептуальных схем отображения. Применен метод *сравнения* с данными, полученными из анализа. При рассмотрении теорий эмоционального интеллекта и критического мышления использовались методы *индукции*, *дедукции*.

При составлении программы курса «эмоциональный интеллект и критическое мышление» опираемся на две основные научные категории. Первый – эмоциональный интеллект, а второй – критическое мышление.

Существуют отечественные и зарубежные ученые, изучавшие эмоциональный интеллект. В том числе отечественные ученые Мадалиева З. Б. [3], Тулегенова А. А. [4], Ахметова Д. Б. [5], Байтукбаева Б. Д. [6], Ризулл А. Р. [7] исследовали эмоциональный интеллект с разных сторон (рисунок 1). Но объект исследования большинства отечественных ученых ориентирован на студентов и педагогов.

Рисунок 1 – отечественные теории эмоционального интеллекта

Проблему критического мышления в отечественной науке изучали с разных сторон: Оспанова Н. Т. [8] педагогические условия формирования критического мышления старшеклассников, Попандопуло А. С. [9] критическое мышление как средство развития метапознание студентов вузов, Ташетов А. А. [10] развитие критического мышления будущих педагогов-психологов через медиа-ресурсы, Бекбаева Ж. С. [11] формирование критического мышления студентов в условиях профессионального обучения.

В отечественной науке изучено критическое мышление обучающихся, а изучение эмоционального интеллекта недостаточно развито. Поэтому при составлении программы опираемся на зарубежную теорию эмоционального интеллекта.

Учитывая теории зарубежных ученых в области эмоционального интеллекта И. Н. Андреевой, Д. Гоулмана, Р. Бар-Она, Дж. Мейера, П. Саловея, при разработке программы руководствовались теорией Д. Люсина.

Российский ученый Д. В. Люсин в 2004 году разработал новую модель развития эмоционального интеллекта [12].

Эмоциональный интеллект автор определяет как способность к пониманию своих и чужих эмоций и управлению ими. Под способностью к пониманию и управлению эмоциями Люсин Д. В. понимает следующее.

Способность к пониманию эмоций означает, что человек:

1) может распознать эмоцию, т.е. установить сам факт наличия эмоционального переживания у себя или у другого человека;

2) может идентифицировать эмоцию, т.е. установить, какую именно эмоцию испытывает он сам или другой человек, и найти для неё словесное

выражение; понимает причины, вызвавшие данную эмоцию, и следствия, к которым она приведёт.

Способность к управлению эмоциями означает, что человек:

1) может контролировать интенсивность эмоций, прежде всего приглушать чрезмерно сильные эмоции;

2) может контролировать внешнее выражение эмоций;

3) может при необходимости произвольно вызвать ту или иную эмоцию.

И способность к пониманию, и способность к управлению эмоциями может быть направлена и на собственные эмоции, и на эмоции других людей, то есть можно говорить как о внутриличностном, так и о межличностном эмоциональном интеллекте.

Принимая во внимание межличностный и внутриличностный ЭИ, в структуре ЭИ можно выделить четыре составляющие:

1) Понимание чужих эмоций;

2) Понимание своих эмоций;

3) Управление чужими эмоциями;

4) Управление своими эмоциями;

Результаты и обсуждение

Анализируя отечественные и зарубежные труды, составили программу вариативного курса «Эмоциональный интеллект и критическое мышление» для 7 класса.

Данная программа используется в вариативном курсе «Эмоциональный интеллект и критическое мышление» в 7 классе в школах Павлодарской области (г. Павлодар, г. Аксу, г. Экибастуз, Актогайский район, Баянаульский район, Железинский район, Успенский район, Щербактинский район).

Цель курса «Эмоциональный интеллект и критическое мышление»: развитие эмоционального интеллекта, коммуникативных навыков и критического мышления обучающихся.

Задачи курса:

1) определить уровни эмоционального интеллекта обучающихся;

2) сформировать эмоциональную осведомленность обучающихся;

3) обучить управлению своих эмоций;

4) формировать умение понимать, управлять эмоциями другого;

5) развивать навыки критического мышления и саморегуляции.

Методы и приемы преподавания курса

При проведении курса используются тренинги, ролевые игры, лекции. Кроме того, используются научно-познавательные видеоролики.

Ожидаемые результаты курса «эмоциональный интеллект и критическое мышление»:

- повышаются знания об эмоциях;
- умеет понимать и контролировать свои эмоции;
- способен понимать и контролировать эмоции другого;
- формируются навыки критического мышления;
- может осуществлять саморегуляцию;
- умеет оптимально осуществлять процесс общения;
- формируется позитивное мышление;
- повышается уровень эмоционального интеллекта.

Курс «Эмоциональный интеллект и критическое мышление» состоит из 5 основных разделов: «диагностика эмоционального интеллекта», «основы эмоций», «структура эмоционального интеллекта», «критическое мышление», «использование эмоционального интеллекта и критического мышления в жизни».

Данный курс разработан для учащихся 7 классов в рамках курса «Глобальные компетенции».

Частота занятий – 1 раз в неделю.

Количество занятий – 34 часа.

Таблица 1 – календарно-тематический план курса

№	Темы	Количество часов	
		Теоретич.	Практич.
Раздел 1. Диагностика эмоционального интеллекта и критического мышления			
1	Вводное занятие: проведение диагностики	0,5	0,5
2	Дневник эмоций	0,5	0,5
Раздел 2. Основы эмоций			
3	Эмоции. Формула эмоций. Функции эмоций	1	1
4	Виды эмоций и их эффекты	1	1
5	Эмоции как информация	0,5	0,5
6	Эмоции как ценность	0,5	0,5
7	Воздействие через логику и воздействие через эмоции	0,5	0,5
Раздел 3. Структура эмоционального интеллекта			
8	Понимание своих эмоций	1	1
9	Управление своими эмоциями	1	1
10	Понимание эмоций других людей	1	1
11	Управление отношениями	1	1
Раздел 4. Критическое мышление			
12	Что такое критическое мышление?	0,5	0,5
13	Приемы критического мышления	1	1
14	Стратегия решения проблем «Идеал»	1	1

Раздел 5. Использование эмоционального интеллекта и критического мышления в жизни			
15	Язык эмоций: изучение и применение.	1	1
16	Навыки бесконфликтного общения. Я-сообщение. Навыки Soft skills	1	1
17	Даем правильную обратную связь себе и другим	1	1
18	Рациональное и иррациональное мышление	1	1
19	Как нейтрализовать эмоции противника?	1	1
20	Итоговое занятие: диагностика эмоционального интеллекта и критического мышления, подведение итогов дневника эмоций	1	1
Итого		34	

Содержание занятий

Раздел 1. Диагностика эмоционального интеллекта и критического мышления

Урок 1. Вводное занятие: проведение диагностики

Проведения методики и обработка результата:

1) Н. Холл «Эмоциональный интеллект» или Д. Люсин «Опросник ЭМИн» (детский вариант)

2) Тест-опросник критического мышления В. Гушина.

Урок 2. Дневник эмоций

Методические указания по работе с дневником эмоций.

Раздел 2. Основы эмоций

Урок 3. Эмоции. Формула эмоций. Функции эмоций

Дать представление об эмоциях, остановиться на формуле и функциях эмоций.

Урок 4. Виды эмоций и их эффекты

Познакомить с видами эмоций, показать 5 основных биологических эмоций.

Урок 5. Эмоции как информация

Показать способы сбора информации через эмоции.

Урок 6. Эмоции как ценность

Рассматривать эмоции как ценность.

Урок 7. Воздействие через логику и воздействие через эмоции

Рассматривать эмоцию как средство воздействия.

Раздел 3. Структура эмоционального интеллекта

Урок 8. Понимание своих эмоций

Проводить упражнения, связанные с пониманием собственных эмоций.

Урок 9. Управление своими эмоциями

Демонстрация приемов управления своими эмоциями.

Урок 10. Понимание эмоций других людей

Раскрыть сущность понятия «Эмпатия», показать приемы понимания эмоций другого.

Урок 11. Управление отношениями

Овладение навыками общения.

*Раздел 4. Критическое мышление**Урок 12. Что такое критическое мышление?*

Дать представление о критическом мышлении.

Урок 13. Приемы критического мышления

Познакомить с основными этапами и приемами критического мышления.

Урок 14. Стратегия решения проблем «Идеал»

Использование стратегий в решении проблемы.

Раздел 5. Использование эмоционального интеллекта и критического мышления в жизни

Урок 15. Язык эмоций: изучение и применение.

Учить понимать эмоции в процессе общения.

Урок 16. Навыки бесконфликтного общения. Я-сообщение. Навыки Soft skills

Работа с Я-сообщением, использование элементов Soft skills в процессе общения

Урок 17. Даем правильную обратную связь себе и другим

Раскрыть важности обратной связи.

Урок 18. Рациональное и иррациональное мышление

Проведение упражнений на рациональное и иррациональное мышление.

Урок 19. Как нейтрализовать эмоции противника?

Давать ситуационные задания, проводить тренинги.

Урок 20. Итоговое занятие: диагностика эмоционального интеллекта, подведение итогов дневника эмоций

Проведение итоговой диагностики, определение уровня эмоционального интеллекта и критического мышления, подведение итогов дневника эмоций.

Выводы

Обобщая статью на тему «Программа вариативного курса «эмоциональный интеллект и критическое мышление» в средней общеобразовательных школах (из опыта работы)», можно сделать следующие выводы:

1) в данном исследовании проведен анализ диссертаций отечественных ученых, защищенных в рамках данной темы. Тем не менее, многие диссертационные исследования направлены на подготовку специалистов в высших учебных заведениях. Обосновывает, что в настоящее время

необходимы исследования по развитию эмоционального интеллекта и критического мышления у обучающихся средней общеобразовательной школы;

2) разработана и апробирована в 195 классах по Павлодарской области программа вариативного курса «Эмоциональный интеллект и критическое мышление», введенная в рамках курса «Глобальные компетенции» на 34 часа. Можно сказать, что это явное доказательство того, что статья ориентирована на научно-методическую практику. Тем не менее, единственная программа не может быть полноценным комплексом изучения дисциплины. В этой связи неизбежна необходимость увеличения количества таких дидактических пособий, как рабочая тетрадь и дневник эмоций.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 726 «Об утверждении национального проекта «Качественное образование «Образованная нация» [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726> (Дата обращения 10.04.2022).

2 Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2021–2022 учебном году». – Нур-Султан : НАО имени Ы. Алтынсарина, 2021. – 338 с.

3 **Almukhambetova, B., Madaliyeva, Z., Baimoldina, L. O., Bakytkyzy, T. N.** Psycho-emotional state of students with special educational learning needs // Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment, 2018. – 6(4). – P. 143–148.

4 **Толегонова, А. А.** Психофизиологическое исследование эмоционального интеллекта : дисс. ... доктора философии (PhD). – Алматы, 2009. – 134 с.

5 **Akhmetova, J. B., Kim, A. M., Sadykova, A. T., Harnisch, Delwyn L.** Using Mixed Methods to Study Emotional Intelligence and Teaching Competencies in Higher Education // Al farabi Kazakh National University Bulletin «Psychology an Sociology Series». – Vol. 49. – № 2. – 2014. – P. 111–116 [Electronic resource]. – <http://rmebrk.kz/journals/2174/93560.pdf>.

6 **Байтукбаева, Б. Д.** Психолого-педагогические условия формирования психоэмоциональной устойчивости будущих педагогов вуза : дисс. ... доктора философии (PhD). – Алматы, 2014. – 150 с.

7 **Ризулл, А. Р.** Связь субъективного благополучия и мимикрии на примере студенческой молодежи г. Алматы : дисс... соиск. доктора философии (PhD). – Алматы, 2019. – 179 с.

8 **Оспанова, Н. Т.** Педагогические условия формирования критического мышления старшеклассников : дисс... к.п.н.. – Алматы, 2010. – 150 с.

9 **Попандопуло, А. С.** Развитие метапознания студентов вуза в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин : дисс... PhD. – Павлодар, 2021. – 152 с.

10 **Ташетов, А. А.** Болашақ педагог-психологтардың сыни ойлауын дамытуда медиа-ресурстарды пайдаланудың ғылыми-тәжірибелік негіздері : 6D010300 : док. PhD ... дис. – Астана, 2017. – 149 с.

11 **Бекбаева, Ж. С.** Научно-педагогические основы формирования критического мышления студентов в условиях профессионального обучения : диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). – Нур-Султан, 2021. – 158 с.

12 **Lyusin, D., Ovsyannikova, V.** Measuring two aspects of emotion recognition ability : Accuracy vs. Sensitivity. Learning and Individual Differences this link is disabled. –2016. – 52. – P. 129–136.

REFERENCES

1 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 12 oktyabrya 2021 goda № 726 «Ob utverzhdenii nacional'nogo proekta «Kachestvennoe obrazovanie «Obrazovannaya naciya» [Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 12, 2021 No. 726 «On Approval of the National Project «Quality Education «Educated Nation»] [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726> [Access date 10.04.2022].

2 Instruktivno-metodicheskoe pis'mo «Ob osobennostyakh uchebnovospitatel'nogo processa v organizatsiyah srednego obrazovaniya Respubliki Kazakhstan v 2021–2022 uchebnom godu» [Instructive-methodical letter «On the features of the educational process in organizations of secondary education of the Republic of Kazakhstan in the 2021–2022 academic year»]. – Nur-Sultan : NAO imeni Y. Altynsarina, 2021. – 338 p.

3 **Almukhambetova, B., Madaliyeva, Z., Baimoldina, L. O., Bakytkey, T. N.** Psycho-emotional state of students with special educational learning needs // Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment, 2018. – 6(4). – P. 143–148.

4 **Tolegenova, A. A.** Psihofiziologicheskoe issledovanie emocional'nogo intellekta [Psychophysiological study of emotional intelligence] : diss. ... doktora filosofii (PhD). – Almaty, 2009. – 134 с.

5 **Akhmetova, J. B., Kim, A. M., Sadykova, A. T., Harnisch, Delwyn L.** Using Mixed Methods to Study Emotional Intelligence and Teaching Competencies

in Higher Education // Al farabi Kazakh National University Bulletin «Psychology an Sociology Series». – Vol. 49. – № 2. – 2014. – P. 111–116 [Electronic resource]. – <http://rmebrk.kz/journals/2174/93560.pdf>.

6 **Bajtukbaeva, B. D.** Psihologo-pedagogicheskie usloviya formirovaniya psihoemocional'noj ustojchivosti budushchih pedagogov vuza [Psychological and pedagogical conditions for the formation of psycho-emotional stability of future university teachers] : diss. ... doktora filosofii (PhD). – Almaty, 2014. – 150 p.

7 **Rizulla, A. R.** Svyaz' sub»ektivnogo blagopoluchiya i mimikrii na primere studencheskoj molodezhi g. Almaty [Relationship between subjective well-being and mimicry on the example of student youth in Almaty] : diss... soisk. doktora filosofii (PhD). – Almaty, 2019. – 179 p.

8 **Ospanova, N. T.** Pedagogicheskie usloviya formirovaniya kriticheskogo myshleniya starsheklassnikov [Pedagogical conditions for the formation of critical thinking of high school students] : diss... k.p.n. – Almaty, 2010. – 150 p.

9 **Popandopulo, A. S.** Razvitie metapoznaniya studentov vuza v processe izucheniya psihologo-pedagogicheskikh disciplin [Development of metacognition of university students in the process of studying psychological and pedagogical disciplines] : diss... PhD. – Pavlodar, 2021. – 152 p.

10 **Tashetov, A. A.** Bolashak pedagog-psihologtardyn syni ojlaun damytuda media-resurstardy pajdalanudyn rylymi-tazhiribelik negizderi [Scientific and practical foundations for the use of media resources in the development of critical thinking of future teachers and psychologists] : 6D010300: dok. PhD ... dis. – Astana, 2017. – 149 p.

11 **Bekbaeva, Zh. S.** Nauchno-pedagogicheskie osnovy formirovaniya kriticheskogo myshleniya studentov v usloviyah professional'nogo obucheniya [Scientific and pedagogical foundations for the formation of critical thinking of students in the conditions of professional training] : dissertatsiya na soiskanie stepeni doktora filosofii (PhD). – Nur-Sultan, 2021. – 158 p.

12 **Lyusin, D., Ovsyannikova, V.** Measuring two aspects of emotion recognition ability : Accuracy vs. Sensitivity. Learning and Individual Differences this link is disabled. – 2016. – 52. – P. 129–136.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

*Қ. М. Тайболатов¹, Е. И. Бурдина², А. И. Бегимтаев³

^{1,2,3}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

**ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕГІ
«ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ СЫНИ ОЙЛАУ»
ВАРИАТИВТІ КУРСЫНЫҢ БАҒДАРЛАМАСЫ
(ЖҰМЫС ТӘЖІРИБЕСІНЕН)**

Мақала мемлекеттік тапсырыс бойынша енгізілген «Жаһандық құзыреттер» курсы аясында оқу жоспарының вариативті компоненті түрінде ұсынылған «Эмоционалды интеллект және сыни ойлау» пәніне арналған.

Мақаланың әдіснамалық мазмұнын ашуда зерттеу тақырыбы бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалды. Эмоционалды интеллект теориясы бойынша Д. В. Люсиннің, З. Б. Мадалиева, А. А. Тулегенова, Д. Б. Ахметова, Б. Д. Байтукбаева, А. Р. Ризуланың диссертациялық жұмыстары қарастырылды, сыни ойлау теориясы Н. Т. Оспанова, А. С. Попандопуло, А. А. Ташетов, Ж. С. Бекбаеваның еңбектері негізінде қарастырылды.

Бұл вариативті курстың негізгі мақсаты – білімалушылардың өздерінің эмоцияларын түсініп, басқара алуына, ақпаратты талдай білуіне үйрету. Мақалада 7-сыныпқа арналған «Эмоционалды интеллект және сыни ойлау» вариативті курсының бағдарламасы келтірілген. Бағдарлама ресейлік ғалым Д. В. Люсиннің эмоционалды интеллектінің даму моделіне негізделген. Пәннің бағдарламасы 34 сағатқа есептелген. Ол 5 бөлімнен тұрады: эмоционалды интеллект және сыни ойлау диагностикасы; эмоциялар негіздері; эмоционалды интеллект құрылымы; сыни ойлау; өмірде эмоционалды интеллект пен сыни ойлауды қолдану. Сонымен қатар, әр тақырыпқа қысқаша сипаттама беріледі. Бұл тақырыптың мәнін анық көрсетеді.

Кілтті сөздер: эмоция, эмоционалды интеллект, бағдарлама, вариативті компонент, жалпы орта мектеп.

**К. М. Taibolotov¹, E. I. Burdina², A. I. Begimtaev³*

*^{1,2,3}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 13.06.22.*

**THE PROGRAM OF THE «EMOTIONAL INTELLIGENCE
AND CRITICAL THINKING» VARIABLE COURSE
IN SECONDARY SCHOOLS (FROM WORK EXPERIENCE)**

The article is devoted to the discipline «Emotional intelligence and critical thinking», presented as a variable component of the curriculum in the framework of the course «Global competencies», introduced by state order.

In the disclosure of the methodological content of the article, the analysis of the works of domestic and foreign scientists on the research topic was carried out. Research works of D. V. Lyusin, Z. B. Madalieva, A. A. Tulegenova, D. B. Akhmetova, B. D. Baitukbayeva, A. R. Rizulla were considered on the theory of emotional intelligence, the theory of critical thinking was considered on the basis of the works of N. T. Ospanova, A. S. Popandopulo, A. A. Tashetov, J. S. Bekbaeva.

The main purpose of this variable course is that students can understand and manage their emotions, analyze information. The article presents the program of the variable course «Emotional intelligence and critical thinking» for the 7th grade. The program is based on the model of emotional intelligence development of the Russian scientist D. V. Lyusin. The discipline program is designed for 34 hours. It consists of 5 sections: diagnostics of emotional intelligence and critical thinking; fundamentals of emotions; structure of emotional intelligence; critical thinking; the use of emotional intelligence and critical thinking in life. In addition, a summary is attached to each topic. This obviously clarifies the essence of the topic.

Keywords: emotion, emotional intelligence, program, variable component, secondary school.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

SRSTI 14.07.09

<https://doi.org/10.48081/WZRC2150>***A. E. Zarypkhanova¹, B. T. Tantybaeva²**^{1,2}S. Amanzholov East Kazakhstan University,
Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk**EFFECTIVE METHODS AND TECHNIQUES FOR TEACHING
CHEMISTRY IN AN INCLUSIVE CLASSROOM**

We cannot deny the presence of children with disabilities in society. Creating conditions for quality education outside of their characteristics is one of the most pressing problems at the moment. One of the tasks facing us today is to provide equal quality education to including children with special educational needs, without leaving anyone indifferent. The condition for the sustainable development of Kazakhstan as an open civil society is to ensure the right of children to life and the full development of their capabilities, as stated in the «Convention on the rights of the child», to provide equal opportunities for all children, their social and legal protection. Nowadays working with such children is studied well. Based on research methods, theoretical judgments and practical recommendations can be used for teaching children with special needs, forming their cognitive activity, increasing interest in the subject and the quality of the educational process.

Keywords: children with disabilities, inclusive education, correctional and developmental, PMPK, method.

Introduction

Currently, there are economic crises around the world, environmental pollution, an increase in hereditary diseases, aggravation of human relations, etc. It is known that many negative environmental factors have a negative impact on human psychology and health. In particular, it has led to deteriorating maternal and child health.

According to the Constitution, all children should be covered by general secondary education. As the number of children with special needs is growing

every year, the state system of special and general education creates conditions for children with disabilities in different situations to receive education and equal opportunities with other children with normal development. In our education system, from the education authorities and the PMPK to every secondary school, we must first move from a medical model (approach) to a social model of education. The introduction of a socio-educational model that assumes the right of students with disabilities to quality education requires significant changes in the general education system. This system should be an effective system that allows all students to have equal rights and opportunities in education without discrimination and non-discrimination. The preconditions for the formation of a system of special education for children with disabilities in Kazakhstan date back to the 1920s. The role of public intellectuals of that period played an important role in the development of education and upbringing of children with special needs. Prerequisites for the organization of assistance to students with disabilities are based on the organization of the Russian experience. In the 1930s, the development of the education system in the republic continued, and an important innovation in its development was the decision of June 8, 1931 on the obligation of children with disabilities to receive education [1].

The term disability (special needs) refers to children with mental and physical disabilities, behavioral and perceptual disorders, long-term treatment at home or in the clinic, emotional problems, orphans, single-parent families, victims of violence, military conflict applied. It is also widely used for gifted children, ie for the development of talents and personal qualities in the child.

Today, one of the main tasks is to integrate children with disabilities into society. To this end, the development of general education is based on the principle of inclusion. The current definition of the need for education for children with disabilities in the development of inclusive education is the need for psychological, pedagogical, social and other assistance in providing students with quality education. The following groups of children with disabilities are indicated:

Group 1. Children with various disorders of mental and physical development: vision, speech, hearing, musculoskeletal, intellectual, mental retardation and emotional-volitional disorders.

Group 2. Children with special learning difficulties, behavioral and emotional problems. Particular difficulties of children with intellectual disabilities are observed in the acquisition of individual reading skills: writing, reading and counting (dysgraphia, dyslexia, dyscalculia, etc.). Such problems are temporary and can be eliminated by children with the help of specialists. Behavioral and emotional problems are caused by certain psychological factors (disorders of family upbringing, parent-child and family relationships), as well as the presence

of specific developmental problems (hyperactivity, inattention, a range of autistic disorders, etc.)) may have various difficulties in communicating with peers and teachers (disobedience, indifference, aggression, isolation or conflict).

Group 3. Children with special educational needs arising from socio-psychological, linguistic, economic and cultural features. This group includes children from low-income families or those who do not pay attention to child rearing, children from socially vulnerable groups (parents addicted to alcohol and drugs), as well as those who have difficulty adapting to local society (migrants, refugees, repatriates) or the language of instruction. children who do not understand and do not speak this language are included [2].

Assessment of the child's special educational needs is carried out as a result of a comprehensive examination by specialists, after the diagnosis is made in a psychological, medical and pedagogical consultation (PMPK). This work is carried out in the following directions:

1) identification and confirmation of the need for medical, social services and education;

2) development of a comprehensive program of rehabilitation of the child and establishment of the route of individual training. It includes:

- educational activities (determining the type of curriculum and the content of psychological and pedagogical support);

- social services (benefits and privileges, technical aids and habitat adaptation, home care, etc.);

- medical services (the need for examination and treatment by various specialists, in the hospital, etc.)

- providing financial, legal, social and psychological assistance to families;

3) counseling, training and involvement of parents in the process of pedagogical correction;

4) providing consulting and methodological assistance to teachers, psychologists and other specialists of the school organization in the education and upbringing of children with special needs;

5) monitoring of mental development and regular medical, social, psychological and pedagogical support of children with special educational needs [3].

Inclusive education is a process of development of general, vocational, secondary and higher education for all in terms of adapting to the different needs of all, providing access to education for students with special needs. In addition, inclusive education - the inclusion of all students in the general and vocational environment, higher education, social adaptation, correctional and pedagogical, family, social support for the individual needs of the child, regardless of age, gender, ethnicity, religion, the influence of active family is to provide. Creating

conditions for all students to learn – to include them in the pedagogical process, regardless of the specifics of physical, intellectual, emotional, social, linguistic development [4].

Inclusive education seeks to develop a methodology aimed at recognizing learners with different learning needs as individuals. Inclusive education involves being flexible to meet different learning needs. It is also learning in educational institutions in a way that allows you to feel normal among your normally developing peers, that is, your classmates, classmates, friends and children in the yard. Conditions for «special» children to study in the traditional education system:

- special (correctional) educational institutions;

- home schooling;

- special boarding schools;

- correctional schools and preschool institutions;

- rehabilitation centers.

The following unresolved issues and obstacles to the introduction of inclusive education in Kazakhstan should be noted:

- Lack of specially trained teaching staff - not ready to teach children with developmental disorders in general schools. The state should change the standards of higher pedagogical education in this regard;

- Lack of material and technical equipment in educational institutions. Lack of special equipment and teaching materials for students, as well as insufficient teaching aids for teachers;

- strict requirements of the state standard. It is important to introduce a system of large-scale transformation in assessing the achievements of students who are lagging behind in terms of intelligence.

Materials and Methods

As we know the chemistry is specific. The study of chemistry at school, including children with mental retardation, is aimed at achieving the following goals:

- mastering the most important knowledge about the basic concepts and laws of chemistry, chemical symbolism;

- mastering the ability to observe chemical phenomena, conduct a chemical experiment, perform simple calculations based on chemical formulas and equations of chemical reactions;

- development of cognitive interest, the ability to independently acquire knowledge;

- education of attitude to chemistry as one of the sections of the natural sciences;

- application of acquired knowledge and skills for the safe use of substances and materials in everyday life, agriculture and production, prevention of phenomena that are harmful to human health and the environment.

To organize the learning process, it is desirable to use various forms of training sessions: conversations, integrated lessons, workshops, group work, business games. As the preferred forms of control of knowledge, skills and abilities, use tests, tests, chemical dictations, independent work.

When working with children with mental retardation, it is important to include in the content of the program health issues, material on the prevention of the use of psychoactive substances, and the promotion of a healthy lifestyle.

When conducting lessons, it is recommended:

- more time to devote to the use of chemicals in the home and the safe handling of them;
- include the maximum possible number of demonstrations, since it is the demonstration experiment that contributes to the development of cognitive interest in children with mental retardation;
- when planning practical work and laboratory experiments, exclude those that require the use of concentrated acids, alkalis, formaldehyde, alcohol, due to their high toxicity and health hazard.

Below we will talk about how to support students with different abilities in the teaching of chemistry in an inclusive classroom. In order to avoid confusion for children with disabilities, it is necessary to clarify and define the agenda, ie what the lesson will start, how it will take place and other questions.

Working with children with intellectual disabilities and developmental disabilities should be structured and flexible. To do this, you need to take timely breaks. Such breaks can be useful for children with mental disorders, behavioral disorders, as well as chronic diseases. Such situations help them to stay focused and motivated, so that they have more opportunities to get an equal education with other children. Children with motor impairments should change their sitting position regularly during the lesson [5].

While to creating lesson plan, there are some rules to need to follow:

Lessons with children with intellectual disabilities should always begin with a review of the material from previous lessons;

The main course should be as personalized as possible.

The first version of the work is that healthy children work with cards while learning a new lesson. At the same time, the teacher explains the new lesson to the child with disabilities. Visual materials are also used (each word or action is confirmed by a picture, cards, diagrams, experiments); gradually moves from one action to another or from one concept to another; The teacher must always be able to explain clearly, but the most important thing is to be short and concise, that is, the vocabulary is mastered in a small amount.

Finally, the material will be approved. One or more students complete the task in front of the class. The teacher helps as much as possible. Then children with disabilities perform individual tasks related to the new lesson, and during this time the teacher checks the tasks performed by other children.

The second option is for the teacher to explain the new lesson to all students equally. And when choosing a new topic, you should choose only a light topic in terms of size and content. Also, do not forget about the use of algorithms and visuals. High-achieving students can complete individual assignments, while low-achieving students can be re-explained the new topic, given assignments to complete on their own, and then move on to check the assignments completed by high-achieving students.

Each task for children with disabilities must follow a specific algorithm.

Oral tasks are performed according to the following algorithm:

the teacher tells the students the task (ie what to do) – children or one student repeats after the teacher; can be done with cards with key words or sentences;

The teacher determines the order of the task, ie after telling what to do first and then what to do, the children or one student repeats the task. Here you can use graphics with execution algorithms, including cards, diagrams and tables with an algorithm of actions; perform the task in turn; that is, we go back to the beginning, the children do the tasks, and check it with the teacher; check the completed tasks, calculate errors (teacher, and only then students will tell).

Written assignments: the teacher tells the students the task (ie what to do) – children or one student repeats after the teacher; can be done with cards with key words or sentences; cards with tasks for students to perform on their own (algorithms of actions are written on a card or board, on the walls of the classroom can be hung diagrams and tables with such tasks); checking tasks: the teacher comes to each student and receives the completed tasks; The teacher asks each child to tell the task they have completed, or one student reads their answer, the other students check their answers, and all the mistakes are named and ways to correct them are discussed.

In an inclusive classroom, more visual aids should be used to make it easier for students to have the material. Children with hearing impairments are reminded of information stored in their visual thinking in order to receive materials. They do not fully use the processes of verbal and logical thinking, because their speech is impaired or retarded.

What the teacher should consider and know when using visual aids:

- take into account the role of visual aids in performing the tasks of the textbook;
- take into account whether these visual aids are clear or not clear to students;

- pay attention to the functions of tools in the learning process; visual aids can be used to give students a clear idea of the subject, phenomenon and event being taught; visual aids can be used in any action;

- to know the age characteristics and personal abilities of students; visual aids should be interesting and clear, but visuals should not be too much, as low perception and attention of children with disabilities do not allow them to explore and recognize each visual aid as much as possible;

- take into account the level of knowledge of students about the object of acquaintance: use only tools that are understandable to children, as well as the scope of the topic to be studied;

- The visual aids used should not be pictures or objects that are just being looked at, they should help the child understand the new topic.

One of the main requirements for the lesson is to take into account the poor attention of children with disabilities and to transform them from normal activities:

- a) start a new lesson with tasks that train the mind, attention;
- b) use complex intellectual tasks only in the middle of the lesson;
- b) learning-related tasks should be in the direction of correction (visual exercises, fine motor skills, the use of tasks aimed at developing skills, perception and development of thinking);
- c) use of surprises, games and competitions, tension, role-playing games, small performances (ie all actions that affect the child's emotions and connect life and knowledge).

Depending on the complexity of the task being taught, the interpretation of homework can be individual or collective. Depending on the complexity of homework, it is checked in turn or all, and the assessment of the task is carried out taking into account the individual capabilities of each student.

For the successful implementation of corrective and developmental work in chemistry:

- 1 Ability to find a way to the heart of each child on an optimistic forecast (increase the child's confidence): children can be taught everything. However, it takes time, as well as effort on the part of both the teacher and the student, but the teacher must have no doubt that each student will be able to achieve the result.

- 2 A good result can be achieved through «success to success». It is a great victory for a child to always feel his success. This only happens when the tasks suggested by the teacher are appropriate, depending on the child's level of ability. A teacher who keeps this in mind while learning can help them succeed. Another factor to consider when assessing a student's work is to pay attention to the child's work and then make recommendations for specific improvement.

- 3 Creating a friendly atmosphere during the lesson. Psychologists have proven that development occurs only in a positive emotional state. When a child believes in his own strength, the confidence in the teacher's words will lead to quick success. The teacher should not be stingy in praising the child for each correct answer, a small achievement.

- 4 The level of work of each student depends on his individual abilities. If the child constantly hears the words «fast, fast, you're late again», the student will do the work poorly or slower, thinking that he will do it quickly. It is best to implement the principle of «let it be good, even if it is small».

- 5 Keep track of each student's progress. It is necessary to know where the «point» is now and how it will develop in the future. To do this, the teacher needs to know exactly what the student can do on their own and with the help of the teacher.

6. In education, the diagnostic process should be based on the «strengths» of the child's development.

The requirements of today's world, full of change and innovation, oblige the teacher to be highly educated, inquisitive, innovative, talented, able to find their way into the hearts of students, some of whom are slow, some are fast, some are low-minded, have different memory, perception and thinking.

The use of games in the learning process is the formation, consolidation, consolidation or testing of knowledge and skills identified in the program. In general, games can be used as a teaching method when explaining a new topic, reviewing past material, reviewing and testing knowledge, ie at any time during the lesson, adapting it to the age and psychological characteristics of students.

The method of learning through play is a modern pedagogical technology of education based on the activation and interest of students. The method of play differs from other methods, which allows children to participate in the activities of the phenomenon under study, to live for some time in «real» life situations. The content of game technologies includes the use of various components in combination with other methods of game activity: instructions, questions, explanations, definitions, demonstrations. In the organization of the game type of learning, game conditions are created as a means of stimulating children's cognitive activity.

«Follow the pattern» – a card game for individual performance. Students receive a card with a task with an explanation or a way out, and on that card the student is given a second task to complete, depending on the model, but the characters are changed. Similar tasks are designed to be done individually and in groups, but when working in a group, there must be a task that a student with disabilities can do. In addition, all tasks should be aimed at self-confidence and self-esteem of a child with special needs.

Results and Discussion

Students' «conversations» with chemists are one way to work on a new topic. It is important for children to learn to read the author's questions directly and anonymously in the text. Usually, the scientist himself answers. In any case, these questions require pausing, thinking, answering, and checking for accuracy as you read on. It is important that students are helped by the teacher to learn to «talk to the scientist» on their own as they move from collaborative learning to independent learning. You can put «Alarms» for children at the end of sentences in the text.

Q – question (find, ask);

A – answer (answer the question);

C – check (check the accuracy of the sentence).

The teacher should try to «awaken» the creative imagination of students. Children can get information from the teacher's report or from individual phrases about who discovered the law, what experiments they did, and what theories they relied on. The teacher's task is to teach children to ask questions to the scientist while reading. These are questions that can be asked in the learning process. For example: «How can this be explained?..», «What will be the result?..», «Why so?». «Why?..», «Who is he?..». The questions that arise suggest the emergence of answers and assumptions and self-assessment during further study.

The use of elements of modern educational technologies, such as information and communication technologies with the inclusion of electronic educational resources (EER);

EER is the most complex and most important area of informatization. New generation electronic educational resources are open educational modular multimedia systems (OMS). For example, the new innovative qualities of electronic educational resources include:

1 Providing all components of the educational process:

- receiving the information;

- workshops;

- control of educational achievements.

2 Interactivity, which provides a sharp expansion of the possibilities of independent educational work through the use of active-activity forms of learning.

3 The possibility of a more complete learning outside the classroom. In this case, usefulness implies the implementation outside the classroom of such types of educational activities that could previously only be performed at school: the study of new material on a subject basis, a laboratory experiment, current control of knowledge with assessment and conclusions.

What is benefit of EER for a student?

First of all, the opportunity to learn easily.

As we know, educational work includes classes with a teacher (classroom) and independent (at home). Until now, the second part has been mainly about remembering information. The practical component of homework was limited to writing texts and formulas. The best option is considered to be the work of students with modules not only in the classroom, but also at home, in the process of self-preparation and repetition of the material covered. EERs allow you to perform much more valuable practical exercises at home - from a virtual visit to a museum to a laboratory experiment, and immediately to attest your own knowledge, skills and abilities.

With EER, the first component, the receipt of information, also changes. It is one thing to study textual descriptions of objects, processes, phenomena, and quite another to see them and explore them interactively.

What will give EER to the teacher?

The main thing is that it is much more interesting and effective to work with a student. The teacher must learn to use the EER wisely for the benefit of the educational process and for each student.

The use of EER provides an opportunity to shift the emphasis in training to the development of each student; a real transition from simple assimilation of a body of knowledge to developmental learning and, as a result, the formation of the student's main skill - the ability to self-learn [6].

Algorithmization is an effective technique for normalizing the educational activities of students with mental retardation. These are various memos-instructions in which the sequence of actions for solving problems is recorded. Memos teach children to reason correctly and control themselves while doing independent work. In order to adapt the volume and nature of the educational material to the cognitive abilities of students, the system for studying one or another section of the program must be significantly detailed: the educational material should be presented in small portions, it should be made more complicated gradually, it is necessary to find ways to facilitate difficult tasks, such as prescriptions with an indication of the sequence of operations required to solve problems, assistance in performing certain operations, examples of problem solving, step-by-step verification of tasks.

When solving a problem, we provide assistance through a ready-made short record, which explains the solution method. The child writes down only the solution of the problem, which saves him time and makes it possible, together with the whole class, to finish writing the solution of the problem at the same time. In the future, corrective assistance is curtailed. The child himself makes a short note, focusing on the key words allocated by the teacher for him in the text of the problem [7].

Also possible to use algorithms in the training of visual and auditory memory, such as solving problems, creating equations of chemical reactions. Algorithms «The amount of matter. Silence. Avogadro's number. Molar mass of substances»,

«Construction of equations of chemical reactions», «Problems on chemical equations». For example, in the Molar Volume of Objects lesson, the teacher explains the learning material, explains how to solve the problem of finding the volume of a gaseous substance under normal conditions for a given number of objects, and then asks students to create an algorithm for solving problems in notebooks. In the lesson «Creating the equations of chemical reactions» the teacher explains to students the basic rules of building the equations of chemical reactions. Students repeat the main points of the teacher. Then the teacher gives a concrete example of the algorithm for creating a chemical reaction equation. Students will recite the algorithm aloud and complete the equation for the chemical reaction [8].

«Find the hidden words» method. This method can be used to find hidden letters in a sentence [9].

Here's how to explain the lesson in a different way, depending on the level of acceptance for each child. The development of the child's mind is associated not only with a certain amount of knowledge, but also with the development of cognitive activity, memory, imagination, thinking, various abilities of the child. The ability to think and remember is important for the development of a child with disabilities. All this is closely related to the environment and the formation of knowledge, skills, memory and thinking [10].

Conclusions

The main task in the implementation of the right to education of students with special educational needs is to create the necessary conditions for the education of children, taking into account their mental and physiological characteristics. Depending on the capabilities of the students in question, the necessary conditions can be created not only in special education institutions, but also in general education schools. Creating a professional environment in the children's community that ensures their equal integration and self-realization is a necessary condition for the successful teaching and education of students with special educational needs in chemistry.

REFERENCES

1 The state compulsory standard of education (primary, basic secondary, secondary) was approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated August 23, 2012. No. 1080 [Text].

2 **Eliseeva, I. G., Ersarina, A. G.** «Psychological and pedagogical support for children who need special education in general educational schools» [Text] / Methodology, instruction 12.

3 **Karpenkova, I. V.** «Tutor in an inclusive school»: accompanying a child with special needs. From work experience [Text]. – Moscow : TsPPRK «Tverskoy», 2010. – 107 p.

4 **Kolikova, E. G., Hafizova, N. Y., Utkinoy, T. V.** «Application of inclusive technological education for the creation of hazardous training of children with ovz: teaching methodical benefit [Text]. – Chelyabinsk : Chippkro, 2017. – 54 p.

5 **Zatomskaya, A. V., Kurdumanova, O. I.** «Didactic possibilities of chemistry for training and development of memories of scientists with neurological diseases» [Text]. – № 4 (121). – 2013. – 142–144 p.

6 **Aidarbekova, A. A.** Organizational bases of vocational training of children and adolescents with special educational needs [Text] Guidelines – Almaty, 2016.

7 National academy named after Y. Altynsarin. «Organization of education of children with special educational needs in 8 categories in the context of inclusive education» [Text] methodology, 2016 instructions.

8 **Eliseeva, I. G., Chumakova, O. F.** professional support for teachers of secondary schools implementing inclusive practice [Text] Guidelines. – Almaty, 2015.

9 **Kuangaliev, D. S.** Guidelines for organizing individual homeschooling for children with intellectual disabilities [Text]. – Almaty, 2011.

10 Psychological and pedagogical support and support for students with special educational needs in schools on a short, medium and long-term basis [Text] Guidelines. – Astana, 2015.

Material received on 13.06.22.

**A. E. Зарытханова¹, Б. С. Тантыбаева²*

^{1,2}С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,

Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

ИНКЛЮЗИВТІ СЫНЫПТА ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

Қоғамда мүмкіндігі шектеулі балалардың бар екенін жоққа шығара алмаймыз, олардың ерекшеліктерінен тыс сапалы білім алуына жағдай жасау қазіргі кездегі өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бүгінгі таңда алдымызда тұрған міндеттердің бірі – ешкімді қалыс қалдырмай, барлық балаларға, соның ішінде арнайы білім алу қажеттіліктері бар балаларға да бірдей сапалы білім беруді қамтамасыз ету. Қазақстанның ашық азаматтық қоғам

ретінде тұрақты даму шарты – балалардың өмір сүру құқығын және «Балалар құқығы туралы Конвенцияда» көрсетілгендей, олардың өз мүмкіндіктерін толық дамытуын қамтамасыз ету және барлық балаларға бірдей мүмкіндіктер беру, оларды әлеуметтік әрі құқықтық қорғау болып табылады. Мұндай балалармен жұмыс жасау қазіргі таңда жақсы зерттелген. Зерттеу жұмысында негізделген әдіс-тәсілдер, теориялық пайымдаулар мен практикалық ұсыныстарды ерекше қажеттілігі бар балаларды оқытуда, олардың танымдық белсенділігін қалыптастыруға, пәнге қызығушылығын және оқу процесінің сапасын арттыруға пайдалануға болады.

Кілтті сөздер: мүмкіндігі шектеулі балалар, инклюзивті білім беру, түзету-дамыту, ПМПК, әдіс.

*А. Е. Зарыпханова¹, Б. С. Тантыбаева²

^{1,2}Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова,

Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ХИМИИ В ИНКЛЮЗИВНОМ КЛАССЕ

Нельзя исключать наличие в обществе детей с ограниченными возможностями, одна из самых актуальных проблем сегодня – это создание условий для качественного образования, выходящего за рамки их специфики. Одна из задач, стоящих перед нами сегодня, – обеспечить одинаковое качество образования для всех детей, в том числе детей с особыми образовательными потребностями, не оставляя никого позади. Условием устойчивого развития Казахстана как открытого гражданского общества является обеспечение права детей на жизнь и, как указано в Конвенции о правах ребенка, их всестороннее развитие и равные возможности для всех детей, их социальных и правовых норм. Работа с такими детьми в наше время хорошо изучена. Методики, теоретические соображения и практические рекомендации, основанные на исследовании, могут быть использованы в воспитании детей с особыми потребностями, формировании их познавательной активности, интереса к предмету и качества учебного процесса.

Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями, инклюзивное образование, коррекционное развитие, ПМПК, метод.

МРНТИ 14.35.07:14.29.41

<https://doi.org/10.48081/OCGI5670>

*З. А. Мовкебаева¹, Д. С. Хамитова²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Республика Казахстан, г. Алматы;

²Павлодарский педагогический университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ СТУДЕНТОВ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В КАЗАХСТАНСКИХ ВУЗАХ

В статье рассматриваются актуальные вопросы организации дистанционного образования студентов с инвалидностью в высших учебных заведениях. Представлено современное состояние системы получения ими высшего образования, в том числе и по дистанционным образовательным технологиям, в Республике Казахстан и за рубежом. В материалах данной статьи представлен анализ трудов различных авторов по вопросам обучения студентов с инвалидностью в вузах. Авторами приводятся результаты экспериментального исследования, в частности анкетирования, по изучению состояния степени удовлетворенности студентов с инвалидностью качеством дистанционного обучения в отечественных высших учебных заведениях. Обращается внимание на уровень развития мотивационных, познавательных и деятельностных компонентов в дистанционном обучении. В процессе исследования авторами были получены соответствующие данные, демонстрирующие частичную удовлетворенность студентами с инвалидностью качеством и условиями получения высшего образования посредством дистанционных образовательных технологий. В результате определены условия, оптимально ориентированные на особенности психофизического развития студентов с нарушениями зрения, слуха, опорно-двигательного аппарата, которые обуславливают качество дистанционного обучения студентов с инвалидностью. В рамках написания данной статьи были сформулированы соответствующие выводы и рекомендации для успешной организации дистанционного обучения студентов с инвалидностью в вузах.

Ключевые слова: студенты с инвалидностью, высшее образование, дистанционное обучение, педагогические условия, специальные условия.

Введение

В повышении социального статуса лиц с инвалидностью президентом Республики Казахстан Касым-Жомартом Токаевым в своем послании народу Казахстана отмечается важная роль высшего образования [1]. Осознание необходимости привлечения студентов с инвалидностью в вузы способствовало увеличению в последние годы доли студентов с инвалидностью в Республике Казахстан в общей численности студентов. Вместе с тем, переход казахстанского высшего образования на онлайн обучение в связи с распространением пандемии COVID-19 остро обозначил серьезные пробелы и недостаточную готовность вузов в материально-техническом, организационном и методическом плане к внедрению системы дистанционного образования [2]. Особенно актуально встала проблема перевода с очного на онлайн обучение студентов с особыми образовательными потребностями, в частности, с инвалидностью. В связи с этим, актуальность нашего исследования обусловлена возможными угрозами снижения качества высшего образования и требованиями социального заказа общества, которые определяют необходимость решения организационных, содержательных и технологических аспектов дистанционного образования студентов с инвалидностью. Соответственно, целью нашего исследования явилось изучение степени удовлетворённости студентов с инвалидностью качеством высшего образования, получаемого при помощи дистанционных технологий.

Материалы и методы

В рамках нашего исследования были использованы следующие методы: анализ зарубежной и отечественной психолого-педагогической литературы; обобщение зарубежного и отечественного опыта организации студентов с инвалидностью, анкетирование, математические и статистические методы.

В последние десятилетия в современной педагогической науке активно проводятся исследования по проблемам получения высшего образования лицами с инвалидностью в ближнем и дальнем зарубежье. При этом в качестве наиболее эффективных и перспективных форм высшего образования для людей с проблемами в развитии представляется дистанционное обучение [3]. Технологии дистанционного обучения открывают новые возможности для получения квалификации и профессиональных навыков, особенно для людей с инвалидностью, поскольку предоставляют им возможность не только получать образование, но и помогать, в последующем, в работе [4].

В Казахстане развитие системы дистанционного обучения берет свое начало с середины 90-х годов XX века. В отечественных вузах сложился

определенный кадровый потенциал, владеющий информационными технологиями, накоплен научно-методический опыт в организации системы дистанционного обучения. За рубежом и в нашей стране активно проводятся научные исследования, среди которых наиболее значимыми представляются исследования М. Саимовой, Р. Есберген, Г. Демеуовой, В. Болатовой, В. Таскариной, А. Ибрашевой и Д. Сапаргалиевой [5], С. Смагуловой, Г. Нурсейтовой и др. [6], Е. А. Ольхиной, Н. В. Карпушкиной, О. Н. Двуреченской [7], Д. М. Джусубалиевой [8], А. Тажигуловой, Е. В. Артыкбаевой [9], Л. А. Осьмук [10], в которых представлены теоретико-методологические основы организации дистанционного обучения, особенности его дидактического и методического обеспечения. Вместе с тем, вопросы организации системы дистанционного обучения лиц с инвалидностью в вузах представлены в значительно меньшей степени и находят свое отражение преимущественно в исследованиях российских авторов: Ю. В. Богинского, Ю. В. Селивановой, О. Ю. Муллер, Ф. Д. Рассказова [11–13] и др. Одним из важнейших выводов указанных исследований является представление системы дистанционного обучения в качестве эффективного механизма получения высшего образования для студентов с инвалидностью, предоставления им реальных возможностей последующего трудоустройства, самореализации и самообеспечения.

Вопросы получения профессионального высшего образования лиц с инвалидностью в Казахстане только начинают становиться предметом исследований. К настоящему времени проведены исследования, посвященные проблеме формирования образовательной среды вуза для обучения студентов с инвалидностью (З. А. Мовкебаева), изучению эффективности центров поддержки студентов с особыми образовательными потребностями в вузе (Б. М. Маженов), подготовки преподавателей вузов к обучению студентов с инвалидностью (А. А. Кабдырова), определению педагогических условий организации дистанционного обучения студентов с инвалидностью в вузе (Д. С. Хамитовой) и др. [14–15]. Несмотря на наличие в Республике Казахстан определенного практического опыта и проведения ряда исследований по обучению лиц с инвалидностью в вузе, отмечается недостаточная изученность данной проблемы.

Результаты и обсуждения

Для выявления степени удовлетворённости студентов с инвалидностью качеством дистанционного обучения, было организовано и проведено социологическое анкетирование (опрос) студентов с инвалидностью на психолого-педагогических, архитектурно-строительных, филологических и других факультетах десяти вузов Казахстана. В экспериментальном

исследовании принимало участие 176 студентов с различными видами и формами инвалидности, среди них было 78 юношей и 98 девушек. Среди респондентов с инвалидностью I группы было 22 студента, с инвалидностью II группы – 35 студентов, с инвалидностью III группы – 77 студентов и инвалидов с детства – 42 студента. Характеризуя состав респондентов по виду нарушения, можно отметить, что в анкетировании принимало участие 27 студентов с нарушениями слуха, с нарушениями зрения – 36 студентов, с нарушениями речи – 19, с нарушениями опорно-двигательного аппарата – 41 и с различными соматическими заболеваниями – 53. Состав респондентов различался по возрасту. Так, среди всех опрошенных 93 студента были в возрасте от 17 до 20 лет, 55 студентов – в возрасте от 21 до 23 лет, 16 студентов – в возрасте от 24 до 27 лет и 12 студентов – в возрасте от 28 лет и старше. Качественный анализ состава респондентов показал, что из участвующих в анкетировании студентов, 18 человек были сиротами, 45 студентов воспитывались в неполных семьях, остальные 113 студентов – из полных семей. Анализ места основного проживания студентов показал, что 64 студента являются выпускниками сельской местности, 112 студентов – выпускники городских школ. Из всех опрошенных нами студентов 104 студента обучается по очной полной форме, 39 студентов обучаются по очно-сокращенной форме, также 22 студентов обучаются на втором высшем.

Исследование было сгруппировано в три основные части в соответствии со структурными компонентами дистанционного обучения (Locke, 2000):

1 Вопросы, отнесенные к мотивационной части, выявляли уровень понимания значимости дистанционных образовательных технологий и их преимущества для студентов с инвалидностью, а также важности дистанционных технологий для будущего профессионального развития. Определяется уровень внешней и внутренней мотивации студентов к учебному процессу с помощью дистанционных технологий (Рисунок 1).

2 Вопросы, отнесенные к когнитивной части, выявляли уровень знаний студентов о природе и характеристиках дистанционных образовательных технологий получения высшего профессионального образования, состояние представлений об ожидаемых результатах, которые могут быть получены в процессе дистанционного обучения в вузе, а также знаний об основных принципах работы дистанционного образования, включая информационные технологии, компьютеры и программные приложения (Рисунок 2).

3 Вопросы были посвящены исследованию деятельностного блока, который предполагает наличие умения планировать, организовывать и реализовывать процесс дистанционного обучения, а также навыки

и опыт использования дистанционных образовательных технологий обучения (Рисунок 3).

Результаты опроса мотивационной части показывают, что 68,6 % студентов с ограниченными возможностями осознают важность дистанционных образовательных технологий обучения (Рисунок 1).

Рисунок 1 – Удовлетворенность студентов с инвалидностью качеством дистанционного обучения по мотивационному блоку (%)

Как показано на рисунке 1, 66,7 % студентов с инвалидностью демонстрируют интерес к возможности получения высшего профессионального образования с использованием дистанционных образовательных технологий. Более половины студентов (66,2 % и 76,7 %) в качестве основных мотивов указывают профессиональное развитие и качественное образование. В связи с тем, что дистанционное обучение основано на самообучении, в процессе анкетирования выявлялся уровень самостоятельности в процессе решения задач в процессе дистанционного обучения. Результаты опроса свидетельствуют о понимании ответственности за свое образование большинства студентов с инвалидностью (73,7 %).

При характеристике когнитивного блока отмечается, что 64,0 % студентов с инвалидностью знают суть дистанционных образовательных технологий и 74,8 % студентов с инвалидностью высоко оценивают возможные результаты, которые могут быть получены в результате дистанционного обучения в вузе (рисунок 2). Как показано на рисунке 2, более половины студентов с инвалидностью (66,7 %) обладают достаточными знаниями о методах и приемах, используемых в процессе дистанционного обучения. 65,2 % студентов с инвалидностью считают важными условиями

формирования дистанционной образовательной среды качество учебной информации, четкая структурированность учебной информации на каждом этапе процесса дистанционного обучения.

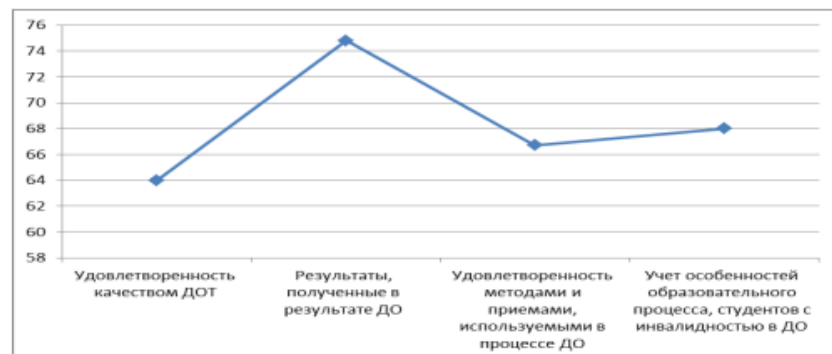

Рисунок 2 – Результаты опроса студентов с инвалидностью по когнитивному блоку (%)

Значительные трудности для студентов с инвалидностью представляет умение планировать свою деятельность в системе дистанционного обучения (40,8 %), умение работать по плану в процессе дистанционного обучения (31,8 %), а 31,2 % студентов в качестве затруднений отмечают навыки работы в малых группах (рисунок 3).

Как видно из рисунка 3, определенные трудности у студентов с инвалидностью возникают при организации сетевого взаимодействия в виде конференции в системе дистанционного обучения (33,8 %). Большинство студентов отмечают, что у них нет трудностей в рациональном использовании времени в системе дистанционного обучения (70,9 %), умении вести сетевой диалог с другими студентами в системе дистанционного обучения (70,4 %), умении работать в сетевых программах, таких как электронная почта, чат и Skype.

Рисунок 3 – Результаты опроса студентов с инвалидностью по деятельностному блоку (%)

Выводы

Результаты проведенного исследования удовлетворенности студентов с инвалидностью качеством дистанционного образования позволяют утверждать, что студенты с инвалидностью частично удовлетворены качеством и условиями получения дистанционного образования. Условия, оптимально ориентированные на особенности психофизического развития студентов с различными видами нарушений развития, напрямую влияют на качество дистанционного обучения. В ходе исследования были определены трудности мотивационного характера: студенты с инвалидностью нуждаются в психолого-педагогической поддержке в процессе дистанционного обучения (ассистент – помощник); содержательного характера: недостаточность электронного учебных материалов, трудности при сдаче рубежных и итоговых контрольных, наличие некорректных тестовых заданий и др.; организационного характера – неудобство пользования сайтом дистанционного обучения, сложность выполнения практических заданий без помощи преподавателя и др.

Для студентов с инвалидностью в процессе дистанционного обучения необходимо комплексное решение имеющихся проблем в организации и проведении занятий, а также индивидуальный подбор методов и приемов обучения в зависимости от видов и форм имеющихся у студентов нарушений.

Целесообразно проведение следующих мероприятий:

- расширение компетенции профессорско-преподавательского состава по вопросам организации дистанционного обучения с учетом специфических

слуховых, зрительных, опорно-двигательных, когнитивных особенностей студентов с инвалидностью;

- разработка системы объективных оценок уровня знаний, умений и навыков, продвижения и развития студентов с инвалидностью в процессе дистанционного обучения;

- психолого-педагогическая поддержка дистанционного обучения студентов с инвалидностью в вузе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана [Электронный ресурс]. – URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana (Дата обращения 02.09. 2019).

2 Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 14 марта 2020 года № 108 Об усилении мер по недопущению распространения коронавирусной инфекции COVID-19 в организациях образования, организациях для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, на период пандемии [Электронный ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37834854&pos=91;-42#pos=91;-42 (Дата обращения 02.09. 2019).

3 **Marishet, M. H.** Legal capacity of persons with disabilities in Ethiopia : The need to reform existing legal frameworks [Text] // International Journal of Law and Psychiatry. – 2017. – № 55(1). – P. 8–18.

4 **Ebuenyi, I. D., Regeer, B. J., Nthenge M., Nardodkar, R., Waltz, M. & Bunders-Aelen, J. F.** Legal and policy provisions for reasonable accommodation in employment of persons with mental disability in East Africa : A review [Text] // International Journal of Law and Psychiatry. – 2019. – № 64(1). – P. 99–105.

5 **Saiymova, M., Yesbergen, R., Demeuova, G., Bolatova, B., Taskarina, B., Ibrasheva, A., & Saparaliyev, D.** The knowledge-based economy and innovation policy in Kazakhstan : Looking at key practical problems [Text] // Academy of Strategic Management Journal. – 2018. – № 17(6). – P. 5–11.

6 **Smagulova, S., Nurseiytova, G., Rakhimbayeva, R., Spankulova, L., Koptayeva, G., Dzhunusov, A. & Imashev A.** Entrepreneurship and investment environment in the central Asian transition countries : Case Kazakhstan [Text] // Academy of Entrepreneurship Journal. – 2018. – № 24(4). – P. 1–8.

7 **Ольхина, Е. А., Карпушкина, Н. В., Двуреченская, О. Н.** Мониторинг деятельности вузов и региональных ресурсных центров по обучению инвалидов : анализ зарубежного опыта // Современные научные исследования и инновации. – 2016. [Электронный ресурс]. – URL : <http://web.snauka.ru/issues/2016/10/72155> (Дата обращения 02.09.2019).

8 **Джусубалиева, Д. М.** Развитие дистанционного обучения как один из факторов модернизации современного образования // «Новаторская идея в образовании то», [Текст] Т.2. – Бургас : Бургасски свободен университет, 2016. – С. 197–203.

9 **Тажигулова, А., Артыкбаева, Е. В.** Проблемы применения дистанционных образовательных технологий в высшем образовании Казахстана [Текст] // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». – 2020. – № 1. – С. 116–127.

10 **Осьмук, Л. А.** Самореализация студентов с инвалидностью как базовый механизм социальной инклюзии [Текст] // Психологическая наука и образование. – 2018. – Т. 23. – № 2. – С. 59–67.

11 **Богинская, Ю. В.** Современное состояние высшего образования студентов с инвалидностью в вузах Европы и США // Интернет-журнал «Мир науки» – 2016. – Т. 4. – № 4 [Электронный ресурс]. – URL : <http://mir-nauki.com/PDF/35PDMN416.pdf>.

12 **Селиванова, Ю. В.** Готовность преподавателей к обучению студентов с инвалидностью и ограниченными возможностями здоровья [Текст] // Сибирский педагогический журнал. – 2017. – № 2. – С. 65–70.

13 **Муллер, О. Ю., Рассказов, Ф. Д., Ротова, Н. А.** Внедрение адаптированных образовательных программ для студентов с ограниченными возможностями здоровья в вузе [Текст] // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 8. – С. 41–45.

14 **Кабдырова, А. А.** Возможность педагогического моделирования как результат формирования готовности преподавателей вуза к реализации инклюзивного образования [Текст] // Вестник ПГУ. Сер. Педагогическая. – 2018. – № 4. – С. 150–159.

15 **Мовкебаева, З. А., Хамитова, Д. С.** Методические рекомендации по формированию дистанционной образовательной среды вуза для обучения маломобильных студентов с инвалидностью : Методическое пособие [Текст] – Павлодар : Expert Group, 2020. – 90 с.

REFERENCES

1 Poslanie Glavi gosudarstva Kasim-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana. [Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan] [Electronic resource]. – URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana (Access date 02.09.2019).

2 Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 14 marta 2020 goda № 108 Ob usilenii mer po nedopush'eniya rasprostraneniya koronavirusnoi infekcii COVID-19 v organizatsiyah obrazovaniya, organizatsiyah dlya detei-sirot i detei, ostavshihsiya bez popecheniya roditelei, na period pandemii [Order No. 108 of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated March 14, 2020 on strengthening measures to prevent the spread of COVID-19 coronavirus infection in educational institutions, organizations for orphans and children left without parental care for the period of the pandemic] [Text]. [Electronic resource]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37834854&pos=91;-42#pos=91;-42 (Access date 02.09.2019).

3 Marishet, M. H. Legal capacity of persons with disabilities in Ethiopia: The need to reform existing legal frameworks [Text] // International Journal of Law and Psychiatry. – 2017. – № 55(1). – P. 8–18.

4 Ebuenyi, I. D., Regeer, B. J., Nthenge, M., Nardodkar, R., Waltz, M., & Bunders-Aelen, J. F. Legal and policy provisions for reasonable accommodation in employment of persons with mental disability in East Africa : A review [Text] // International Journal of Law and psychiatry. – 2019. – № 64(1). – P. 99–105.

5 Saiymova, M., Yesbergen, R., Demeuova, G., Bolatova, B., Taskarina, B., Ibrasheva, A., & Saparaliyev, D. The knowledge-based economy and innovation policy in Kazakhstan : Looking at key practical problems [Text] // Academy of Strategic Management Journal. – 2018. – № 17(6). – P. 5–1.

6 Smagulova, S., Nurseiytova, G., Rakhimbayeva, R., Spankulova, L., Koptayeva, G., Dzhunusov, A. & Imashev A. Entrepreneurship and investment environment in the central Asian transition countries : Case Kazakhstan [Text] // Academy of Entrepreneurship Journal. – 2018. – № 24(4). – P. 1–8.

7 Olhina, E. A., Karpushkina, N. V., Dvurechenskaya, O. N. Monitoring deyatel'nosti vuzov i regional'nykh resursnykh centrov po obucheniyu invalidov: analiz zarubezhnogo opita [Monitoring the activities of universities and regional resource centers for teaching disabled people : analysis of foreign experience] // Sovremennye nauchnye issledovaniya i innovatsii. – 2016. [Electronic resource]. – URL : <http://web.snauka.ru/issues/2016/10/72155> (Access date 02.09.2019).

8 Dzhusubalieva, D. M. Razvitiye distantsionnogo obucheniya kak odin iz faktorov modernizatsii sovremennogo obrazovaniya [Development of distance learning as one of the factors of modernization of modern education] [Text] // «Novato ideya v obrazovanie to». – T. 2. – Burgas : Burgaski svoboden universitet, 2016. – P. 197–203.

9 Tazhigulova, A., Artikbaeva, E.V. Problemi primeneniya distantsionnykh obrazovatel'nykh tekhnologii v visshem obrazovanii Kazakhstana [Problems of application of distance learning technologies in higher education in Kazakhstan]

[Text] // Vestnik KazNU. Seriya «Pedagogicheskie nauki». – 2020. – № 1. – P. 116–127.

10 Osmuk, L. A. Samorealizatsiya studentov s invalidnostyu kak bazovii mekhanizm sotsialnoi inkluzii [Self-realization of students with disabilities as a basic mechanism of social inclusion] [Text] // Psihologicheskaya nauka i obrazovanie. 2018. – T. 23. – № 2. – P. 59–67.

11 Boginskaya, Yu. V. Sovremennoe sostoyanie vsshego obrazovaniya studentov s invalidnostyu v vuzakh Evropy i SSHA pdf [The current state of higher education of students with disabilities in universities in Europe and the USA] // Internet-zhurnal «Mir nauki» – 2016. – T. 4. – № 4. [Electronic resource]. – URL: <http://mir-nauki.com/PDF/35PDMN416>.

12 Selivanova, Yu. V. Gotovnost prepodavatelei k obucheniyu studentov s invalidnostyu i ogranichenimi vozmozhnostyami zdorovya [Readiness of teachers to teach students with disabilities and disabilities] [Text] // Sibirskii pedagogicheskii zhurnal. – 2017. – № 2. – P. 65–70.

13 Muller, O. Yu., Rasskazov, F. D., Rotova, N. A. Vnedrenie adaptirovannykh obrazovatel'nykh programm dlya studentov s ogranichenimi vozmozhnostyami zdorovya v vuzakh [Introduction of adapted educational programs for students with disabilities at the university] // Nauchno-metodicheskii elektronnyi zhurnal «Koncept». – 2016. – T. 8. – S. 41–45. [Electronic resource]. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/56119.htm>.

14 Kabdirova, A. A. Vozmozhnost pedagogicheskogo modelirovaniya kak rezultat formirovaniya gotovnosti prepodavatelei vuzakh k realizatsii inkluzivnogo obrazovaniya [The possibility of pedagogical modeling as a result of the formation of the readiness of university teachers to implement inclusive education] [Text] // Vestnik PGU. Ser. Pedagogicheskaya. – 2018. – № 4. – P. 150–159.

15 Movkebaeva, Z. A., Khamitova, D. S. Metodicheskie rekomendatsii po formirovaniyu distantsionnoi obrazovatel'noi sredy vuzakh dlya obucheniya malomobil'nykh studentov s invalidnostyu [Methodological recommendations on the formation of a distance educational environment of the university for teaching low-mobility students with disabilities : Methodical manual] [Text] – Pavlodar : Expert Group, 2020. – 90 p.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

*З. А. Мовкебаева¹, Д. С. Хамитова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Павлодар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА МҮГЕДЕКТІГІ БАР СТУДЕНТТЕРГЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУ

Мақалада жоғары оқу орындарындағы мүгедектігі бар студенттерге қашықтықтан білім беруді ұйымдастырудың өзекті мәселелері қарастырылады. Олардың жоғары білім алу жүйесінің, оның ішінде Қазақстан Республикасында және шетелде қашықтықтан білім беру технологиялары бойынша да қазіргі жағдайы ұсынылған. Осы мақаланың материалдарында жоғары оқу орындарында мүгедектігі бар студенттерді оқыту мәселелері бойынша әртүрлі авторлардың еңбектеріне талдау жасалған. Авторлар отандық жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқыту сапасына мүгедектігі бар студенттердің қанағаттану дәрежесін зерттеу бойынша эксперименттік зерттеудің, атап айтқанда сауалнаманың нәтижелерін келтіреді. Қашықтықтан оқытуда мотивациялық, танымдық және белсенділік компоненттерінің даму деңгейіне назар аударылады. Зерттеу барысында авторлар мүгедектігі бар студенттердің қашықтықтан білім беру технологиялары арқылы жоғары білім алу сапасы мен жағдайларына ішінара қанағаттанатындығын көрсететін тиісті мәліметтер алды. Нәтижесінде көру, есту, тірек-қимыл аппараты бұзылған студенттердің психофизикалық даму ерекшеліктеріне оңтайлы бағдарланған жағдайлар анықталды, олар мүгедектігі бар студенттерді қашықтықтан оқыту сапасына негіз болады. Осы мақаланы жазу аясында жоғары оқу орындарында мүгедектігі бар студенттерді қашықтықтан оқытуды сәтті ұйымдастыру үшін тиісті тұжырымдар мен ұсыныстар жасалды.

Кілтті сөздер: мүгедектігі бар студенттер, жоғары білім, қашықтықтан оқыту, педагогикалық жағдайлар, арнайы жағдайлар.

*Z. A. Movkebaeva¹, D. S. Khamitova²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Almaty;

²Pavlodar Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 13.06.22.

DISTANCE EDUCATION OF STUDENTS WITH DISABILITIES IN KAZAKHSTAN UNIVERSITIES

The article deals with topical issues of the organization of distance education of students with disabilities in higher educational institutions. The current state of the system of their higher education, including distance learning technologies, in the Republic of Kazakhstan and abroad is presented. The materials of this article present an analysis of the works of various authors on the issues of teaching students with disabilities in universities. The authors present the results of an experimental study, in particular a questionnaire, to study the state of satisfaction of students with disabilities with the quality of distance learning in domestic higher education institutions. Attention is drawn to the level of development of motivational, cognitive and activity components in distance learning. In the course of the study, the authors obtained relevant data demonstrating partial satisfaction of students with disabilities with the quality and conditions of higher education through distance learning technologies. As a result, the conditions optimally focused on the features of the psychophysical development of students with visual, hearing, musculoskeletal disorders, which determine the quality of distance learning for students with disabilities, are determined. As part of the writing of this article, relevant conclusions and recommendations were formulated for the successful organization of distance learning for students with disabilities in universities.

Keywords: students with disabilities, higher education, distance learning, pedagogical conditions, special conditions.

ИДЕОЛОГИЯ И ВОСПИТАНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ
ПРОЦЕССЕ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

МРНТИ 14.43.43

<https://doi.org/10.48081/LFSL3897>***А. А. Коньрова¹, Т. С. Сламбекова², Б. Г. Сарсенбаева³**^{1,2}Д. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

³Павлодар педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

**ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА
КОГНИТИВТІ КОМПОНЕНТТІҢ КРИТЕРИЙЛІК
КӨРСЕТКІШТЕРІ**

Мақала әлеуметтік жауапкершілікті кәсіби тұлғалық сапа ретінде қалыптастыруда когнитивті компоненттің критерийлік көрсеткіштерін анықтауға арналған. Когнитивті компонент әлеуметтік жауапкершілік құрылымындағы маңызды және негізгі компонент. Өйткені қандайда бір кәсіби сапаны қалыптастыру үшін, ол туралы білім алушының тұтас түсінігі, қабылдауы, саналы қатынасы болуы шарт. Өздігінен әлеуметтік жауапкершілік күрделі құрылымды категория болғандықтан авторлар бұл салада бұдан бұрынғы зерттеулерге сүйене отырып, когнитивті компоненттің әлеуметтік хабардарлық және мағыналық критерилерін талдауды зерттеу жұмысының міндеті ретінде қарастырады. Бұл міндетті орындау үшін білім алушыларда әлеуметтік жауапкершіліктің мазмұны туралы білімнің жалпы жағдайы жөнінде ақпарат жинақтауға мүмкіндік беретін әлеуметтік сауалнама және әлеуметтік жауапкершіліктің жеке маңызын сезінудің, түсінудің деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін «жауапкершіліктің» көпөлшемдік функционалдық диагностика әдістемесінің бесінші және алтыншы шкалаларының нәтижелері алынды. Зерттеу жұмысының нәтижесі білім алушыларда әлеуметтік жауапкершілікті тұтас, түбегейлі қабылдауға қарағанда біржақты түсініктің басымдылығын көрсетті. Бұндай көрініс әсіресе, бірінші курс студенттерінде айқын көрінеді.

Қандай да бір саналы іс-әрекетті жүзеге асыруда болашақ педагогтің тек қана қоғамдық біліммен шектелуі жеткілікті емес. Сондықтан, әлеуметтік жауапкершілікті қалыптастыруда когнитивті компоненттің жан-жақты зерделенуі, бұл процестің тиімді жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді.

Кілтімі сөздер: кәсіби тұлғалық сапа, әлеуметтік жауапкершілік, когнитивті компонент, хабардарлық, мағыналық критерилер, түсіну, қабылдау.

Кіріспе

Әлеуметтік жауапкершілік жеке тұлға мен қоғам арасындағы қатынастардың барлық түрлерінде көрініс таба отырып, жеке тұлғаның жеке дамуында, әлеуметтенуінде, кәсіби қалыптасуында шешуші роль атқарады. Сонымен қатар, әлеуметтік жауапкершілік тұлғаның белсенділігі, өмірлік позициясы, іс-әрекет нәтижесі бола отырып, ол өз кезегінде қоғамдық санаға, қоғамның даму заңдылықтарына өз ықпалын тигізеді. Бұл ретте, тұлғаның түрлі әлеуметтік процестердегі рөлі, даму өрісі сияқты әлеуметтік құбылыстардың психологиялық заңдылықтары жөніндегі заманауи зерттеулер Д. Майерс, Ж. Туенж еңбектерінде қарастырылған. Бұнда тұлғаның жауапкершілікпен тікелей байланысты «жеке тиімділігі» оның жеке табыстылығын қамтамасыз етумен қатар, қоғамның дамуына қосатын үлесіне екпін жасалады [1].

Педагогикалық мамандық студенттері – болашақ мұғалімдер және олардың өскелең ұрпаққа ықпал ету мүмкіндіктері орасан. ҚР Заңында педагогтың статусы, олардың құқықтары мен міндеттері, ортақ жауапкершіліктері белгіленген [2]. Өз кезегінде бұл бағыттағы кешенді шаралар Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы [3] негізінде мемлекет тарапынан жүзеге асырылуда. Біздің пікірімізше, бұл статуска сәйкес болу оларда жаңа кәсіби-тұлғалық, мета-сапалардың болуын, соның ішінде әлеуметтік жауапкершіліктің сапалық жағынан жоғары болуын белгілейді. Егер осы уақытқа дейін болашақ педагогтің кәсіби тұлғалық күзіндіретіндіктерінде неғұрлым басымдылықта болған «күрт, қатты» (hard skills) дағдылардан «жұмсақ» (soft skills) дағдыларға біртіндеп ауысу уақыт талабы болып отыр.

Өздігінен әлеуметтік жауапкершілік күрделі құрылымды құбылыс және оның іс-әрекет субъектісінің болуы мүмкін емес. Көптеген еңбектерде әлеуметтік жауапкершілік парыз, міндеттілік, еркіндік, әлеуметтік интеллект сияқты басқа да философиялық, педагогикалық категориялармен бірге қарастырылатындықтан, әлеуметтік жауапты әрекет-қылықты қамтамасыз ететін кәсіби-тұлғалық сапа ретінде оның қалыптасу критерилері мен

деңгейін белгілейтін құрылымдық аппаратты белгілеу біздің зерттеу жұмысымыздың маңызды міндеттерінің бірі болып отыр.

Ресейлік зерттеуші Донева О. В. әлеуметтік жауапкершілікті жеке тұлғаның тұрақты адамгершілік-құндылықтық сапасы ретінде қарастыра отырып оның келесі компоненттерін көрсетеді [4]:

- когнитивті-ақпараттық;
- мотивациялы-құндылықтық;
- нәтижелі іс-әрекеттік;
- рефлексивті-болжаушы.

Теориялық талдау барысында әлеуметтік жауапкершіліктің құрылымын жіктеуде бірқатар авторлардың (Л. И. Дементий, А. Ф. Гулевская, В. П. Максимов, Л. А. Барановская, О. Р. Кривошеева, О. М. Чусовитина, Е. В. Герман) тұжырымдамаларын зерделей отырып, біз әлеуметтік жауапкершіліктің құрылымы өзара тығыз байланыста жүзеге асатын когнитивті-мағыналық, мотивациялық-құндылықтық және іс-әрекеттік-бағыттылық компоненттерді негізге аламыз. Ал олардың студент жастарда қалыптасуын белгілейтін критерилерді белгілеу үшін олардың әрқайсысын жеке қарастыру аса маңызды деп есептейміз.

Донева О. В. бойынша жастарда әлеуметтік жауапкершіліктің когнитивті ақпараттық компонентінің қалыптасу критеріі әлеуметтік хабардарлық болып табылады [4]. Бұл критерий әрекет-қылық пен нормалардың әлеуметтік мақұлданған базалық стратегиялары туралы білімді; негізгі әлеуметтік құндылықтар мен осы нормалардың әлеуметтік, жеке өзіндік маңызын сезінуді қамтиды.

Адамның қоғаммен тікелей өзара әрекеттесуі және әлеуметтік әрекет-қылықты орындау кезінде өзі басшылыққа алатын әрекет-қылықтың мәнін, мазмұнын, тәсілдері мен құралдары туралы білімнің болуы және оны саналы меңгеруі шешуші роль атқарады. Философияда таным дегеніміз «заттың табиғатын түсіну және ол туралы кейінгі пайымдаулардың қалыптасуын қамтитын білім алу» деп түсіндіріледі [5]. В. Д. Шадриков іс-әрекеттің мультиплициарлы құрылымын жіктей отырып, оның барлығының таным процестерінің негізінде жүзеге асатынын айтады. Оның пікірінше «кез келген әрекетті жүзеге асыру үшін, сол нәрсені қабылдау, елестету, есте сақтау, түйсіктен өткізу қажет» [6, 109 б.]. Жауапкершілікті толыққанды түсінуді психотерапияның экзистенциалды құбылыстық тәсіл өкілдері адамның тұлғалық тұтастықты сезінуінің, өзін-өзі жүзеге асырудың бірден бір шарты деп түсіндіреді [7].

Жалпы мұғалімнің кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке дайындығының когнитивті компоненті екі аспектіде: жалпы интеллектуалды қабілеттері мен

нақты пән саласында қарастырылады. Бұл тарапта П. Я. Гальперин, Н. Ф. Талызинаның «іс әрекеттің бағдарлаушы және тірек болатын негізі әрекет бейнесі мен орта бейнесі ортақ құрылымдық элементке кіріге отырып әрекетті басқару қызметін атқарады [8, 7 б.]», – деген пікірлерін басшылыққа аламыз.

Әдістер мен материалдар

Әлеуметтік жауапкершіліктің бірінші компонент критеріінің бірі - әлеуметтік хабардарлық. Осыған орай әлеуметтік құндылықтар, олардың мазмұны туралы білімнің жалпы жағдайы жөнінде ақпарат жинақтау мақсатында бірқатар сұрақтардан тұратын әлеуметтік сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға педагогикалық мамандық білім алушылары қамтылды. Сонымен қатар, білім алушылардың әлеуметтік жауапкершілік туралы біліммен бірге оның әлеуметтік және жеке маңызын сезінудің, түсінудің деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін «жауапкершіліктің» (жалпы саны 22 шкаладан тұратын) көпөлшемдік функционалдық диагностикасының (ОТВ - 110), бесінші және алтыншы шкалаларының нәтижелері қолданылды. Аталған әдіс алғаш А. И. Крупновпен ұсынылып [9] (Москва қ., РХДУ) оның валидтілігі мен сенімділігі субъективті бақылау деңгейі (Е. Ф. Бажин, Е. А. Голынкина, А. М. Эткинд) мен Р.Кетелл сауалнамасының G факторымен салыстыру арқылы тексерілген [10, 41 б.].

Материалды өңдеу және интерпретациялау үшін мәліметтерді статистикалық өңдеудің, атап айтқанда Стьюденттің t-критеріін қолдану арқылы топтық талдау әдісі қолданылды. Өңдеу, интерпретациялау SPSS бағдарламасымен жүзеге асырылды. Зерттеудің бұл кезеңіне де педагогикалық мамандық білім алушылары (1 курс бойынша 34 адам, 3 курс бойынша 29 адам) қамтылды. 1 курс бойынша орта жас мөлшері – 17–18 жас, 2 курс бойынша орта жас мөлшері – 19–20 жас.

Нәтижелер мен талқылаулар

Әлеуметтік сауалнаманың нәтижесі әлеуметтік жауапкершілік ұғымын білім алушыларда міндеттілік, орындаушылық призмасынан түсіну басымдылығын көрсетеді. Сауалнамада берілген ашық сұрақтардың бірқатарына берілген жауаптарды 1-кестеден көруге болады.

Кесте 1 – Әлеуметтік сауалнама сұрақтарына берілген жауаптардың таратылуы (респонденттер санының % қатынасы)

Әлеуметтік сауалнама сұрақтары	1 курс	3 курс
Әлеуметтік жауапкершілік мағынасы жағынан қайсысына жақын		
міндеттілікке	35	47
еркіндікке	6	14
парызға	10,5	5
адамгершілік, ар ожданға	47,3	34
Кімнің алдындағы жауапкершілік маңызды деп есептейсіз?		
жоғары әлеуметтік инстанциялар алдындағы	0	4
халықтың алдындағы	47,3	47
отбасы алдындағы	42,1	41,3
алдыңғы ұрпақ алдындағы	10,5	7,5
Мұғалім жауапкершілігінің байланыстылығы		
құқықтық нормалар мен заңдарды сақтаумен	36,8	38,7
ар ождан бостандығымен	31,5	33
этикалық нормалардың көрнісімен	31,5	28,3
Сіз қазіргі уақытта өз әрекетіңізге толықтай жауап беруге дайынсыз ба?		
толықтай дайынмын	73,68	53,6
құманым бар	26,3	42,3
өлі дайын емеспін	0	2
Тұлғаның әлеуметтік жауапкершілігіне ықпал ететін негізгі факторлар		
ішкі бағыттылық, құндылықтар, принциптер	78,4	54,3
әлеуметтік талаптар, ережелер	0	13
мәдениет, бағытты тәрбие	16,3	27,5
тәуелсіздік	5,2	6

Респонденттердің басым көпшілігі әлеуметтік жауапкершілікті міндеттілік тұрғысынан қарайтындығын олардың берген жауаптарынан көре аламыз. Бірінші курс студенттерінің өз әрекетіне толықтай жауап беру әзірлігі өте жоғары (73,68 %) болғанымен, әлеуметтік жауапкершілікке ықпал ету факторы ретінде тәуелсіздіктің көрсеткіші (5,2 %) өте төмен. Ал әлеуметтік талаптар мен ережелерді мүлде ескермеулері, әрине, бұл тарапта сұрақ туғызады. Әлеуметтік жауапкершілікті еркіндікпен, өз таңдауымен байланыстыру үшінші курс студенттерінде біршама көтерілгенін байқаймыз. Сонымен қатар, респонденттердің әлеуметтік жауапкершілікке ықпал ететін факторларға қатысты берген жауаптарына аса назар аударуға болады. Бұнда ішкі бағыттылық, құндылықтар мен әлеуметтік талаптар, ережелер екі топта да басымдылық көрсетсе, ал өзбетінділік, тәуелсіздік екі топта да төмен көрсеткішті көрсетеді. Ықпал етуші фактор ретінде мәдениет

пен бағытты тәрбиенің басымдылығы үшінші курс студенттерінде 1,6 есе алшақтықпен байқалады.

Бірінші және үшінші курс білім алушыларының арасындағы әлеуметтік жауапкершіліктің когнитивті компоненті бойынша айнымалылардың орташа көрсеткіштерін статистикалық бағалау кестесінен көруге болады.

Кесте 2 – Студенттің t-критеріі бойынша 1курс (n=34) және 3 курс (n=29) студенттерінде когнитивті компонент айнымалылардың орташа көрсеткіштері

Когнитивті компонент айнымалылары	Ортақ көрсеткіштер		t-критерий	Ықтималдылық
	1 курс	3 курс		
хабардарлық	28,95	26,58	2,61	1,993
мағыналылық (түсіну)	19,8	22,7	-2,64	1,993

Әдістеме бойынша 25 тен 35 дейін (жоғары мәнді) қарастырылып отырған сипаттаманың аса айқын көрінуін білдіреді; 16 тен 24 дейін (орта мәнді) – нейтралдылық, параметрдің жағдаятқа байланысты көрінуі; 5 тен 16 дейін (төмен мәнді) – сипаттаманың айқын еместігі, мәнінің қарама-қарсылығын білдіреді.

Бірінші курс студенттерінің әлеуметтік жауапкершілік туралы хабардарлығы бұл параметрдің жоғары деңгейін көрсетеді. Атап айтқанда, бұл әлеуметтік жауапкершіліктің мағынасын қабылдаудың бір ғана қырымен шектелуімен сипатталады. Оларда әлеуметтік жауапкершілікті тәртіп, міндеттілік, орындаушылық, тіпті жауапқа тарту ретінде қабылдау байқалады. Үшінші курс студенттеріне қарағанда бұл айнымалылық бойынша (t=2,61) өзгеріс бар.

Бұл әдістемеді хабардарлық (жоғары көрсеткіште) мағыналық критерііне қарама-қарсы сипатымен ерекшеленеді. Хабардарлық дегеніміз жауапкершілікті үстірт немесе бір ғана қыры арқылы қабылдаумен шектелу. Бұнда жауапкершілік мағыналық жағынан орындаушылықпен алмастырылған болуы мүмкін. Ал мағыналылық критеріі керісінше, әлеуметтік жауапкершілікті түбегейлі қабылдау, оның сапаларын философиялық тұрғыдан тұтас және терең түсіну дегенді білдіреді.

Әлеуметтік жауапкершіліктің мағыналық көрсеткіші екі топта да орта деңгейді көрсетеді. Екі топтың да көрсеткіштері бұл параметрдің ситуативтілігімен, нейтралдығымен сипатталады. Демек, нақты ситуацияларда, қарым-қатынаста олар қоғамда қабылданған құндылықтар мен нормаларды, сыртқы талаптарды басшылыққа алумен шектеледі. Ал айырмашылық (t=-2,64) сипатталады. Бұл үшінші курс студенттерінде

әлеуметтік жауапкершілікті тұтас қабылдауға, оны жеке қажеттілік ретінде, парыз тұрғысынан қарауға талпыныстар бар екенін көрсетеді.

Қорытынды

Когнитивті компоненттің негіздері студенттік жас кезеңінде қарқынды қалыптасатын ғылыми дүниетаным. Бұл бағыттағы зерттеу жұмысының нәтижесі жастарда әлеуметтік жауапкершілік туралы білімнің жүйелі емес екендігін айқындады. Олар өздерінің әлеуметтік маңызды әрекеттерін жоспарлауда, жүзеге асыруда қоғамда жинақталған жалпы білімді басшылыққа алумен шектеледі. Әрине, қоғамдық білімді біз жоққа шығарудан аулақпыз, бірақ оны тұлғаның өз ой елегінен өткізіп, саналы түрде шешім қабылдауы оның әлеуметтік саналылығы мен жеке жауапкершілігін арттыра түсер еді.

Отандық ғалым Ерментаева А. Р. студенттің когнитивті даму ерекшелігін «...кез келген сигналға барынша латентті шамада реакцияның болуы, талдағыштардың абсолютті және айырма сезгіштігінің оптимумы; күрделі психомоторлық дағдыларды ерекше икемділікпен меңгеру студенттерге тән құбылыс» деп сипаттайды [10, 303 б.]. Ендеше, әлеуметтік жауапкершілікті қалыптастыруда когнитивті компоненттің түбегейлі қарастырылуы, бұдан кейінгі педагогикалық ықпал ету іс-әрекетінің нәтижесін қамтамасыз етеді. Алынған нәтижелерді ескере отырып, оларда әлеуметтік жауапкершілікті қалыптастырудың келесі стратегиясын жасауға мүмкіндік бар: орындаушылықтан – тәуелсіздікке, еркіндікке, одан – әлеуметтік жауапкершілікке бағыттау.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Майерс, Д., Туенж Ж.** Әлеуметтік психология. 12-басылым. – Алматы : Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 648 б.

2 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана : Ақорда, 2007 жыл, 27 шілде, № 319-III (2015.21.07. берілген өзгерістермен, толықтырулармен).

3 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы [Электронды ресурс]. – www.gov.kz.

4 **Донева, О. В.** Критерии сформированности социальной ответственности студентов вуза // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 3-3. – С. 580–584. [Электронды ресурс]. – URL: <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=33719> (Өтініш берген күні 18.02.2022).

5 **Философский словарь** / Под ред. И. Т. Фролова. – 7-изд., перераб. и доп. – М. : Республика, – 2001. – 719 с.

6 **Шадриков, В. Д.** Психология деятельности человека. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», – 2013 – 464 с.

7 **Андреева, О. В.** Ответственность как необходимое условие самореализации человека. // Социальная, профессиональная и персональная ответственность личности в современном обществе : Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Омск, 8–10 октября 2020. – С. 136–139.

8 **Талызина, Н. Ф.** Педагогическая психология : Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М. : Издательский центр. «Академия», 1998. – 288 с.

9 **Крупнов, А. И.** Системная диагностика и коррекция общительности: [монография] / А. И. Крупнов. – М. : Российский ун-т дружбы народов, 2007. – 131 с.

10 **Прядин, В. П.** Психодиагностика личности : Избранные психологические тесты: практикум / В. П. Прядин. – Сургут : Сургутский гос. пед. ун-т, 2014. – 245 с.

11 **Ерментаева, А. Р.** Жоғары мектеп психологиясы : Оқулық – Алматы : ЖШС РПБК «Дәуір», 2012. – 492 б.

REFERENCES

1 **Myers, D., Twenge J.** Äleumettik psihologia [Social Psychology]. 12- basylym. – Almaty : ðlttyq audarma bürosy, 2018. – 648 p.

2 Qazaqstan Respublikasynyñ «Bılım turaly» Zañy [The Law of Education of the Republic of Kazakhstan]. – Astana : Aqorda, 2007 jyl, 27 şilde, № 319-III (2015.21.07. berilgen özgeristermen, tolyqtyrularmen)

3 Qazaqstan Respublikasynda bılım berudı jäne ğylymdy damytudyñ 2020–2025 jyldarğa arnalğan Memlekettik baĝdarlamasy [State program for the development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2020–2025] [Electronic resource]. – www.gov.kz.

4 **Doneva, O. V.** Kriterii sformirovannosti social'noj otvetstvennosti studentov vuza [Criteria for the formation of social responsibility of university students] // Fundamental'nye issledovaniya. – 2014. – № 3–3. – P. 580–584; [Electronic resource]. – URL: <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=33719> (Access date 18.02.2022).

5 **Filosofskij slovar'** [Philosophical Dictionary]/Pod red. I. T. Frolova. – 7-izd., pererab. i dop. – Moscow : Respublika, 2001. – 719 p.

6 **Shadrikov, V. D.** Psihologija dejatel'nosti cheloveka [Psychology of Human Activity]. – Moscow : Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2013. – 464 p.

7 **Andreeva, O. V.** Otvetstvennost' kak neobhodimoe uslovie samorealizacii cheloveka [Responsibility as a necessary condition for a person's self-realization]. // Social'naja, professional'naja i personal'naja otvetstvennost' lichnosti v sovremennom obshhestve [Elektronnyj resurs]: materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii s mezhdunarodnym uchastiem. – Omsk, 8–10 oktjabrja 2020. – P. 136–139.

8 **Talyzina, N. F.** Pedagogicheskaja psihologija [Pedagogical Psychology]: Ucheb. posobie dlja stud. sred. ped. ucheb. zavedenij. – Moscow : Izdatel'skij centr. «Akademija», 1998. – 288 p.

9 **Krupnov, A. I.** Sistemnaja diagnostika i korrekcija obshhitel'nosti [System diagnostics and correction of sociability] : [monografija] / A. I. Krupnov. – Moscow: Rossijskij un-t družby narodov, 2007. – 131 p.

10 **Pryadein, V. P.** Psixodiagnostika lichnosti: Izbranny'e psixologicheskie testy : Praktikum [Psychodiagnostics of Personality : Selected Psychological Tests : Workshop]. / V. P. Pryadein. – Surgut : Surgutskij gos. ped. un-t. – 2014. – 245 p.

11 **Ermentaeva, A. R.** Joğary mektep psihologiasy : Oqulyq [Psychology of Higher Education : Textbook]. – Almaty : JSS RPBK «Däuir», 2012. – 492 p.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*А. А. Копырова¹, Т. С. Сламбекова², Б. Г. Сарсенбаева³

^{1,2}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

³Павлодарский педагогический университет, Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

КРИТЕРИАЛЬНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ КОГНИТИВНОГО КОМПОНЕНТА В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Статья посвящена проблеме определения критериальных показателей когнитивного компонента социальной ответственности как профессионально-личностного качества педагога. Когнитивный компонент в структуре социальной ответственности представлен как основной и значимый компонент. Условием успешного формирования профессионально-личностного качества выступает его целостное

представление, восприятие, качественное понимание обучающимися. Поскольку социальная ответственность сама по себе является сложной структурной категорией, авторы, опираясь на проведенные ранее исследования в этой области, рассматривают в качестве необходимой задачи анализ таких критериев когнитивного компонента социальной ответственности, как социальная осведомленность и осмысленность. В целях реализации данной задачи были взяты результаты опросной анкеты, направленной на получение общих сведений о понимании обучающимися понятия и значения социальной ответственности, а также данные по пятой и шестой шкалам методики многосторонней функциональной диагностики. Исследование показало, что у обучающихся преобладает одностороннее понимание социальной ответственности. Данная ситуация отчетливо прослеживается в данных, полученных в результате исследования студентов первого курса.

Для успешной реализации какой-либо значимой деятельности будущим педагогам не следует ограничиваться только общественными (социальными) знаниями. Поэтому комплексное изучение когнитивного компонента в формировании социальной ответственности обеспечивает эффективную реализацию данного процесса.

Ключевые слова: профессионально-личностное качество, социальная ответственность, когнитивный компонент, осведомленность, критерии осмысленности, понимание, восприятие.

*А. А. Konyrova¹, Т. S. Slambekova², B. G. Sarsenbayeva³

^{1,2}L. N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

³Pavlodar Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 13.06.22.

CRITERIAL INDICATORS OF THE COGNITIVE COMPONENT IN THE FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY

The article is devoted to the problem of determining the criterion indicators of the cognitive component of social responsibility as a professional and personal quality of a teacher. The cognitive component in the structure of social responsibility is presented as the main and significant component. The condition for the successful formation of professional and

personal quality is its holistic representation, perception, and qualitative understanding by students.

Since social responsibility itself is a complex structural category, the authors, relying on previous studies in this area, consider the analysis of such criteria of the cognitive component of social responsibility as social awareness and meaningfulness as a necessary task. In order to implement this task, the results of a questionnaire were taken, aimed at obtaining general information about the students' understanding of the concept and meaning of social responsibility, as well as data on the fifth and sixth scales of the multilateral functional diagnostics methodology. The study showed that students have a one-sided understanding of social responsibility. This situation is clearly seen in the data obtained as a result of the study of first-year students.

For the successful implementation of any significant activity, future teachers should not be limited only to public (social) knowledge. Therefore, a comprehensive study of the cognitive component in the formation of social responsibility ensures the effective implementation of this process.

Keywords: professional and personal quality, social responsibility, cognitive component, awareness, criteria of meaningfulness, understanding, perception.

МРНТИ 77.03.13

<https://doi.org/10.48081/PWHR7471>

***О. Н. Назаркина¹, Н. А. Соловьева², И. И. Лиховец³,
Д. С. Ташкеев⁴, Р. Ж. Ерофеева⁵**

^{1,2}Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

^{3,4}Казахстанский филиал Московского государственного университета
имени М. В. Ломоносова,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

⁵Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

АНАЛИЗ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Научная статья посвящена исследованию физической подготовленности современной молодежи. Объектом исследования стали студенты первого курса, юноши Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева и Казахстанского филиала МГУ имени М. В. Ломоносова. Повышение уровня физической подготовленности молодежи – одна из основных задач физического воспитания в вузе.

В статье представлен анализ научных статей казахстанских авторов по проблеме физической подготовленности студентов различных вузов Республики Казахстан. Опубликованы результаты исследования определения уровня физической подготовленности юношей допризывного возраста. Данный вопрос актуален, т.к. оценивая и анализируя полученные результаты, у преподавателя есть возможность скорректировать физическую нагрузку на занятиях, с учетом индивидуального подхода и особенностей развития организма. В статье также даны практические рекомендации по повышению физической подготовленности как на занятиях физической культуры в вузе, так и в самостоятельной подготовке. Выбранные авторами контрольные тесты, позволяют оценить в большей степени силовые способности студентов первокурсников. Полученные результаты сравнивались с нормативными значениями

тестов Первого Президента Республики Казахстан, которые являются исходными нормативами для определения физической подготовленности населения Республики Казахстан.

Ключевые слова: физическая подготовленность, физическая подготовка, контрольные тесты, физическая культура, физические качества, силовые способности.

Введение

Проблема физического здоровья детей и молодежи в Республике Казахстан давно привлекает внимание медиков, педагогов, общественников, парламентариев и руководство страны. Несмотря на существующие нормативы к физической подготовленности для молодежи, определенных в тестах Первого Президента Республики Казахстан от 2014 года, физические качества юношей оставляют желать лучшего [1].

Высокий уровень физической подготовленности юношей очень важен для безопасности страны, так как молодые ребята казахстанцы, которые становятся солдатами при призыве на воинскую службу, являются одним из основных звеньев в системе обороны вооруженных сил Республики Казахстан. Это показали и последние январские события 2022 года, где на защиту суверенитета и целостности страны встали молодые курсанты, рядовые, полицейские, чья прямая обязанность охрана безопасности граждан страны.

Целенаправленная физическая подготовка юношей осуществляется в учреждениях среднего образования (школах, лицеях, гимназиях) на уроках физической культуры, а далее на практических занятиях в колледжах и вузах страны, согласно типовым учебным программам на 1–2 курсах в объеме 4-х часов в неделю.

Практические занятия в учреждениях высшего образования по дисциплине «Физическая культура» направлены в первую очередь, на повышение уровня физической подготовленности и развитие физических качеств; и далее на – освоение техники видов спорта, подготовку студентов к участию в массовых спортивных соревнованиях, освоение и совершенствование навыков профессионально-прикладной подготовки в соответствии с требованиями специальности [2].

Исследований о физической подготовленности студентов казахстанских вузов в сети интернет найдено крайне мало. Интерес к вопросу о состоянии физической подготовленности студентов первого курса ЕНУ имени Л. Гумилева и КФ МГУ имени М. В. Ломоносова послужил основанием для данного исследования. Сведения об уровне физической подготовленности студентов юношей 1-го курса позволят выявить недостатки и преимущества

применяемых методик, более направленно подходить к планированию образовательного процесса, выбору оптимальных средств и методов совершенствования процесса физической подготовки.

Цель исследования: проанализировать физическую подготовленность юношей первокурсников основного отделения нескольких факультетов ЕНУ и КФ МГУ.

Для достижения цели исследования решались следующие задачи:

1 Провести тестирование физической подготовленности юношей студентов 1 курса, согласно тестам, определенным рабочей учебной программой кафедры по дисциплине «Физическая культура» во втором семестре.

2 Определить уровень физической подготовленности студентов первого курса юношей.

3 Сделать сравнительный анализ показателей физической подготовленности студентов с нормативными значениями тестов Первого Президента, согласно возрастным ступеням.

Материалы и методы

В данной статье использовались традиционные методы исследования в физической культуре и спорте:

- изучение и анализ научно-методической литературы;
- педагогическое тестирование;
- методы математической статистики.

О значении физической подготовки студентов свидетельствуют, как работы зарубежных авторов (Ильинич В. И., 2010; Зайцева И. П., 2013; Дудкин В. В., 2014 и др.), так и публикации отечественных специалистов (Айзаков А. Д., 2010; Кульназаров А. А., 2014; Бишаева А. А., 2017). Физическая подготовка студентов является фундаментом для крепкого физического здоровья. Она способствует повышению функциональных возможностей, общей работоспособности организма, совершенствованию физических качеств [3].

Наше исследование проводилось на базе НАО «Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева» в конце декабря 2021 года в рамках проведения практических занятий по дисциплине «Физическая культура».

В исследовании приняли участие 85 студентов 1 курса трех факультетов: социальных наук, естественных наук и юридического факультета в возрасте 18 лет, отнесенных на основании медицинского осмотра и устного опроса к основному отделению.

Для исследования физической подготовленности юношей нами были использованы следующие тесты: подтягивание из виса на перекладине, прыжок в длину с места и приседания на месте за 30 сек. Необходимо отметить, что контрольные испытания направлены на выявление в большей мере развитости силовых качеств. Подтягивание и прыжок в длину с места выполняли согласно общепринятой методике. При выполнении приседаний за 30 сек. на месте испытуемый вставал в стойку ноги врозь, и по сигналу начинал выполнять задание. При приседе – руки вперед, в исходном положении – руки вниз. Подсчитывали количество правильно выполненных приседаний за минуту.

Полученные в ходе педагогического тестирования данные, подвергались математической обработке, рассчитывали $\bar{X}$ – средняя арифметическая величина показателя в группе, m – стандартная ошибка средней арифметической величины, N – общее число данных выборки [4].

Для оценки физической подготовленности мы опирались на разработанные нами формы контроля – рубежного (P2) и итогового для юношей, который представлены таблице 1, 2. Тест P2 оценивался из 100 баллов, итоговый контроль также оценивался из 100 баллов – сумма двух тестов/2. Оценка 100 баллов – это максимальная оценка в балльно-рейтинговой системе кредитной технологии обучения.

Таблица 1 – Оценка теста на силовую выносливость

	Выполнение требований промежуточного контроля 100 % (100 баллов)		
	юноши	%	девушки
Тест на силовую выносливость: количество приседаний за 30 сек	30	100	23
	28	95	21
	26	90	19
	24	85	17
	22	80	15
	20	75	13
	18	70	11
	16	65	9
	14	60	7
	12	55	5
	10	50	3

Таблица 2 – Оценка тестов физической подготовленности юношей 1 курса

Тест на определение силовых качеств – подтягивание на высокой перекладине. Максимальный балл – 100. Техника выполнения: выполняется из исходного положения – вис хватом сверху, не касаясь ногами пола (земли). Упражнение считается выполненным при пересечении подбородком грифа перекладин и возвращении в исходное положение. При выполнении упражнения перехват рук запрещается.	Количество раз	%-ное содержание
	13	100
	12	95
	11	90
	10	85
	9	80
	8	75
	7	70
	6	65
	5	60
	4	55
	3	50
Тест на скоростно-силовые качества – прыжок в длину с места. Максимальный балл – 100 баллов. Техника выполнения: проводится на любой ровной поверхности в открытых и закрытых помещениях, имеющих разметку.	Единица изм. (см)	%-ное содержание
	230	100
	225	95
	220	90
	215	85
	210	80
	205	75
	200	70
	195	65
	190	60
	185	55
	180	50

Для оценки физической подготовленности студентов, нами была разработана структура оценочной шкалы, позволяющая определить уровень физической подготовленности каждого студента, которая идентична балльно-рейтинговой системы в вузе [5]. Интерпретация оценивания приведена в таблице 3.

Таблица 3 – Структура оценки уровня физической подготовленности (юноши)

Возраст 18–23	Уровень физической подготовленности					Оценка уровня
	Высокий	Выше среднего	Средний	Ниже среднего	Низкий	
	95–100	90–94	80–89	70–79	50–69	качественная балльная

Исходя из разработанной оценки в формах контроля юношей 1 курса, мы определили оценку уровней физической подготовленности в каждом отдельном тесте (таблица 4).

Таблица 4 – Оценка уровня физической подготовленности студентов первокурсников

Высокий	Выше среднего	Средний	Ниже среднего	Низкий
Количество приседаний за 30 сек				
28–30 раз	26–27 раз	22–25 раз	18–21 раз	10–17 раз
Подтягивания				
12–13 раз	11 раз	9–10 раз	7–8 раз	3–6 раз
Прыжок в длину с места				
225–230 см	220 см	210–219 см	200–209 см	180–199 см

Кроме того, полученные в ходе работы показатели контрольных тестов, сравнивались с результатами нормативов к физической подготовленности Тестов Первого Президента Республики Казахстан для 4-ой ступени, соответствующей возрасту 18–23 лет.

Нормативные значения для подтягивания следующие:

- президентский уровень готовности – 17 раз;
- национальный уровень готовности – 14 раз;
- начальный уровень готовности – 11 раз.

Нормативные значения для прыжка в длину с места таковы:

- президентский уровень готовности – 260 см;
- национальный уровень готовности – 245 см;
- начальный уровень готовности – 220 см.

Тест с приседаниями за 30 сек в тестах Первого Президента Республики Казахстан отсутствует.

Результаты исследования и их обсуждение

Результаты тестирования первокурсников трех факультетов представлены в таблице 5. Оценка уровня физической подготовленности юношей первого курса определялась по трем педагогическим тестам и зафиксирована в таблице 6.

Таблица 5 – Результаты физической подготовленности студентов первого курса Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева (N=85)

Педагогические тесты	Показатели физической подготовленности (Хср $\pm$ σ)
Приседания за 30 сек (кол-во раз)	32 $\pm$ 0,26
Подтягивание (кол-во раз)	9 $\pm$ 0,28
Прыжок в длину с места (см)	213 $\pm$ 1,5

Таблица 6 – Оценка уровня физической подготовленности юношей первого курса (%)

Тест	Уровни физической подготовленности и показатели в %				
	Высокий	Выше среднего	Средний	Ниже среднего	Низкий
Приседания за 30 сек (кол-во раз)	99	1	–	–	–
Подтягивание (кол-во раз)	41	6	22	13	18
Прыжок в длину с места (см)	45	24	12	6	13

Анализируя полученные результаты было выявлено, что 99 % студентов в тесте «Приседания за 30 сек» имеют высокий уровень физической подготовленности и всего 1 % – уровень физической подготовленности «выше среднего». Можно констатировать тот факт, что с данным тестом студенты справляются успешно.

При рассмотрении результатов подтягивания мы выявили, что 41 % имеют высокий уровень физической подготовленности, 6 % – выше среднего, 22 % – средний уровень, остальные студенты (30 %) имеют слабую физическую подготовленность.

Результаты прыжка в длину характеризуются достаточно высокими показателями: 45 % имеют высокий уровень физической подготовленности, 24 % – ниже среднего, 12 % – средний уровень.

Сравнивая полученные показатели с нормативными значениями Тестов Первого Президента Республики Казахстан было выявлено, что национальный уровень готовности в тесте «Подтягивание на перекладине» имеют всего 8 % первокурсников, 39 % имеют начальный уровень готовности, остальные студенты не попадают в данную оценку.

В тесте прыжок в длину с места 69 % обучающихся показывают результат начального уровня готовности и соответственно 31 % имеют показатели ниже этого уровня.

Выводы

Таким образом, диагностика и оценка физической подготовленности студенческой молодежи, поступившей в 2021 году на первый курс в Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева и КФ МГУ имени М. В. Ломоносова у большей части обучающихся находится на уровне от «среднего» до «высокого», согласно разработанной авторами структуре оценки уровня физической подготовленности для юношей. Однако, сравнительный анализ полученных результатов с нормативными значениями Тестов Первого Президента Республики Казахстан свидетельствует, что физическая подготовленность обучающихся желает иметь лучшего.

Отдельные показатели тестов соответствуют только начальному уровню готовности, что говорит о слабой физической подготовленности студентов.

Для достижения более высоких результатов в подтягиваниях рекомендуем включать в практические занятия комплексы упражнений для развития силы мышц рук и плечевого пояса, с использованием гантелей, эспандеров, резиновых жгутов, фитнес-резинок, резиновых лент, тренажерных устройств. Выполнение подобных комплексов упражнений также рекомендуем для внеаудиторной самостоятельной работы студентов с систематичностью 2–3 раза в неделю, и результат непременно улучшится.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Приказ И. о. Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 21 ноября 2014 года № 103. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 22 декабря 2014 года № 9988 «Об утверждении Правил проведения тестов Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы». [Электронный ресурс]. – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009988> [дата обращения 13.04.2022].

2 Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 603 «Об утверждении типовых учебных программ цикла общеобразовательных дисциплин для организаций высшего и (или) послевузовского образования». [Электронный ресурс]. – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017651> (Дата обращения 13.04.2022).

3 Физическая культура студента: учебник [Текст] / Под ред. В. И. Ильинича. – М. : Гардарики, 2000. – 448 с.

4 Капилевич, Л. В. Научные исследования в физической культуре : учебное пособие [Текст] / Л. В. Капилевич. – Томск : Томск, 2012. – 144 с.

5 Куренцов, В. А., Зюрин, Э. А., Видро, Е. М. Исследование динамики физической подготовленности студентов среднего профессионального образования как критерия, определяющего готовность к выполнению нормативных требований ВФСК ГТО [Текст] // Вестник спортивной науки. – 2017. – № 1. – С.46–53.

6 Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана «Повышение благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики», г. Астана, 7 февраля 2008 года. [Электронный ресурс]. – URL : https://adilet.zan.kz/rus/docs/K080002008_ (Дата обращения 13.04.2022).

7 Указ Президента Республики Казахстан от 11 января 2016 года № 168 «Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта

Республики Казахстан до 2025 года». [Электронный ресурс]. – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000168> (Дата обращения 13.04.2022).

8 Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 228-V ЗРК. «О физической культуре и спорте». [Электронный ресурс]. – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228#z315> (Дата обращения 13.04.2022).

9 Адамбеков, К. И., Кульназаров, А. К., Касымбекова, С. И. Формирование основ физической культуры учащейся молодежи: монография [Текст]. – Алматы, 2004. – 128 с.

10 Бишаева, А. А. Физическая культура: учебник для студ. учреждений сред. проф. образования [Текст] / А. А. Бишаева. – 2-е изд., стер. – М. : Академия, 2017. – 320 с.

REFERENCES

1 Prikaz I.o. ministra kultury i sporta respubliky kazakhstan ot 21 noyabrya 2014 goda №103 zaregistririvan v ministerstve yusticii Respubliki Kazahstan 22 dekabrya 2014 goda № 9988 «Ob utverzhenii pravil provedeniya testov pervogo prezidenta Respubliki Kazahstan – Elbasy». [On approval of the Rules for conducting tests of the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy]. [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009988> (Date of application 13.04.2022).

2 Prikaz Ministraobrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 31 oktyabrya 2018 goda № 603 «Ob utverzhenii tipovykh uchebnyh program cikla obshcheobrazovatelnykh discipline dlya organizacij vysshego ili poslevuzovskogo obrazovaniya». [On approval of standard curricula of the cycle of general education disciplines for organizations of higher and (or) postgraduate education]. [Electronic resource] – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017651> (Date of application 13.04.2022).

3 Fizicheskaya kultura studenta [Physical education of the student] : uchebnik [Text] / pod red. V. I. Ilinicha. – Moscow : Gardariki, 2000. – 448 p.

4 Kapilevich, L. V. Nauchny`e issledovaniya v fizicheskoy kul`ture [Scientific research in physical culture] : uchebnoe posobie [Text] / L. V. Kapilevich. – Tomsk : Tomsk, 2012. – 144 p.

5 Kurenczov, V. A., Zyurin, E. A., Vidro, E. M. Issledovanie dinamiki fizicheskoy podgotovlennosti studentov srednego professional`nogo obrazovaniya kak kriteriya, opredelyayushhego gotovnost` k vy`polneniyu normativny`kh trebovanij VFSK GTO [The study of the dynamics of physical fitness of students of secondary vocational education as a criterion determining readiness to meet the regulatory requirements of tests] [Text] // Bulletin of Sports Science. – 2017. – № 1. – P.46–53.

6 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan narodu Kazakhstana «Povy'shenie blagosostoyaniya grazhdan Kazakhstana – glavnaya czel' gosudarstvennoj politiki» [Improving the welfare of citizens of Kazakhstan is the main goal of state policy], g. Astana, 7 fevralya 2008 goda. [Electronic resource]. – URL : https://adilet.zan.kz/rus/docs/K080002008_ (Date of application 13.04.2022).

7 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 11 yanvarya 2016 goda № 168 «Ob utverzhdenii Konceptcii razvitiya fizicheskoy kul'tury i sporta Respubliki Kazakhstan do 2025 goda» [On approval of the Concept of development of physical culture and sports of the Republic of Kazakhstan until 2025]. [Electronic resource]. – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000168> (Date of application 13.04.2022).

8 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 3 iyulya 2014 goda № 228-V ZRK. «O fizicheskoy kul'ture i sporte» [About physical culture and sports]. [Electronic resource]. – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228#z315> (Date of application 13.04.2022).

9 **Adambekov, K. I., Kul'nazarov, A. K., Kasy'mbekova, S. I.** For mirovanie osnov fizicheskoy kul'tury uchashhejsya molodezhi : monografiya [Formation of the basics of physical culture of students : monograph] [Text]. – Almaty, 2004. – 128 p.

10 **Bishaeva, A. A.** Fizicheskaya kul'tura [Physical Culture] : uchebnik dlya stud. uchrezhdenij sred. prof. obrazovaniya [Text] / A. A. Bishaeva. – 2-e izd., ster. – M. : Akademiya, 2017. – 320 p.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

*О. Н. Назаркина¹, Н. А. Соловьева², И. И. Лиховец³,
Д. С. Ташкев⁴, Р. Ж. Ерофеева⁵

^{1,2}Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

^{3,4}М. В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің
Қазақстандық филиалы,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

⁵Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 13.06.22 баспаға түсті.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАҒЫ СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ДЕНЕ ДАЯРЛЫҒЫН ТАЛДАУ

Ғылыми мақала қазіргі жастардың дене дайындығын зерттеуге арналған. Зерттеу нысаны бірінші курс студенттері, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің және М. В. Ломоносов атындағы ММУ Қазақстандық филиалының студенттері болды. Жастардың дене даярлығы деңгейін арттыру – ЖОО-дағы дене тәрбиесінің негізгі міндеттерінің бірі.

Мақалада Қазақстан Республикасының әртүрлі ЖОО студенттерінің дене дайындығы мәселесі бойынша қазақстандық авторлардың ғылыми мақалаларына талдау ұсынылған. Шақыруға дейінгі жастағы жасөспірімдердің дене шынықтыру деңгейін анықтау бойынша зерттеу нәтижелері жарияланды. Бұл мәселе өзекті болып табылады, өйткені нәтижелерді бағалау және талдау арқылы мұғалім жеке көзқарас пен дененің даму ерекшеліктерін ескере отырып, сабақтардағы физикалық белсенділікті түзетуге мүмкіндік алады. Мақалада сонымен қатар университеттегі дене шынықтыру сабақтарында да, өзін-өзі дайындауда да дене шынықтыруды арттыру бойынша практикалық ұсыныстар берілген. Авторлар таңдаған бақылау тестілері бірінші курс студенттерінің күш қабілеттерін жоғары дәрежеде бағалауға мүмкіндік береді. Алынған нәтижелер Қазақстан Республикасы халқының дене дайындығын анықтау үшін бастапқы нормативтер болып табылатын Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті тестілерінің нормативтік мәндерімен салыстырылды.

Кілтті сөздер: дене шынықтыру, дене шынықтыру, бақылау тестілері, дене шынықтыру, физикалық қасиеттер, күш қабілеттері.

*О. Н. Назаркина¹, Н. А. Соловьева², И. И. Лиховцев³, Д. С. Ташкев⁴,
Р. Ж. Ерофеева⁵

^{1,2}Л. Н. Гумилев Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

^{3,4}Kazakhstan Branch of Lomonosov Moscow State University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

⁵Toraigrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 13.06.22.

ANALYSIS OF THE PHYSICAL FITNESS OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION

The scientific article is devoted to the study of physical fitness of modern youth. The object of the study were first-year students, young men of the L. N. Gumilyov Eurasian National University and the Kazakhstan branch of the Lomonosov Moscow State University. Improving the level of physical fitness of young people is one of the main tasks of physical education at the university.

The article presents an analysis of scientific articles by Kazakhstani authors on the problem of physical fitness of students of various universities of the Republic of Kazakhstan. The results of the study of determining the level of physical fitness of young men of pre-conscription age have been published. This question is relevant, because evaluating and analyzing the results obtained, the teacher has the opportunity to adjust the physical load in the classroom, taking into account the individual approach and the peculiarities of the development of the body. The article also provides practical recommendations for improving physical fitness both in physical education classes at the university and in independent training. The control tests chosen by the authors allow us to assess to a greater extent the strength abilities of first-year students. The obtained results were compared with the normative values of the tests of the First President of the Republic of Kazakhstan, which are the initial standards for determining the physical fitness of the population of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: physical fitness, physical fitness, control tests, physical culture, physical qualities, strength abilities.

МРНТИ 15.41.21

<https://doi.org/10.48081/SKGV9230>

***Н. Э. Пфейфер¹, Е. Н. Дауенов²**

^{1,2}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

ПОТЕНЦИАЛ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

В реализации программы «Рухани жаңғыру» говорится об обновлении целей, задач (содержания) воспитания через учет стратегических индикаторов модернизации общественного сознания: конкурентоспособность, прагматизм, сохранение национальной идентичности, культ знания, эволюционное развитие, открытость сознания. В связи с чем, в данной статье рассматривается потенциал педагогического проектирования в формировании национальной идентичности обучающихся. Для более четкого обозначения феномена проектирования авторы опираются на саму Концепцию проектирования, раскрывают сущность понятия «концепция» опираясь при этом на результаты исследований таких ученых, как Л. И. Гурье, В. П. Беспалько и Ю. Г. Татур, И. В. Кожанов.

Представлена структура образовательной концепции в виде схемы, в основе которой лежат свойства, как стереотипность и универсальность. Концепция формирования национальной идентичности обучающихся средней общеобразовательной школы посредством проектной деятельности представляет совокупность трех блоков: проблемного, базиса и практического.

При разработке концепции формирования национальной идентичности обучающихся средней общеобразовательной школы посредством проектной деятельности использовались: концепция современного образования в условиях модернизации, теория социализации личности, концепция формирования национальной идентичности, концепция поликультурного и этнокультурного образования. Представлены критерии оценивания проектной деятельности. Авторы приходят к выводу, что проектная деятельность предоставляет наилучшие возможности для

обучающихся с целью определения и решения проблем в сфере социальной действительности.

Ключевые слова: национальная идентичность, национальная идентичность обучающихся, проектная технология, Концепция проектирования, проектная деятельность.

Введение

В настоящее время, когда достигнуты серьезные и прогрессивные изменения в области образования: инновационные технологии обучения, цифровизация образовательного пространства, инклюзивное образование, категорично стал вопрос воспитания подрастающего поколения.

В «Концептуальных основах воспитания в условиях реализации программы «Рухани жанғыру» подчеркивается, что основным правилом обновления целей, задач (содержания) воспитания должны стать учет стратегических индикаторов модернизации общественного сознания: конкурентоспособность, прагматизм, сохранение национальной идентичности, культ знания, эволюционное развитие, открытость сознания как качества, достойные человека 21 века [1].

Соответственно, обозначенные направления в Концептуальных основах воспитания, проклассифицированы и детерминируются приоритетными направлениями обновления базового содержания воспитания. Отсюда, смысл и назначение данных направлений заключается в модернизации всех многообразных педагогических систем и организаций образования, всего воспитательного пространства; укреплении нравственно-духовных и общекультурных ценностей, обеспечении комплексного и целостного подхода школы, семьи, государства и общества в воспитании юных казахстанцев [2].

Материалы и методы

В нашей работе мы рассматриваем проблему формирования национальной идентичности обучающихся средней общеобразовательной школы посредством проектной деятельности. Считаем своевременным и актуальным обратиться к феномену проектирования педагогических технологий, для чего необходимо опереться на Концепцию проектирования.

Результаты и обсуждение

Концепция представляет собой форму проектирования, где излагается ведущий замысел, теоретические основы и принципы построения педагогических систем и процессов. Концепция – излагает теорию в конструктивной, прикладной форме: а именно положения и идеи в их прикладном воплощении.

Согласно Большому Энциклопедическому словарю, «концепция» – это способ понимания руководящей идеи в практической деятельности, основанной на определенных принципах. Л. И. Гурье считает, что задача концепции – изложить теорию в конструктивной форме. В концепцию входят:

- теоретические постулаты: цель, принципы, содержание, методы, формы;

- условия реализации цели: материально-техническое, учебно-методическое, психолого-педагогическое сопровождение.

В. П. Беспалько и Ю. Г. Татур считают, что процесс проектирования педагогических технологий и последовательность его моделирования определяется структурой педагогической системы:

- определение цели планируемой педагогической системы с выполнением требований:

- диагностичность: определение, измерение, воспроизведение параметров цели;

- в соответствии с целью определяются принципы: последовательность, доступность, научность и наглядность; содержание образовательного процесса представляет информацию с ориентировкой на свойства, правила, принципы, алгоритмы, методы, особенности усваиваемой обучающимися определенной деятельности [3, с. 187].

Вслед за И. В. Кожановым, структуру образовательной концепции можно представить в виде схемы (рисунок 1), каркаса, где в основе такие свойства, как стереотипность и универсальность.

Приведенная схема, концепция формирования национальной идентичности обучающихся средней общеобразовательной школы посредством проектной деятельности представляет совокупность трех блоков: проблемного (целеполагающего), базиса (основания концепции) и практического (прикладного).

Рисунок 1 – Структура образовательной концепции

Выявление основных условий становления казахстанской идентичности в концептуальных правительственных документах РК и задач повсеместного внедрения ее практических решений, в частности и в образовательные учреждения подчеркивает важность рассмотрения данной проблемы.

В «Концепции укрепления и развития казахстанской идентичности и единства» казахстанская идентичность определена как непрерывный поколенческий процесс.

В задачи Концепции входят:

1) создать общую систему работы государственных органов на всех уровнях и институтах гражданского общества, направленную на укрепление и развитие казахстанской идентичности и единства, основанную на принципах гражданства, казахстанского патриотизма, ценностях общенациональной патриотической идеи «Мәңгілік Ел»;

2) формировать поколение «Мәңгілік Ел», консолидированного стратегическими целями развития страны, принципами которой являются казахстанская идентичность и единство [1].

Базис (основание концепции)

Центральными понятиями концепции определены термины «национальная идентичность обучающихся» и структурные компоненты национальной идентичности обучающихся, сущность и содержание которых

подробно рассмотрено в подразделах 1.1. и 1.2. соответственно. Уточнены их определения:

- национальная идентичность обучающихся как интегративное качество личности, отражает не только осознание личностью школьника своей принадлежности к общности граждан Казахстана; но проявляется и в политической культуре, национальной открытости; принятии национальных интересов, общенациональных ценностей, консолидирующей национальной идеи, гармонизирующей с идеей казахстанского патриотизма в соответствии с требованиями государственной целостности и монолитного единства страны.

- выделенные структурные компоненты национальной идентичности отражают единство национального сознания, национальных чувств, национальных ценностей, национального поведения, основы которых необходимо формировать у учащейся молодежи в средней школе с целью интериоризации образа «Мы – казахстанцы», национальной гордости за принадлежность к Нации единого будущего во внутреннем содержании национальной идентичности обучающихся

- главным направлением укрепления национального самосознания, национального чувства, национальных ценностей, национального поведения казахстанского школьника Государства Казахстан изменение позиций от этнического (Я) и гражданской идентификации (Мы) до общенациональной идеи развития интеллектуальной и конкурентоспособной нации (Казахстанцы). Это путь развития национальной идеи Мәңгілік Ел», пронизывающий все стратегические национальные проекты независимого Казахстана.

В соответствии с представленными определениями при разработке концепции формирования национальной идентичности обучающихся средней общеобразовательной школы посредством проектной деятельности в настоящей работе использовались:

- Концепция современного образования в условиях модернизации (А. М. Новиков, Г. К. Селевко, В. Хутмахер, А. В. Хуторской, О. В. Чуракова и др.);

- теория социализации личности (О. Конта, А. Кетле, Г. Спенсера, К. Маркса, Л. Уорда, Г. Тарда, Ф. Гиддингса, Э. Дюркгейма, М. Вебера, Г. Зиммеля, З. Фрейда и др.);

- концепция формирования национальной идентичности (S. Black, M. Miller, S. Molnar-Main, В. А. Тишков, Е. М. Арутюнова, А. А. Леонтьев и др.);

- концепция поликультурного и этнокультурного образования (D. Ford, J. Banks, B. Suzuki, C. Benett, Г. Н. Волков, Т. Н. Петрова, Т. В. Поштарева, В. Н. Гуров, М.Б. Кожанова, Л. В. Кузнецова, А. Б. Панькин, В. Ю. Очиров и др.).

При разработке концепции и технологии формирования национальной идентичности обучающихся средней общеобразовательной школы, учитывался механизм проектной деятельности, влияющий непосредственно на формирование национальной идентичности обучающихся (подраздел 1.3). Формирование национальной идентичности обучающихся как интегративной характеристики личности в проектной деятельности обеспечивает принятие собственного опыта действий в мире, возможность изучать окружающий мир и самого себя, развивает способности к изобретательству и рационализаторству, позволяет формировать активного субъекта, участника процессов меняющегося общества.

Практический блок

Формирование национальной идентичности обучающихся средней общеобразовательной школы осуществляется в различных формах проектной деятельности с использованием проектной технологии на принципах: гуманизм, коммуникативность, индивидуализация, с применением деятельностного и ценностного подходов, обеспечивающих формирование знаний и умений, компетенций обучающихся, их самореализацию. Обязательные требования проектного обучения – диалогичность, проблемность, контекстность.

Диалогичность имеет функцию особой социокультурной среды, создающей условия освоения нового опыта, переосмысления прежнего опыта значений и, как следствие, информация приобретает личностно значимый характер.

Проблемность сопровождает наличие проблемной ситуации, активизирует мыслительную деятельность, самостоятельность у обучающихся. Возникает противоречие между известным содержанием и необходимостью объяснения новых фактов и явлений. Эта необходимость и порождает оригинальные, нестандартные подходы.

Контекстность обеспечивает проекту естественные условия реализации жизнедеятельности обучающихся [4].

На основе изучения и анализа классификаций проектов (Н. В. Матяш, В. Е. Мельников, В. В. Николина, Е. С. Полат, Л. Н. Серебренников, Е. С. Шишов и др.) можно по значимым признакам выделить виды проектов [5].

Направленность работы
• методические, инновационные, обучающие, развивающие, воспитательные, социальные, нормотворческие, экологические, экономические, технические (информационные)
Временные рамки
• краткосрочные, среднесрочные, долгосрочные
Масштаб
• международные (межгосударственные), национальные, межрегиональные, региональные, местные, общешкольные (проект образовательного учреждения), классные (на уровне класса), групповые (внутри класса), индивидуальные
Место в образовательном пространстве
• предметные и междисциплинарные
Результативность
• учебные (имитационные) - реальные (научные, экономические, технические и т.п.)
Новизна
• уникальные - универсальные

Рисунок 2 – Критерии классификаций проектов

Говоря о составляющих элементах проектной деятельности, мы в своем исследовании придерживаемся мнения Е. М. Белякова, Н. М. Воскресенской, А. Н. Иоффе, что существует огромное количество классификаций проектов, основанных на разных критериях (рисунок 2) [6].

Таким образом, можно классифицировать множество видов проектов и выявлять слабости их оснований или наоборот находить новые возможности для определения разных типов.

Логика развертывания проектной деятельности включает в себя под-блок этапы и содержание проектной деятельности, которая содержит три этапа: исследовательский (подготовительный), технологический и заключительный (обобщающий) этапы, а также под-блок формы, методы и технологии организации проектной деятельности.

Говоря об этапах выполнения проектной деятельности, мы придерживаемся последовательности выполнения проекта Н. В. Матяш [7].

Ниже в таблице 1 приведены действия школьников в проектной деятельности по этапам и пошагово, это дает возможность учителю ориентировать учащихся при организации проектной деятельности на детальное ознакомление с предполагаемыми результатами и необходимым действиями по их достижению.

Таблица 1 – Последовательность выполнения проекта

№ п/п	Наименование подэтапа	Содержание работы
1	2	3
Исследовательский (подготовительный) этап		
1.	Поиск проблемы	Анализ информации, сбор и анализ материала; выбор проблемы; знакомство с банком готовых проектных тем; знакомство с требованиями и критериями оценки
2.	Осознание проблемы	Выбор для них актуальной и интересной проблемы
3.	Выявление конкретной потребности.	Обобщение источников информации (книги, журналы, интернет и т.д.); исследование потребности (мини-маркетинг); выявление интеллектуальных и материальных возможностей разработки проекта
4.	Определение конкретной задачи и ее формулировка	Определение темы и задачи проекта
5.	Выявление традиций, истории, тенденций.	Изучение истории вопроса, подбор литературы, рисунки, чертежи, генерация идеи
6.	Выработка идей вариантов, альтернатив.	Быстрая зарисовка всех возможных вариантов решения проблемы. Все возникшие идеи излагаются на одном листе и сопровождаются комментариями
7.	Анализ и синтез идей. Выбор оптимального варианта.	Выбор наиболее адекватных подходящих решение, на этой основе ученики разрабатывают рабочий эскиз модели с подробным описанием
8.	Выбор материала. Построение опорной схемы обдумывания	Подбор материалов, соответствующих форме и назначению изделия
9.	Контроль качества	Характеристика критериев качества проекта
Технологический этап		
10.	Выполнение технологических операций	Подбор режима обработки; контроль качества обработки, самоконтроль своей деятельности
Заключительный (обобщающий) этап		
11.	Коррекция	Анализ и сравнение полученного результата с предполагаемым, устранение или корректировка недочетов
12.	Оформление	Оформление проекта в соответствие с установленными требованиями
13.	Самооценка	Формулировка выводов; анализ достоинств и недочетов изделия, определение соответствия функциональному назначению и требованиям, оригинальность
15.	Защита проекта	Подготовка докладов и защита перед жюри и одноклассниками, дающими оценку выступающим
Примечание – Составлено по источнику [2,5].		

Опираясь на систему критериев оценивания проектов, Е. А. Кашкаревой [8], можно утверждать, что проектная деятельность способствует взаимодействию школьников. Уровни взаимодействия: информационный (обмен знаниями); практический (групповая работа); эмоциональный (опыт формирования эмоционально-ценностных отношений); этический (усвоение моральных норм поведения).

В графической схеме группы критериев, по которым результаты проектной деятельности обучающихся оцениваются выглядит следующим образом (рисунок 3).

Рисунок 3 – Схема группы критериев оценки проектов школьников

Сравнение представленных критериев оценки проектных работ обучающихся выявляет отличие самих критериев и их количества; наличие ситуации, когда сумма баллов может быть неодинакова; происходит оценка показателей: социальная значимость, форма ее презентации, подготовленность выступающих. Требования к реализации проектного метода определяют и этапы работы.

Данная выборка была создана на основе теоретических положений, представленных в работе российского исследователя Е.А. Кашкаревой [8] (рисунок 4).

Главный критерий *подготовительного этапа* – *актуальность* (обоснованность проекта в настоящее время, которая предполагает разрешение имеющихся по данной тематике противоречий);

- этап *планирования* по критерию *осведомленность* (комплексное использование имеющихся источников по данной тематике и свободное владение материалом);

- *проектная деятельность* – с точки зрения (соотношение изученного и представленного в проекте материала, а также методов работы в данной научной области по исследуемой проблеме, использование конкретных научных терминов и возможность оперирования ими) и выполнение всех этапов проектной деятельности самими учащимися, направляемая действиями координатора проекта без его непосредственного участия;

Рисунок 4 – Система критериев к оценке проектов школьников

- этап полученных результатов по критериям: значимость (признание выполненного авторами проекта для теоретического и (или) практического применения), системность (способность выделять обобщенный способ действия и применять его при решении конкретно-практических задач в рамках выполнения работы), структурированность (степень теоретического осмысления проекта и наличие в нем системообразующих связей, характерных для данной предметной области, а также упорядоченность и целесообразность действий при выполнении и оформлении проекта), интегративность (связь различных источников информации и областей знаний и ее систематизация в единой концепции проектной работы), креативность

(новые оригинальные идеи и пути решения, с помощью которых было внесено нечто новое в контекст современной действительности);

- этап презентации продукта по критериям представления (наглядность результата проектной работы (доклад, презентация, постер, фильм, макет, реферат и др.), которые имеют общую цель, согласованные методы и способы деятельности, достигающие единого результата), коммуникативность (способность четко, стилистически грамотно, тезисно изложить этапы и результаты своей деятельности), апробация (распространение результатов и продуктов проектной деятельности или рождение нового проектного замысла, связанного с результатами предыдущего проекта);

- этап оценки результата по критерию рефлексивности (личностное отношение к проекту: Что было хорошо и почему? Что не удалось и почему? Что хотелось бы осуществить в будущем?) [9, 10].

Выводы

Исходя из проведенного анализа проектной технологии, мы пришли к убеждению, что проектная деятельность предоставляет наилучшие возможности для обучающихся с целью определения и решения проблем в сфере социальной действительности или же в собственной жизнедеятельности, и педагогические возможности проектной деятельности являются эффективным механизмом формирования национальной идентичности обучающихся.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 О принятии Концептуальных основ воспитания в условиях реализации программы «Рухани жаңғыру». Приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан от 15 апреля 2019 года № 145. – С. 2 [Электронный ресурс]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36534445.

2 Родителям малышей пора задуматься: Казахстан занял 70-е место из 73 в рейтинге лучших стран для образования, и последнее – для воспитания детей [Электронный ресурс]. – URL : <http://ranking.kz/ru/a/inforovody/roditelyam-malyshej>.

3 Кожанов, И. В. Формирование гражданской идентичности личности в процессе этнокультурной социализации в системе непрерывного образования: диссертация ... доктора педагогических наук: 13.00.01 / – 2018. – 463 с. // URL : <https://bspu.ru/files/45438>.

4 Алябушева, Г. В. Развитие познавательных интересов младших школьников в проектной деятельности: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01. – М., 2011. – 182 с.

5 **Антонова, Е. И.** Методика формирования проектной деятельности обучающихся при изучении геометрии в профильных классах: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.02. – М., 2007 – 262 с.

6 **Беляков, Е. М., Воскресенская, Н. М., Иоффе, А. Н.** Проектная деятельность в образовании // Проблемы современного образования. – 2011. – № 3. – С. 62–67. [Электронный ресурс]. – URL : http://pmedu.ru/res/2011_3_8.pdf.

7 **Матяш, Н. В.** Технология : 10–11 классы : базовый уровень : методическое пособие / Н. В. Матяш, В. Д. Симоненко, Л. И. Булавинцева. – 2-е изд., перераб. – М. : Вентана-Граф, 2019. – 239 с.

8 **Кашкарева, Е. А.** Технология проектно-исследовательской деятельности школьников: инновация внедрения в предметную область «Филология» : учебно-методическое пособие / Е. А. Кашкарева [и др.]; – Саранск : Мордов. гос. пед. ин-т, 2018. – 177 с.

9 **Яковлева, Н. Ф.** Проектная деятельность в образовательном учреждении [Электронный ресурс]: учеб. пособие. – 2-е изд., стер. – М. : ФЛИНТА, 2014. – 144 с. [Электронный ресурс]. – <http://www.kspu.ru/>

10 **Кадыржанов, Р. К.** Этнокультурный символизм и национальная идентичность Казахстана / Под общ. ред. З. К. Шаукеновой. – Алматы : Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2014. – С.14–15.

REFERENCES

1 О прinyatii Konseptualnyh osnov vospitania v usloviyah realizacii programmy «Rukhani Zhangyru» [On the adoption of the Conceptual foundations of education in the context of the implementation of the program «Rukhani Zhangyru»] Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated April 15, 2019. – No. 145. – P. 2. [Electronic resource]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36534445.

2 Roditeliym malyschei pora zadumatsya: Kazakhstan zanyal 70-e mesto is 73 v reitinge luchshih stran dlya obrazovanya, i poslednee – dlya vospitanya detei [It's time for parents of kids to think about it: Kazakhstan took 70th place out of 73 in the ranking of the best countries for education, and the last - for raising children] [Electronic resource]. – URL : <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/roditelyam-malyshej>.

3 **Kozhanov, I. V.** Formirovanie grazhdanskoj identichnosti lichnosti v processe etnokulturnoi socializacii v sisteme nepreryvnogo obrazovanya: dissertacya ... doktora pedagogicheskikh nauk: 13.00.01 [Formation of the civil

identity of the individual in the process of ethno-cultural socialization in the system of continuing education: dissertation ... Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.01] / – 2018. – 463 p. [Electronic resource]. – URL : <https://bspu.ru/files/45438>.

4 **Aliabusheva, G. B.** Razvitie poznavatelnyh interesov mladshih shkolnikov v proektnoi deyatelnosti : dissertacya ... kandidata pedagogicheskikh nauk: 13.00.01 [Development of cognitive interests of younger schoolchildren in project activities : dissertation ... Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.01] – Moscow, 2011. – 182 p.

5 **Antonova, E. I.** Metodika formirovaniya proektnoi deyatelnosti obuchayushchih pri izuchenii geometrii v profilnykh klassakh : dissertacya ... kandidata pedagogicheskikh nauk : 13.00.02 [Methodology for the formation of students' project activities when studying geometry in specialized classes : dissertation ... Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.02] – Moscow, –2007 – 262 p.

6 **Beliakov, E. M., Voskresenskaia, N. M., Ioffe, A. N.** Proektnaya deyatelnost v obrazovanii [Project activity in education] // Problemy sovremennogo obrazovanya. – 2011. – № 3. – P. 62–67. // URL : http://pmedu.ru/res/2011_3_8.pdf.

7 **Matiacsh, N. V.** Tehnologiya: 10-11 klassy: bazovyi uroven: metodicheskoe posobie [Technology: grades 10-11: basic level: methodical manual] / N. V. Matiacsh, V. D. Simonenko, L. I. Bulavinzevaa. – 2-е изд., перераб. – Moscow : Ventana-Graf, – 2019. – 239 p.

8 **Kacshkareva, E. A.** Technologiya proektno-issledovatel'skoi deyatelnosti shkolnikov: innovaziya vnedreniya v predmetnyuyu oblast «Filologiya» [Technology of design and research activity of schoolchildren: innovation of introduction into the subject area «Philology»] : educational and methodological manual / E. A. Kacshkareva [i dr.]; . – Saransk : Mordov. gos. ped. in-t, 2018. – 177 p.

9 **Yakovleva, N. F.** Proektnaya deyatelnost v obrazovatel'nom uchrezhdenii [Project activity in an educational institution] : textbook. – 2-е изд., стер. – Moscow : FLINTA, – 2014. – 144 p. [Electronic resource]. – <http://www.kspu.ru/>.

10 **Kadirzhanov, R. K.** Etnokulturnyi simvolizm i natsionalnaia identichnost Kazakhstana [Ethno-cultural symbolism and national identity of Kazakhstan] / Pod obsch. red. Z. K. Schaukenovoi. – Almaty : Institut filosofii, politologii i religiovedeniya KN MON RK, – 2014. – P. 4–15.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

*Н. Э. Пфейфер¹, Е. Н. Дауенов²

^{1,2}Торайгыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 13.06.22 баспаға түсті.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОБАЛАУ ӘЛЕУЕТІ

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыруда қоғамдық сананы жаңғыртудың стратегиялық индикаторларын: бәсекеге қабілеттілікті, прагматизмді, ұлттық бірегейлікті сақтауды, білімге табынуды, эволюциялық дамуды, сананың ашықтығын есепке алу арқылы тәрбиенің мақсаттарын, міндеттерін (мазмұнын) жаңарту туралы айтылады. Осыған байланысты, осы мақалада білім алушылардың ұлттық бірегейлігін қалыптастырудағы педагогикалық жобалаудың әлеуеті қарастырылады. Жобалау феноменін негұрлым нақты белгілеу үшін авторлар жобалау Тұжырымдамасына сүйенеді, Л. И. Гурье, В. П. Беспалько және Ю. Г. Татур, И. В. Қожанов сияқты ғалымдардың зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, «тұжырымдама» ұғымының мәнін ашады.

Білім беру тұжырымдамасының құрылымы стереотиптік және әмбебаптылық сияқты қасиеттерге негізделген кесте түрінде ұсынылған. Жобалау әрекеті арқылы жалпы білім беретін орта мектеп оқушыларының ұлттық бірегейлігін қалыптастыру тұжырымдамасы үш блоктың жиынтығын ұсынады: проблемалық, базистік және практикалық.

Жалпы білім беретін орта мектеп оқушыларының ұлттық бірегейлігін қалыптастыру тұжырымдамасын әзірлеу кезінде: модернизация жағдайындағы заманауи білім беру тұжырымдамасы, тұлғаны әлеуметтендіру теориясы, ұлттық бірегейлікті қалыптастыру тұжырымдамасы, көп мәдениетті және этномәдени білім беру тұжырымдамалары қолданылды. Жобалау әрекетін бағалау критерийлері ұсынылған. Авторлар жобалау әрекеті әлеуметтік шындық саласындағы мәселелерді анықтау және шешу жолында білім алушылар үшін ең жақсы мүмкіндіктер береді деген қорытындыға келеді.

Кілтті сөздер: ұлттық бірегейлік, білім алушылардың ұлттық бірегейлігі, жобалау технологиясы, Жобалау тұжырымдамасы, жобалау әрекеті.

*N. E. Pfeifer¹, E. N. Dauenov²

^{1,2}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 13.06.22.

PEDAGOGICAL DESIGN POTENTIAL IN SHAPING STUDENTS' NATIONAL IDENTITY

The implementation of the «Rukhani Zhangyru» program refers to updating the goals, objectives (content) of education through considering the strategic indicators of the public consciousness modernization: competitiveness, pragmatism, preservation of national identity, cult of knowledge, evolutionary development, openness of consciousness. In this connection, this article discusses the pedagogical design potential in the formation of students' national identity. To identify more clearly the design phenomenon, the authors rely on the design Concept itself, reveal the essence of the term «concept», while relying on the research results of such scientists as L. I. Gurye, V. P. Bepalko and Yu. G. Tatur, I. V. Kozhanov.

The structure of the educational concept is presented in the scheme form, which is based on properties such as stereotype and universality. The concept of forming secondary school students' national identity through project activities is a combination of three blocks: problematic, basic and practical.

When developing the concept of forming secondary school students' national identity through project activities, the following were used: the concept of modern education in the context of modernization, the theory of personality socialization, the concept of national identity formation, the concept of multicultural and ethnocultural education. Criteria for evaluating project activities are presented. The authors come to the conclusion that project activities provide the best opportunities for students to identify and solve problems in the field of social reality.

Keywords: national identity, students' national identity, project technology, design concept, project activity.

<https://doi.org/10.48081/JQFZ6947>

***Е. Т. Саржигитов**

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.

ЖАМБЫЛ ЖАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ БІЛІМГЕРЛЕРГЕ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Мақалада Жамбыл Жабаев шығармаларын оқыту арқылы білімгерлерге эстетикалық тәрбие беру тақырыбындағы зерттеушілердің ғылыми ой пікірі негізінде талдау жасалды. Нақты ғылыми фактілерді көрсете отырып, теориялық дәлелдер келтірілді. Зерттеу негізгі тұжырымдарын алдағы зерттеулерде теориялық дәйек ретінде қолдануға болады. Сондай-ақ филолог ғалымдар ізденістеріне жаңа деректік пайдаға асатын зертханалық нәтижелер де бар. Қазақ әдебиеті тарихында өзіндік орны бар, шығармаларының тәлім-тәрбиелік маңызы зор жыраулар поэзиясына арналған. Эстетикалық тәрбие үнемі, тұрақты бірізділікпен көркемөнер туындыларын көріп, оқып, талдап, ой жүргізуді талап етеді, сол себепті білімгерлердің эстетикалық тәрбиелілігінің өлшемдері мен көрсеткіштері өлеңдерді талдауы, ой жүргізуіне байланысты болуы керек. Нақтылап айтқанда, білімгерлердің Жамбыл туындыларын тани білуі және оған деген қызығушылығы, таңданысы маңызды. Білімгерлердің поэзияны қабылдауын дамыту – олардың шығарма туралы мәліметтерін, білімін үнемі толықтырып отыру, эмоционалдық сезімнің ізгі істерге жетелеуін, тұрмыстағы адамдар арасындағы қарым-қатынастарын, рухани-адамгершілік қасиетін, шығармашылық қабілеттерін дамыту болып табылады.

Жамбылдың ақын ретінде қалыптасуына өз тұсындағы аға ұрпақ ақындардың, өзіне дейінгі жыраулардың шығармашылығы сарқылмас бастау, таймас тұғыр болды. Жамбылдың XIX ғасырдағы өзі тікелей араласқан, көпшілігін ұстаз тұтқан ақындық мектеп өкілдеріне деген лебіздері – дәстүрлі поэзиядағы эстетикалық танымның бағалануы деп түсіндіруге болады.

Кілтті сөздер: жырау, жыршы, әдебиет, зерттеушілер, еңбектер, толғау, эпос, жыраулар мектебі, ұлттық әдебиетіміз, эстетикалық тәрбие.

Kіріспе

Жамбылдың жұрт қазақ даласын әнімен тербеген, ықылым ғасырлардан келе жатқан жыраулар мектебінің ең соңғы үзігі деп те біледі. Жағы талмаған жыр алыбы XX ғасыр Гомері деген құрметке де ие болды. Ол жыр-ғұмырында батырлықты, өрлік пен ерлікті, әділдік пен теңдікті жырлады.

Ұлттық болмысымызды, бет-бейнемізді, сақтай отырып, әлемдегі өркениеті озық елдердің қатарына қосылу, әдебиетіміз бен мәдениетімізді көркейту қазіргі жас ұрпақтың білім-білігіне, олардың тәрбиелік деңгейіне тікелей байланысты. Осы орайда жоғары оқу орындарындағы білімгер жастардың әлемдік әдебиет пен мәдениеттің жетістіктерін игеру арқылы өз елінің көркемдік, рухани құндылықтарын меңгерту мүмкіндіктерін дамыту қажеттігін уақыт талап етіп отыр. Оны жандандырудың басты жолдарының бірі-халқымыздың көркемдік тәрбиеге байланысты рухани тәжірибесіне сүйену, ұлы тұлғаларымыздың еңбектеріндегі, ақын-жырауларымыздың шығармашылығындағы ұлттық тәрбиеге байланысты асыл ойларға ден қою, оларды бүгінгі күн талаптарына сай пайдалану, оқып-үйрену. Қазіргі таңда еліміздің білім беру ұйымдарында белгілі жырау, жыр алыбы Жамбыл Жабаевтың шығармаларын оқыту мен оларды тәрбие үдерісінде пайдалану жұмыстары қарқын алып келеді. Бұл тұрғыда ақын өлеңдерінің көркемдік ерекшеліктерін оқыта отырып, әрбір пәннің мүмкіндіктеріне қарай білімгерлерге эстетикалық тәрбие беруге көп мән беріледі.

Материалдар мен әдістер

Педагогика ғылымының даму тәжірибесінде эстетикалық тәрбие берудің мазмұны, құралдары, ұстанымдары, әдістері мен тәсілдері едәуір дәрежеде зерттелген және оқу-тәрбие үдерісіне енгізілген. Эстетикалық тәрбие беру-ақын шығармалары арқылы білімгерлердің ой-өрісін, көркемдік қиялын, шығармашылық әлеуетін дамыту. Басты ұстанатын қағидасы-оқыта отырып тәрбиелеу, ақын шығармалары арқылы сұлулықты сезінуге, көркемдік талғам қалыптастыруға тәрбиелеу мен білім беруді ұштастыру, сонымен қатар ақын шығармаларының танымдық мүмкіндіктерін оның тәрбиелік ықпалымен сабақтастыру.

Теорияға иек артсақ оқу үдерісінде эстетикалық тәрбие беру мақсатында әдеби шығармаларды оқытуға қойылатын дидактикалық талаптар бар:

- Оқу материалын іздестіру барысында тәрбиелік мақсаттарды жүзеге асыру;

- Оның мазмұнын түсіндіру, ғылыми-теориялық тұрғыда негізді болумен бірге оқытудың жүйелілігі, бірізділігі, беріктігі, өмірімен байланысы, нанымдылығы;

- Білімгерлердің танымдық қуатын жан-жақты дамытуға септігін тигізетіндей ұғымтал болуы, т.б. талаптары қойылады [1, 134].

Сөз өнерінің эстетикалық маңызын ашып көрсету психологиялық тұрғыда терең пайымдалған күнде ғана толық мәнде байқалады. Бұл орайда профессор Жанғара Дәдебаев Жамбыл Жабаевтың ақындық шығармашылығындағы эстетикалық нысана мен шыншылдық табиғаты хақында былайша ой сабақтайды: «Ақынның шыншылдығы да, шыншылдығынан туындайтын сыншылдығы да халық таныған ақиқат құбылыстар мен оқиғаларға негізделеді. Ол қандай қиын-қыстау жағдайда да ақындығы мен азаматтығы, тіпті өмірі сынға түскен қандай қатерлі шақта да осы ақиқатты айтқан сынын да, мадақ сөзін де ақиқат шындыққа бағындырған. Ол қандай алмағайып заманда да тек шындықты айту, қандай көз тартып, көңіл арбайтын қыздырмалы, қызықпалы ортада да, әділеттің ақ жолынан таймай, шынды сындай, сынды шындай қабылдап, өмір құбылыстарының қандайын да шынайы толғаған. Жамбыл шығармашылығының эстетикалық тәрбие берудегі өнерлерінің мейлінше кең жазылуының басты себебі осында» [2, 9].

Жүз жасаған Жамбыл бірнеше заманның тірі куәгері бола жүріп, өз өмірін де, шығармашылығын да қазақ халқының өмірімен байланыстырып өтті. Шешендік сөз өнерін сапырған дүлдүл он төрт жасында Сүйінбайдан бата алып, суырып салма айтыс ақыны ретінде танылды. Кейіннен оның күмбірлеген көмейінен 1916 жылдың құбылысты кезеңі жырланды, 1920 жылдары тарихи шындықтар төгілді. 1930 жылы кеңес өкіметі тұсында Жамбыл «Туған елім» деп толғаса, Ұлы Отан соғысы кезінде қарт жүректен шыққан шумақтар соғыс шебіндегі майдангерлер рухына қуат берді. Өз заманында Жамбыл есімі әлемнің шартарабына танылды. Мәселен, көрнекті француз жазушысы Ромен Роллан 1937 жылы «Батыс Альпінің жүрегінен қазақ халқының және жаңа адамзаттың жаршысы Жамбылға туысқандық сәлем жолдаймын» деп телеграмма жолдаған екен.

Жамбыл Жабаев өлеңдерінің негізі ұлттық тарихымызды, халықтың өмірін бейленуе болғандықтан білімгердің халқымыздың рухани болмысын, көркемдік танымын түсінуі, оны сезінуі ондағы ойлы, образды өрнектердің, нақыл, канатты сөздердің, сұлу айшықтардың көркемдік-эстетикалық мәнін пайымдау арқылы жүреді. Эстетикалық тәрбие үнемі, тұрақты бірізділікпен көркемөнер туындыларын көріп, оқып, талдап, ой жүргізуді талап етеді, сол себепті білімгерлердің эстетикалық тәрбиелілігінің өлшемдері мен көрсеткіштері өлеңдерді талдауы, ой жүргізуіне байланысты болуы керек. Нақтылап айтқанда, білімгердің Жамбыл туындыларын тани білуі және оған деген қызығушылығы, таңданысы маңызды. Білімгерлердің поэзияны қабылдауын дамыту-олардың шығарма туралы мәліметтерін, білімін үнемі

толықтырып отыру, эмоционалдық сезімнің ізгі істерге жетелеуін, тұрмыстағы, адамдар арасындағы қарым-қатынастарын, рухани-адамгершілік қасиетін, шығармашылық қабілеттерін дамыту болып табылады.

Нәтижелер мен талқылау

Эстетикалық сана қоғамдық қарым-қатынасқа байланысты ұғым болғанымен жеке тұлғалық сипатқа ие. Өйткені ол сол жеке тұлғаның жан дүниесіне байлығы негізінде болған қарым-қатынасы арқылы ғана жүзеге асады және сол қоғамда қалыптасқан эстетикалық құндылықтар негізінде ғана белгілі бір мәнге ие. Ақын шығармалары арқылы эстетикалық сана қалыптастыруда оны санаттар тұрғысынан қабылдап, талдаудың маңызы зор. Әдебиет көркемөнердің бір түрі дейтін болсақ, оны талдау мақсатты түрде шығарманың эстетикалық, адамгершілік идеялары мен ақынның немесе жазушының басты мұратын көздеп, сөз өнерінің қуатын пайдалана отырып, білімгерлерге көркем сөздің астарында берілген басты пікірді көре алатындай білім қалыптастыруы керек. Көркем әдебиет арқылы эстетикалық тәрбие беруді көздегенде алдымен осы сөз астарын ұғына білу міндетін белгілеу керек.

Бұл ретте көркем сөздің танымдық және тәрбиелік маңызын, шығарманың басты идеясын, оның сөз арқылы берілген бейнесін, эмоциялық табиғатын, әсіресе, мазмұны мен формасының сәйкестігін ескерген жөн. Сонымен қатар Жамбылдың жеке тұлғасының қайталанбас қасиетін ақындық табиғатының қалыптасуын, мінез-құлық, сөз саптаудан бастап қоғамдық қызметінің, ішкі жан-дүниесінің ерекшеліктерін ол өмір сүрген тұстағы адамдардың көзқарасы мен бүгінгі күн тұрғысынан зерделеу арқылы да пайымдауға болады. Сол арқылы білімгерлерге көркем шығарма тек шындықты сөз арқылы сипаттайын өнердің түрі ғана емес, сонымен бірге оны белгілі бір пікір тұғынамасы негізінде, құлықтық-эстетикалық мұрат тұрғысында түсіріп, бағалау екендігін аңғарту қажет. Жамбыл шығармаларын оқыту арқылы эстетикалық тәрбие беруді ұйымдастыру үлгісін төмендегідей жіктеуге болады:

- 1) Қарым-қатынастық
- 2) Сезімталдық сезім арқылы танып-білу
- 3) Тәрбиелік

Яғни, Ж. Жабаев өлеңдерін топтастырып, талдағанда осындай үш топқа бөле отырып оқытқан жөн. Оның біріншісіне тоқталсақ:

1) Адам мен адамның, адам мен қоғамның қарым-қатынастарын бейнелейтін, үлкенге құрмет кішіге ізет, досқа адал, ата-анаға жақынға, адамға мейірімді, қайырымды болуға шақыратын өлеңдерін зерделеу. Қазақтың ұлттық келбетін танытатын негізгі ерекшелік – қонақжайлылық, меймандостық. Әрбір қазақ отбасындағы берекесінің ұйытқысы – әйел. Жамбыл қазақ ауылдарындағы кейбір әйелдердің сарандығының салдарынан

болатын жағымсыздықты «Сараң келіншек», «Кесірлі қатынға» деген өлеңдерінде өткір тілмен әжуалайды.

Адам мен тарих, адам мен қоғам тақырыбындағы әлеуметтік теңсіздікті, адамдар арасындағы талас-тартысты бейнелейтін өлеңдерінің ішінде «Мәңке туралы» шығармасы да бар. Онда Жамбыл атын жоғалтқанда параға сатылып ұрыны ақтаған болысқа, екі жүзді қатыгез билеушіге («Шалтабайға»), оқыған болса да менменшілдігі зор пендені мазактауға («Қалиға»), парақор старшынға («Көкімге»), елі күйзелткен, қанағат, зорлықшыл болысқа («Сәт сайланарда»), старшын Сүлеймен мен елубасы Әбілқасымға («Төментіннен келесің екі қауым») арналған сатиралық-сыншылдық мазактық уыты күшті бірқақпайлары – ақынның адамдар арасындағы қарым-қатынастық тәрбиені көрсететін туындылары. Қазіргі сананы нарық билеген заманда, жастардың ойын ұрлаған парақорлықтан арашалау мақсатында Жамбыл жыршының әлеуметтік ортаның келеңсіздіктерін әшкерелеген «Шалтабайға» өлеңіндегі болыстық мансап үшін сатылған екіжүзді адамның іс-әрекетінің реалистік бояуы айқын:

Шарға түсер шағында,
Қара тер боп сабылдың,
Аялған жоқ малың да.
Ақжем болып шабылдың,
Елге сөзің жеткенше,
«Жамағат» деп жалындың,
Қол билікке жеткен соң,
Салғырттыққа салындың,
Сан рет кеп алдыңда,
Сағым сынып сарылдым [3, 46].

Жамбылдың ақын ретінде қалыптасуына өз тұсындағы аға ұрпақ ақындардың, өзіне дейінгі жыраулардың шығармашылығы сарқылмас бастау, таймас тұғыр болды. Жамбылдың XIX ғасырдағы өзі тікелей араласқан, көпшілігін ұстаз тұтқан ақындық мектеп өкілдеріне деген лебіздері – дәстүрлі поэзиядағы эстетикалық танымның бағалануы деп түсініруге болады. Мысалы:

Ақындардың ақыны,
Айдын көйдей ақылы
Жыр тұлпары Сүйінбай...
Қиядан шауып, қырды алған,
Қиынға шауып, жол салған
Бөрі басқан бүркіттей,
Қансыратып жауды алған,
Батырдың жыры сүйікті

Қатықтай ұйып тыңдалған
Бата берген Сүйінбай,
Жырдың тіккен туындай!
Айтқанда маған ақылды,
«Жарла деген батырды» [3,35].

Өзінің ақындығын аласа қойып, ұстазы Сүйінбайды пір тұтқан, оған жазған өлеңдерінің желісінен Жамбылдың үлкенге шексіз құрмет көрсете білгендігін аңғартамыз. Сүйінбай Аронұлы ақындық сияқты жыр жампозынан тәлім-тәрбие алған Жамбылдың ақын болып қалыптасуына Жетісу ақындық мектебінің ықпалы ғана болған жоқ. Ол өзіне дейін өмір сүрген атақты жыраулардың, өзімен қатарлас ақындар мен жыршылардың бай мұрасын, күллі халық поэзиясын толық меңгерген, жатқа айтқан, жоғары бағалаған.

Жамбыл Жабаев Бақтыбай ақынға да шәкірттік ықыласын ашық бетпелі кездесуде білдірген:

...Абақ-Тарақ арасын,
Аралаған серімсің
Алыс- жақын бәрін де
Саралаған серімсің.
Алдыңызда сөйлесін,
Өлең бойы көрінсін
Егер сөзім ұнаса,
Өз батаңыз берілсін,
Ұнамаса өлеңім,
Онда менен жерірсін [3, 135], – дейді.

2) Екінші: сезімталдық, сезім арқылы танып-білу бағытында қайғыру, қуану, рахаттану, ләззат алу, күйіну, сүйіну т.б. мазмұндағы өлеңдерін оқытуды ұсынамыз. Мысалы, Жамбыл Жабаев табиғаттағы әсемдікті сүйсіне отырып, сипаттап, оны өзі де жастарға эстетикалық тәрбие берудің басты құралы екенін жырға былайша қосқан:

Көктемдегі нәзік алтын Ай –
Құлындай сұлу айқын Ай
Жұлдызды көгін жайлауын
Жайнаған жанып жарұынай
Тынышы кете жыбырлап,
Сөйлескендей сыбырлап,
Жұлдыз бен жұлдыз қылтырай [3].

Желендеген жел, дөңгеленген көл, көкті жайлаған құлындай сұлу айқын ай мен нәзік жұлдыздардың сырласқан тамаша бір сәті-бәрі де білімгердің көз алдына табиғаттың қайталанбас жанды сұлу суреттерін әкеледі. Жамбыл ақын

табиғат құбылыстарына қоғамдық көңіл-күймен астастыра өзгеше кестелейді. Оның жыл мезгелдеріне, табиғат құбылыстарына арналған лирикасы үнемі халықтың көңіл-күйімен үндесіп отырады. Мәселен, төңкеріске дейінгі жырларынан көпке жылу бермеген, заманына лайықты рақымсыз жазды көрсек, еркіндік алған жомарт елден жадыраған жазды көреміз. Сан жылғы ел қайғасының көз жасына иленіп, көн болып қатып қалған тақыр жер шаттықтың жазында қайта жібігенде, көкөрай шалғын байтақ елге жаңа дүние басталады:

Қой коздап, түйе боздап, құлан қунап,
Даланың төлі ойнақтап, аяқтанған.
Бұзылмай айдын-көлдін ақ қаймағы,
Құс шайқап, балапаны қанаттанған.

Сезімталдық категориясын топшалағанымызда оған қайғыру сезімін де жатқызғанбыз. Абайдың ұлы Әбдірахман өлгенде айтқан жұбатуында, өз қайғысын «Жалғызбын деп жүрмесін» атты өлеңі арқылы жеткізеді. Әбдірахманның өлімінің ауыр қаза екендігін, оған сезімтал Абай ақынның қабырғасы қайыса қайғыратынын сезінген Жамбылдың бұл жұбату өлеңіндегі бейнелеулердің көркемдік-эстетикалық мағыналылығы айқын байқалады. Ұлы Абайдың «кеңесі кеткен талайға», «жапанға біткен бәйтерек», «кемелге келген асыл-ай» сынды ауыстыру тіркестерімен бейнелейді:

Ауырды жеңген қара жер,
Сабырлы болсын қалайда,
Бір жұтқан судай дүниесін,
Ащысын татып күймесін!
Тасқынды Тәңірі басуы-ай!
Нар көтерен ауырға
Арқысын тоссын жасымай [3, 39].

Жұбату-қазақтың әдет-ғұрпына байланысты мұң-шер өлеңдерінің бір түрі. Бұл өлеңі арқылы ақын – фәни жалғанның өткіншілігін, адам ғұмырының өлшемі Алланың жазуында екендігін мойындай отырып, философиялық тәрбие береді.

3) Үшінші топтастыруымыз бойынша, Жамбыл өлеңдерінен көрініс табатын эстетикалық тәрбие қызметінің ұлттық тәрбие мазмұндағы шығармаларына ой-сана, мінез-құлық, жүріс-тұрыс, сөйлеу мәдениеті, әдеп пен ізгілік көрініс тапқан өлеңдерін береміз.

Бірде Майкөт ақын өзінің Сарыбайдың асына отыз кісіне ертіп келгенін, бірақ атағы алысқа жеткен Жамбылдың сәлем беруге келмегеніне өзінің өкпелі болып тұрғанын білдіреді. Жамбыл өзінің жауап сөзін амандасу рәсімімен, қазақы мәдениетпен жырлайды. Өзінің аға ақындармен бірге көрінгенінің

інілік ізеттілік сақтауы екендігін түсіндіреді. Майкөттің ақындық қуатын, өзінің інілік, ізеттілік мәдениетін өрнекті жыр жолдарымен байқатады:

...Алдынан үлкендердің өтпейін деп,
Аялдап, әдеп еттім біраз ғана,
Сіз бе еді,-ақын аға Майкөт деген,
Бір сөзі бір сөзінен қайта өтпеген,
Санқылдап сарайыңнан өлең шықса,
Именіп өзге ақындар бәйектеген
Келіпсіз біздің елге әдейі іздеп,
Мейманды құрметтейтін кәдеміз ед.

Жамбылдың ақындық, азаматтық тұлғасын танытатын бұл сөздері – оның эстетикалық дүниетаным әлемінің сұлулыққа, ізгілікке толы мазмұнын танытады.

Жамбыл шығармаларында Отанға деген сүйіспеншілік, оның жауларына деген өшпенділік мотивтері, халықтардың туысқандығы мен достығы басынан аяғына дейін айқын білініп отырады. Отансүйгіштікке деген тәрбиенің көріністерін беретін «Туған елім», «Ұлы заң», «Халықтар туысқандығы», «Ленинградтық өренім», «Өмір туралы жыр», т.б. толғаулары мен поэмалары соған дәлел. Осыдан келіп Жамбыл ақынды – халықтық тәлім-тәрбиенің насихаттаушысы деуге болады.

Эстетиканың басты категориялары – көркемдік, асқақтық, ұсқынсыздық, сайқымазақ немесе әжуа десек, Жамбыл ақындығының өзегінде сатиралық, юморлық әуендер тұрақты орын алады. Ақынның айтыстарында да, арнау өлеңдерінде де сатираның уытты өрнектері жырланады. Ал бірқакпайлары – Жамбыл ақындығының психологиялық даралық қалпын аша түсетін ерекше шығармалар. Жамбылдың алаяқтарға, ұрлықшыларға, сарандарға, қызғаншақтарға, барымташыларға, әділетсіздерге, сараң әйелдерге және тағы басқа алуан түрлі мінез-құлық иелеріне арнаған бірқакпайларымен таныстырғанда білімгер жастар үшін эстетикалық тәрбиенің ұшан-теңіз айшықтарын беруге болады.

Жамбыл ақынның өлеңдерінде кездесетін тәрбиелік мәні зор афаризмдері бүгінгі таңда мақал-мәтелге айналып та үлгерген:

Жаманның көңілі көкте, жерге басы;
Жақсының өзі кішік, бойы биік;
Дүние серуен, адам көшкен керуен;
Мың қарғаның тұяғы, бір түйғынға өтпейді
Тамам қарға жиналып, бір сұңқарға жетпейді.
Қорегі нәжіс күзғынға, адал астың дәмі жоқ.
Асқақтаған адамда тоба болмас,

Ел қарғаған адамда мола болмас.
Елден туып ер болсаң.
Елге Қара;
Қардың басын қар алар,
Ханның басын ел алар.
Төренің басын топ алар,
Жауыздың басын көп алар.

Қорытынды

Жамбылды жұрт қазақ даласын әнімен тербеген, ықылым ғасырлардан келе жатқан жыраулар мектебінің ең соңғы үзігі деп те біледі. Жағы талмаған жыр алыбы XX ғасыр Гомері деген құрметке де ие болды. Ол жыр-ғұмырында батырлықты, өрлік пен ерлікті, әділдік пен теңдікті жырлады. Жалпы Астанада тарихи тұлғаларға, тағылым мен тәлімге арнап тұрғызылған елуге жуық ескерткіштер бар екен. Қасиетті сөзімен елін сүйіп, Алатаудың селіндей ағынды жырларымен жеріне қорған бола білген Жамбыл жырларының қасиеті Астана төрінде асқақтап тұрғандай. Жамбыл ескерткіші Астана қаласының 10 жылдығына орай 2008 жылдың шілде айында ашылды. Жас астанаға жыр алыбының құшағын айқара ашып, ақ тілек тілеп тұрған бейнесін берген ескерткіш авторлары: мүсінші Н. Далбай, архитекторы Қ. Ж. Жарылғапов. мүсін қоладан құйылған. Тұғырымен бірге ескерткіштің жалпы биіктігі 12 метр, ескерткіш айналасына гранит тас төселген.

Ақын шығармаларын оқыту барысында өлеңдердің көркемдік мазмұнын, эстетикалық санаттағы тәлім-тағылымын білімгердің меңгеруіне және сол негізде талдау жасай білу мүмкіндіктерін дамытуға басты назар аудару қажет. Сөз өнерінің эстетикалық тәрбиелеуі маңызы, ақын шығармаларын эстетикалық қабылдау арқылы білімгерлердің эстетикалық талғамын, эстетикалық қызығуын, эстетикалық мұратын, эстетикалық қажеттенуін қалыптастыру олардың қоршаған ортаны эстетикалық санаттар тұрғысынан пайымдауына мүмкіндік береді. Ал олар өз кезегінде күнде көріп, біліп, естіп, сезініп тұратын тұрмыс құбылыстары, табиғат көріністері, адамдардың мінез-құлқы, жүріс-тұрысы, сөз бен қылық, қарым-қатынасындағы ерекшеліктері эстетиканың санаттары тұрғысынан талдап, саралап, топтастырып, т.б. ой әрекеттері арқылы пікір елегінен өткізіп, өзіне қажетті қорытынды шығарады. Эстетикалық тәрбиенің басты міндеті – адамдардың көркемдік талғамын, өзіне, қоршаған ортаға пайдалы, жақсы мінез-құлқын қалыптастыру.

Эстетикалық тәрбиенің негізгі құралдары-әдебиет пен өнер. Өйткені әдебиет туындылары адам жанын қуанышқа бөлейді, жігерлендіреді, олардың рухани тұрғыдан баюуына, ізгілеуіне игі әсер етеді. Осы тұрғыдан алып қарағанда Жамбыл шығармаларын оқыту арқылы білімгерлердің

қабілетін, ынтасын және бейімділігін, отансүйгіштік қасиетін, сезімталдық пен эстетикалық бағыттағы іс-әрекетін дамыту қажеттілігі уақыт талабынан туындайды.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Лихачев, Б. Т.** Педагогика. – М.. Юрайт, 2010. – 607 б.
- 2 **Дәдебаев, Ж.** Халық оның шын аты // Қазақ тілі мен әдебиеті, 1996. – № 3. – 4–5 б.
- 3 **Жабаев, Ж.** Екі томдық таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы : Ғылым, 1996. – Т. 1. – 312 б.
- 4 **Негимов, С.** Ақын-жыраулар поэзиясының бейнелілігі. – Алматы, 1991. – 175 б.
- 5 **Мағауин, М.** Қазақ хандық дәуір әдебиеті (ХҮ-ХҮІІІ ғ.) Оқулық. – Алматы, 2001.
- 6 **Қыраубаева, А.** Ежелгі дәуір әдебиеті. Бірінші кітап. Хрестоматия. – Алматы, 1991.
- 7 **Қабдолов, З.** Сөз өнері. – Алматы : Санат, 2002.
- 8 **Жұмалиев, Қ.** Әдебиет теориясы. – Алматы : Мектеп, 1968.
- 9 **Уәлиұлы, Н.** Қазақ сөз мәдениетінің ғылыми-теориялық негіздері. – Алматы, 2007.
- 10 **Ысқақұлы, Д.** Сын өнері. – Алматы : Қаз Ақпарат, 2001.

REFERENCES

- 1 **Likhachev, B. T.** Pedagogika [Pedagogy] – Moscow : Iyrait, 2010. – 607 p.
- 2 **Dudebayev, J.** Halyq onyń shyn aty // Qazaq tili men ádebieti [Narodnaya his real name // Kazakh language and literature]. – 1996. – 4–5 p.
- 3 **Jabaev, J.** Eki tomdyq tańdamaly shyǵarmalar jınaǵy [Collection of selected works in two volumes]. – Almaty : Ğylym, 1996. – 312 p.
- 4 **Negimov, S.** Aqyn-jyraýlar poeziasynyń beineliligi. [Akin-zhraular poeziasinin beineligy]. – Almaty, 1991. – 175 p.
- 5 **Maǵayın, M.** Qazaq handyq dáýir ádebieti (XY-XYIII ǵ.) [Kazakh khandik dauir adibety (XY-XYIII gasir) Oqýlyq. – Almaty, 2001.
- 6 **Qyraýbaeva, A.** Ejelgi dáýir ádebieti. [Ezhelgy dauir adibety]. Birinshi kitap. Hrestomatia. – Almaty, 1991.
- 7 **Qabdolov, Z.** Sóz óneri [Art of words]. – Almaty : Sanat, 2002.
- 8 **Jumaliev, Q.** Ádebitet teoriasy [Literary theory]. – Almaty : School, 1968.

9 **Ýalıuly, N.** Qazaq sóz mádenietiniń gylımı-teorialyq negizderi [Scientific and theoretical bases of Kazakh speech culture]. – Almaty, 2007.

10 **Ysqaquly, D.** Syn óneri [Critical art]. – Almaty : Kaz Information, 2001.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

**Е. Т. Саржигитов*

Жетысуский университет имени И. Жансугурова,

Республика Казахстан, г. Талдыкорган.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ОБУЧАЮЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ИЗУЧЕНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ЖАМБЫЛА ЖАБАЕВА

В статье проведен анализ произведений Жамбыла Жабаяева на основе научной мысли исследователей на тему эстетического воспитания обучающихся через обучение. Приведены теоретические доказательства с указанием конкретных научных фактов. Основные выводы исследования могут быть использованы в качестве теоретической аргументации в дальнейших исследованиях. Есть также лабораторные результаты, которые дают новые данные для исследований ученых-филологов. Поэзия жырау имеет свое место в истории казахской литературы, произведения которой имеют большое воспитательное значение. Эстетическое воспитание требует постоянного, в постоянной последовательности просмотра, чтения, анализа художественных произведений, ведения мысли, поэтому критерии и показатели эстетического воспитания учащихся должны зависеть от анализа стихов, ведения мысли. В частности, важно, чтобы обучающиеся узнавали произведения Жамбыла, интересовались ими, восхищались ими. Развитие восприятия поэзии обучающимися – постоянное пополнение их знаний о произведении, развитие эмоциональных чувств к добрым делам, взаимоотношений между людьми в быту, духовно-нравственных качеств, творческих способностей. Началом становления Жамбыла как поэта стало творчество старших поколений поэтов, неиссякаемый пьедестал. Можно понять, что высказывания Жамбыла в адрес представителей поэтической школы XIX века – это оценка эстетического познания в традиционной поэзии.

Ключевые слова: жырау, жырышы, литература, исследователи, труды, ода, эпос, школа жырау, национальная литература, эстетическое воспитание.

**Е. Т. Sarzhigitov*

Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,

Republic of Kazakhstan, Taldykorgan.

Material received on 13.06.22.

AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS BY TEACHING THE WORKS OF ZHAMBYL ZHABAYEV

The article analyzes the works of Zhambyl Zhabayev based on the scientific thought of researchers on the topic of aesthetic education of students through education. Theoretical proofs are given with the indication of specific scientific facts. The main conclusions of the study can be used as a theoretical argument in further research. There are also laboratory results that provide new data for research by philologists. The poetry of Zhyrau has its place in the history of Kazakh literature, the works of which are of great educational importance. Aesthetic education requires constant, in a constant sequence of viewing, reading, analyzing works of art, conducting thoughts, therefore, the criteria and indicators of aesthetic education of students should depend on the analysis of poems, conducting thoughts. In particular, it is important that students recognize the works of Zhambyl, are interested in them, admire them. The development of students' perception of poetry is a constant replenishment of their knowledge about the work, the development of emotional feelings for good deeds, relationships between people in everyday life, spiritual and moral qualities, creative abilities. The beginning of the formation of Zhambyl as a poet was the creativity of older generations of poets, an inexhaustible pedestal. It can be understood that Zhambyl's statements to the representatives of the poetic school of the XIX century are an assessment of aesthetic cognition in traditional poetry.

Keywords: zhyrau, zhyrshy, literature, researchers, works, tolgau, epic, zhyrau school, national literature, aesthetic education.

<https://doi.org/10.48081/VLSF2472>

***А. А. Тауменбаева¹, М. Ж. Муслимова², Б. Т. Абыканова³**

¹Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²«Тұран-Астана» университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

³Х.Досмухамедов атындағы Атырау университеті,
Қазақстан Республикасы, Атырау қ.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЖАҒДАЙЫНА ОТБАСЫНЫҢ ЫҚПАЛЫ

Мақалада қазіргі қоғамдағы отбасы мәселесі қозғалған. Отбасындағы туындаған қиындықтар мен проблемалар жасөспірімнің тұлғалық қалыптасуына, эмоционалдық игілігіне қаншалықты ықпал ететіндігіне ерекше назар аударылған. Мақалада Қазақстандағы тәуелсіз зерттеу ұйымының 2018 жылғы жүргізген зерттеуіне, «Қазақстан жастары 2019» Ұлттық баяндамасы мен Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында қарастырылған бала тәрбиесі мәселесіне шолу жасалынған.

Жалпы бала тәрбиесінде отбасы маңызды орынға ие. Отбасында қалыптасқан қарым-қатынас, өзара сыйластық, отбасылық ұстанымдар т.б. баланың бойындағы негізгі қасиет ретінде қалыптасады. Сонымен қатар отбасындағы ата-ананың жұмысбастылығы, бала тәрбиесіне жете көңіл бөлмейтіндігімен қатар қоғамда ажырасу жиілігі нәтижесінде балалар жалғыз басты ана қамқорлығында болуы, толық емес отбасында тәрбиеленуі баланың жасөспірімдік кезеңдегі көптеген қиындықтарға кез болатындығының бірден бір факторы ретінде қарастырылған. Баланың өскен ортасы оның тұлғалық қалыптасуымен қатар, эмоционалдық игілігіне де ықпал етеді. Мақалада эмоция, психофизиологиялық негізі мен жағымды, жағымсыз әсері зерделенеді.

Мақалада жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына отбасының ықпалын зерттеу мақсатында жүргізілген сауалнама мен проективті әдістің нәтижесіне талдау жасалған. Зерттеу

проблемасы тұрғысынан жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына отбасының ықпалы анықталып, қорытынды жасалған.

Кілтті сөздер: эмоция, эмоционалды жағдай, отбасы, жағымды эмоция, жағымсыз эмоция, отбасы құндылығы.

Кіріспе

Отбасы адамның тұлғалық дамып жетіліп, рухани құндылықтарының қалыптасуының негізін қалайтын әлеуметтік институт. Отбасында баланың әлем мен қоғам туралы алғашқы түсініктері қалыптасады және қалыптасқан түсінік оның кейінгі ересек өмірінің негізгі іргетасы болып табылады. Отбасында баланың өне бойына адами құндылықтар сіңіріледі. Сондықтан, отбасындағы мінез-құлық үлгісі, адами қасиеттер, қалыптасқан қарым-қатынасы ерекшеліктері баланың тұлғалық қалыптасуының басты құралы. Демек, бала тәрбиесінде ата-ананың адами-тұлғалық қасиеттері балаға негізгі өнеге болатындығын назарда ұстау маңызды. Бала – ата-ананың айнадағы қатесіз көшірмесі екендігі дау тудырмайды.

Қазіргі таңда технологияның қарыштап дамуымен қатар, еліміздегі пандемия жағдайына байланысты оқушылардың қашықтан оқуға ауысуы оқушылардың смартфонға тәуелділігін әрі қарай шиеленістірді. Бала білмейтінін ата-анадан сұрағаннан гөрі «Ютуб», «Гугл» т.б. сұрауға басымдық береді, білмейтінінің жауабын ата-анасымен әңгімелесу барысында емес, интернет көзінен іздейді. Жасөспірімдер отбасында ата-анасымен, достарымен шынайы қарым-қатынастарды әлеуметтік желіге, ғаламтордағы «бейтаныс» таныстарымен қарым-қатынасқа ауыстырғаны мәлім жағдай. Ал, ғаламтор желісінде, әлеуметтік желіде әртүрлі агрессорлар жасөспірім психикасына, оның эмоционалдық жағдайына кері әсерін тигізетінін барлық ақпарат көздерінде, ғалымдардың зерттеулерінде кеңінен талқыланып жүрген өзекті мәселелердің бірі. Себебі, ғаламтор желісіндегі «бейтаныс» таныстармен жасөспірім қарым-қатынас жасай отырып, өзінің қауіпсіздігі туралы мүлдем естен шығарып алуы, тіпті олардан сақтану қажеттігін білмеуі де мүмкін.

Сол себепті де, біз зерттеу жұмысымызда жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына отбасының ықпалын қарастырамыз. Өйткені, отбасы бала тәрбиесіне, оның эмоционалдық жағдайына ықпал етуде бірден бір маңызды күшке ие. Отбасындағы өзара сенімге, сыйластыққа негізделген қарым-қатынас жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайының тұрақты қалыптасуына негіз болары сөзсіз.

Материалдар мен әдістер

Қазақстандағы тәуелсіз зерттеу ұйымының 2018 жылғы жүргізген зерттеуінің нәтижесі 2013-2018 жылдар арлығында ел бойынша некеге тұру көрсеткішінің 18% төмендегенін және 2000-2018 жылдар арасындағы ажырасулар саны екі есеге артқандығын көрсетеді [1]. Бұл дегеніміз қоғамда толық емес отбасында тәрбиеленіп жатқан балалар санының артқандығын, ата-ананың мейірімділігін толық сезінбей, жылу мен мейірімділікке деген қажеттілігі бар, эмоционалдық жай-күйі тұрақсыз өскелең ұрпақ өсіп келе жатқандығының бір дәлелі десек артық айтпаған болармыз.

«Қазақстан жастары 2019» Ұлттық баяндамасында Қазақстан жастарының құндылық бағдарын анықтауға қатысты жүргізілген зерттеу қорытындылары көрініс тапқан. Ұлттық баяндамада «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының жүргізген сауалнама нәтижесінде қазақстандық жастардың келесідей құндылықтары анықталған: отбасы құндылығы 80%, денсаулық 59,7 %, достар 30,7 %. Салауатты өмір салтын қолдайтын жастардың қатары 71,9 % құрайтындығы анықталған [2]. Бұл зерттеу қорытындылары негізінде қазақстандық жастарда «отбасы» құндылығының жоғары екендігін көрсетеді. Демек, отбасы құндылықтары арқылы жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына оң ықпал етуге болатындығын байқадық.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында Б.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының әлеуметтанушылық зерттеу нәтижелерінде көрсетілген деректерге сәйкес ата-аналардың 62 % өз балаларымен бірге уақыт өткізуге назар аудармайтындықтарын, 43 % ата-ана өз балаларының проблемаларына мән бермейтіндіктерін, ал 50 % ата-ана деструктивті діни ағымдардан балаларын қорғау үшін кеңес алуды қажет ететіндіктерін, ал 70 % ата-ана балалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуді толық деңгейде білмейтіндігін және ол үшін арнайы қолдауды қажет ететіндігін көрсеткен [3]. Яғни, ата-аналардың бала тәрбиесімен айналысуға уақытының жетіспеушілігін және оған қажетті деңгейде назар аудармайтындығын да аңғаруға болады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында да ұлттың болмысына баса назар аударған. Қасым-Жомарт Тоқаев жолдауда қазіргі таңда халқымыздың жаңа болмысын қалыптастыру қажеттігін және тұтас ұлт сапасын арттыру мәселесін қозғады [4]. Бұл тұрғыда жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайын жақсарту мәселесі де өзекті екендігін атауға болады. Себебі жағымды эмоциялар адамның ақыл-ойына оң ықпал етіп, өмірдегі дұрыс бағыттан дұрыс таңдау қабілетінің дамуына негіз болады.

Мэри Ламия «Эмоциялар!: өз сезімдерінді ұғыну» (Emotions! : making sense of your feelings) атты еңбегінде эмоциялар адам денесінде сезілгенімен оның бастауы адам миында екендігін атайды. Ми қоршаған ортада болып жатқан жағдайларға баға беріп, автоматты түрде оған эмоциялық жауап қайтару қабілетіне ие. Адам өмірінде жауап беруге тұрарлық көптеген стимулдар болады, дегенмен де біз барлық ақпаратқа назар аударма бермейміз, оны ми қызмет атқарады. Ми өзінің назар аударуға тұрарлық деп тапқан стимулдарына эмоция деңгейінде жауап қайтарады [5].

Эмоциялар тек денедегі сезімдер туындағанда ғана адамның ойына да ықпал ететіндігі туралы Keltner D., Lerner J. зерттеулерінде көруге болады. Олардың пікірлеріне сүйенсек түрлі эмоцияларды әсіресе қорқыныш, ашу эмоциялары орын алғанда адам әртүрлі жағымсыз ойларға шырмалып, мазасыздықты бастан кешіреді [6].

Д. Шунктың «Оқыту теориясы: Білім беру көкжиегі» еңбегінде адам эмоциясын түсіндіруге тырысатын көптеген теориялар бар екендігін көрсеткен. Олардың бірі мотивация жөніндегі көзқарастармен сәйкес келетін теориялардың бірі – жүйелер теориясы. Жүйелер теориясы бойынша эмоциялық көңіл күй бір-бірімен тығыз байланысты төрт кезеңге бөлінеді: бағыттаушы кешен, эмоциялық жағдаяттардың интеграциясы, жауап таңдау және тұрақты эмоциялық контекст [7].

Жалпы адамның эмоцияларын көптеген зерттеуші ғалымдар әр түрлі жіктейді. Осы тұста Пол Экманның 1992 жылы жариялаған зерттеулерінде адамның негізгі базалық эмоциялары ретінде 7 түрін ұсынады. Олар: қуаныш, тандану, қорқыныш, уайымдау, ашу, жиіркену және жек көру [8]. 1999 жылы Пол Экман өз зерттеулерінде базалық эмоциялар қатарын ұялу, кінәлілік сезімі, мақтану, қобалжу, ләззат алу, қанағаттану, жеңілдеу, ойнап – күлу немесе көңіл көтеру сынды эмоциялармен толықтырған [9].

А. Ш. Тәңірбергенова, Л. С. Құлжабаева ғылыми мақалаларында эмоционалдық жағдайдың өзгеруінің себеп салдарын когнитивті модель негізінде түсіндіреді. Яғни, жасөспірімнің эмоционалдық жағдайына автоматты дағдыланған ой ықпал ететіндігін айтады. Ал, автоматты дағдыланған ой - бала кезден бастау алып, ата-ананың балаға деген қатынасы, ата-ананың оған деген сенімі негізінде қалыптасады [10].

Зерттеу жұмысында жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына отбасының ықпалын зерттеу мақсатында жасөспірімдерге арналған сауалнама жүргізілді. Сонымен қатар, А. Л. Венгердің «Отбасы суреті» проективті әдістемесі қолданылды. Бұл әдістеме зерттеуге қатысушы респонденттерден тікелей жауапты талап етпейді және жасөспірімдердің эмоционалды жағдайы туралы ауқымды ақпарат алуға мүмкіндік

береді. Сондықтан зерттеу барысында отбасының жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына ықпалын анықтау үшін «Отбасы суреті» әдістемесі таңдалып алынды.

Нәтижелер және талқылау

Эксперимент жұмысына 47 респондент қатысты, қатысушылардың жас, гендерлік және отбасы құрамының ерекшеліктері 1-кестеде көрсетілді.

Кесте 1 – Экспериментке қатысушы респонденттердің құрамдық ерекшеліктері

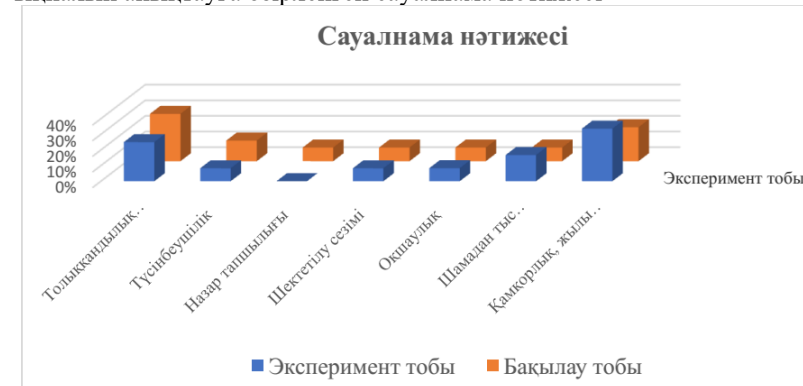
Жас ерекшеліктері		Гендерлік ерекшеліктері		Отбасы құрамының ерекшеліктері		Эксперимент (ЭТ) және бақылау (БТ) тобы
13 жас	29 (61,7%)	Ер бала	21 (44,7%)	Толық отбасы	21 (44,7 %)	ЭТ-13 БТ - 8
12 жас	18 (38,3%)	Қыз бала	26 (55,3%)	Толық емес отбасы (жалғыз басты әкемен; жалғыз басты ана тәрбиесінде)	13 (27,6 %)	ЭТ-6 БТ - 7
				Аралас отбасы (өгей әкесі немесе анасы бар)	12 (25,5 %)	ЭТ-5 БТ - 7
				Жетім балалар (ата-әжесінің, басқада туыстарының қамқорлығында)	1 (2,2 %)	ЭТ-0 БТ - 1

Жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына отбасының ықпалын анықтау мақсатында сауалнама әзірленді. Сауалнамада отбасындағы жасөспірімнің қажеттіліктері мен қызығушылықтарының қанағаттандырылуы т.б. мәселелерді анықтауға басымдылық берілді. Сауалнама барысында алынған мәліметтерді 2-кестеде көрсетілгендей бағытта топталып, талқыланды.

Кесте 2 – Жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына ықпалын анықтау мақсатында әзірленген сауалнама нәтижесі

№	Сауалнама бойынша алынған жауаптардың топталуы	Эксперимент тобы (24 респондент)		Бақылау тобы (23 респондент)	
		Саны	Пайыздық көрсеткіші	Саны	Пайыздық көрсеткіші
1	Отбасында өзінің қажеттіліктері мен қызығушылықтарына мән берілетінін, қажет болғанда басымдық берілетінін сезінетіндер (толыққандылық сезімі)	6	25 %	7	30,3 %
2	Отбасында, ата-анасы тарапынан түсінбеушілікті сезінетіндер(түсінбеушілік)	2	8,25 %	3	13,2 %
3	Анасы, әкесі қажеттіліктері мен қызығушылықтарына назар аудармайды деп санайтындар (назар тапшылығы)		-	2	8,7 %
4	Анасы өгей әкесінің қызығушылығын менен (жасөспірімнен) жоғары қояды деп санайтындар (шектелілу сезімі)	2	8,25 %	2	8,7 %
5	Отбасында өзін әрдайым «басқа» адамдай сезінетіндер (оқшаулық сезімі)	2	8,3 %	2	8,7 %
6	Отбасының шектен тыс қамқорлығын сезінетіндер (шамадан тыс қамқорлық)	4	16,7 %	2	8,7 %
7	Отбасының (жекелеген жағдайда анасының немесе әкесінің) қамқорлығын жеткілікті сезінетіндігін білдіргендер (Қамқорлық пен жылылықтың жеткіліктілігі)	8	33,6 %	5	21,7 %

Диаграмма 1 – Отбасының жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайына ықпалын анықтауға әзірленген сауалнама нәтижесі

Сауалнамамен қатар А. Л. Венгердің «Отбасы суреті» проективті әдістемесі жүргізілді. Жасөспірімдердің салған суреттеріне талдау жасауда келесі мәселелерге назар аударылды:

- Суретте ата-ананың (өгей әке/ана) болуы және сурет бетінде болуы;
- Жасөспірім бейнесінің отбасы мүшелерінің арасындағы орны мен өз фигурасының салыну ерекшелігі;
- Суреттегі бейнелелердің салынуы мен боялу ерекшелігі.

Жасөспірімдердің салған суреттері бойынша талдау жасалды. Әдістеме нәтижесін талдауда толық, толық емес отбасы, аралас отбасы және ата-ана қамқорынсыз қалған отбасы деп бөлініп қаралды.

Кесте 3 – «Отбасы суреті» проективті әдістемесі бойынша салынған суретте толық, толық емес және аралас отбасы мүшелерінің (оның ішінде өгей әке/ана) болуына байланысты талдау қорытындысы

Суретте ата-ананың болуы, орналасуы	Эксперимент тобы			Бақылау тобы			
	Толық отбасы (13)	Толық емес отбасы (6)	Аралас отбасы (5)	Толық отбасы (8)	Толық емес отбасы (7)	Аралас отбасы (7)	Басқа отбасында тәрбиеленуші (жетім бала) (1)
Өгей /туған әкенің/ананың суретте болмауы	2 (15,3%)	4 (66,7%)	3 (60%)	2 (25%)	3 (42,8%)	2 (28,5%)	-
Өмірден өткен (бірге тұрмайтын) ата-ананың суретте салынуы	-	3 (50%)	1 (20%)	-	6 (85,7%)	1 (14,2%)	1 (100%)
Ата - анасының бірінің ғана суретінің болуы	3 (23,1%)	5 (83,3%)	4 (80%)	3 (37,5%)	4 (57,1%)	3 (42,8%)	
Ата-ананың бір-біріне алшақ орналасуы	3 (23,1%)	5 (83,3%)	3 (60%)	3 (37,5%)	3 (42,8%)	3 (42,8%)	
Баланың ата-анадан бөлек, алшақ орналасуы	3 (23,1%)	5 (83,3%)	2 (40%)	3 (37,5%)	3 (42,8%)	3 (42,8%)	

Жалпы «Отбасы суреті» проективті әдістемесінде ата-ананың/өгей әкенің/ананың суретте салынбауы жасөспіріммен қарым-қатынасы барысында белгілі бір қиындықтардың бар екенін көрсетеді. «Отбасы суреті» проективті әдістемесі бойынша салынған суреттерді талқылай отырып жасөспірімнің өз бейнесін отбасы мүшелері арасында орналастыру ерекшелігіне сәйкес талдап, шамалас жауаптарды келесі 4-кестедегідей топтастырдық.

Кесте 4 – «Отбасы суреті» проективті әдістемесі бойынша салынған суретте жасөспірімнің өз бейнесін салу ерекшелігіне жасалған талдау қорытындысы

С у р е т т е г і жасөспірім бейнесі	Эксперимент тобы			Бақылау тобы			
	Толық отбасы (13)	Толық емес отбасы (6)	Аралас отбасы (5)	Толық отбасы (8)	Толық емес отбасы (7)	Аралас отбасы (7)	Басқа отбасында тәрбиеленуші (жетім бала) (1)
Өзін жеке салуы	2 (15,3%)	3 (50%)	3 (60%)	1 (12,5%)	3 (42,8%)	3 (42,8%)	1 (100%)
О т б а с ы мүшелерінен алшақ салынуы	-	3 (50%)	1 (20%)	-	2 (28,5%)	1 (14,2%)	
Өзін суретте салмауы	1 (7,7%)	1 (16,6%)	4 (80%)	1 (12,5%)	3 (42,8%)	3 (42,8%)	
Өзінің суретін қағаз шетінде басқалардан оқшаулап салуы	2 (15,3%)	4 (66,7%)	3 (60%)	2 (25%)	3 (42,8%)	4 (57,1%)	
Өзін ортада үлкейтіп, басқа отбасы мүшелерін, ата-анасы кейінгі позицияға орналастырып салуы	4 (30,7%)	2 (33,4%)	2 (40%)	3 (37,5%)	4 (57,1%)	3 (42,8%)	

Жүргізілген зерттеу нәтижесін талдап, толық отбасындағы балаларға қарағанда толық емес және аралас отбасында тәрбиеленіп жатқан жасөспірімдер отбасы мүшелерінен өздерін алшақ сезінетіндігін, оқшаулануға бейім екендігін байқауға болады. Бірақ бұл толық отбасында тәрбиеленіп жатқан балалар оқшаулануға бейім емес дегенді білдірмейді.

Дегенмен де, жасөспірімдердің «Отбасы суреті» проективті әдістемесі нәтижесінде жасөспірім бойында түрлі эмоционалдық жағдайлардың орын алуына отбасы мүшелерінің арасындағы жақын қарым-қатынас пен отбасының толық, толық емес, аралас болуы да ықпал ететіндігіне көз жеткіздік, келесідей қорытындылар шығарылды:

- Толық емес, аралас отбасында тәрбиеленген жасөспірімдер толық отбасында тәрбиеленген жасөспірімдерге қарағанда жағымсыз эмоционалдық күйлер байқалды;

- Толық отбасында тәрбиеленгендер толық емес және аралас отбасында тәрбиеленген балаларға қарағанда отбасы мүшелерінің арасындағы жақындық, жылылықты байқауға болады;

- Толық емес, аралас отбасындағы балалардың өзін-өзі бағалауы толық отбасындағы балаларға қарағанда төменірек.

Толық емес, аралас отбасындағы балалар толық отбасында тәрбиеленген балаларға қарағанда өздерін оқшаулауға бейім екендігі байқалады.

Демек, отбасының жасөспірімдердің бойында жағымсыз эмоциялардың жиі орын алуы оның жағымсыз әрекеттерді жасауына негіз болады. Сондықтан да отбасы жасөспірімдердің эмоционалды жағдайының тұрақтылығына, әрі қарай қалыпты дамуына ықпал етеді. Отбасындағы қарым-қатынас, отбасы мүшелерінің татулығының айнасы жасөспірімнің эмоционалды жағдайы. Себебі, жасөспірімдер кейде эмоцияларын игере алмай, агрессияға жол беріп, көптеген келеңсіз жағдайларға орын беріп жатады.

Қорытынды

Адамның эмоционалды және мінез-құлық ерекшеліктерінің байқалуына оның өмірінде болып жатқан жағдайлар емес, сол жағдайларды адамның қалай қабылдағаны ықпал етеді. Болған жағдайларды қабылдау, ондағы эмоциялардың көрінісі қалыптасқан ойлай жүйесінің айқын көрінісі болады.

Ойымызды түйіндей келе, эмоциялар адам өмірінде ерекше орынға ие және адам табиғатының ерекше қыры деуге болады. Ал, эмоциялар жасөспірім өміріне жағымды ықпал етуін ойласақ, ең алдымен қарым-қатынастың дұрыс болуы маңызды. Бұл тұста біз әрине отбасының басымдылыққа ие екендігін білеміз. Сол себепті де жасөспірімдердің эмоционалды жағдайын зерттеуге бағытталған ғылыми зерттеу жұмысымызда отбасындағы ата-ананың, отбасы мүшелерінің басымдылығын және олармен қарым-қатынасқа ерекше назар аударуды қажет ететін мәселе деп түйіндейміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Социологическое исследование по изучению состояния репродуктивного здоровья подростков и молодых людей 15–19 лет, их сексуального поведения и доступа к услугам и информации в области охраны репродуктивного здоровья (Исследование проведено независимой исследовательской организацией - Центр изучения общественного мнения (ЦИОМ) по заказу Министерства здравоохранения РК и Фонда ООН в области народонаселения (ЮНФПА) при финансовой поддержке Посольства Нидерландов в Казахстане и технической поддержке Республиканского центра СПИД). – Алматы, 2018.

2 Ойшыбаев, К. Б., Қайдарова, А. С., Каримова, Ж. К., Әшімханова, Д. Э., Батталова, Ж. С., Родионов, А. Н., Ким, Е. М., Жампеисов, Д. А., Шаповал, Ю. В., Касымбеков, А. М. «Қазақстан жастары – 2019» Ұлттық

баяндамасы. [Электронды ресурс]. – <https://clck.ru/WTnH8> (Сайттың қаралған күні 13.04.2021).

3 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы ҚР Үкіметінің 27.12.2019 ж. № 988 қаулысы. [Электронды ресурс]. – <https://clck.ru/U7BVb> (Сайттың қаралған күні 05.04.2021).

4 Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 01.09.2020 ж. [Электронды ресурс]. – https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek (Сайттың қаралған күні 13.04.2021).

5 Мэри, Л. Эмоциялар: өз сезімдеріңді ұғыну [Мәтін]. – Астана : Bilim Foundation, 2018. – 138 б.

6 Keltner, D., Lerner, J. S. Emotion. Handbook of social psychology (5th ed.) [Text]. – New York, NY: McGraw Hill, 2010. – P. 317–352.

7 Шунк Дейл, Х. Оқыту теориясы. Білім беру көкжиегі [Мәтін]. – Алматы : Ұлттық аударма бюросы, 2018.

8 Ekman, P. Are there basic emotions? [Text] // Psychological Review. – 1992. – № 99(3). – P. 550–553.

9 Ekman, P. Basic emotions [Text] // Handbook of cognition and emotion (In T. Dalgleish & M. Power (Eds.). – New York : Wiley, 1999. – P. 45–60.

10 Құлжабаева, Л. С., Тәңірбергенова, А.Ш. Когнитивті модель негізінде мінез-құлық ауытқуларының себеп-салдарына шолу [Мәтін] // Вестник АПН Казахстана. – 2020. – № 4. – Б.112–117.

REFERENCES

1 Sotsiologicheskoe issledovanie po izucheniiy sostoianiia reproduktivnogo zdorovia podrostkov i molodyh liydei 15–19 let, ih seksualnogo povedeniia i dostupa k uslugam i informatsii v oblasti ohrany reproduktivnogo zdorovia [A sociological study on the state of reproductive health of adolescents and young people aged 15-19 years, their sexual behavior and access to services and information in the field of reproductive health]. (Issledovanie provedeno nezavisimoi issledovatel'skoi organizatsiei - Tsent izucheniiia obshchestvennogo mneniia (TSIOM) po zakazu Ministerstva zdavoohraneniia RK i Fonda OON v oblasti narodonaseleniia (IYNFPA) pri finansovoi podderjke Posolstva Niderlandov v Kazahstane i tehnicheckoi podderjke Respublikanskogo tsentra SPID). – Almaty, 2018.

2 Oishybaev, K. B., Kaidarova, A. S., Karimova, J. K., Ashimhanova, D. E., Battalova J. S., Rodionov A. N., Kim E. M., Jampeisov D. A., Shapoval Yu. V.,

Kasymbekov A. M. «Kazakhstan jastary - 2019» Ulttyq baıandamasy. [National report. «Youth of Kazakhstan – 2019»]. [Electronic resource]. – <https://clck.ru/WTnH8> (Access date 13.04.2021).

3 Kazakhstan Respublikasynda bilim berudi jane gylymdy damytudyn 2020 – 2025 jyldarga arналған мемлекеттік бағдарламасы KR Ukımetinın 27.12.2019, № 988 kaulysy [The State Programme for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020 - 2025 Government Decree from 27.12.2019, № 988]. [Electronic resource]. – <https://clck.ru/U7BVb> (Access date 13.04.2021).

4 Jana jagdaıdagıy Kazakhstan: ısqımyl kezeni. Memleket basshysy Kasym-Jomart Toqaevtyń Kazaqstan halqyna Joldaıy [Kazakhstan in a New Reality: Time for Action. President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address]. 01.09.2020. [Electronic resource]. – <https://clck.ru/WTOTj> (Access date 13.04.2021).

5 **Mary, L.** Emotions: making sense of your feelings [Text]. – Astana: Bilim Foundation, 2018. – 138 p.

6 **Keltner, D., Lerner, J.** Emotion. Handbook of social psychology (5th ed.) [Text]. – New York, NY : McGraw Hill, 2010. – P. 317–352.

7 **Schunk Dale, H.** Learning theories: An Educational Perspective [Text]. – Almaty : National Translation Bureau, 2018.

8 **Ekman, P.** Are there basic emotions? [Text] // Psychological Review. – 1992. – № 99(3). – P. 550–553.

9 **Ekman, P.** Basic emotions [Text] // Handbook of cognition and emotion (In T. Dalgleish & M. Power (Eds.). – New York : Wiley, 1999. – P. 45–60.

10 **Kuljabaeva L. S., Tanirbergenova A. Sh.** Kognitivti model negızinde minez-kulyq aıyqtalarynyn sebep-saldaryna sholu [Cognitive Model-Based Overview of Causes and Consequences of Behavioral Disorders] [Text] // Vestnik APN of Kazakstan, 2020. – № 4. – P. 112–117.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*А. А. Таутибаева¹, М. Ж. Муслимова², Б. Т. Абыканова³

¹Қазақская национальная академия искусств имени Т. Жургенова, Республика Казахстан, г. Алматы;

²Университет «Туран-Астана», Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

³Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ВЛИЯНИЕ СЕМЬИ НА ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ПОДРОСТКОВ

В статье рассматривается проблема семьи в современном обществе. Особое внимание уделяется тому, насколько трудности и проблемы в семье влияют на личностное развитие и эмоциональное благополучие подростка. В статье рассматривается исследование, проведенное независимой исследовательской организацией в Казахстане в 2018 году, Национальный отчет «Молодежь Казахстана 2019» и Государственная программа развития образования и науки в Республике Казахстан на 2020–2025 годы.

Семья играет важную роль в воспитании детей в целом. Семейные отношения, взаимоуважение, семейные ценности и т. д. формируются как основной принцип у ребенка. Кроме того, занятость родителей в семье, невнимание к воспитанию детей, а также частота разводов в обществе, то обстоятельство, что дети находятся на попечении матери-одиночки, воспитываемой в одиночестве считается одним из факторов. Среда, в которой растет ребенок, влияет не только на его личное развитие, но и на его эмоциональное благополучие. В статье исследуются эмоциональные, психофизиологические основы, а также положительные и отрицательные эффекты.

В статье представлен анализ результатов проведенного опроса и проективного метода с целью изучения влияния семьи на эмоциональное состояние подростков. С точки зрения проблемы исследования установлено влияние семьи на эмоциональное состояние подростков и сделаны выводы.

Ключевые слова: эмоция, эмоциональное состояние, семья, положительные эмоции, отрицательные эмоции, ценности в семье.

*А. А. Таутибаева¹, М. Ж. Муслимова², Б. Т. Абыканова³

¹Т. Жургенов Kazakh National Academy of Arts, Republic of Kazakhstan, Almaty;

²University «Turan-Astana», Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

³Kh. Dosmuhamedov Atyrau University, Republic of Kazakhstan, Atyrau.

Material received on 13.06.22.

INFLUENCE OF THE FAMILY ON THE EMOTIONAL STATE OF ADOLESCENTS

The article deals with the problem of the family in modern society. Particular attention is paid to the extent to which difficulties and problems in the family affect the personal development and emotional well-being of a teenager. The article examines a study conducted by an independent research organization in Kazakhstan in 2018, the National Report «Youth of Kazakhstan 2019» and the State Program for the Development of Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2020–2025.

The family plays an important role in the upbringing of children in general. Family relationships, mutual respect, family values, etc. are formed as a basic principle in a child. In addition, the employment of parents in the family, inattention to the upbringing of children, as well as the frequency of divorces in society, the fact that children are in the care of a single mother, brought up alone, parental family is considered one of the factors. The environment in which a child grows up affects not only his personal development, but also his emotional well-being. The article examines the emotional, psychophysiological foundations, as well as positive and negative effects.

The article presents an analysis of the results of the survey and the projective method in order to study the influence of family on the emotional state of adolescents. From the perspective of the research problem, the influence of the family on the emotional state of adolescents has been established and conclusions have been drawn.

Keywords: emotion, emotional state, family, positive emotions, negative emotions, family values.

МРНТИ 15.81.21

<https://doi.org/10.48081/MJV17094>**С. К. Шалабаев¹, *С. К. Ксембаева²**

^{1,2}Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В данной статье обобщается опыт организации студенческого самоуправления в Республике Казахстан; анализируются результаты опроса студентов по проблеме их участия в управлении своими коллективами и университетом в целом. Обосновываются организационно-педагогические условия развития студенческого самоуправления, которыми являются разнообразный характер деятельности молодежных общественных организаций и переход от массовых мероприятий общего характера к развитию проектных форм деятельности студентов. Так же был проведен опрос среди респондентов по оценке эффективности реализации государственной молодежной политики и по оценке эффективности деятельности активных/популярных молодежных организаций и молодежных ресурсных центров.

Проблема самоуправления обучающихся сообществ вышла за рамки теоретических постулатов и все больше находит отражение в образовательной практике конкретных учебных заведений. Организация образовательного процесса, основанная на принципе самоуправления, все больше проникает в жизнь студентов и их восприятие своей личной роли во всех делах. В то же время студенческое самоуправление не является стихийным процессом, в котором нет места лидерству учителя. Это означает, что если самоуправление рассматривать как способность отдельного учащегося и группы в целом к организации собственной деятельности, то, как и всякая способность вообще, она не может быть характеристикой личности или группы. Он развивается благодаря сознательным усилиям человека по развитию способности планировать, организовывать и обеспечивать свою собственную работу под постоянным руководством преподавателей.

Ключевые слова: молодежная политика, самоуправление, студенческое самоуправление, лидерские качества студентов, молодежные общественные организации.

Введение

Стремление Казахстана войти в число пятидесяти конкурентоспособных стран актуализирует проблему выявления и развития качеств лидера среди молодого поколения. Министерство образования и науки ставит перед высшими учебными заведениями задачу разработки новых идей развития студенческого самоуправления, связанных с подготовкой будущих специалистов, ориентированных на требования социально-экономической ситуации рынка труда, с определенным набором личностных качеств, таких как: компетентность, инициативность, коммуникабельность, толерантность, креативность, адаптивность, доброжелательность. Особая роль высшей школы не случайна, ибо именно в высшей школе формируется интеллектуальная элита, способная оказывать решающее влияние на все стороны общественной жизни.

Университетские общественные объединения играют важную роль в социализации студенческой молодежи, предоставляя молодежи возможность проявить свою самостоятельность и активность, приобрести и усовершенствовать свой социальный опыт и коллективное сотрудничество, развить свой личностный потенциал и достичь поставленных целей.

Материалы и методы исследования

Как показал анализ литературы по психологии и педагогике многие ученые обращали внимание на проблемы развития управленческого потенциала молодежи. Так, С. Л. Рубинштейн, К. А. Абульханова-Славская, А. Н. Леонтьев, Л. И. Новикова, В. И. Андреев, Н. П. Капустин и др. изучали формирование личности студентов в условиях коллективов разного уровня вузов [1, 2–6]. Социальное развитие личности студента в условиях коллективной самоорганизации в студенческой среде исследуют Н. А. Шайденко, В. Г. Подзолков, Кипурова С. Н. [7,8].

В периодической печати наше внимание привлекла статья «Indiana community health workers: challenges and opportunities for workforce development», авторов Rodriguez, N. M., Ruiz, Y., Meredith, A. H., Kimera, L. F., Gonzalvo, J. D., которые рассматривают проблемы развития потенциала медицинских кадров в Индиане [9].

На современном этапе развития общества изучаются различные аспекты студенческого самоуправления М. И. Рожков [10], Г. И. Селевко, Н. Ю. Синягина, Н. М. Таланчук, И. И. Фришман [11–12] и другие авторы.

Среди казахстанских авторов следует отметить таких ученых, как Айдарбеков З. С., Ешпанова Д. Д., Мамираимов Т. К., Байдаров Е. У., которые рассматривали молодежную политику в Казахстане в различных аспектах [13–15].

Тем не менее, мы выявили, что большая часть исследований посвящена аспектам студенческого самоуправления, организации молодежной политики в организациях образования. При этом, анализ работ ученых и практиков в стране и за рубежом, выявил противоречие между большим количеством исследований природы студенческого лидерства и его недостаточной ролью в подготовке студентов как будущих конкурентоспособных специалистов, обладающих лидерскими качествами на современном этапе развития.

Теоретико-методологическую основу исследования составляют работы казахстанских и зарубежных ученых, научные позиции и концепции, связанные с определением роли и значения развития управленческого потенциала молодежи в условиях коллегиального студенческого самоуправления.

В работе систематически используются методы выборки данных, количественные и качественные методы исследования действительности, экономический, статистический и сравнительный анализ как методологические средства решения проблемы.

Результаты и обсуждение

Мы учитываем, что приоритетным фактором устойчивого развития гражданского общества, роста благосостояния граждан и совершенствования общественных отношений является реализация эффективной государственной молодежной политики, и это самостоятельное направление деятельности. Наше исследование было проведено с помощью метода сбора информации: массовый опрос молодежи в возрасте от 14 до 28 лет включительно методом «face-to-face». Данный метод позволил получить объективную информацию относительно мнений и оценок молодежи. Анкета массового опроса содержит основной блок вопросов и социально-демографический блок.

Язык опроса: казахский и русский, в зависимости от предпочтений респондента. Массовый опрос производился по месту жительства респондентов, выбранный метод соответствует целям и задачам текущего исследования.

Объем выборочной совокупности составил 2000 респондентов. Территория проведения социологического исследования охватывает все регионы Республики Казахстан – города республиканского значения Нур-Султан, Алматы и Шымкент, 14 областных центров, а также сельские населенные пункты. В исследовании использована стратифицированная многоступенчатая выборка.

Таблица 1 – Выборочная совокупность 2000 респондентов РК

	Всего	Городское население	Сельское население	Мужчины	Женщины
Республика Казахстан	2000	1136	854	1016	984
Акмолинская	75	34	42	39	37
Актюбинская	97	66	31	49	48
Алматинская	209	44	165	109	100
Атырауская	70	34	36	30	34
Восточно-Казахстанская	133	82	51	69	64
Жамбылская	125	47	78	61	61
Западно-Казахстанская	69	35	34	35	34
Карагандинская	143	111	32	73	70
Костанайская	89	46	43	46	43
Кызылординская	92	38	54	48	44
Мангистауская	76	28	48	39	37
Павлодарская	73	49	24	37	30
Северо-Казахстанская	53	24	29	28	25
Туркестанская	239	42	197	128	111
Нур-Султан	115	115	0	55	60
Алматы	213	213	0	99	114
Шымкент	128	128	0	61	66

В первой таблице мы показали выборочная совокупность 2000 респондентов РК. Дизайн выборки построен таким образом, что любой человек (в возрасте 14–28 лет) в пределах совокупности имеет равные возможности быть отобранным для анализа. Была использована стратифицированная многоступенчатая выборка. Так, основными стратами выступают:

Ступень 1. Отбор по областям – исходя из численности населения по областям и городам республиканского значения в возрасте 14–28 лет, определены объемы выборки по 17 регионам страны.

Ступень 2. Отбор по принципу город-село – в каждой области высчитаны объемы городской и сельской выборки.

Ступень 3. Отбор стартовой точки – в пределах каждого населенного пункта случайным образом определяются стартовые точки маршрута и количество респондентов.

Ступень 4. Отбор респондентов согласно квоте – в каждом отдельно взятом домохозяйстве респонденты отбираются по двум признакам – пол и возраст – половозрастной квоте – возраст респондента должен быть от 14 до

28 лет включительно, а также репрезентативная представленность по полу (количество опрашиваемых мужчин и женщин рассчитано согласно данным Комитета по статистике по каждой области, городу и селу).

Выборка является репрезентативной, т.е. по выделенным параметрам состав респондентов приближается к соответствующим пропорциям в генеральной совокупности (согласно данным Комитета по статистике на 2019 год). При этом отклонение средних характеристик выборочной совокупности от средних характеристик генеральной совокупности не превысит $\pm 2,5\%$.

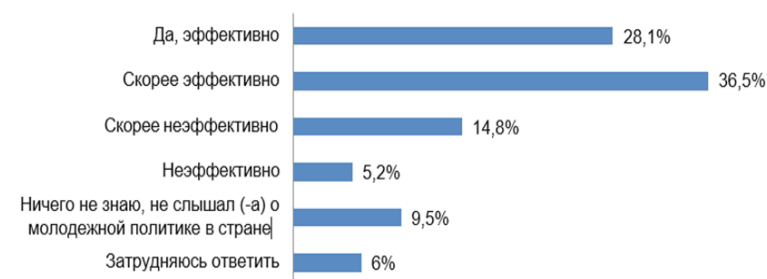

Рисунок 1 – Распределение ответов на вопрос: «По Вашему мнению, эффективно ли реализуется государственная молодежная политика (поддержка и развитие молодежи) у нас в стране?», в %

Результаты опроса выявили перспективную в дальнейшем тенденцию: повышается уровень доверия молодежи к проводимой политике. На вопрос: «Эффективно ли реализуется государственная молодежная политика (поддержка и развитие молодежи) у нас в стране?» 28,1 % опрошенных ответили утвердительно. Большинство респондентов (36,5 %) оценили молодежную политику государства как «скорее эффективную». Как «скорее неэффективную» и «неэффективную» государственную политику оценили порядка 15 % опрошенных. Особо следует отметить, что 9,5 % опрошенных ничего не знают и не слышали о молодежной политике в стране.

В разрезе регионов оценили, как эффективную реализацию государственной молодежной политики респонденты Костанайской (56,2 %), Кызылординской (55,4 %) и Восточно-Казахстанской (53 %) областей. Как скорее эффективно отметили опрошенные г. Нур-Султан (49,6 %), Жамбылской (50,4 %) и Северо-Казахстанской области (52,8 %).

Не эффективной реализацию государственной молодежной политики считают участники опроса, проживающие в Мангистауской (11,8 %),

Акмолинской (10,5 %) и Карагандинской (9,8 %) областях. Скорее неэффективно отметили респонденты г.Алматы (27,2 %), Мангистауской (22,4 %) и Карагандинской (21,7 %) областей.

Ничего не слышали о молодежной политике, проводимой в стране респонденты г. Алматы (23,5 %), Северо-Казахстанской области (22,6 %) и г. Нур-Султан (13,9 %).

Рисунок 2 – Распределение ответов на вопрос: «На что необходимо обратить внимание в реализации государственной молодежной политики в первую очередь?», в %

Молодые респонденты полагают, что сфера государственной молодежной политики должна охватить комплекс социальных и экономических вопросов самореализации молодежи. По мнению респондентов, это вопросы трудоустройства (37 %), обеспечение молодых семей жильем (27,7 %). 16,4 % молодых людей предлагают сделать акцент на повышение доступа и качества высшего образования. Наименьшее количество респондентов (0,1 %) предложило поддержать многодетные семьи. В ходе опроса, 4,8 % молодежи отметили, что не рассчитывают на поддержку со стороны государства. Важную роль в процессе социализации личности занимают молодежные организации, они способствуют формированию системы ценностей, повышению уровня гражданской активности, могут стать средством решения политических и социальных проблем молодежи, а также ресурсом для самореализации молодежи.

Основным показателем общественного мнения о молодежных организациях является оценка гражданами эффективности их деятельности.

Так, согласно результатам исследования, в пятерке лидеров по эффективности своей работы оказались такие организации, как «Ассоциация стипендиатов международной стипендии Президента РК «Болашак» (67,1 %), «Республиканский штаб молодежных трудовых отрядов «Жасыл ел» (61,8 %), «Молодежное крыло «Жас Отан» при партии «Нұр Отан» (61,2 %), «Единая детско-юношеская организация «Жас Ұлан» (60,6 %) и «Союз КВН Казахстана/ Жайдарман» (60, %) [5]. По ответам респондентов, менее эффективной признана деятельность «Национального дельфийского комитета» (25,4%) и «Конгресса молодежи Казахстана» (22,2 %).

17–34 % респондентов затруднились ответить на вопрос эффективности работы вышеуказанных организаций, что может свидетельствовать о слабой информированности о деятельности организаций среди молодежи (Таблица № 2) [6].

Вопросы о деятельности молодежных ресурсных центров (МРЦ) вызвали затруднения с ответами, так как к ним, по результатам исследования, обращались лишь 14% опрошенных респондентов.

Больше всего респондентов, обратившихся в МРЦ в Костанайской (37,1 %), Северо-Казахстанской (26,4 %) и Кызылординской (26,1 %) областях. Результаты представлены в следующих таблицах.

Таблица 2 – Распределение ответов на вопрос: «Оцените эффективность работы следующих молодежных организаций», в %

Наименование организации	Эффективна	Неэффективна	Затрудняюсь Ответить
Ассоциация стипендиатов международной стипендии Президента РК «Болашак»	67,1 %	15 %	17,9 %
Республиканский штаб молодежных трудовых отрядов «Жасыл ел»	61,8 %	16,6 %	21,6 %
Молодежное крыло «Жас Отан» при партии «Нұр Отан»	61,2 %	17,1 %	21,7 %
Единая детско-юношеская организация «Жас Ұлан»	60,6 %	16,8 %	22,6 %
Союз КВН Казахстана/ Жайдарман	60,3 %	20,7 %	19,0 %
Национальная волонтерская сеть	58,9 %	16 %	25,1 %
Альянс студентов Казахстана	52,2 %	20,4 %	27,4 %
Молодежное крыло Ассамблеи народа Казахстана (Жаңғыру жолы/ Жарасым)	50,3 %	17,3 %	32,3 %
Конгресс молодежи Казахстана	46,5 %	22,2 %	31,3 %
Национальный дельфийский комитет	40,7 %	25,4 %	33,9 %

Несмотря на низкий процент обращений участников опроса в МРЦ, респондентам было предложено отметить наиболее эффективные, по их мнению, направления деятельности МРЦ в регионах. Так, наиболее эффективными являются следующие: «Поддержка и развитие волонтерской деятельности в молодежной среде» (82,1 %), «Содействие в подготовке к трудоустройству и профориентации молодежи» (74,4 %), «Содействие в повышение цифровой грамотности и развитие технологий среди молодежи» (72,9 %). «Неэффективной» молодые респонденты отметили «Оказание психологической помощи молодежи» – 26,4 % и «Развитие жизненно важных навыков, компетенций» – 25,3 % (Таблица № 3).

Таблица 3 – Распределение ответов на вопрос: «Оцените эффективность работы МРЦ Вашей области/города по следующим видам деятельности», в %

Оценка деятельности МРЦ по видам деятельности	Эффективна	Не-эффективна	Затрудняюсь Ответить
Поддержка и развитие волонтерской деятельности в молодежной среде	82,1 %	10,3 %	7,7 %
Содействие в подготовке к трудоустройству и профориентации молодежи	74,4 %	19,4 %	6,2 %
Содействие в повышение цифровой грамотности и развитие технологий среди молодежи	72,9 %	16,5 %	10,6 %
Поддержка и содействие в развитии молодежных организаций	67,8 %	19 %	13,2 %
Сопровождение разработки и оценки молодежных проектов и программ	67,8 %	18,7 %	13,6 %
Развитие жизненно важных навыков, компетенции	64,8 %	25,3 %	9,9 %
Оказание на безвозмездной основе консультаций и юридической помощи Молодежи	64,8 %	24,9 %	10,3 %
Оказание психологической помощи молодежи	64,1 %	26,4 %	9,5 %
Содействие активизации инноваций и предпринимательской деятельности молодежи	63,7 %	23,4 %	12,8 %
Оказание помощи по получению льгот	100 %	0 %	0 %
Содействие онлайн-обучению	20 %	80 %	0 %

Анализ полученных результатов представлен ниже.

Как показало наше исследование, молодежные организации имеют большое влияние на студенческую молодежь. В условиях коллегиального студенческого самоуправления важно понимать, что молодые люди довольно высоко оценивают молодежную политику, проводимую в республике в целом. В материалах Международной научно-практической конференции «Традиции и инновации в национальных системах образования», которая проходила в г. Уфе, мы подробно рассматривали теоретические основы процесса развития студенческого самоуправления в высшей школе [16].

Но, в данной ситуации, настораживает тот факт, что в таких регионах, как Мангистауская, Акмолинская, Карагандинская области молодежь не считают эффективной проводимую государственными структурами политику в отношении молодых людей. При этом, обращает на себя внимание тот факт, что в крупных городах, таких как Алматы и Нур-Султан о молодежной политике никто и не ведет речь.

Развивая студенческое самоуправление, все эти факты необходимо брать во внимание. В этих городах очень много высших учебных заведений, и качественно организованное самоуправление в университетах может оказать эффективное воздействие на положительное решение сложившейся ситуации. Печально, что такие направления, как «поддержка и развитие волонтерской деятельности в молодежной среде» 10,3 % молодежи считает неэффективным, и 7,7 % затруднились с ответом, «Сопровождение разработки и оценки молодежных проектов и программ» 18,7 % молодежи не считает эффективным, при этом еще и 13,6 % затруднились с ответом. 26,4 % молодежи не считает эффективной психологическую помощь, 24,9 % опрошенных респондентов не считают эффективными юридические консультации для молодых людей. Все полученные данные подтверждают, развитие управленческого потенциала в молодежной среде необходимо поднимать на более высокий уровень. Содействие онлайн- обучению, по мнению наших респондентов (80 %) не эффективно. Здесь следует уточнить, что вследствие того, что в период пандемии Covid19 многие учебные заведения были переведены на онлайн обучение. В начале перехода на онлайн обучение, в действительности были сложности по переходу, и наш опрос пришелся именно на данный период. Считаем, что по этой причине наши респонденты отвергают онлайн обучение. В настоящее время ситуация изменилась, возможно, при повторном опросе мнения молодых людей изменятся.

Проведенное исследование усиливает актуальность нашей темы. В самом процессе студенческого самоуправления много возможностей для развития управленческого потенциала молодежи, создания условий для формирования лидерских качеств. Формируя у молодых людей знания теории

и практики психологии управления, основ менеджмента, мы создаем условия для оттачивания качеств личности, важных в процессе формирования управленческого потенциала.

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что молодежная политика, проводимая государством, несомненно, оказывает значительное влияние на студенческую молодежь. И молодым людям не безразличны направления молодежной политики. Они формируют свое мнение, оценивая влияние молодежной политики на наиболее важные сферы: трудоустройство, обеспечение жильем, возможность получения образования, повышение стипендий и т.д. В процессе развития управленческого потенциала молодежи и выявления их степени участия в коллегиальном студенческом самоуправлении наблюдается повышение активности молодежи в социальной жизни общества. И это свидетельствует о правильности выбранного направления нашего исследования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Рубинштейн, С. Л.** Основы общей психологии. Серия: Мастера психологии. – Издательство : Питер, 2002. – 720 с.
- 2 **Абульханова-Славская, К. А.** Деятельность и психология личности. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
- 3 **Леонтьев, А. Н.** Психология. мотивации и эмоции – М., 2002. С. 57–65.
- 4 **Новикова, Л. И.** Педагогика воспитания. Избранные педагогические труды. – М., 2009. – 144 с.
- 5 **Андреев, В. И.** Педагогическая этика: инновационный курс для нравственного саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2012. – 272 с.
- 6 **Капустин, Н. П.** Педагогические технологии адаптивной школы: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 216 с.
- 7 **Шайденко, Н. А.** Введение в педагогическую деятельность. Учебное пособие». – ИНФРА-М, 2021. – 228 с.
- 8 **Подзолков, В. Г., Шайденко, Н. А., Кипурова, С. Н.** Развитие адаптивного потенциала будущего учителя : Монография. – Lambert Academic Publishing, 2015. – 145 с.
- 9 **Rodriguez, N. M., Ruiz, Y., Meredith, A. H., Kimera, L. F., Gonzalvo, J. D.** Indiana community health workers: challenges and opportunities for workforce development // BMC Health Services Research 22(1), 117.

10 **Рожков, М. И.** Педагогика. В 2 т. Том 2. Теория и методика воспитания : учебник и практи-кум для академического бакалавриата / под ред. М. И. Рожкова. – М. : Издательство Юрайт, 2018. – 252 с.

11 **Синягина, Н. Ю.** О патриотизме и воспитании патриота, / НЛО. Синягина // Воспитание школьников. – 2011. – № 1. – С. 21.

12 **Фришман, И. И.** Методика работы педагога дополнительного образования : Учеб. пособие для студентов пед. вузов / И. И. Фришман. – М. : Academia, 2001. – 160 с.

13 **Айдарбеков, З. С.** Казахстанская молодежь : ценности, приоритеты, стратегии самоопределения. – Алматы, 2008. – 328 с.

14 **Ешпанова, Д. Д.** Социально-политические ориентации казахстанской молодежи // Институт парламентаризма. – 2013. – No 1(19). – С. 78–87.

15 **Мамираимов, Т. К., Байдаров, Е. У.** Государственная молодежная политика Республики Казахстан в условиях трансформации общества // Казахстанский центр гуманитарно-политической конъюнктуры URL: <http://www.sarap.kz/rus/view.php>.

16 **Шалабаев, С. К., Ксембаева, С. К.** Теоретические основы процесса развития студенческого самоуправления в высшей школе // Международная научно-практическая конференция «Традиции и инновации в национальных системах образования». – Уфа, 2020. – Т. 1. – С. 463–468.

REFERENCES

- 1 **Rubinshtejn, S. L.** Osnovy obshchej psihologii [Fundamentals of General Psychology]. Seriya : Mastera psihologii. – Izdatel'stvo : Piter, 2002. – 720 p.
- 2 **Abul'hanova-Slavskaya, K. A.** Deyatel'nost' i psihologiya lichnosti [Activity and personality psychology]. – Moscow : Nauka, 1980. – 335 p.
- 3 **Leont'ev, A. N.** Psihologiya. motivacii i emocii [Psychology. motivation and emotions] – Moscow, 2002. – P. 57–65.
- 4 **Novikova, L. I.** Pedagogika vospitaniya. Izbrannye pedagogicheskie Trudy [Pedagogy of education. Selected pedagogical works] – Moscow, 2009. – 144 p.
- 5 **Andreev, V. I.** Pedagogicheskaya etika : innovacionnyj kurs dlya npravstvennogo samorazvitiya [Pedagogical ethics : an innovative course for moral self-development] / V. I. Andreev. – Kazan' : Centr innovacionnyh tekhnologij, 2012. – 272 p.
- 6 **Kapustin, N. P.** Pedagogicheskie tekhnologii adaptivnoj shkoly [Pedagogical technologies of the adaptive school] : Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. – Moscow : Izdatel'skij centr «Akademiya», 1999. – 216 p.

7 **SHajdenko, N. A.** Vvedenie v pedagogicheskuyu deyatel'nost' : Uchebnoe posobie. [Introduction to pedagogical activity]. – INFRA-M, 2021. – 228 p.

8 **Podzolkov, V. G., SHajdenko, N. A., Kipurova, S. N.** Razvitie adaptivnogo potenciala budushchego uchitelya. [Development of the adaptive potential of the future teacher] monografiya. – Lambert Academic Publishing, 2015. – 145 p.

9 **Rodriguez, N. M., Ruiz, Y., Meredith, A. H., Kimera, L. F., Gonzalvo, J. D.** Indiana community health workers: challenges and opportunities for workforce development// BMC Health Services Research 22(1), 117.

10 **Rozhkov, M. I.** Pedagogika. [Pedagogy] V 2 t. Tom 2. Teoriya i metodika vospitaniya : uchebnik i prakti-kum dlya akademicheskogo bakalavriata / pod red. M. I. Rozhkova. – Moscow : Izdatel'stvo YUrajt, 2018. – 252 p.

11 **Sinyagina, N. Yu.** O patriotizme i vospitanii patriota, [On patriotism and the education of a patriot] / NLO. Sinyagina // Vospitanie shkol'nikov. – 2011. – № 1. – P. 21.

12 **Frishman, I. I.** Metodika raboty pedagoga dopolnitel'nogo obrazovaniya [Methodology of work of a teacher of additional education] : Ucheb. posobie dlya studentov ped. vuzov / I. I. Frishman. – Moscow : Academia, 2001. – 160 p.

13 **Ajdarbekov, Z. S.** Kazhstanskaya molodezh' : cennosti, priority, strategii samoopredeleniya [Kazakhstan Youth : Values, Priorities, Strategies for Self-Determination] – Almaty, 2008. – 328 p.

14 **Eshpanova, D. D.** Social'no-politicheskie orientacii kazhstanskoy molodezhi [Socio-political orientations of Kazakhstani youth] // Institut parlamentarizma. – 2013. – No 1(19). – P. 78–87.

15 **Mamiraimov, T. K., Bajdarov, E. U.** Gosudarstvennaya molodezhnaya politika Respubliki Kazhstan v usloviyah transformacii obshchestva [State youth policy of the Republic of Kazakhstan in the context of society transformation] // Kazhstanskij centr humanitarno-politicheskoy kon'yunktury URL: <http://www.sarap.kz/rus/view.php>.

16 **Shalabaev, S. K., Xembayeva, S. K.** Teoreticheskie osnovy processa razvitiya studencheskogo samoupravleniya v vysshej shkole [Theoretical foundations of the process of development of student self-government in higher education] // Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya «Tradicii i innovacii v nacional'nyh sistemah obrazovaniya». – Ufa, 2020. – T. 1. – P. 463–468.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

С. К. Шалабаев¹, *С. К. Ксембаева²

^{1,2}Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 13.06.22 баспаға түсті.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ БАСҚАРУ ӘЛЕУЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫН ТАЛДАУ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында студенттік өзін-өзі басқаруды ұйымдастыру тәжірибесі қорытындыланады; студенттердің өз ұжымдарын және жалпы университетті басқаруға қатысу мәселесі бойынша сауалнама нәтижелері талданады. Студенттік өзін-өзі басқаруды дамытудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары негізделеді, олар жастардың қоғамдық ұйымдары қызметінің әр түрлі сипаты және жалпы сипаттағы бұқаралық іс-шаралардан студенттер қызметінің жобалық нысандарын дамытуға көшу болып табылады. Сондай-ақ, респонденттер арасында мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігін бағалау және белсенді/танымал жастар ұйымдары мен жастар ресурстық орталықтары қызметінің тиімділігін бағалау бойынша сауалнама жүргізілді.

Білім беру қоғамдастықтарының өзін-өзі басқару мәселесі теориялық постулаттар шеңберінен шығып, нақты оқу орындарының білім беру практикасында көбірек көрініс табуда. Өзін-өзі басқару принципіне негізделген білім беру процесін ұйымдастыру студенттердің өміріне және олардың барлық мәселелердегі жеке рөлін қабылдауына көбірек еңуде. Сонымен қатар, студенттік өзін-өзі басқару мұғалімнің көшбасшылығына орын жоқ, стихиялық процесс емес. Бұл дегеніміз, егер өзін-өзі басқару жеке оқушының және тұтастай алғанда топтың өз қызметін ұйымдастыру қабілеті ретінде қарастырылса, онда кез-келген қабілет сияқты, ол жеке тұлғаның немесе топтың сипаттамасы бола алмайды. Ол оқытушының тұрақты басшылығымен өз жұмысын жоспарлау, ұйымдастыру және қамтамасыз ету қабілетін дамытудағы адамның саналы күш-жігерінің арқасында дамиды.

Кілтті сөздер: жастар саясаты, өзін-өзі басқару, студенттік өзін-өзі басқару, студенттердің көшбасшылық қасиеттері, жастардың қоғамдық ұйымдары.

S. Shalabaev¹, *S. Xembayeva²

^{1,2}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 11.06.22.

ANALYSIS OF YOUTH MANAGEMENT CAPACITY DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

This article summarizes the experience of organizing student self-governance in the Republic of Kazakhstan; the results of a survey of students on the problem of their participation in the management of their teams and the university as a whole are analyzed. There are substantiated organizational and pedagogical conditions for the development of student self-government, which are the diverse nature of the activities of youth public organizations and the transition from mass events of a general nature to the development of project forms of student activity. A survey was also conducted among respondents to assess the effectiveness of the implementation of the state youth policy and to assess the effectiveness of active / popular youth organizations and youth resource centers

The problem of self-governance of learning communities has gone beyond theoretical postulates and is increasingly reflected in the educational practice of specific educational institutions. The organization of the educational process, based on the principle of self-government, is increasingly penetrating into the lives of students and their perception of their personal role in all matters. At the same time, student self-governance is not a spontaneous process in which there is no place for teacher leadership. This means that if self-management is considered as the ability of an individual student and a group as a whole to organize their own activities, then, like any ability in general, it cannot be a characteristic of an individual or a group. It develops through the conscious effort of the individual to develop the ability to plan, organize and provide for his own work under the constant guidance of teachers.

Keywords: youth policy, self-governance, student self-governance, leadership qualities of students, youth public organizations.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

МРНТИ 14.07.05

<https://doi.org/10.48081/PSSR2272>

***А. Ж. Куватов¹, С. Е. Жильгельдинов², С. Н. Аскапов³,
Б. Б. Жумабекова⁴, Е. Р. Оралтаев⁵**

^{1,2,4,5}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

³Astana IT University,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

СТУДЕНТТЕРДІҢ ІШКІ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗІ

Осы мақалада студенттердің (дене шынықтыру және спорт мамандарына қатысты) ішкі интеллектуалды әлеуетінің орны туралы айтылған. Сонымен бірге студенттердің (дене шынықтыру және спорт мамандарына қатысты) ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың әдіснамалық негізі қарастырылады.

Жеке мүмкіндік тек «стохастикалық парадигмамен» анықталатынын ескеріп, үш: стохастикалық, эмпирикалық, алгоритмдік парадигмалардың сабақтастығын тұтас алынғаны бағамдалған.

Зерттеу барысында «онтология», «аксиология», «гносеология» ұғымдары дене шынықтыру пәнінде қолданылуы жайлы зерттеу еңбектерінде тапшылығы аңғарылған.

«Онтология», студент өзінің табиғатын зерделең, өзінің болмысына дене шынықтыру пәнінің, қандай пайда әкелетіні тұрғысынан көмек беретінін байқай алуына бағдарлайтыны туралы жазылған.

«Гносеология» студенттердің дене шынықтыру сабағында тағылымдық-қисындық нысаналардың іс-әрекетте қандай құбылысқа, көрініске, үдеріске қатысты дегенге жауап беріп, олардың тағылымды тани алатын дәрежеге жете алатынын аңғартқан.

«Аксиология» студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуеттерін арттыруда құндылықтар түрлерін ажыратып, өзіне не қажет екенін саралай алу іскерлігін, тәнін билейтін жан азығы білім мен ғылым негізіне жүгініп, жаттығу түрлерін таңдай алу тұжымын орнықтырған.

Кілтті сөздер: «студент», «ішкі интеллектуалды әлеует», «тән», «жан», «рух», «құндылық», «онтология», «гносеология», «аксиология», «жеке мүмкіндік», «парадигма».

Кіріспе

Зияткерлік әлеует және оның құрамдас бөліктері әр түрлі тұрғыдан Дж. Брунер [1], А. В. Бажанов [2], В. В. Давыдов [3] және т.б. ғалымдары зерттеген. Осы мәселенің көптеген еңбектерінде зияткерлік әлеуетті дамыту мәселесі, ең алдымен, білім беру үдерісінің құрамдас бөліктерінің бірі – білім мазмұны, оқу іс-әрекеті, оқу, оқыту тұрғысынан қарастырылған.

Жалпы білім мазмұны мен оқыту мазмұнына қатысты интеллектуалды әлеует мәселелерін зерттеген ғалымдар: Дж. Брунердің еңбектерінде Ж. Пиаженің [4] интеллектуалды әлеуетті өркендету мәселелері зерделенген. Нақтылап айтсақ, балалардың үш түрлі іс-әрекеттеріне тоқталған: қызметі, образға кіруі, белгі-символдары, еске сақтау қабілеттері өзін қоршаған әлем жайлы танымдық тәсілдері секілді іс-әрекеттерін дамытуға бағыт жасаған.

Әлемді образға түсіру шеберлігін ұштаудың мәні ұсынылған. Тіл арқылы түйсінген әсерін іс-әрекетте, қарым-қатынаста түсіндіре алатын әдістердің қалыптасуына көңіл бөлінген.

Балаларды қоршаған ортадағы болып жатқан құбылыстар мен оқиғалардың ықпалы олардың техникалық жағдайына және өміріне үлкен із қалдыратынына дәлелдер келтірген.

Дж. Брунердің [1] талданған бұл еңбегі біздердің бұл зерттеу жұмысымызда студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін қарастырудың көкейкестілігін анықтауға ықпалын тигізді.

В. А. Бажановтың [2] тұжырымдарында биомәдениеттің және конструктивизмнің әлеуметтік жағдайларға өзара қатыстылығы туралы пікір айтылып, олардың мәдениет пен ойлау іс-әрекетіне тікелей ықпалының бар екенін дәлелденген. Әлеуметтік пайымдау мен аталған екі іс-әрекет детермендігін, олардың білім мазмұнының феномендігін айқындайтынына дәйектеме келтірген.

В. В. Давыдовтың [3] қарым-қатынас мазмұнды болғанда, ойлау тәсілдері, өнімді нәтижеге бағдарлап, тұжырымдардың нысандық басым тұстарының мінездемесін қалайды деген ой-пікірі бүгінгіге де пайдалы.

Жинақтау әдісіне құрылған қарым-қатынас адамдарға ой қорытуға, парасаттауға бағыт сілтейтінін дәлелдеген. Тағылымдық ойлауға құрылған қарым-қатынас феноменді ауқымды іске асырады. Ал тағылымсыз сөйлеу – эмпирикалық іс-әрекетіне жататынына тұғырлы тағылым құрған. Біздердің зерттеу нысанымызда В. В. Давыдовтың тұжырымдары студенттердің дене шынықтыру пәнінде олардың ішкі интеллектуалды әлеуеттерін арттырудың барлық тәсілдері мен амал-шарттарын қарастырудың қажеттілігінің өткір екеніне көзімізді жеткізді.

Талданып, феномендігі анықталып, тұжырымдары зердеден өткізілген жоғарыдағы зерттеушілердің еңбектерінде біздің қарастырып отырған мәселелеріміздің толықтай дерлік зерттелмегені байқалды. Нәтижесінде, бүгінгі күні студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуеттері білім мазмұнында қарастырылмағаны, оның тағылымдық негіздемесі заманауи мүддесіне сәйкес құрылмағаны, меңгерген біліми-ғылыми нысандарын сабақтастық қағидамен іске асырылуының ұсынылмауы бұл зерттеудің макромәселелігін көрсетеді. Аталып отырған студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыруда «тән», «жан», «рух» сияқты ұғымдардың іс-әрекетінің атқаратын қызметі нақтыланбағаны байқалды.

Зерттеушілердің еңбектерінен сараланған мәселеліктер біздің алға қойған мақсатымызды жүзеге асыруға тіректік қызмет атқарады. Нақтылап айтқанда, студенттердің жеке мүмкіндігін диагностикадан өткізу үдерісі арқылы олардың белгісіз қабілеттері айқындалуына жағдай туғызу көзделеді. Бұл орайда, парадигмалық тұрғыда студенттердің жеке мүмкіндігін анықтап, оның дене шынықтыру мен спорт пәнін меңгерудегі жаңа көзқарасын дамытуға бағдар жасалады. Жұмыстың бұл түрінде біздер үш парадигманы [5] негізге алып, студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың ғылыми негізі ретінде ұсынуды жөн көрдік.

Бірінші ретте қолданылатын парадигма – эмпирикалық бағдардағы студенттердің білім мазмұны мен оқыту мазмұнына жаңа көзқарас.

Екінші ретте қолданылатын парадигма – алгоритмдік бағдардағы білім мазмұны мен оқыту мазмұндағы процессуалдық рет тәртібіне жаңа көзқарас.

Үшінші ретте қолданылатын парадигма – стохастикалық бағдардағы студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетінің деңгейіне жаңа көзқарас.

Зерттеудің мақсаты: студенттердің ішкі интеллектуалдық әлеуетін арттырудың әдіснамалық негізін анықтап, теориялық тұжырымдарын ұсыну.

Зерттеудің болжамы (гипотезасы): егер студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыруы зерттеушілердің еңбектерін талдау арқылы өздігінен арттыра алса, оның теориялық тұжырымдары ұсынылса, онда дене шынықтыру пәнін өткізуде студенттердің жеке мүмкіндіктері ескеріледі.

Зерттеудің міндеттері:

1) студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін зерттеушілердің еңбектеріне негіздеп, өркендетуін жүзеге асыру;

2) зерделенген еңбектерге студенттердің өзіндік дүниетанымының құрылуын қамтамасыз етер тәсілдерді қолдану.

Материалдар мен әдістері

Бұл мақалада келесі:

- зерттеу тақырыбына қатысы бар ғылыми әдебиеттерді теориялық талдау, жинақтау, феноменін табу, силлогизм, детерменін анықтау, түзілім құру және т.б. қолданылды.

Нәтижелер және талқылау

Эмпирикалық парадигма [5] студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыруда теорияны тәжірибеде 100 % қолдану. Мысалы бұлшықеттердің күші мен мөлшері жаттығулар мен жаттығуларға тікелей байланысты. Жұмыс барысында бұлшықеттерге қан беру күшейеді, жүйке жүйесінің қызметін реттеу жақсарады, бұлшықет талшықтарының өсуі байқалады, яғни бұлшықет массасы артады. Денелік жұмыс қабілеті, төзімділік-бұлшықет жүйесінің жаттығуларының нәтижесі. Неліктен «эмпирика» ұғымы кеңестік дәуірде орындалатын жұмыстарды ұстаздар іс-әрекетпен көрсетіп, оқушылар оны қайталайтын? Оның жауабы: жұмыстың характері оқушылардың жаттығу жасаудағы қажетті теорияға сүйенген техникасын меңгеруге мүмкіндік жасай алмайтын деңгейге түсуіне себеп болғаны. Дәл осы кемшілікті болдырмаудың бір мүмкіндігі алдымен техникаға сүйеніш болатын теорияны білім мазмұны арқылы студенттерге меңгерту – бүгінгі күннің өткір көкейкесті мәселесі. Ұсынылып отырған эмпирикалық парадигма студенттердің дене шынықтыру мен спортқа қатысты жаңа философиялық дүниетанымдарының өркендеуі. Студенттердің философиялық жаңа көзқарастың өркендеуі оқытушы-профессордың сыртқы әрекетімен әкімшіл-әміршіл тұрғыда бұйрықпен орындату орнына, тәрбиеленушілердің өздігінен қажеттілігіне айналуына қолайлы жағдай туғызу көзделеді.

Алгоритмдік парадигма [5] студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыруда білім мазмұны меңгеруге тиісті дене шынықтырудың үдеріске қатысты кимыл іс-әрекетін орындау тәртібін нұсқалы тұрғыда қадағалауы.

Стохастикалық парадигма [5] студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыруда олардың деңгейлерін анықтауға мүмкіндік беретін нысан. «Стохастика» (белгісіздікті білдіреді) ұғымы әр сабақ сайын студенттердің білім мазмұнын тәжірибеде қолдану мүмкіндігінің белгісіз тұстарын белгілі қылу іс-әрекетімен түсіндіріледі.

Белгісіздікті ұдайы жою диагностика арқылы жүзеге асырылады. Нәтижесінде, студенттердің деңгейлері анықталып, олардың келген жерінен алға ілгерлеу траекториясын бағамдауға жол ашылады.

Студенттердің жеке мүмкіндіктерін зерделеу үдерісін ұйымдастырғанда олардың тұлғалық болмысын анықтау мәселесі қарастырылады. Тұлғалық болмысын түсінгендіктен, өз-өзіне ризашылық, сүйспеншілік сезімі оянып, тұлғалық имиджі айқындалып, сенімі беки түседі. Бұл тұжырымдарды біздер онтология нысанына жатқызамыз.

Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттырудың бір ұшы гносеологиялық нысанға қатысты екенін зерттеу барысында анықтадық.

Гносеология (gnosis-білім+logos-ілім) – таным теориясы; таным үдерісінде субъект пен объектінің қарым-қатынасын, білімнің шындыққа қатынасын, адамның әлемді тану мүмкіндіктерін, білімнің ақиқаты мен сенімділігінің өлшемдерін зерттейді. Гносеология адамның әлемге танымдық қатынасының мәнін, оның бастапқы жағдайларын және жалпы негіздерін зерттейді [6].

«Гносеологиялық» ұғымы студенттің дене шынықтыру және спорт пәндерінен меңгерген таным теориясын білдіреді. Бұл жағдайда, дене шынықтыру және спорт пәнінде теориялық нысан студенттердің назарына қабылданып, оның тәжірибеде атқаратын қызметі айқындала түседі. Семестр ауқымында меңгерген теориялық танымы бір-бірімен сабақтасу қағидасымен жүзеге асыру қадағаланады. Жұмыстың бұл түрінде ми қызметінің рөлі зор. Дене шынықтыру жаттығулары ақыл-ой функцияларына жан-жақты ықпалын тигізеді, олардың белсенділігі мен тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Зейіннің, қабылдаудың, есте сақтаудың тұрақтылығы жан-жақты дене шынықтыру деңгейіне тікелей байланысты екендігі анықталды.

Студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетін арттыру үдерісінде аксиологияның атқарар қызметі айрықша.

Аксиология (axia-мәні+logos-ілім) - құндылықтардың табиғатын, олардың нақты өмірдегі орнын, құндылық әлемінің құрылымын және құндылықтардың өзара байланысының философиялық зерттеуі. Адам-бұл барлық нәрсенің өлшемі және ең жоғары құндылық ретінде қарастырылады және оның барлық әрекеттері мен нәтижелері мен салдары «жақсылық» және «жамандық» категориялары тұрғысынан қарастырылады [7].

«Аксиология» ұғымы дене шынықтыру және спорт пәніндерінен студенттердің меңгерген рухани құндылығы дегенге саяды. Мысалы, жаттығулардың құндылықтарын төмендегі кестемен ұсынып отырмыз.

Кесте 1 – Кейбір жаттығу топтарының құндылықтары және оның мағынасы

Жаттығулар тобы	Жаттығулардың ағзаға әсері
Жаяу жүру, жеңіл жүгіру	Денені қалыпты жылыту
Тартудағы жаттығулар	Қан айналымын жақсарту, омыртқаны түзету
Аяққа арналған жаттығулары (отырулар)	Бұлшықетті нығайту, буындар қозғалмалылығы мен қан айналымын жақсарту
Қол мен иық белдеуіне арналған жаттығулары	Қозғалмалылықты арттыру, бұлшықеттерді нығайту
Дене бұлшықеттеріне арналған жаттығулары (алға, жан-жаққа еңкеюлері, шеңберлік қозғалыстар)	Омыртқаның икемділігін, қозғалғыштығын дамыту, бұлшықеттерді нығайту, ішкі ағзалардың жұмысын жақсарту
Іштің, жамбас бұлшықеттеріне, бүйір бұлшықеттеріне арналған жаттығулары	Бұлшықеттерді нығайту
Жүгіру, секіру	Бұлшықеттерді нығайту, жалпы зат алмасуды арттыру
Қорытынды жаттығулары	Тыныштандыратын әсер, дененің қызметін әдеттегі ырғаққа жақындату

Дене шынықтырудың негізгі міндеттері: материалдық және рухани құндылықтар жүйесін құру және адамның қажеттіліктерін қанағаттандыру негізінде оларды игеруге жағдай жасау. Жеке тұлғаның дене тәрбиесінің негізгі материалдық құндылықтары – бұл моториканың қажетті көлемі, негізгі денелік және арнайы қасиеттердің дамуының белгілі бір деңгейі, дененің әртүрлі мүшелері мен жүйелерінің функционалдығы. Жеке тұлғаның дене тәрбиесіне құндылық қатынастарын қалыптастыруда ең маңыздылары:

- дене шынықтырудың объективті нысандарының құндылықтары;
- тарихи құндылықтар (ұлы спорттық жеңістер тарихы, спорт түрлерінің қалыптасуы, дене шынықтыру саласындағы көрнекті адамдардың қызметі);
- құндылықтар-қоғамдық қатынастар (спортқа, денсаулыққа, дене шынықтыру персоналдарына);
- дене шынықтыру құндылықтары (дене дамуы, дене шынықтыру-спорттық іс-әрекет үдерісіндегі ағзаның жағдайы),
- рухани-адамгершілік құндылықтар (жоғары рухани идеалдың болуы; игі мақсаттарға қызмет етуге өмірлік көзқарас: Отан, жақынға; әлемге эстетикалық көзқарас; өзін-өзі дамытуға ұмтылу; дене шынықтырудың объективті құндылықтарын қабылдау),

- психикалық құндылықтар (қозғалыс белсенділігі, адам ағзасының жұмыс істеуі, денсаулықты сақтау тәсілдері туралы білім; тұлғааралық қарым-қатынас; жеке өзін-өзі растау).

Қазіргі қоғамның дене шынықтыру мен спорттың құндылық әлеуеті туралы айта отырып, құндылықтардың екі деңгейін ескеру қажет: әлеуметтік және жеке құндылық.

Дене тәрбиесінің әлеуметтік құндылықтарына мыналар жатады:

- зияткерлік (адамның дене белсенділігін, спорттық дайындығын, шынығуын, салауатты өмір салтын ұйымдастырудың негізі ретінде оның денелік әлеуетін дамытудың әдістері мен құралдары туралы білім);
- қимыл-қоғалыстық (дене шынықтыру және спорттық дайындық үдерісінде қол жеткізілген жетістіктерінің ең жақсы үлгілері, адамның жеке жетістіктері, оның нақты әлеуеті);
- технологиялық (әдістемелік нұсқаулар кешені, практикалық ұсыныстар, сауықтыру және спорттық жаттығулар әдістері, денелік белсенділікті ұйымдастыру қалыптары, оны ресурстық қамтамасыз ету).

Дене тәрбиесі – дене тәрбиесінің құндылық әлеуетін игеру арқылы мәдениет арқылы студент тұлғасын тәрбиелеу. Бұл, ең алдымен, жеке тұлғаның дене шынықтыруын қалыптастырудың педагогикалық үдерісі. Дене шынықтыру тәрбиесінің мазмұны үш негізгі бағытты қамтиды: әлеуметтік-психологиялық, зияткерлік және қимыл-қозғалыс (дене тәрбиесі) тәрбиесі.

Әлеуметтік-психологиялық тәрбиенің мәні өмір философиясын, сенімділікті, дене шынықтыру құндылықтарын дамытуға қажеттілік-белсенділік қатынасын қалыптастыру үдерісіне дейін азаяды. Егер дене шынықтырудың жеке құндылықтарын адам сезінсе, өмірлік және қажетті деп түсініп, түсінсе және құндылық бағдарлары белсенді дене шынықтыру және спорттық іс-шаралармен күшейтілсе, әлеуметтік-психологиялық тәрбиенің оң әсеріне қол жеткізіледі.

Интеллектуалды білім мазмұны адамның денелік біліммен тығыз байланысты философиялық, медициналық және басқа да аспектілерді қамтитын теориялық білім кешенін қалыптастыру мүмкіндігін болжайды.

Дене тәрбиесінің нақты бөлігі қимыл-қоғалыс мәселелерін шешуді қамтиды: денелік қасиеттерді, қозғалыстарды басқару дағдыларын, сондай-ақ, денелік әлеуетті ұтымды пайдалану мүмкіндіктерін таба білу іскерліктері жаттығуы қажет.

Дене шынықтыру пәнінің құндылықтары мен оның тағылымдық-танымдық мәселелері де зерттеуден тыс қалып келгені байқалды.

Қорытынды

XX ғасырдың аяғында XXI ғасырдың басында интеллектуалды әлеует жайлы зерттеу еңбектері тек қана педагогика мен психология ғылымында ғана емес, басқа ғылым салаларында да көп зерттелген нысанның бірі. Бірақ қанша зерттелсе де, тұлғаның, студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуеті жайлы нұсқалы, арнайы жазылған еңбек жоқтың қасы. Көптеген ғалымдар В. В. Давыдовтың, М. Н. Скаткинның [8] еңбектеріне сүйеніп жазған. Онда мынадай – «сыртқы қозғаушы күш» деген ұғым бар. Осы ұғым туралы қанша айтқанымен, ішкі интеллектуалды әлеуетінің қорлануы деген мәселеге назар аудармай келе жатыр. Осы жағдайда біздің зерттеу еңбегімізде үлкен көкейкесті мәселе осы студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуеті тек қана дене шынықтыруда ғана емес, барлық білім мазмұнына қажетті және ол өткір, көкейкесті екендігін мойындай отырып, осы мәселенің әдіснамалық негізіне аса назар аударуды жөн көрдік.

Зияткерлік әлеует алдымен ішкі интеллектуалды әлеуеттен туындайды. Ішінде түгі жоқ, ештеңені парасаттамайтын, пайымдамайтын, миына сақтап, жадында ұстамайтын интеллектісі жоқ (ғылымға байланысты) адамдарда ешқандай кәсібилік болмайды. Осы мәселені қопарып, үлес қосқан Дж. Брунер, А. В. Бажанов, В. В. Давыдов және т.б. ғалымдар білім беру үдерісі дей отырып, білімді өздігінен меңгеретін субъектілердің ішкі әлеміне біраз тоқталған. Бірақ осы ішкі әлемге байланысты айтылған тұжырымдарға ғылыми құнды тұстарына назар аудармай келе жатқанымыз қиын-ақ. Мәселен, Ж. Пиаженің интеллектуалды әлеуетті өркендету мәселелері өте мықты зерделенген. Әлемді образға түсіру деген социализмнен бізге белгілі сөз. Бірақ осы әлемді картинаға, суретке түсіру неменге байланысты? Бұл психологиялық тұрғыда Гештальт теориясына байланысты суггестивті қабылдау деген ұғым. Ал суггестивті қабылдау ол көптеген ғылымның басын қосатын интеграциялық тұрғыдағы әдіснамалық білімді өркендетуге үлкен тірек болады. Бұл дегеніміз әлемді образға түсіру. Бұл психологиялық тұрғыда да, педагогикалық тұрғыда да, екеуі қатар жүреді. Немесе студент өзінің қоршаған ортасына назар аударып, өзіне керекті алатындай ішкі әлеміне соны құндылық ретінде жіберетіндей болу керек. Міне осы сынайда, біздер өзіміздің еңбегімізде үш түрлі парадигмаға ерекше назар аудардық. Өрине бұл тағылымдық жағынан.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Брунер, Д. С.** Психология познания. За пределами непосредственной информации. – М. : Директ-Медиа, 2008. – 782 с.

2 **Бажанов, В. А.** Социум и мозг : биокультурный со-конструктивизм // Вопросы философии. – 2018. – № 2. – 77–87 с.

3 **Давыдов, В. В.** Проблемы развивающего обучения : Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. – М. : Педагогика, 1986. – 240 с.

4 **Пиаже, Ж.** Психология интеллекта. – СПб., 2003. – 192 с.

5 **Жұматаева, Е.** Білімденудің инновациялық технологияларын интеллектуалды ұлт құрау үдерісінде тиімді қолданудың мүмкіндігі : монография [Текст]. – Павлодар : Кереку, 2014. – 152 б.

6 **Швырёв, В. С.** Гносеология / Гуманитарный портал : [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2002–2021.

7 **Шохин, В. К.** / Аксиология // Новая философская энциклопедия : в 4 т. / пред. науч.-ред. совета В. С. Стёпин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Мысль, 2010. – 2816 с.

8 **Скаткин, М. Н.** Методология и методика пед. исследований. – М., 1986. – 152 с.

9 Павлов, И. П. Общие типы высшей нервной деятельности животных и человека. – М. : Директ-Медиа, 2008. – 50 с.

10 **Жұматаева, Е.** Жоғары мектепте оқытудың біртұтас дидактикалық жүйесінің теориясы : Оқу құралы / Е. Жұматаева. – Алматы : Эпиграф, 2016. – 260 б.

REFERENCES

1 **Bruner, D. S.** Psikhologiya poznaniya. Za predelami neposredstvennoy informacii [Psychology of cognition. Beyond the immediate information]. – Moskva : Direct-Media, 2008. – 782 p.

2 **Bazhanov, V. A.** Socziom i mozg : biokulturny so-konstruktivizm [Society and the brain : Biocultural co-constructivism] // Voprosy filosofii. – 2018. – № 2. – 77–87 p.

3 **Davydov, V. V.** Problemy razvivayushhego obucheniya: Opyt teoreticheskogo i eksperimentalnogo psikhologicheskogo issledovaniya [Problems of developmental learning : The experience of theoretical and experimental psychological research]. – Moscow : Pedagogika, 1986. – 240 p.

4 **Piazhe, Zh.** Psikhologiya intellekta [Psychology of intelligence]. – SPb., 2003. – 192 p.

5 **Jymataeva, E.** Bilimdenýdiń inovasiyalyq tehnologialaryn intellektýaldy ult quraý úderisinde tiimdi qoldanýdyń múmkindigi [The possibility of effective use

of innovative educational technologies in the process of forming an intellectual nation] [Text] : monografia. – Pavlodar : Kereký, 2014. – 152 p.

6 **Shvyryov, V. S.** Gnoseologiya / Gumanitarny portal : [Epistemology / Humanitarian Portal] [Elektronic resource] // Czentr humanitarnykh tekhnologii, 2002–2021.

7 **Shokhin, V. K.** / Aksiologiya // Novaya filosofskaya encziklopediya [Axiology // New Philosophical Encyclopedia] : v 4 t. / pred. nauch.-red. sojeta V. S. Styopin. – 2-e izd., ispr. i dop. – Moscow : Mysl', 2010. – 281 p.

8 **Skatkin, M. N.** Metodologiya i metodika ped. issledovanij [Methodology and methodology of pedagogical research]. – Moscow, 1986. – 152 p.

9 **Pavlov, I. P.** Obshhie tipy vysshej nervnoj deyatel'nosti zhivotnykh i cheloveka [General types of higher nervous activity of animals and humans]. – Moscow : Direct-Media, 2008. – 50 p.

10 **Jumataeva, E.** Jogary mektepte oqytydyn birtutas didaktikalyq juiesinin teoriiasy [Theory of the unified didactic system of Higher Education] : Oqy quraly / E. Jumataeva. – Almaty : Epigraf, 2016. – 260 p.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*А. Ж. Куватов¹, С. Е. Жильгельдинов², С. Н. Аскапов³,

Б. Б. Жумабекова⁴, Е. Р. Оралтаев⁵

^{1,2,4,5}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар;

³Astana IT University,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПОВЫШЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ

В данной статье речь идет о месте внутреннего интеллектуального потенциала студентов (в отношении специалистов физической культуры и спорта). Также рассматривается методологическая основа повышения внутреннего интеллектуального потенциала студентов (в отношении специалистов физической культуры и спорта).

Учитывая, что индивидуальная возможность определяется только «стохастической парадигмой», предполагается, что преемственность трех парадигм: стохастической, эмпирической, алгоритмической приобретает целостно.

В ходе исследования были использованы понятия «онтология», «аксиология», «гносеология» в предметной области физической культуры.

«Онтология», написано о том, что студент, изучая свою природу, ориентируется в своем бытии на то, что предмет физической культуры помогает ему с точки зрения того, какую пользу он приносит.

«Гnoseология» показала, что на уроках физической культуры студенты могут ответить на вопрос о том, к какому явлению, проявлению, процессу в деятельности относятся учебно-логические объекты, и достичь той степени, в которой они могут распознать свое представление.

«Аксиология» закрепила в повышении интеллектуального потенциала студентов умение различать виды ценностей, дифференцировать то, что ему нужно, подходить к основам знаний и науки, выбирать виды упражнений.

Ключевые слова: «студент», «внутренний интеллектуальный потенциал», «плоть», «душа», «дух», «ценность», «онтология», «гносеология», «аксиология», «личностная возможность», «парадигма».

*А. Kuvatov¹, S. Zhilgeldinov², S. Askapov³, B. Zhumabekova⁴, E. Oraltayev⁵

^{1,2,4,5}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

³Astana IT University,

Republic of Kazakhstan. Nur-Sultan.

Material received on 13.06.22.

METHODOLOGICAL BASIS FOR INCREASING THE INTERNAL INTELLECTUAL POTENTIAL OF STUDENTS

In this article we are talking about the place of the inner intellectual potential of students (in relation to specialists in physical culture and sports). The methodological basis for increasing the internal intellectual potential of students (in relation to specialists in physical culture and sports) is also considered.

Considering that personal opportunity is determined only by the «stochastic paradigm», it is advisable to use the continuity of three paradigms: stochastic, empirical, algorithmic.

In the course of the study, the concepts of «ontology», «axiology», «epistemology» in the subject area of physical culture were used.

«Ontology», it is written that a student, studying his nature, is guided in his being by the fact that the subject of physical culture helps him in terms of what benefits it brings.

«Epistemology» has shown that in physical education lessons, students can answer the question of what phenomenon, manifestation, process in activity educational and logical objects belong to, and achieve the degree to which they can recognize their representation.

«Axiology» has consolidated in increasing the intellectual potential of students the ability to distinguish between types of values, differentiate what they need, approach the basics of knowledge and science, choose types of exercises.

Keywords: «student», «inner intellectual potential», «flesh», «soul», «spirit», «value», «ontology», «epistemology», «axiology», «personal possibility», «paradigm».

МРНТИ 14.37.27

<https://doi.org/10.48081/WWXC3417>

***А. А. Кудышева¹, А. С. Попандопуло²**

^{1,2}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

РАЗВИТИЕ МЕТАКОГНИТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ

В данной статье обоснованы теоретические данные об актуальности метакогнитивных способностей обучающихся как факторе успешности в современном образовании.

Источником осмысленного становится, как минимум, предоставление обучающемуся вариантов выбора, что делает его субъектом и предопределяет наличие осознанных результатов, а, следовательно, и метакогнитивных способностей. Развитие метакогнитивных способностей обучающихся позволяет им овладеть собственными ресурсами: понимать себя, развивать рефлексию, ставить цели, структурировать время, действовать в ситуации неопределенности, овладевать эмоциональными возможностями, а также многими конкретными, прикладными видами умений и навыков, которые позволяют лучше учиться и выстраивать отношения с собой и другими людьми. Метакогнитивные способности имеют решающее значение для 21-го века, позволяя справиться с новыми ситуациями. Включение метакогнитивной практики в обучение означает создание учебной среды, в которой обучающимся предлагается самостоятельно регулировать собственные процессы обучения и активно использовать стратегии, позволяющие оценивать эффективность учебного процесса. Развитие метакогнитивных способностей является предпосылкой для успешной учебной деятельности в условиях обновленного образования. Предоставление обучающемуся вариантов выбора делает его субъектом и предопределяет наличие осознанных и метакогнитивных результатов.

Ключевые слова: метапознание, метакогнитивные способности, метакогнитивные навыки, метакогнитивные стратегии, обучающиеся.

Введение

В соответствии с Государственной программой развития образования и науки Республики Казахстан основными направлениями работы по повышению качества образования являются обеспечение равного доступа всех участников образовательного процесса к лучшим образовательным ресурсам и технологиям; удовлетворение потребности обучающихся в получении образования, обеспечивающего успех в быстро меняющемся мире; формирование интеллектуального, физически и духовно развитого гражданина Республики Казахстан [1].

В Национальном проекте «Качественное образование «Образованная нация» на 2021–2025 годы» от 12 октября 2021 года № 726 основной целью является: повышение качества образования обучающихся всех уровней образования; определена концепция обучения в течение всей жизни, которая определяет модель гражданина Казахстана с необходимым набором знаний, способностей, навыков и компетенций [2].

Согласно инструктивно-методическому письму «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2021–2022 учебном году» школы поэтапно переходят на обновленные программы с акцентом на навыки широкого спектра: функциональное и творческое применение знаний, критическое мышление, проведение исследовательских работ, использование ИКТ, применение различных способов коммуникации, умение работать в группе и индивидуально, решение проблем и принятие решений [3].

Метакогнитивные способности выполняют интеллектуальную работу, так как являются психическими качествами, которые обеспечивают произвольный и произвольный контроль процессов переработки информации и саморегуляцию разных аспектов интеллектуальной деятельности. Примеры психических качеств включают кодирование (регистрацию информации), вывод, сравнение и анализ. Метакогнитивные способности включают процессы исполнительного управления, такие как планирование, мониторинг и оценка [6]. Способности важны, но преподавание в общеобразовательной школе должно подчеркивать метакогнитивные способности, потому что:

1 Обучение конкретным стратегиям, таким как порядок выполнения конкретной задачи, не даст обучающимся навыков, которые им нужны в долгосрочной перспективе. Обучающиеся должны изучить общие принципы, такие как планирование, и способы их применения в самых разных задачах и областях.

2 Применение в обучении метакогнитивных навыков, так и способность применять метакогнитивные навыки к новым задачам, зависят от обучения на метакогнитивном уровне, а также на когнитивном уровне. Метакогнитивные знания и навыки необходимы для эффективной когнитивной деятельности.

3 Как правило, обучающиеся неверно следовали инструкциям. Они не привыкли задавать себе вопросы, чтобы эффективно выполнять интеллектуальные задачи.

4 Обучающиеся с наибольшим дефицитом метакогнитивных навыков, по-видимому, понятия не имеют, что они делают, выполняя задание.

5 У обучающихся возникают метакогнитивные проблемы:

а) определение сложности задания;

б) эффективно контролируют свое понимание, т. е. не замечают, когда что-то не понимают полностью (например, указания к заданию, информацию в учебниках);

с) планирование наперед (например, что им нужно сделать и сколько времени займет каждая часть);

г) наблюдение за успехом их выполнения или определение того, когда они изучили достаточно, чтобы усвоить материал, который необходимо изучить;

е) использование всей соответствующей информации;

ф) использование систематического поэтапного подхода;

ж) делать поспешные выводы;

з) использование неадекватных или неправильных представлений.

6 Метакогнитивные навыки и знания, какими бы важными они ни были, не часто преподаются в большинстве разделов учебной программы [7].

Метапознание – это термин, используемый для методов, которые могут помочь учащимся понять, как они учатся. Другими словами, метапознание означает процессы, созданные для того, чтобы обучающиеся «думали» так, как они «думают». Метапознание помогает обучающимся осознать свой индивидуальный опыт обучения и деятельность, которую они вовлекают на своем пути к профессиональному и индивидуальному росту. Некоторые примеры метакогнитивной деятельности включают в себя: планирование того, как выполнить учебную задачу, применение соответствующих стратегий и навыков для решения проблемы, самооценку и самокоррекцию в результате оценки собственного прогресса в выполнении задачи.

Метапознание полезно в обучении обучающихся в общеобразовательной школе, потому что оно позволяет обучающимся размышлять о том, что они знают, кто они такие, что они хотят знать и как они могут достичь этого. Рефлексия является важным аспектом обучения и преподавания. Педагоги

должны размышлять в своей практике, чтобы они могли продолжать расти, продолжать удовлетворять потребности своих учеников и оценивать свой собственный рост и навыки. Важно мотивировать учащихся практиковать рефлекссию, чтобы они могли строить свои индивидуальные рефлексивные практики и развивать метакогнитивные навыки, метакогнитивные способности чтобы подготовиться к своему будущему. В структурном обучении культура в классе является важным фактором для развития метакогнитивных способностей, метакогнитивного мышления. Если разговоры об обучении являются частью повседневной практики в классе, то обучающиеся уже на полпути. Разработка здорового баланса знаний о содержании и процедурных знаний является фундаментальной задачей в классе. Своим исследованием мы хотим помочь детям развивать свои знания о познании и о том, как они могут управлять им более эффективно.

Метакогнитивные способности необходимо формировать в школьном возрасте, когда дети получают начальное образование. Процесс метапознания включает в себя планирование, мониторинг, оценку и внесение изменений обучающимся начальной школы в его индивидуальное поведение в процессе обучения. Хотя типичный метакогнитивный подход фокусируется на том, чтобы позволить обучающемуся, а не преподавателю, взять под контроль собственное обучение, в метапознании преподаватель играет неотъемлемую роль в развитии метакогнитивных навыков младших обучающихся. Для превращения обучающихся начальных классов в метакогнитивных саморегулирующихся обучающихся педагоги начальных классов должны:

- ставить четкие цели обучения;
- мониторинг и демонстрация метакогнитивных способностей и навыков обучающихся;
- постоянно поощряйте и подсказывайте своим обучающимся на этом пути [8].

Хорошо отработанная стратегия мышления прокладывает путь к независимости обучающихся. Немногие из баз наших школ используют универсальную структуру мышления в качестве стратегии глубокой обработки. Самоэффективность и метакогнитивные стратегии движутся в одном направлении. Когда ребенку становится комфортно со стратегией глубокой обработки, такой как техника ментального моделирования или универсальная структура мышления, он начинает понимать, как происходит обучение. Когда подобная когнитивная стратегия становится привычкой в классе, вы начнёте замечать последствия для накопления фоновых знаний и метакогнитивных знаний, что приводит к проявлению метакогнитивных

способностей. Эта взаимная связь становится очевидной, когда дети создают свой репертуар стратегий обучения.

Использование метакогнитивных стратегий в средней школе может помочь улучшить навыки критического мышления обучающихся средней школы, предложить им новые способы организации своего мышления в образовательных задачах. Педагоги средней школы могут применять следующие метакогнитивные стратегии, которые способны создавать для новой информации такой контекст, который помогает сохранять ее в памяти в форме, облегчающей интеграцию со знанием, содержательно с ней связанным (что увеличивает вероятность воспроизведения этой информации). Эти стратегии включают в себя ряд приемов – от активного повторения для запоминания слов (самое простое), до интегральных схем организации и разработки задачи с использованием объединения информации, а позже – произвольного ее воспроизведения и применения в содержательно различных областях. Чтобы помочь обучающимся средней школы задуматься о своих индивидуальных мыслительных процессах:

- привлекайте обучающихся средней школы к критическому мышлению и метакогнитивному процессу;
- демонстрируйте способ использования метакогнитивных инструментов для выполнения учебной задачи;
- учите ставить цели в учебной ситуации;
- научите обучающихся рефлексивному мышлению в учебной ситуации;
- предлагайте возможности для когнитивного роста и мышления более высокого уровня;
- подчеркните необходимость установки на рост и то, как она играет решающую роль в развитии познания;
- используйте личные дневники обучения и вопросы для размышления, чтобы изменить культуру в классе;
- поощряйте самостоятельное обучение, снабжая обучающихся надежными стратегиями обучения, такими как графические органайзеры;
- сделайте метакогнитивные практики общешкольным приоритетом;
- используйте универсальную структуру мышления, чтобы помочь обучающимся средней школы планировать свое обучение [9].

Педагоги могут развивать метакогнитивные способности в классе, предлагая обучающимся возможность реализовать метакогнитивные стратегии на первых этапах задания. Это позволяет обучающимся улучшить как свои метакогнитивные способности, так и самосознание, чтобы выбрать эффективный мыслительный процесс в будущем.

Результативным способом является разделение стратегий на следующие этапы:

- планирование перед началом задачи – хорошим примером этого является ментальное моделирование;

Благодаря планированию перед началом задания, обучающиеся могут выполнять свои усилия более эффективно. Эффективная подготовка включает в себя:

- думать об однотипных задачах;
- постановка четких целей;
- определение общей продолжительности задачи путем применения соответствующих стратегий;
- мониторинг в середине задачи;
- проверка после выполнения задания.

После выполнения задания обучающиеся должны потратить некоторое время на размышления о том, что они сделали хорошо, а что им следует делать по-другому в будущем. Таким образом, обучающиеся будут развиваться, прогрессировать и учиться как можно большему опыту.

Существует причинно-следственная связь между самоэффективностью и метакогнитивными стратегиями. Улучшение обучения мотивирует, а понимание нескольких ключевых когнитивных процессов настраивает обучающихся на успехи в учебе. Наличие метакогнитивного мышления предполагает, что кто-то готов принять идею о том, что обучению действительно можно научиться. Мы можем накапливать базовые знания, разрабатывая лучшие стратегии обучения. Это означает, что достижение целей обучения зависит от применения более эффективных стратегий. Знание задачи поможет обучающемуся построить все важные базовые знания по предмету. Успешные обучающиеся тратят время на развитие процедурных знаний, которые помогают им стать независимыми обучающимися. Метакогнитивный обучающийся понимает, что он контролирует ситуацию. Или, другими словами, при достаточно правильном мышлении любая задача может быть выполнена. Наличие ряда доступных метакогнитивных стратегий увеличивает возможности обучающихся развивать свою независимость. Самостоятельное формирование предметных знаний требует, чтобы обучающиеся приобрели достаточный объем процедурных знаний. Если обучающийся не желает принимать эти типы мышления, он может считать интеллект фиксированным. Положительное влияние, которое метакогнитивная практика оказывает в классе, нельзя отрицать. Помимо развития предметных знаний, метапознание также оказывает положительное влияние на внутреннюю мотивацию, которая необходима при подготовке к экзамену.

Следовательно, использование метакогнитивного подхода для развития метакогнитивных способностей обучающихся как основы результативности учения, успешности обучения в условиях обновленного образования предполагает актуальность.

Метакогнитивные способности в психолого-педагогической литературе обобщены термином «метапознание» и связаны, в первую очередь, с «надситуативностью» – способностью субъекта увидеть ситуацию без привязки к внешним факторам, подняться «над ситуацией» и с помощью рефлексии собственной деятельности оценить её результативность, способствовать её совершенствованию в рамках поставленной задачи. Занятие такой позиции «над ситуацией» позволяет субъекту выполнять деятельность более успешно. В метапознании выделяют метакогнитивную активность и метакогнитивные знания. Метакогнитивные знания – приобретенные знания о когнитивных процессах, позволяющие осуществлять контроль над познавательными процессами. Метакогнитивная активность включает в себя процессы приобретения информации (отслеживание и контроль), процессы трансформации, отбор, связь (соединение) и планирование. Метапознание дает возможность субъекту более успешно осуществлять деятельность [4].

Метакогнитивный наполненный обучающийся способен контролировать и регулировать свое поведение, подбирать метакогнитивные стратегии соответственно поставленным задачам, исследовать альтернативы решений, оценить уровень качества и эффективности решения задачи.

Развитие метакогнитивных способностей обучающихся позволяет им овладеть собственными ресурсами: понимать себя, развивать рефлекссию, ставить цели, структурировать время, действовать в ситуации неопределенности, овладевать эмоциональными возможностями, а также многими конкретными, прикладными видами умений и навыков, которые позволяют лучше учиться и выстраивать отношения с собой и другими людьми [5].

Материалы и методы

Были использованы такие научные методы, как анализ и обобщение содержания социально-психологической, педагогической и методической литературы:

Методологической основой нашей работы было:

- компетентный подход, предполагающий необходимость изучения новых когнитивных структур обучающихся, которые формируются в ходе учебной ситуации, а затем используются в их практической или образовательной деятельности;

- специфические метакогнитивные навыки обучающихся формируются в определенном образовательном контексте, поэтому специфика среды, в

которой осуществляется познание, оказывает существенное влияние на их содержание и форму:

В психологической литературе метакогнитивные способности человека определяются как высшие функции мозга, связанные с приобретением знаний и изучением объектов реальности, восприятие, внимание, память, воображение, представление, речь, мышление, суждение, процессы принятия решений, физические и искусственный интеллект:

Социокультурный подход к изучению метакогнитивных процессов основан на предположении, что когнитивные способности, стиль и содержание личности в определенной степени зависят от социально-исторических условий. Например, метапознание человеческой памяти первого из этих типов культуры определялось значительной временной продолжительностью, поскольку современный мир не имеет возможности доверить доступную информацию материальным носителям.

Мыслительные процессы также могут значительно варьироваться в зависимости от общества, в котором живет человек. Согласно М. Маклюэну, мышление является системным, целостным и характеризуется способностью к логическим обобщениям и абстракциям.

Рекомендуется изучать учебный процесс в школе в рамках формирования у обучающихся не только когнитивных, но и метакогнитивных навыков, которые являются «отражением их мышления», способностью отслеживать качественные и количественные характеристики своих умственных способностей (скорость, содержание, эффективность, стиль, точность, объем, независимость мышления).

Выделяют два аспекта метакогнитивных способностей:

- рефлексивный аспект – знание человеком своих знаний, возможностей и ограничений собственной когнитивной сферы;

- регуляторный аспект – предполагает различные стратегические, интеллектуальные навыки, с помощью которых человек контролирует свои собственные знания и контролирует их.

Соответственно, школьный образовательный процесс ориентирован на реализацию субъективных взаимодействий в рамках «педагог-обучающийся», на самостоятельную работу, реализующую свой образовательный процесс и готовый взять на себя ответственность за его результаты.

В нашем исследовании мы исходим из предположения о том, что изучение метакогнитивных способностей обучающихся должно проводиться в междисциплинарном контексте с использованием достижений современной психологии и с учетом условий обновленного образования.

Результаты и обсуждение

Метапознание является важным компонентом самонаправленного и саморегулируемого обучения. Существует множество форм метапознания, которые можно использовать в академическом обучении и повседневной жизни. При широком и разнообразном использовании метакогнитивные стратегии и знания могут быть усовершенствованы и использованы автоматически по мере необходимости в квалифицированной работе. Однако, поскольку не все обучающиеся развивают и используют метапознание спонтанно, педагоги должны предоставить обучающимся подробные инструкции как по метакогнитивным знаниям, так и по метакогнитивным стратегиям. Наиболее важным моментом является то, что посредством практики саморегуляции обучающиеся могут развивать произвольный контроль над собственным обучением. Педагоги могут повысить осведомленность обучающихся и контроль над обучением, научив их размышлять о том, как они думают, учатся, запоминают и выполняют академические задания на всех этапах до, вовремя и после выполнения задания [10]. Наконец, что наиболее важно, педагоги должны неоднократно подчеркивать и демонстрировать действиями, что обучающиеся несут ответственность и могут контролировать свои собственные результаты в своем образовании и своей повседневной жизни.

Информация о финансировании

Данная статья является теоретическим введением в проект конкурса на грантовое финансирование молодых ученых по проекту «Жас ғалым» на 2022–2024 годы: ИРН № AP13268772 «Психолого-педагогическое сопровождение развития метакогнитивных способностей обучающихся как основной фактор успешности обучения в условиях обновленного образования».

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что на сегодняшний день особую актуальность приобретает проблема использования метакогнитивного подхода для развития метакогнитивных способностей обучающихся как основы результативности учения, успешности обучения в условиях обновленного образования. Согласно Концепции развития образования Республики Казахстан до 2025 года в пункте 5.4.2. Модернизация содержания среднего образования «...содержание среднего образования будет направлено на развитие академических знаний и функциональной грамотности, формирование глобальных компетенций широкого спектра». «С 2024 года планируется поэтапный переход на 12-летнее среднее образование. Содержание 12-летней школы определяется на основе личностно-деятельностного и компетентностного подходов, системы ценностей, учитывающих особенности техносферного человека, которому предстоит жить в быстроменяющемся и

высокотехнологичном мире, а также современных трендов развития 12-летнего образования. В ГОСО 12-летней школы будет определена модель выпускника для каждого уровня среднего образования, включающая научно обоснованные предметные и метапредметные компетенции, показатели личностных качеств и гибкие навыки.

Современное образование, образовательные стандарты и образовательные программы будут направлены на развитие у обучающихся гибких навыков XXI века. Обладающий широким спектром таких навыков выпускник средней школы будет мотивированным, обладать универсальными компетенциями, развитыми навыками адаптивности, коллективной работы и критического мышления, пользоваться возможностями искусственного интеллекта в своей работе, готов к технологическим изменениям и трудоустройству.

Все сказанное подчеркивает важность организации психолого-педагогического сопровождения развития метакогнитивных способностей обучающихся как основного фактора успешности обучения в условиях обновленного образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Постановление Правительства Республики Казахстан об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы от 27 декабря 2019 года № 988. [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>

2 Постановление Правительства Республики Казахстан об утверждении национального проекта «Качественное образование «Образованная нация» от 12 октября 2021 года № 726. [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726>

3 Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно – воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2021-2022 учебном году». – Нур-Султан: НАО имени Ы. Алтынсарина, 2021 – 338 с.

4 **Карпов, А. В.** Метакогнитивные способности в структуре личности // Методология современной психологии. – Ярославль, 15–17 мая 2016 года. – Ярославль: сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Ярославский государственный университет им. П. Г. Демидова, 2015. – С. 53–63. 2

5 **Кашапов, М. М.** Творческая деятельность профессионала в контексте когнитивного и метакогнитивного подходов. – Ярославль : монография [Текст]. – Хабаровск : ЯрГУ, 2012. – 384 с.

6 **Якиманская, И. С.** Личностно-ориентированное обучение в современной школе [Текст]. – М., 2004. – 224 с.

7 **Flavell, J. H.** Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitivdevelopmental inquiry // American Psychologist. [Текст]. – 1979. – Vol. 34. –Is. 10. – P. 906–911.

8 **Veenman, M. V. J., Van, B. H., Hout-Wolters, A. M., Afflerbach, P.** / Metacognition and learning: conceptual and methodological considerations // Metacognition and Learning. [Текст]. – 2006. – Vol. 1. – P. 3–14.

9 **Boekaerts, M.** Self-regulated learning: where we are today International Journal of Educational Research // International Journal of Educational Research. [Текст]. – 1999. – Vol. 31, Is. 6. – P. 445–457.

10 **Paris, S. G., Paris, A. H.** Classroom applications of research on self-regulated learning // Educational Psychologist. [Текст]. – 2001. – Vol. 36, Is. 2. – P. 89–101.

REFERENCES

1 Postanovleniye Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ob utverzhdenii Gosudarstvennoy programmy razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan na 2020 - 2025 gody ot 27 dekabrya 2019 goda № 988. [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>.

2 Postanovleniye Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ob utverzhdenii natsionalnogo proyekta «Kachestvennoye obrazovaniye «Obrazovannaya natsiya» ot 12 oktyabrya 2021 goda № 726. [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726>.

3 Instruktivno-metodicheskoye pismo «Ob osobennostyakh uchebno – vospitatelnogo protsessa v organizatsiyakh srednego obrazovaniya Respubliki Kazakhstan v 2021-2022 uchebnom godu». – Nur-Sultan: NAO imeni Y. Altynsarina. 2021 – 338 p.

4 **Karpov, A. V.** Metakognitivnyye sposobnosti v strukture lichnosti // Metodologiya sovremennoy psikhologii. Yaroslavl. 15–17 maya 2016 goda. – Yaroslavl: sushchnost. effektivnost i neopredelennost [Text] // Yaroslavskiy gosudarstvennyy universitet im. P. G. Demidova. 2015. – P. 53–63.

5 **Kashapov, M. M.** Tvorcheskaya deyatel'nost' professionala v kontekste kognitivnogo i metakognitivnogo podkhodov. – Yaroslavl : monografiya [Text]. – Khabarovsk : YarGU, 2012. – 384 p.

6 **Yakimanskaya, I. S.** Lichnostno-oriyentirovannoye obucheniye v sovremennoy shkole. [Text]. – Moscow, 2004. – 224 p.

7 **Flavell, J. H.** Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitivdevelopmental inquiry // American Psychologist. [Text]. – 1979. – Vol. 34. Is. 10. – P. 906–911.

8 **Veenman, M. V. J., Van. B. H., Hout-Wolters. A. M., Afflerbach. P.** / Metacognition and learning: conceptual and methodological considerations // Metacognition and Learning. [Text]. – 2006. – Vol. 1. – P. 3–14.

9 **Boekaerts, M.** Self-regulated learning: where we are today International Journal of Educational Research // International Journal of Educational Research. [Text]. – 1999. – Vol. 31. Is. 6. – P. 445–457.

10 **Paris, S. G., Paris, A. H.** Classroom applications of research on self-regulated learning // Educational Psychologist. [Text]. – 2001. – Vol. 36. – Is. 2. – P. 89–101.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

*А. А. Кудышева¹, А. С. Попандопуло²

^{1,2}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ МЕТАТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ

Бұл мақалада білім алушылардың метатанымдық қабілеттерінің заманауи білім берудегі табыс факторы ретіндегі өзектілігі туралы теориялық деректер дәлелденген.

Мағыналы нәрсенің қайнар көзі, ең аз дегенде, білім алушыға таңдау мүмкіндігін беру болып табылады, бұл оны субъектіге айналдырады және саналы нәтижелердің, демек, метатанымдық қабілеттердің болуын алдын ала анықтайды. Білім алушылардың метатанымдық қабілеттерін дамыту олардың өзіндік ресурстарын игеруге мүмкіндік береді: өзін түсінуге, рефлексияны дамытуға, мақсат қоюға, уақытты құрылымдауға, белгісіздік жағдайында әрекет етуге, эмоционалдық мүмкіндіктерді, сондай-ақ мүмкіндік беретін дағдылардың көптеген нақты, қолданбалы түрлерін меңгеруге мүмкіндік береді. оларға жақсырақ үйрену және өзіңізбен және басқа адамдармен қарым-қатынас орнату. Метакогнитивті қабілеттер 21 ғасыр үшін жаңа жағдайлармен күресу үшін өте маңызды. Метатанымдық тәжірибені оқытуға енгізу дегеніміз – білім алушылар өздерінің оқу үдерістерін өзін-өзі реттеуге және оқу процесінің тиімділігін бағалау үшін стратегияларды белсенді қолдануға ынталандырылатын оқу ортасын құру. Метатанымдық қабілеттер жаңартылған білім беру жағдайында

оқу әрекетінің табысты болуының алғышарты метатанымдық қабілеттердің дамуы болып табылады. Білім алушыларға таңдау нұсқаларын ұсыну оны тақырыпқа айналдырады және саналы және метакогнитивті нәтижелердің болуын анықтайды.

Кілтті сөздер: метатаным, метатанымдық қабілеттер, метатанымдық дағдылар, метатанымдық стратегиялар, білім алушылар.

*А. А. Кудышева¹, А. С. Попандопуло²

^{1,2}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 13.06.22.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' METACOGNITIVE ABILITIES

This article substantiates theoretical data on the relevance of students' metacognitive abilities as a success factor in modern education.

The source of a meaningful choice is, at a minimum, the students' choice of choices, which makes the subject and predetermines conscious results, and hence metacognitive abilities. The development of cognitive, metabolic abilities, learners, able to master special needs: understand themselves, develop reflection, set structure, aim time, act in a situation of uncertainty, master emotional tastes, as well as many manifestations, applied common inclinations and skills that allow them to learn better and endure relationships with self and other people. Metacognitive abilities are critical for the 21st century to deal with new situations. Incorporating metacognitive practice into learning means creating a learning environment in which learners are encouraged to self-regulate their own learning processes and actively use strategies to evaluate the effectiveness of the learning process. Metacognitive abilities The development of metacognitive abilities is a prerequisite for successful learning activities in the conditions of renewed education. Providing the learner with choices makes him a subject and determines the presence of conscious and metacognitive results.

Keywords: metacognition, metacognitive abilities, metacognitive skills, metacognitive strategies, learners.

<https://doi.org/10.48081/FEXF2523>

***Г. А. Куребаева**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЕРДІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Берілген мақалада болашақ педагог-психологтердің тұлғалық және прагматикалық қасиеттерінің дамуы кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығының негізі ретінде қарастырылады. Болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыруға бағдарлану қазіргі заманғы жоғары кәсіптік білім беру стратегиясы болып табылады. Маманның кәсіби-тұлғалық дамуы деңгейінің негізгі критерийлері руханилық, кәсіби-біліктілік, кәсіби әрекетке операциялық-технологиялық дайындығы, шығармашылық белсенділік және бейімделу қабілеттілігі жіктеледі. Кәсіби - біліктілігі болжам жасау қабілеттілігі, жұмысын жоспарлау, қиындықтарының алдын алу т.б көрінеді. Педагог-психологтер өзін-өзі басқару, өзін-өзі реттеу және тәжірибесін кеңейту арқылы өз білімін көтереді. Осы тұрғыдан алғанда, тұлғалық өсу заңдылығы өзінің прагматикалық қасиеттерін дамытудың балама жолдарын ұсынады: бақылау локусының дамуы, яғни адамның құбылыстардың себептерін сыртқы немесе ішкі факторлармен түсіндіруге бейімділігін көрсетуі; өзін-өзі басқару адамның мақсатты түрде өзгеруі, ал мақсатты өзі басқаратын адам қояды алады, ол өзін қарым-қатынаста, мінез-құлықын, іс-әрекетті және тәжірибені өзі басқарады. Өзін-өзі реттеу де өзгеріс болып табылады, бірақ қолданыстағы ережелер, нормалар, стереотиптер шеңберінде жасалады. Болашақ педагог-психологтың кәсіби маңызды қасиеттеріне өз әрекеттерінен нақты нәтиже алуда өте маңызды қасиет прагматикалық қасиетті қосуға болады, бұл болашақ маман дайындауда оңтайлы нәтиже алуға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: болашақ педагог-психолог, тұлғалық қасиет, прагматикалық қасиет, бақылау локусы, өзін-өзі басқару.

Kіріспе

Қазіргі жағдайда мамандарды кәсіби даярлаудың белгілі бір деңгейіндегі сапасы мен бағыты еңбек нарығында оның бәсекеге түсу қабілетінің негізгі шарты болып табылады. Кәсіби даярлық процесінде жоспарлау, білім алу, өзінің жоғары жеке қабілеті мен қажеттігіне жауап беру мүмкіндігі бар студент еңбек нарығында елеулі орын алуы заңдылық болып табылады. Осыған орай, маманды даярлау сапасы тек қана даму көрсеткіші және оқу орынын тәмәмдау факторы ретінде шешуші рөлге ие болып қана қоймай, негізгі өмірлік табысы болып табылады.

Тұлғалық, іс-әрекеттік тұрғыдан болашақ маман белсенді, өз іс-әрекетін өз бетінше ұйымдастыратын педагогикалық өзара әрекеттесу субъектісі ретінде қарастырылады. Оған танымдық және коммуникативтік (біліктілік) белсенділіктің нақты, кәсіби бағдарланған міндеттерін орындау ерекше бағыттылық тән [1].

Шығыстың ұлы ойшылы Әбу Насыр әл Фараби: «Ұстаз тумысынан өзіне айтылғанның бәрін жетік түсінген, көрген, естіген және аңғарған нәрселерінің бәрін жадында сақтайтын, олардың ешбірін ұмытпайтын, алғыр да зерек ақыл иесі, өте шешен, өнер-білімге құштар, аса қанағатшыл, жаны таза және әділ, жұртқа жақсылық жасап, үлгі көрсететін, қорқу мен жасқануды білмейтін батыл, ержүрек болуы керек» - деген сөздерімен дәйектеуге болады. Яғни, осы бір қасиетті мамандық иесінің ұрпақ тәрбиесіндегі алар орны ерекше [2].

Қазіргі өмір талабына сай педагогикалық жоғары оқу орындары білімді ғана емес, алған білімін тәжірибеде қолдана алатын, бақылау локусы дамыған, өзін-өзі басқара алатын маман даярлау керек екені бәрімізге белгілі. Маман дайындауда, ең алдымен, болашақ педагог-психологтердің тұлғалық қасиеттерін дамыту талап етіледі. Бұл ұзақ та күрделі процесс, ол оны кәсіби дайындау барысында жетіледі [3].

Маманның кәсіби-тұлғалық дамуы деңгейінің бес негізгі критерийі бар: руханилық, кәсіби-біліктілік, кәсіби әрекетке операциялық-технологиялық дайындығы, шығармашылық белсенділік және бейімделу қабілеттілігі [4].

Рухани көрсеткіштер: кәсіби-әрекетке саналы қызығу; қарым-қатынас жасай білу, айналасындағылармен араласу; адамдарды түсіне білуі; адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру (ар-намыс, борыш, жауапкершілік); сөзі мен ісі арасындағы байланыс; рухани құндылықтарды бағалау.

Кәсіби – біліктілігінің көрсеткішіне жататындар: болжам жасау қабілеттілігі (жұмысын жоспарлау, қиындықтарының алдын алу, т.б.); әрекетінің жетістігі; әрекетінің саналы деңгейі (ғылыми негізде жұмыс жасау);

Кәсіби әрекетке операциялық-технологиялық дайындығы - стратегиялық, тактикалық міндеттерін белгілеу; кәсіби әрекетте түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана білу шеберлігі; күрделі кәсіби міндеттерді шеше білу; әрекеттің мақсаттылық деңгейі; түрлі әдістемелер мен технологиялармен жұмыс істей білу; зерттеу жүргізе білу дағдысы; студенттің тілін дамыту; ұйымдастыру қабілеті.

Психологтің кәсіби тұлғалық дамуы В.Л.Бозаджиевтің жұмысында ашылады, «оқу процесінде алынған нақты әлеуметтік-кәсіби жағдай мен дағдылар, тәжірибе, құндылықтар мен бейімділіктер жағдайында оның жеке және табысты кәсіби қызметке жалпы қабілеті мен дайындығында көрінетін тұлғаның интегралдық қасиеттері» түсініледі [5].

Е. А. Быкованың зерттеуінде студенттердің болашақ педагог-психологтердің кәсіби құзыреттілігінің құрамдас элементтері ретінде кәсіби-маңызды тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру мәселесі қарастырылады [6].

Л. А. Витвицкая кез-келген түрдегі құзыреттіліктің міндетті компоненттері деп санайды «тиісті қызметті жүзеге асыру әдісін таңдауға негізделген білім; қолда бар білім негізінде қажетті әрекеттерді сәтті жүзеге асыру мүмкіндігі, тәжірибесі» [7].

Педагог-психологтердің практикалық әрекеті өз талабы мен әлеуеттік мүмкіншілігіне негізделген. Өйткені, ол өзін-өзі басқару, тәжірибелерін кеңейту арқылы өз білімін көтеріп, білгенін өзгеге сіңіреді. Осы тұрғыдан алғанда, тұлғалық өсу заңдылығы өзінің прагматикалық қасиеттерін дамытудың балама жолдарын ұсынады: адекватты қабылдауға тырысу; өз бойында табиғилық, өзгергіштік қасиеттер дамыту; өзіңді де, өзгені де сынсыз қабылдай алу, өз ойыңа және сезіміңе сенімді болу, өзіңнің алдында адал болып, әр нәрсеге жауапкершілікпен қарай білуге тырысу; өз шығармашылық қасиеттерін дамытып, тәжірибеде тексеру, амал таба білу сияқты қасиеттерін танып білу; өзгемен бірлесе алу, оның өзіндік құқығын сыйлау, яғни өзіңді тең санау қасиеттерін дамыту [8].

«Бақылау локусы» адамның құбылыстардың себептерін сыртқы немесе ішкі факторлармен түсіндіруге бейімділігін көрсететін тұрақты тұлғалық қасиет. Өзін-өзі басқару адамның мақсатты түрде өзгеруі, ал мақсатты өзі басқаратын адам қояды, оның қызмет түрлерін: қарым-қатынасты, мінез-құлықты, іс-әрекетті және тәжірибені өзі басқарады. Өзін-өзі басқару - бұл шығармашылық процесс, ол жаңасын құрумен, әдеттен тыс жағдаймен немесе қарама-қайшылықпен кездесуімен, жаңа мақсаттар қою қажеттілігімен, жаңа шешімдер мен мақсаттарға жету құралдарымен іздеумен байланысты. Өзін-өзі реттеу де өзгеріс болып табылады, бірақ қолданыстағы ережелер, нормалар, стереотиптер шеңберінде жасалады. Өзін-өзі реттеу функциясы әртүрлі - өзін-өзі басқару процесінде алынған нәрсені

шоғырландыру. Сонымен, өзін-өзі басқару және өзін-өзі реттеу дегеніміз екі түрлі процесс емес, адам қызметінің екі жағы, үздіксіз дамуда өзгермелі және тұрақты болатын адамның субъективті әлемінің диалектикалық бірлігі.

Зерттеу нысаны: болашақ педагог-психологтердің прагматикалық қасиеттері.

Зерттеу пәні: болашақ педагог-психологтердің тұлғалық және прагматикалық қасиеттерінің даму ерекшеліктері.

Мақсаты: болашақ педагог-психологтердің тұлғалық және прагматикалық қасиеттерін дамытуды теориялық білімдерін тәжірибеде қолдану іскерлігі ретінде қарастыру.

Міндеттері:

- прагматикалық қасиеттерін дамыту болашақ маманның теориялық білімін тәжірибеде нәтижелі қолдануға дайындығын қамтамасыз ететін жеке тұлғаның интегративті сипаттамасы ретінде қарастыру;

- болашақ педагог-психологтердің прагматикалық қасиеттерінің бірі ретінде өзін-өзі басқаруын зерттеу.

Материалдар мен әдістер

Болашақ педагог-психологтердің тұлғалық және прагматикалық қасиеттерінің дамуын зерттеуге Семей қаласы Шәкәрім атындағы университеті мен Alikhan Bokeikhan University (Семей қ.) 1–4 курс студентері қатысты.

1) Роттердің ішкі-сыртқы локусы басқару әдістемесін 1966 жылы Джулиан Б. Роттер өзінің басқарудың субъективті локализация теориясының негізінде ұсынды [9].

Бұл әдісте 29 сұрақ беріледі, олар арқылы бақылау локусының екі түрі анықталады: сыртқы (адамның өміріндегі жетістіктер мен сәтсіздіктер үшін жауапкершілік сыртқы жағдайларға байланысты) және ішкі (жауапкершілік өзіне байланысты).

Ішкі түрі – адам өзіне болып жатқан оқиғалар ең алдымен оның жеке қасиеттеріне (құзыреттілікке, мақсаттылыққа, қабілеттер деңгейіне және т.б.) байланысты және оның өзіндік іс-әрекетінің заңды салдары деп санайды.

Сыртқы түрі – адам өзінің жетістіктері мен сәтсіздіктері ең алдымен сыртқы жағдайларға – қоршаған орта жағдайларына, басқа адамдардың іс-әрекеттеріне, кездейсоқтыққа, сәттілікке немесе сәтсіздікке және т.б. байланысты болатынына сенімді.

Зерттелушіге нұсқау: «Әр жұптағы әр сөйлемді оқып, қайсысымен келісетініңізді анықтаңыз. Жауап парағыңызда әріптердің бірін – «а» немесе «б» дөңгелектерін белгілеңіз».

Ішкі және сыртқы көріністер үшін жалпы және максималды балл 23 құрайды, өйткені 29 сұрақтың 6-ы фондық сұрақтар. Бақылау локусының бағыттылығы бір өлшеу нәтижесінің екінші өлшемнен салыстырмалы түрде артық болуымен бағаланады.

2) Пейсахов өзін-өзі басқару қабілетінің әдістемесі.

Н. М. Пейсаховтың өзін-өзі басқару қабілетін анықтау үшін «Өзін-өзі басқару қабілеті» (СМУ тесті) әдістемесі Қазан мемлекеттік университетіндегі жоғары білім берудің психологиялық проблемалары зертханасында Н.М.Пейсахов және оның әріптестерімен жасалды [10]. Әдістеме келісуге немесе келіспеуге болатын 48 мәлімдемеден тұрады.

Зерттелушіге нұсқау: «Ұсынылған сауалнама әртүрлі жағдайларда өзін-өзі бақылау мүмкіндігі туралы білуге мүмкіндік береді. Сауалнамада екі топ тұжырымдар бар: тәжірибеге сілтеме жасауды қажет ететін мәлімдемелер, жалпы қабылданған пікірмен қатынасыңызды сипаттайтын мәлімдемелер. Әртүрлі жағдайларда өзін-өзі бақылау мүмкіндігі туралы білуге мүмкіндік беретін пікірлер берілген. Егер сіз пікірмен келіссеңіз, онда «иә» деп жауап беріңіз, ал келіспесеңіз, «жоқ» деп жауап беріңіз».

Өзін-өзі басқару қабілеті келесі қадамдарды қамтиды: Жағдайдағы қарама-қайшылықтарды немесе бағдарды талдау. Болжау. Мақсат қою. Жоспарлау. Шешім қабылдау. Бағалау критерийлері. Өзін-өзі бақылау. Түзету.

Нәтижелер және талқылау

Педагог-психолог мамандардың тұлғалық және прагматикалық қасиеттерінің дамуын зерттеу нәтижелері.

1 Дж. Роттердің басқару локусы. Дж. Роттердің басқару локусы сауалнамасы ерікті түрде экспериментке қатысқан Семей қаласы Шәкәрім атындағы университеті мен Alikhan Bukeikhan University (Семей қ.) «Педагогика және психология» мамандығы бойынша білім алып жатқан 1–4 студенттерімен жүргізілді.

Бұл әдістемені қолдану мақсатымыз педагог-психологтердің тұлғалық қасиеттерінің, соның ішінде респонденттердің бақылау локусын анықтау болды.

Әдістемеге жауап берген зерттелушілердің жалпы саны 43 болды. Сыналушылардың 39 әйел адам, 4 ер адам. Бізде педагог-психологтердің тұлғалық және прагматикалық қасиеттерінің дамуын анықтаудың гендерлік өзгешелігін тексеру мақсаты болған жоқ.

Зерттеуге қатысқан 43 респонденттің курстық құрамы: 1 курс – 7, 2 курс – 7, 3 курс – 18, 4 курс – 11 студент.

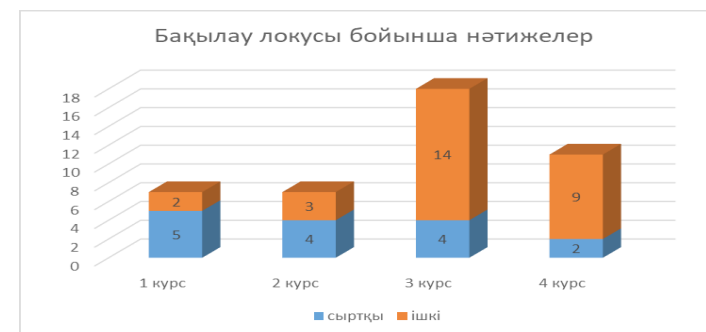

Сурет 1 – Білім алу курсы бойынша көрсеткіштер.

Психодиагностика практикасында бақылау локусы білім беру саласында, оның ішінде кәсіби тұрғыда көрінетін танымдық стильді бағалау үшін қолданылады. Психиканың когнитивті компоненттері оның барлық құбылыстарында болатындықтан, басқару локусы туралы түсінік оның іс-әрекетіндегі жеке тұлғаның қасиеттеріне де қатысты.

Бақылау локусы - тұлғаның белгілі бір түрін сипаттайтын психологиялық фактор. Бұл адамның өмірдегі оқиғалар мен олардың қызметінің нәтижелері үшін жауапкершілікті сыртқы күштерге (бақылаудың сыртқы, сыртқы локусы) немесе олардың қабілеттері мен күш-жігеріне (бақылаудың ішкі, ішкі локусы) жатқызуға бейімділігі.

«Дж. Роттердің басқару локусы» шкалалары көмегі арқылы анықталған тұлғалық қасиеттер келтірілген.

Сурет 2 – Бақылау локусы бойынша 1–4 курс студенттері нәтижелерінің салыстырмалы диаграммасы

Диаграммадан көріп отырғанымыздай, 1–2 курс студенттерінің басым көпшілігінде сыртқы бақылау жоғары, ал 3–4 курс студенттерінде ішкі бақылау локусы жоғары көрсеткіш көрсетті.

Сурет 3— жалпы барлық зерттелушілердің бақылау локусы бойынша нәтижелер диаграммасы

Диаграммадан көріп отырғанымыздай зерттелушілердің 35 % – сыртқы бақылау локусы, 65 % – ішкі бақылау локусын көрсетті.

Сыртқы бақылау локусы бар адамдар, өз әрекеттерінің салдарын мән-жайлардың әсерімен түсіндіруге бейім, әдетте экстерндер деп аталады, өйткені олар өз қызметтері үшін жауапкершілікті тек сыртқы жағдайлармен байланыстырады. Сыртқы бақылау локусына бейімділік, сенімсіздік, жеңілтектік, үрей, күдіктену, агрессивтіліктен көрінеді.

Ішкі бақылау локусы бар адамдар өздеріне сенімді, мақсатына жету үшін дәйекті және табанды, салмақты, қайырымды және тәуелсіз. Мұндай типтегі адамдар өз қызметтерінің нәтижелері үшін өздерін жауапты деп санайды. Интерндер қарым-қатынаста күдікті болмайды, өздерінің мақсатына жету арқылы сенімділікті оятады. Интерндер жағдайды көбінесе олардың сәтгіліктері мен сәтсіздіктерінің кездейсоқ емес екендігіне, құзыреттілікке, мақсаттылыққа, қабілеттер деңгейіне байланысты деп санайды және мақсатты белсенділік пен бастаманың табиғи нәтижесі болып табылады.

Экстерндер үшін эмоционалды тұрақсыздық пен практикалық, жанама ойлаумен байланыс анықталады, интерндер үшін эмоционалды тұрақтылық және теориялық ойлауға, түсініктердің абстракциясы мен синтезіне бейімділік байқалады.

2) Пейсахов өзін-өзі басқару қабілетінің әдістемесі бойынша зерттеу нәтижелеріне талдау.

Пейсахов өзін-өзі басқару қабілетінің әдістемесі ерікті түрде экспериментке қатысқан «Педагогика және психология» мамандығы 1-4 студенттерімен жүргізілді. Әдістемеге жауап берген зерттелушілердің жалпы саны 45 болды. Сыналушылар 40 әйел, 5 ер адам.

Зерттеуге қатысқан 45 респонденттің курстық құрамы: 1 курс - 10, 2 курс – 9, 3 курс – 14, 4 курс – 12 студент.

Сурет 4 – білім алу курсы бойынша көрсеткіштері

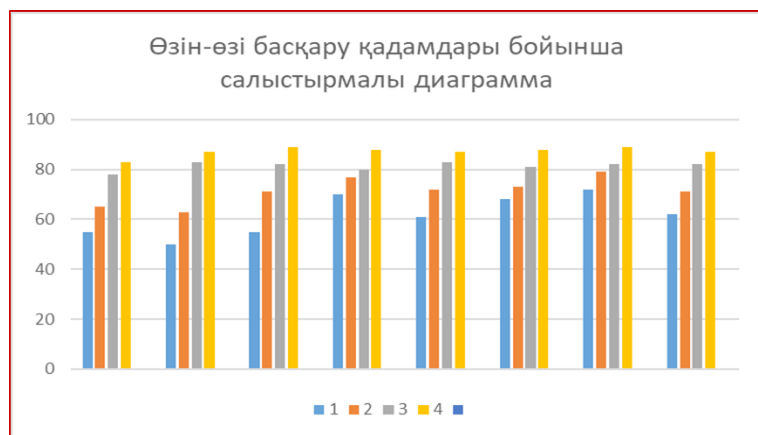
Өзін-өзі басқару - ол жаңаны құру, жаңа мақсаттар қою, әдеттен тыс жағдайда немесе қарама-қайшылықпен кездескенде жаңа шешімдер мен мақсаттарға жету құралдарын іздеу қасиеті. Өзін-өзі реттеу де өзгеріс болып табылады, бірақ қолданыстағы ережелер, нормалар, стереотиптер шеңберінде жасалады. Өзін-өзі реттеу функциясы әртүрлі - өзін-өзі басқару процесінде алынған нәрсені шоғырландыру. Өзін-өзі басқару және өзін-өзі реттеу дегеніміз екі түрлі процесс емес, адам қызметінің екі жағы, үздіксіз дамуға өзгермелі және тұрақты болатын адамның субъективті әлемінің диалектикалық бірлігі.

Төменде кесте 1 – Пейсахов өзін-өзі басқару қабілетінің әдістемесі бойынша 1–4 курс студенттерінің өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары берілген.

Кесте 1 – Өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары

курс	Өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары							
	бағдарды талдау	Болжау	Мақсат қою	Жоспарлау	Шешім қабылдау	Бағалау критерийлері	Өзін-өзі бақылау	Түзету
1	55	50	55	70	61	68	72	62
2	65	63	71	77	72	73	79	71
3	78	83	82	80	83	81	82	82
4	83	87	89	88	87	88	89	87

Пейсахов өзін-өзі басқару қабілетінің әдістемесі бойынша өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары бойынша 1-4 курс студенттерінің нәтижелерін салыстыру барысында, өзін-өзі басқару қадамдары курстан курсқа көшу барысында жоғарлайтыны байқалды.

Сурет 5 – өзін-өзі басқару қабілеті қадамдарының салыстырмалы диаграммасы

Пейсахов өзін-өзі басқару қабілетінің әдістемесі бойынша өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары бойынша 1 курс студенттерінің нәтижелерін талдау барысында, өзін-өзі басқару қадамдары арасындағы байланысты көреміз. 1 курс білім алушыларында жағдайдағы қарама-қайшылықтарды

немесе бағдарды талдау, болжау, мақсат қою орташа көрсеткіш көрсетті. Шешім қабылдау, түзету көрсеткіштері орташадан жоғары. 1 курс студенттерінде бағалау критерийлері – орташа болды, ол тұлғаның басқа адамдарға, өзіне, өзінің мүмкіндіктеріне және субъектінің өзін-өзі бағалауына деген қатынастары, бұл өзін болашақ маман ретінде бағаудың толық қалыптаспағанын көрсетті. Жоғары көрсеткіштер жоспарлау мен өзін-өзі бақылау қадамдары бойынша болды, яғни студенттерде жоспарлау бірінші курстан жоғары деңгейде болатынын көрсетеді.

Пейсахов өзін-өзі басқару қабілетінің әдістемесі бойынша өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары бойынша 2 курс студенттерінің нәтижелерін талдау барысында, өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары бойынша көрсеткіштер орташа және орташадан жоғары. Жағдайдағы қарама-қайшылықтарды немесе бағдарды талдау, болжау, мақсат қою, шешім қабылдау, бағалау критерийлері және түзету қадамдары бойынша бірқалыпты деңгейде, бұл болашақ маман ретінде қалыптасу процесінің басталуын сипаттайды. Ал жоспарлау мен өзін-өзі бақылау қадамдары бойынша орташадан жоғары көрсеткіш, бұл, өзін-өзі басқару субъектісінің ақыл-ой әрекеттері, мақсатқа жету құралдарын ретінде жоспар және оларды қолдану реттілігі деңгейі және нақты қарым-қатынаста, мінез-құлықта, қызметте жоспардың қалай жүзеге асыра алуының көрсеткіші.

Пейсахов өзін-өзі басқару қабілетінің әдістемесі бойынша өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары бойынша 3 курс білім алушыларында өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары бойынша 78 % – 83 % аралығында, бұл жоғары көрсеткіштер. 3 курста білім алушыларда жағдайдағы қарама-қайшылықтарды немесе бағдарды талдауға, болжамы – өткен мен бүгінді талдауға, мақсат қоюы - өзгеріс енгізу ықтималдығы болжамнан ықтимал нәтижелер туралы болжамға ауысуға, мақсатқа жету жүйесі ретінде жоспар және оларды қолдану реттілігі, шешім қабылдау - жоспардан іс-әрекетке көшуге, бағалау критерийлері - тұлғаның өзін-өзі бағалауы, өзін-өзі бақылау – нақты қарым-қатынаста, мінез-құлықта жоспардың қалай жүзеге асыруға және нақты іс-әрекеттегі, қарым-қатынас пен мінез-құлықтағы, сондай-ақ өзін-өзі басқару жүйесіндегі өзгерістерге дайын екендігін көрсетті. Бұл тұлғалық және прагматикалық қасиеттердің жоғары деңгейде дамып жатқанын көрсетеді.

Пейсахов өзін-өзі басқару қабілетінің әдістемесі бойынша өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары бойынша 4 курс білім алушыларында өзін-өзі басқару қабілеті қадамдары бойынша 83% - 89% аралығында көрсеткіштер алынды. Бұл оларда тұлғалық және прагматикалық қасиеттерінің дамуы 4 курста толық қалыптасып, маман ретінде өздерін басқару қабілеті

жоғарлайтынын көрсетеді. Олар жағдайдағы карама-қайшылықтарға, өткен мен бүгінді талдау жасай алады, мақсат қойып, өзгеріс енгізу ықтималдығы болжамнан ықтимал нәтижелер туралы болжамға ауысуға қабілетті, мақсатқа жету құралдар жүйесі ретінде жоспар құрады және жоспардан іс-әрекетте орындауға шешім қабылдай алады басқа адамдарды, өзін, өзінің мүмкіндіктерін бағалауы объективті болады, жоспарды жүзеге асырудағы жетістікті бағалайтын көрсеткіштер қандай болуы керектігін біледі, өзін-өзі бақылау арқылы нақты қарым-қатынаста, мінез-құлықта, қызметте жоспардың қалай жүзеге асырылатындығы туралы ақпарат бере алады және нақты іс-әрекетте, қарым-қатынас пен мінез-құлықта, өзін-өзі басқару жүйесінде өзгерістер жасауға қабілетті.

Қорытынды

Эмпирикалық зерттеу нәтижелері болашақ педагог-психологтердің өзін-өзі басқару қабілеттері жас ерекшеліктеріне байланысты дамып отыратынын көрсетті, бұл тұлғалық-прагматикалық қасиет ретінде маңызды.

Сонымен қатар болашақ педагог-психологтердің өзі-өзін басқару қабілеті, өз ойлары, сезімдері, өздері туралы түсініктері жоғары екені анықталды, бұл маман ретінде кәсіби дамуының көрсеткіші.

Педагог-психологтердің кәсіби маман ретінде зерттеуден алынған нәтиже бойынша сыналушы барлық студенттердің өзін-өзі басқару қабілеті ересек жас кезеңіне сәйкес келетінін көрсетті.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Yermentayeva, A. R., Baizhumanova, B. S., Aikinbayeva, G. K. Personal factors of graduates' coping strategies // *Reseña de historia de la economía. Opcion*, 2018. 34 (Special Issue 14).

2 Тәжібаев, Т. Т. Қазақстанда халыққа білім берудің және педагогикалық ойлардың тарихы: ғылыми басылым. – Алматы, 2002. – 377 б.

3 Yermentayeva, A. R., Kenzhebayeva, K. S., Umirbekova, A. N., Aubakirova, Z. K., Isakova, A. B. Structural peculiarities of social mental abilities of future teachers // *International Journal of Environmental and Science Education*. – 2016. – 11(18). – P. 12629–12636.

4 Жаксыбаева, А. Ж. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби және тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру // *Молодой ученый*. – 2014. – № 1.2. – 55–57 б.

5 Бозаджиев, В. Л. Психолог : профессия и личность / В.Л. Бозаджиев. – Челябинск : Издательство «Печатный двор», 2001. – 424 с.

6 Быкова, Е. А. Формирование представлений о профессионально-важных качествах психолога у студентов психологического факультета / Е. А. Быкова // *Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова*. – 2015. – Том 21. – С. 122–125.

7 Витвицкая, Л. А. Компетентностный подход в университетском образовании / Л. А. Витвицкая // *Вестник ОГУ*. – 2011. – № 11 (130). – С. 176–182.

8 Kurebayeva, G. A., Kurebayeva, G. A. Psycholinguistic aspects students' speech formation // *Life Science Journal*. – 2014. – 11(11s). – P. 465–468.

9 Реан, А. А. Практическая психодиагностика личности: Учебное пособие. – СПб : Изд-во СПб ун-та, 2001. – 224 с.

10 Методика способность самоуправления (тест ССУ) Н. М. Пейсахов // <https://psycabi.net/testy/257-metodika-sposobnost-k-samoupravleniyu-test-ssu-n-m-pejsakhov>.

11 Медведева, О. А., Сусликов, Т. Д. Изучение готовности субъектов образовательного процесса общеобразовательной школы к переходу на прагматическую систему образования // *Вестник экспериментального образования*, 2017. – 4 (13). – С. 52–60.

REFERENCES

1 Yermentayeva, A. R., Baizhumanova, B. S., Aikinbayeva, G. K. Personal factors of graduates' coping strategies // *Reseña de historia de la economía. Opcion*, 2018. 34 (Special Issue 14).

2 Tájibaev, T. T. Qazaqstanda halyqqa bilim berýdiń jáne pedagogikalyq oylardyń tarihy [History of public education and pedagogical thought in Kazakhstan]: ғылыми басылым. – Almaty, 2002. – 377 p.

3 Yermentayeva, A. R., Kenzhebayeva, K. S., Umirbekova, A. N., Aubakirova, Z. K., Isakova, A. B. Structural peculiarities of social mental abilities of future teachers // *International Journal of Environmental and Science Education*. – 2016. – 11(18). – P. 12629–12636.

4 Jaksybaeva, A. J. Bolashaq pedagog-psihologtardyn kásibi jáne tulǵalyq qasietterin qalyptastyru [Formation of professional and personal qualities of future teachers-psychologists] // *Molodoi ychenyi*. – 2014. – №1.2. – 55–57 p.

5 Bozadjiev, V. L. Psiholog : professiya i lichnost [Psychologist: profession and personality] / V. L. Bozadjiev. – Cheliabinsk : Izdatelstvo «Pechatnyi dvor», 2001. – 424 p.

6 Bykova, E. A. Formirovanie predstavlenii o professionalno-vajnykh kachestvakh psihologa y stýdentov psihologicheskogo fakýlteta [Formation of presentations on the professional and important qualities of a psychologist at the

psychological faculty] / E.A. Bykova // Vestnik KGÝ im. N.A. Nekrasova. – 2015. – Tom 21. – P. 122–125.

7 Vitvitskaia, L. A. Kompetentnostnyi podhod v ýniversitetskom obrazovanii [Competency approach to university education] / L.A. Vitvitskaia // Vestnik OGÝ. – 2011. – № 11 (130). – P. 176–182.

8 Kurebayeva, G. A., Kurebayeva, G. A. Psycholinguistic aspects students' speech formation // Life Science Journal. – 2014. – 11(11s). – P. 465–468.

9 Rean, A. A. Prakticheskaya psihodiagnostika lichnosti [Practical psychodiagnostics of personality] : Ýchebnoe posobie. – SPb : Izd-vo SPb ýn-ta, 2001. – 224 p.

10 Metodika sposobnost samoupravleniia (test SSÝ) N. M. Peisahov [method of self-management (CCU test) N. M. Peisakhov] // <https://psycabi.net/testy/257-metodika-sposobnost-k-samoupravleniyu-test-ssu-n-m-peisakhov>.

11 Medvedeva, O. A., Sýshakov, T. D. Izýchenie gotovnosti sýbektov obrazovatel'nogo protsesssa obeobrazovatel'noi shkoly k perehodý na pragmaticheskýi sistemý obrazovaniia [Study the readiness of subjects of the educational process to transition to a pragmatic education system] // Vestnik eksperimental'nogo obrazovaniia. – 2017. – 4 (13). – P. 52–60.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Г. А. Күребаева

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ И ПРАГМАТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ

В данной статье рассматривается развитие личностно-прагматических качеств будущих педагогов-психологов как основа их готовности к осуществлению профессиональной деятельности. Ориентация на повышение качества подготовки будущих специалистов – современная стратегия высшей школы. Основными критериями уровня профессионального и личностного развития специалиста являются духовность, профессиональная квалификация, оперативно-технологическая готовность к профессиональной деятельности, творческая активность и адаптивность. Профессионализм – это способность делать

прогнозы, планировать работу, предотвращать трудности и т. д. Педагоги-психологи повышают свои знания за счет самоуправления, саморегуляции и расширения своего опыта. С этой точки зрения законы личностного роста предлагают альтернативные пути развития своих прагматических качеств: развитие локуса контроля, т. е. склонность человека объяснять причины явлений внешними или внутренними факторами; Самоуправление – это целенаправленное преобразование человека, причем цель ставится самоуправляемым человеком, контролирующим себя в отношениях, поведении, поступках и переживаниях. Саморегуляция – это тоже изменение, но оно осуществляется в рамках существующих правил, норм, стереотипов. Одним из важнейших профессиональных качеств будущего педагога-психолога является добавление прагматического качества, что очень важно при получении конкретных результатов от своих действий, что позволяет получить наилучшие результаты в подготовке будущих специалистов.

Ключевые слова: будущий педагог-психолог, личностные качества, прагматические качества, локус контроля, самоуправление.

*G. A. Kurebayeva

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 13.06.22.

RESEARCH OF PERSONAL AND PRAGMATIC QUALITIES OF FUTURE TEACHERS-PSYCHOLOGISTS

This article discusses the development of personal and pragmatic qualities of future educational psychologists as the basis for their readiness to carry out professional activities. Orientation towards improving the quality of training of future specialists is a modern strategy of higher education. The main criteria for the level of professional and personal development of a specialist are spirituality, professional qualifications, operational and technological readiness for professional activities, creative activity and adaptability. Professionalism is the ability to make predictions, plan work, prevent difficulties, etc. Educators-psychologists increase their knowledge through self-government, self-regulation and expanding their experience. From this point of view, the laws of personal growth offer alternative ways of developing their pragmatic qualities: the

development of a locus of control, that is, a person's tendency to explain the causes of phenomena by external or internal factors; Self-government is a purposeful transformation of a person, and the goal is set by a self-governing person who controls himself in relationships, behavior, actions and experiences. Self-regulation is also a change, but it is carried out within the framework of existing rules, norms, stereotypes. One of the most important professional qualities of a future teacher-psychologist is the addition of a pragmatic quality, which is very important in obtaining concrete results from one's actions, which allows one to obtain the best results in the training of future specialists.

Keywords: future teacher-psychologist, personal qualities, pragmatic qualities, locus of control, self-management.

FTAMP 39.01.07

<https://doi.org/10.48081/WNJZ6595>

***А. К. Куспанова¹, Б. Ш. Абдимананов², Е. Атасой³**

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.;

³Улудаг университеті,

Түркия, Бурса қ.

КРЕАТИВТІ ОЙЛАУДЫҢ ФИЛОСОФИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

Қоғамның постиндустриалды ақпараттық дамуының динамикасы әлеуметтік институт ретінде білімге жаңа жоғары талаптар қояды. Қарқынды дамып келе жатқан әлемде жеке тұлғаның білім алуын, дамуын және тәрбиесін қамтамасыз ету, тұтас дүниетанымды, мамандардың функционалдық сауаттылығы мен шығармашылық кәсібилігін, креативті ойлау қабілетін қалыптастыру қажет. Бұл мақсаттарды бұрынғы білім беру парадигмасы шеңберінде іске асыру мүмкін емес, адам туралы ғылымның барлық жетістіктері негізінде білім беруді жаңғырту талап етіледі. Қазіргі білім беруді парадигмалық түзетуде педагогикалық ғылым ерекше рөл атқарады.

Бұл мақалада білім берудегі креативті ойлау философиясы, білім алушылардың креативті ойлау қабілетін арттыру, танымдық-шығармашылық әдістемелер, ғылыми зерттеу, белсенді оқыту әдістемесі бойынша зерттеулер, сонымен қатар, аталған сала бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне, дереккөздерге шолу жасалып, талдау жасалды. Білім алушының танымдық дағдыларын дамытуға әсер етуші факторларға сипаттама берілді. Білім алушылардың креативті ойлау дағдысын қалыптастыруда ұсынылатын әдістемелер мен тұжырымдар аталып көрсетілді.

Бұл ғылыми мақаланың мақсаты білім алушылардың креативті ойлау дағдыларын қалыптастыру шеңберінде зерттелген ғылыми зерттеу жұмыстарына шолу, талдау жасай отырып, тұжырымдау.

Кілтті сөздер: креативті педагогика, креативті ойлау, оқыту әдістемесі, креативті ойлау философиясы, белсенді оқыту стилі.

Кіріспе

Заман талабына сай білім беру жүйесі қоғамның ілгері дамуынан қалыспауы керек, керісінше білім мен ғылым қоғамды дамытушы күш болып саналуы тиіс. Қоғамның білімділік, сауаттылық деңгейі және мәдениеті – «мемлекеттің бейнесі». Қазіргі таңда мектеп оқушыларына арналған халықаралық рейтингтерде Қытай, Жапон, Сингапур, Финляндия, Корея, Канада сынды елдердің алдыңғы орындарды иеленіп отырғаны белгілі. Аталған рейтингтердің тапсырмалары креативті ойлау қабілетін тексеруге арналған [1].

Білім беру-бұл мемлекеттің, қоғамның, жеке тұлғаның білім беру процесінде туындайтын құндылықтарды иемдену фактісін белгілейтін нәтиже. Білім берудің бұл ерекшелігі әр адамның жеке басының қалыптасуының «баспалдағына» көтерілу сипатына байланысты. В. В. Попов бойынша [2] мұндай «баспалдақ» адамның келесі сатылардағы білім беру деңгейіндегі жоғары жетістіктерге дәйекті қозғалысы түрінде ұсынылуы мүмкін:

- бастауыш және функционалдық сауаттылыққа қол жеткізу сатысы бастапқы білім, дағдылар мен қабілеттер, тұлғаның дүниетанымдық және мінез-құлық қасиеттері қол жетімді, минималды қажетті деңгейде қалыптасқанда, кейінгі кең және терең білім алу үшін қажет;

- адам айналасындағы әлем туралы қажетті және жеткілікті білім алатын және шындықтың белгілі бір объектілерін тануға және өзгертуге бағытталған қызметтің ең көп таралған тәсілдерін (дағдылар, қабілеттер) игеретін жалпы білімге қол жеткізу кезеңі;

- жеке тұлға мен қоғам үшін кәсіби маңызды қасиеттерді жалпы білім беру негізінде қалыптастыруға байланысты кәсіби құзыреттілік кезеңі, бұл адамға еңбек қызметінің нақты түрлерінде өзін толық сезінуге мүмкіндік береді);

- адам алдыңғы ұрпақтардың мұрасында қалған материалдық және рухани құндылықтарды біліп қана қоймай, сонымен бірге қоғамның дамуына жеке қатысуын барабар бағалай алатын, өзінің жеке қоғамын да, жалпы өркениетті де үздіксіз мәдени қалыптасу процесіне үлес қосатын мәдениетті игеру кезеңі;

- жеке тұлғаның жеке менталитетін қалыптастыру кезеңі-жеке тұлғаның өзіндік психикалық құндылықтарын үздіксіз байытуға ашықтықпен және адамзаттың психикалық рухани кеңістігінде жан-жақты өзін-өзі жүзеге асыру қабілеті.

Келтірілген сатылар білім алушылардың танымдық-шығармашылық қабілетін арттыру кезең-кезеңімен іске асырылатынын айқындайды.

Оқушылардың жоғары ойлау деңгейіне қол жеткізу қарапайым білім мен тәрбие алудан басталатыны анық.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу барысында креативті ойлаудың философиясы мен әдістемесі туралы шолу мақаласы ретінде берілді. Креативті ойлау педагогикасы туралы жалпы түсінік салыстырмалы сипатталды; мұнда отандық және шетелдік зерттеушілердің көзқарастары мен тұжырымдары, зерттеу қорытындылары салыстырылды. Шығармашылық ойлауға бағытталған оқушылардың зерттеу немесе жобалау жұмыстарындағы негізгі қателіктер мен кемшіліктерге талдау жасалды. Баланың дамуының факторларын математикалық формуламен үлгілеу арқылы, баланың шығармашылық ойлауына әсер етуші фактор ретінде анықтауға болады. Креативті ойлаудың жалпы әдістемелік принциптеріне сипаттама берілді. Оқушыларды шығармашылық ойлауға бейімдеудегі дәстүрлі зерттеу және жобаның (дизайн) маңызы, жаңа стандартты емес мәселелерді орындату арқылы ізденіске машықтандыру, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру арқылы креативті ойлауға жетелейтін проблемалық сұрақтарды дұрыс қою, өз бетінше ізденіс жасауға бағыттау бойынша ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалынды.

Нәтижелер және талқылау

Мектепке дейінгі немесе мектеп кезеңінен бастап білім алушылардың креативті ойлауға қабілетін дамыту қазіргі таңда көкейкесті мәселе. Оқушылардың білім сапасын арттырудың бір жолы-оларды зерттеу және жобалық қызметке тарту. Зерттеу және жобалау қызметі оқушылардың білім саласындағы танымдық қажеттіліктерін толық қанағаттандыра алады.

Зерттеу немесе жобалау жұмыстарын орындау кезінде оқушылар зерттеу жұмыстарының дағдыларын игереді, әдебиеттерді оқиды, жаңа әдістерді игереді, нәтижелерді талдайды және жүргізілген зерттеулер негізінде зерттеу немесе жобалау жұмыстарының әдеби дизайнын жүзеге асырады.

Оқушылардың ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналысуы және олардың креативті ойлау қабілетін арттыру проблемасын зерттеуші ғалымдар Т. В. Уткин, И. С. Бегашев пайымдауынша [4] ғылымда, кез-келген қызмет саласындағыдай, белгілі бір ережелер мен талаптар қабылданды. Оқушылардың зерттеу немесе жобалау жұмыстарындағы қателіктер мен кемшіліктердің көпшілігі, ең алдымен, осы нормаларды білмеуіне байланысты. Оқушылардың жұмысындағы типтік қателер:

- зерттеу немесе жоба тақырыбын дұрыс таңдамау;

- жұмыстың дұрыс емес атауы;

- зерттеу немесе жобаның мақсаты мен міндеттерін дұрыс емес тұжырымдау;

- нәтижелерді дұрыс түсіндірмеу;
- қорытындыларды сауатсыз тұжырымдау;
- жұмыс мәтініндегі әдеби дереккөздерге сілтемелердің болмауы және ГОСТ сәйкес емес әдебиеттер тізімін жасау.

Ал, В. П. Овечкин [3] шығармашылық және белсенді білім беру инновациялық педагогикалық технология арқылы жүзеге асырылады, оның ішінде процедуралар, әдістер, өзара әрекеттесу формалары, құралдар, білім беру ортасының элементтері, сондай-ақ бұрын белгілі болмаған және жана болып табылатын әдістердің жиынтығы. Мұндай педагогикалық технология практикалық іске асырылу қасиетіне ие болуы және білім берудің жоғары сапасына қол жеткізуді қамтамасыз етуі керек деп атап көрсетті.

Оқушылардың ойлау дағдыларын жетілдіру, шығармашылыққа араласуы бойынша кейбір ғалымдар, мысалы, Н. К. Чапаев [5] «Адам дамуының факторлары мен тұжырымдамалары» атты бөлімінде адам дамуының үш жетекші факторы бар, олар: тұқым қуалаушылық, қоршаған орта және тәрбиеге байланысты деп атады және оны келесідей формула бойынша анықтауды ұсынды, мысалы: $p = (H + C) \times B$ формуласы, мұндағы P – даму, H – тұқым қуалаушылық, C – орта, B – тәрбие. Бұл формулаға сәйкес білім алушылардың танымдық дамуы олардың ата-бабасының гені мен қоршаған ортаның қосындысына тең, сонымен қатар басымдық тәрбиеге берілген.

Креативті ойлаудың жалпы әдістемелік принциптері деген не? Л. Н. Мартюшовтың [6] ғылыми еңбегінде зерттеулерді сәтті жүзеге асыруда теория мен практиканың бірлігі қағидасы үлкен рөл атқарады. Практика – ақиқаттық критерийі. Практикаға сүйенбеген теория сенімсіз және жеміссіз. Өз кезегінде теория тәжірибе жолын жарықтандыруға арналған. Ғылыми теориямен бағытталмаған тәжірибе стихиядан, тиісті мақсаттылықтың болмауынан және тиімділіктен зардап шегеді. Мартюшов бірнеше әдістемелік принциптерді атап көрсетті, олар: зерттелетін мәселеге нақты тарихи көзқарас; зерттелетін мәселені шешуге шығармашылық көзқарас құбылыстарды өздері қарастырудың объективтілік принципімен тығыз байланысты; зерттеудің сәттілігі көбінесе процестер мен көріністерді жан-жақты зерттеу принципін жүзеге асыруға байланысты; жан-жақты әдіснамалық принцип процестер мен құбылыстарды зерттеудің кешенді тәсілін болжайды; ғылыми зерттеудің тағы бір әдіснамалық принципі-тарихи және логикалық бірлік.

David D. Preiss, Diego Cosmelli, James C. Kaufman «Creativity and the Wandering Mind: Spontaneous and Controlled Cognition: A volume in Explorations in Creativity Research» (Шығармашылық және адасқан ақыл:

стихиялық және бақыланатын таным: креативті зерттеу саласындағы зерттеу көлемі) еңбегінде [7] кез-келген мәселеге жауап беру үшін көптеген мүмкін шешімдерден бірнеше процедуралар таңдалады. Мәселе әдеттегідей болған кезде, іздену кеңістігі өте тар болады. Мәселе жаңа болған кезде немесе стандартты шешімдер қабылданбаса, іздеу кеңістігін кеңейту керек. Іздеу кеңістігі неғұрлым кең болса, инновациялық шешімдерді қарастыру ықтималдығы соғұрлым жоғары болады және іздеу кеңістігінде тиісті шешімдер болуы мүмкін; дегенмен, іздеу көп уақытты қажет етеді деп тұжырымдады.

Білім берудің өзекті міндеті – біртұтас оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру және дамыту – оқушылардың өзіндік оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру барысында шешіледі. Мұндай қызмет түрлеріне дәстүрлі түрде зерттеу және жоба (дизайн) кіреді.

Оқушылардың зерттеу және жобалық қызметін басқарудың педагогикалық тиімділігі көбінесе мұғалімнің теориялық және практикалық дайындығына, сонымен қатар, мектептің материалдық базасына байланысты.

Оқушылардың танымдық іс-әрекетінің сипаты бойынша әдістердің жіктелуі мұғалім мен оқушылардың өзара әрекеттесу ерекшеліктерін көрсетеді, яғни әдістердің ішкі жағы. Осы классификацияға сәйкес 5 әдіс бөлінеді: түсіндірме-иллюстрациялық, репродуктивті, проблемалық презентация, ішінара іздеу, зерттеу [8].

Оқушылардың функционалық сауаттылығын арттыру арқылы креативті ойлауға баулу олардың проблемалық сұрақтарды өз еркінше зерттеп, тиімді нәтиже шығарып, оң қорытынды жасауларына жетелейді. Т. В. Уткин және И. С. Бегашев зерттеулеріне сәйкес зерттеу жұмыстарын орындау барысында үш тараптан (білім алушы-мұғалім, кей жағдайда білім алушы-мұғалім-ата-ана) ұйымдастыру-орындау-қорытындылау кезеңінде кететін қателіктерге жол бермеу керек. Олар жоғарыда аталып кеткендер: зерттеу немесе жоба тақырыбының дұрыс таңдалуы; жұмыстың дұрыс атауы; зерттеу немесе жобаның мақсаты мен міндеттерін дұрыс тұжырымдау; нәтижелерді дұрыс түсіну; қорытындыларды сауатты тұжырымдау; жұмыс мәтініндегі әдеби дереккөздерге сілтемелердің болуы және ГОСТ сәйкес әдебиеттер тізімін жасау.

Қазіргі таңдағы география пәнін оқытуға қойылатын басты талаптардың бірі – тиімді оқыту стилін ұсыну. ХХІ ғасырдың 70-ші жылдары ағылшын әдіскері Н. Беннет оқыту стилінің 11 пунктіне салыстырмалы түрде талдау жасаған [9]. Аталған пункттер бойынша дәстүрлі білім беру мен белсенді оқыту стилі талданған. Талдау барысында, белсенді оқыту әдістемесі (стилі) бойынша білім алушыны жоғарғы ойлау деңгейіне дейін жеткізуге болатындығы дәлелденді. Белсенді оқыту стилінде білім алушыларға

қосымша ғылыми зерттеу жұмыстарымен, жобалармен айналысуына бағыт беруші жолдар көрсетілген.

Қазақстандық білім беру жүйесінде оқушының білім алуы мен танымдық-шығармашылық, ғылыми зерттеу әрекеттеріне икемдеу, қолдау көрсету мектеп қабырғасында сабақта және сабақтан тыс формалар арқылы іске асырылады және мектепті аяқтаған соң одан әрі қолдау таппайды. Ал, Кембридждік білім берудегі құзыреттілік жүйесі оқушыларды мектеп жасына дейінгі кезеңінен бастап, білім беру мен одан әрі жұмысқа орналасқаннан кейінгі кезеңдерде де қолдайды. Құрылым оқушылардың мінез-құлқы, әдетте, әр құзіреттілікке тән, оқушылар өз өмірлерінде, сыныпта да, одан тыс жерлерде де жаңа жағдайлар мен оқиғаларға тап болған кезде қалай өзгеріп, дами алатындығын көрсетеді. Cambridge Life құзыреттілік жүйесі оқушыларды бүкіл оқу барысында және болашақ мансабында қолдауға мүмкіндік береді [10]. Білім берудің мұндай жүйесінің нәтижесі ғаламдық рейтингтерде көрініс тапты.

Қорытынды

Креативті ойлау – инновациялық және тиімді шешімдер алуға, жаңа білім алуға немесе қиялдың керемет көрінісіне бағытталған идеяларды әзірлеу, бағалау және жетілдіру процесіне нәтижелі қатысу мүмкіндігі. Бұл мүмкіндікке қол жеткізу барысында оқушылардың креативті ойлау проблемасын зерттеуші ғалымдар көптеген тұжырымдарды атап өтті.

Оқушылардың танымдық шығармашылық ойлау қабілетін дамыту бойынша жоғарыда аталып көрсетілген ғалымдар В. В. Попов, Т. В. Уткин, И. С. Бегашев, В. П. Овечкин, David D. Preiss, Diego Cosmelli, James C. Kaufman, Л. Н. Мартюшов білім беру және зерттеу қызметін ұйымдастыру жолдары, стандартты емес ойлау, жаңа проблеманы туындату туралы тұжырым жасады, сонымен қатар, ғылыми зерттеудің әдістемелік принциптерін мен жіберілетін басты қателіктерге баса назар аударды, ал, Н. К. Чапаев үш жетекші факторға басымдық берді, олар: тұқымқуалаушылық, баланың ортасы және тәрбиесі.

Ал, Кембридж білім жүйесіндегі басты құзіреттіліктер мен ұстанымдар қазақстандық білім беру мекемелерінде жүзеге асырылуы керек. Бұл дегеніміз, білім алушыны мектепке дейінгі, мектеп кезеңінде, жоғары оқу және одан әрі жұмысқа орналасқан кезеңде де әдістемелік қолдау. Тез өзгермелі заманда мұндай үздіксіз білім беру мен үздіксіз әдістемелік қолдау бәсекеге қабілетті маманның қалыптасуына әсер етеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 PISA: креативное мышление : спецификация и образцы заданий. – Минск : РИКЗ, –2020. – 70 с.

2 Креативная педагогика. Методология, теория, практика / под ред. д. т. н., проф. В. В. Попова, акад. РАО Ю. Г. Круглова. - 3-е изд. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, – 2012. – 319 с.

3 **Овечкин, В. П.** Педагогическое исследование: термины, понятия и их определение: учебно-справочное пособие [Текст]. – Ижевск, 2020. – С. 76–80.

4 **Уткина, Т. В., Бегашева, И. С.** Проектная и исследовательская деятельность: сравнительный анализ: методические рекомендации [Текст]. – Челябинск : ЧИППКРО, 2018. – 60 с.

5 **Чапаев, Н. К.** Дидактические основы креативной педагогики. Раздел 2. Развивающее обучение: учебное пособие [Текст]. – Екатеринбург : Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2020. – 123 с.

6 **Мартюшов, Л. Н.** Основы научно-исследовательской деятельности: учебное пособие [Электронный ресурс]. – Екатеринбург: [б. и], – 2017. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) (дата обращения 11.02.2022).

7 **David D. Preiss, Diego Cosmelli, James C. Kaufman** Creativity and the Wandering Mind: Spontaneous and Controlled Cognition: A volume in Explorations in Creativity Research. – Academic Press, 2020. – P. 333–340.

8 **Чубаро, С. В.** Методика преподавания географических дисциплин: методические рекомендации к выполнению лабораторных работ [Текст]. – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2015. – 47 с.

9 **Шарухо, И. Н.** Общая методика преподавания географических дисциплин: учебное пособие [Текст]. – Минск : ИВЦ Минфина, 2014. – 288 с.

10 Creative Thinking (The Cambridge Life Competencies Framework): Introductory Guide for Teachers and Educational Managers. – Cambridge University Press, 2020. – 20 p.

REFERENCES

1 PISA: kreativnoe my'shlenie: specifikaciya i obrazcy zadaniy [PISA: Creative Thinking: specification and task samples]. – Minsk : RIKZ, – 2020. – 70 p.

2 Kreativnaya pedagogika. Metodologiya, teoriya, praktika [Creative pedagogy. Methodology, theory, practice] / pod red. d. t. n., prof. V. V. Popova, akad. RAO Yu. G. Kruglova. – 3-e izd. – Moscow : BINOM. Laboratoriya znaniy, 2012. – 319 p.

3 **Ovechkin, V. P.** Pedagogicheskoe issledovanie: terminy, ponyatiya i ix opredelenie: uchebno-spravochnoe posobie [Pedagogical research: terms, concepts and their definition: a tutorial] [Text]. – Izhevsk, 2020. – P.76–80.

4 **Utina, T. V., Begasheva, I. S.** Proektnaya i issledovatel'skaya deyatel'nost': sravnitel'ny'j analiz: metodicheskie rekomendacii [Project and research activities: comparative analysis: methodological recommendations] [Text]. – Chelyabinsk : ChIPKRO, 2018. – 60 p.

5 **Chapaev, N. K.** Didakticheskie osnovy kreativnoj pedagogiki. Razdel 2. Razvivayushhee obucheniye: uchebnoe posobie [Didactic foundations of creative pedagogy. Section 2. Developing learning: a tutorial] [Text]. – Ekaterinburg : Ros. gos. prof.-ped. un-t, 2020. – 123 p.

6 **Martyushov, L. N.** Osnovy nauchno-issledovatel'skoj deyatel'nosti: uchebnoe posobie [Fundamentals of research activity: a tutorial] [Elektronny'j resurs]. – Ekaterinburg: [b. i], – 2017. – 1 e'lektron. opt. disk (CD-ROM) (data obrashheniya 11.02.2022).

7 **David D. Preiss, Diego Cosmelli, James C. Kaufman** Creativity and the Wandering Mind: Spontaneous and Controlled Cognition: A volume in Explorations in Creativity Research. – Academic Press, 2020. – P. 333–340.

8 **Chubarov, S. V.** Metodika prepodavaniya geograficheskix disciplin: metodicheskie rekomendacii k vy'polneniyu laboratorny'x rabot [Methods of teaching geographical disciplines: methodological recommendations for laboratory work] [Text]. – Vitebsk : VGU imeni P. M. Masherova, 2015. – 47 p.

9 **Sharuxo, I. N.** Obshchaya metodika prepodavaniya geograficheskix disciplin: uchebnoe posobie [General methodology of teaching geographical disciplines: a tutorial] [Text]. – Minsk : IVCz Minfina, 2014. – 288 p.

10 **Creative Thinking (The Cambridge Life Competencies Framework): Introductory Guide for Teachers and Educational Managers.** – Cambridge University Press, 2020. – 20 p.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*А. К. Куспанова¹, Б. Ш. Абдиманов², Е. Атасой³

^{1,2}Қазақстанның педагогикалық университетінің Абая, Республикасы, Алматы;

³Университет Улудаг,

Туркия, Бурса.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ФИЛОСОФИЯ И МЕТОДИКА КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ

Динамика постиндустриального информационного развития общества как социального института предъявляет новые высокие требования к образованию. В стремительно развивающемся мире необходимо обеспечить образование, развитие и воспитание личности, сформировать целостное мировоззрение, функциональную грамотность и творческий профессионализм специалистов, способность к креативному мышлению. Эти цели не могут быть реализованы в рамках прежней образовательной парадигмы, требуется модернизация образования на основе всех достижений науки о человеке. Особую роль в парадигматической коррекции современного образования играет педагогическая наука.

В данной статье представлены исследования по философии креативного мышления в образовании, повышению креативности мышления обучающихся, познавательно-творческим методикам, научным исследованиям, методике активного обучения, а также обзор и анализ источников, трудов отечественных и зарубежных ученых по данной области. Дана характеристика факторов, влияющих на развитие познавательных навыков обучающегося. Были отмечены предлагаемые методики и концепции по формированию у обучающихся навыков креативного мышления.

Целью данной научной статьи является обобщение, анализ и обзор научно-исследовательских работ, изученных в рамках формирования у обучающихся навыков креативного мышления.

Ключевые слова: креативная педагогика, креативное мышление, методика обучения, философия креативного мышления, активный стиль обучения.

*А. К. Куспанова¹, Б. Ш. Абдиманов², Е. Атасой³

^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Almaty;

³University Uludag, Turkey, Bursa.

Material received on 13.06.22.

PHILOSOPHY AND METHODOLOGY OF CREATIVE THINKING

The dynamics of the post-industrial information development of society as a social institution imposes new high demands on education. In a rapidly developing world, it is necessary to provide education, development and upbringing of the individual, to form a holistic worldview, functional literacy and creative professionalism of specialists, the ability to think creatively. These goals cannot be realized within the framework of the previous educational paradigm, modernization of education based on all achievements of human science is required. Pedagogical science plays a special role in the paradigmatic correction of modern education.

This article presents research on the philosophy of creative thinking in education, improving the creativity of students' thinking, cognitive and creative methods, scientific research, methods of active learning, as well as a review and analysis of sources, works of domestic and foreign scientists in this field. The characteristic of the factors influencing the development of cognitive skills of the student is given. The proposed methods and concepts for the formation of students' creative thinking skills were noted.

The purpose of this scientific article is to summarize, analyze and review the research papers studied in the framework of the formation of students' creative thinking skills.

Keywords: creative pedagogy, creative thinking, teaching methodology, philosophy of creative thinking, active learning style.

МРНТИ 740.159.9.07

<https://doi.org/10.48081/XUMR8850>***Ж. С. Майлыбаева**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

**НАРРАТИВ ЖЕКЕ ТӘЖІРИБЕНІ ТҮСІНУ
ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

Мақалада нарратив теорияларына салыстырмалы талдау келтірілген. Нарратив мәтінінің негізгі мағыналық қалыптастырушы және құраушы факторлары, негізгі бірлігін, көптеген зерттеушілердің пікірі бойынша баяндаудың негізгі категорияларын айқындап көрсетеді. Нарративтің оны басқа мәтіндерден ерекшелейтін типтік ерекшеліктерін анықтау үшін нарратив мәтіндерінің сипаттамасына толығырақ тоқталынады. Маңызды философиялық айырмашылықтарға қарамастан, адам өз оқиғасын баяндау теориясының көптеген сәттері, оның ой - пікірлерінің нәтижесінде тарихтағы адамның өмір сүруінің өткен жолын білуге әсерін түсінуге әкелді. Нарративтің ішкі құрылымын, яғни жасырын түрдегі психологиялық мәселелерді нақтылау үшін кейінкерлердің қажеттіліктері мен мотивтерін, негізгі қақтығыстар мен қорғаныстарды, негізгі қорқыныштарды анықтау, сондай-ақ сюжетке кіретін немесе субъект елемейтін кейінкерлерді, заттар мен жағдайларды талдау қажеттілігі айқындалған.

Осы уақытқа дейін «нарратив», «әңгіме», «тарих» ұғымдарын жиі синоним ретінде қолданылды. Шынында да, әдебиетте бұл ұғымдарды араластыра қолданады, бұл таңқаларлық емес, өйткені олар өте ұқсас құбылыстарды сипаттайды. Алайда, бұл ұғымдар әртүрлі және мақалада бөліп қарастырылған.

Нарративтің оны басқа мәтіндерден айырмашылығын көрсететін типтік ерекшеліктерін анықтау үшін нарратив мәтіндерінің сипаттамасы толығырақ көрсетілген. Баяндаудың негізгі категориялары туралы көптеген зерттеушілердің пікірлерін қамтыған.

Кілтті сөздер: нарратив, нарративті психология, жеке тәжірибе, оқиға, баяндау.

Кіріспе

Мәтін, баянды мәтін адамның өмірлік тәжірибесін ұйымдастырады және құрылымдайды. П. Рикердің пікірінше күнделікті өмір тақырыбындағы әңгіме мен тарихи әңгімені баяндаудың бір түрінде айтуға болады [1]. Басқаша айтқанда, өз тәжірибемізді түсінуге, ол жайлы өзгелерге айтуға тырыса отырып, біз, тақырыпқа сәйкес қандайда бір нарративтік құрылымдарды пайдаланамыз.

Нарратив – әңгіме мен өмір арасындағы қатынас мәселесі, ол әлемді түсінудің нақты баяндау тәсілдерін, әсіресе күнделікті санаға тән, адам өмірінің ерекше формасы ретінде түсіндірілуі соңғы кезде әртүрлі ғылыми салалардың қызығушылығын арттыруда. Сонымен, Е. Бенвенист З. Фрейдтің теориясындағы тілдің рөлін талдай отырып, субъект өзін қалай көргісі келеді сол ракурста өзін елестету үшін және оған өзгені сендіру үшін сөйлеу мен әңгімені пайдаланады деп көрсетті. Адамның сөйлеуі, баяндауы – бұл өзін-өзі көрсетуге тырысатын формада өзгеге бағытталған үндеу. Өзгеге бағытталған сөйлеу фактісі бойынша адам өзі жайлы баяндай отырып, өзін таниды, әңгімедегі бейнеде өзін көрсетеді және толық емес жалған баяндау арқылы өз тарихын жасайды [3].

Осыған байланысты өздерінің жеке теорияларын негіздеу үшін постулаттар арқылы мәтіндік ойлау тұжырымдамасына, сананың өзін-өзі ұйымдастыру принциптері және көркем мәтін заңдылықтарына сәйкес жеке өзін-өзі анықтау ерекшеліктеріне жүгінетін әлеуметтанулық құрылым ерекше қызығушылық тудырады. Сонымен қатар, Дж. Брунер өзін-өзі түсіну мен өзін-өзі танудың баяндау режимін және де «парадигмалық» деп атайтын абстрактілі ғылыми модусты ажыратады. Парадигмалық ғылыми модус индивидтің теориялық тұрғыда абстрактілі өзін-өзі тануына жақсы бейімделген; ол жеке тәжірибе ерекшелігі мен тікелей өмір контекстінен абстракцияланады. Ал нарратив – өмірлік контексттің барлық жағын толығымен өзінде қамтиды, сондықтан да ол адам тәжірибесімен байланысты ақпараттарды жеткізудің ең қолайлы құралы болып табылады. Дж. Брунердің пікірінше, өткен тәжірибені тарих, әңгіме түрінде бейнелеу оны тұлғааралақ салада түсінуге мүмкіндік береді, өйткені мәдениеттің дамуы кезінде дамыған баяндаудың формасы тұлғааралық қатынастардың тарихи делдалдық тәжірибесін ұсынады [4].

Осылайша мәдени әңгімелер біздің жеке нарративтеріміздің формасын анықтайды. Адамдар өз өмірлерін тарих арқылы, мәдени үлгілер негізінде құратын жеке әңгімелер арқылы біледі. Нақтылай айтқанда, біз қандай мәдениет өкілі болсақ та сол мәдениеттің нарративтері бізге ықпал етіп, белгілі бір өмірлік оқиғаларға қандайда бір мағына беруге және басқа

жағдайларға елеусіз қарауға итермелейді. Есте қалған әрбір оқиға басқа нарративтермен қатар өмірлік баяндауды құрайтын тарих түрінде болады. Өмірлік нарратив – белгілі бір дәрежеде біздің өміріміз деп айтуға да болады.

Біздің мәдениетімізге тән қазіргі тарихи жағдай туралы біздің тәжірибеміз бейнеленген тақырыптар туындайды. Кеңестік кезеңнен кейінгі қоғамдағы көптеген адамдар, әсіресе үлкен жастағы адамдар кездестірген психологиялық мәселелер мен ауырлықтар «таныс сюжеттердің» жоғалуымен, жаңаларын табудың мүмкін еместігі немесе қиындығымен, демек, тұлғалық, әлеуметтік-мәдени идентивтілігін жоғалтумен байланысты орын алды. Шындықты нарратив құрылымдары арқылы түсіндіру қабілеті жеке тұлғаның ажырамас құрылымы және әлемді түсінудің арнайы нарративтік тәсілдерін қолдану – өз өмірін немесе белгілі бір өмірлік жағдайды түсінудің негізгі құралы ретінде әрекет етеді.

Материалдар мен әдістер

Американдық әдебиеттанушы Ф. Джеймсонның пікірінше, нарратив – біздің эмпирикалық қабылдауымыздың ерекше формаларын ұйымдастыратын ерекше эпистемиологиялық форма болып табылады. Қабылданатын барлық нәрсені адам санасы баяндау фикциясы ретінде, ойдан шығарылған әңгіме түрінде ғана иегере алады. Яғни, әлем адамға тек әңгімелер арқылы ғана қол жетімді болады [5].

Нарративтің оны басқа мәтіндерден ерекшелейтін типтік ерекшеліктерін анықтау үшін нарратив мәтіндерінің сипаттамасына толығырақ тоқталайық. Көптеген зерттеушілердің пікірінше, баяндаудың негізгі категориялары – іс-әрекеттің бірлігі, ұзақтығы, бағасы және құрылымынан тұрады. Сонымен, К. Бреммонның көзқарасы бойынша, әр әңгіме іс-әрекеттің бірлігін құратын адам тұрғысынан қызықты оқиғалар тізбегін ұсынуға дейін азаяды. Бірізділік жоқ жерде әңгіме жоқ, бірақ, сипаттама (егер объектілер кеңістіктік байланысты болса), пайымдау (егер олар өзара байланысты болса), лирикалық төгілулер (егер олар метафора немесе метонимия арқылы ұсынылса) және т.б. онда іс-әрекеттің бірлігіне ену жоқ, әңгіме жоқ, бірақ хронология бар. Сонымен, адамның қызығушылығына қатысы жоқ жерде, жоғарыда аталған оқиғалар антропоморфты объект арқылы туындамайды немесе өмір сүрмейді, онда оқиға жоқ. Себебі, тек адамға проекция жасағанда, оқиғалар мағыналы болады және құрылымдық уақыт қатарына енеді [3].

Ц. Тодоров мәтіннің баяндауыш ретінде жұмыс істеуі үшін уақыт, ұзақтық, бағалау категорияларының маңыздылығына назар аударады. Орыс формалистерінен кейін ол нарративтік мәтіндердің екі үлкен деңгейін – кейіпкерлердің іс-әрекеттерінің логикасын, олардың арасындағы байланыс пен әңгімелік дискурсты қамтитын әңгімені (әңгіме

тақырыбы) зерттеуді ұсынады. Ц. Тодоровтың пікірінше, сызықтық мәтінді жұмыстың қиял әлеміне айналдыруды сипаттау үшін маңызды категориялар – модус немесе көңіл-күй. Уақыт категориясы екі ауыспалы осьтің қатынасына байланысты: мәтін осі (сызықтық презентация тізбегі) және қарастырылатын оқиғалар осі [3].

Р. Барттың көзқарасы бойынша, баяндау мәтіндеріне ортақ құрылым үш деңгейден тұрады: 1) әрекет ету барысы үшін оның маңыздылығы тұрғысынан анықталатын функция деңгейі; 2) әрекет деңгейі; 3) баяндау деңгейі.

Сонымен қатар, барлық үш деңгей дәйекті интеграцияның қарым-қатынасымен байланысты: жеке функция белгілі бір актанттың іс-әрекеттерінің жалпы шеңберіне енгендіктен ғана мағынаға ие болады және бұл әрекеттер, өз кезегінде, біреу олар туралы сөйлескен кезде, олар өздерінің коды бар баяндау дискурсының объектісіне айналған кезде ғана түпкілікті мағынаға ие болады [5].

Р. Барттың пікірінше, әңгіме бірліктерін бөлудің жалғыз өлшемі олардың мағынасы болуы керек. Бастапқы баяндау бірліктерін бөліп көрсету үшін олардың функционалды табиғатын есте сақтау керек және олар баяндау дискурсының дәстүрлі бөліктерімен (іс-әрекеттер, көріністер, абзацтар, диалогтармен, ішкі монологтар және т.б.) сәйкес келмеуі керек. Баяндаудың функциясы – бұл әйгілі оқиғаларды бір-бірінің артынан «табиғи» түрде әңгімелейтіндігінде емес, көрсетілген тізбекті ұйымдастыратын логикада [6].

Е. С. Калмыкова мен Е. Мергенталер нарративтің мазмұндық және формальды сипаттамаларын талдай отырып, оның келесі семантикалық өлшемдерін ажыратады:

- Актанттың іс-әрекетінің сапасын, психикалық және физикалық, оның жеке жағдайының немесе оның қоршаған ортасының (жағдайдың, басқа актерлердің) белгілі бір өзгеруіне әкелетін оқиғалардың уақытша тізбегінің сипатталған тарихы шегінде бейнелеу. Мұндай әрекеттер «мәселелер мен шешімдер» немесе «жоспардың бұзылуы» түрінде болуы мүмкін. Сонымен қатар, «күйдің өзгеруі» физикалық немесе психикалық күйдің өзгеруін, актанттың және басқа актерлердің кеңістіктік және әлеуметтік континуумында орын ауыстыруды қамтиды.

- Іс-әрекеттің орны мен уақытын, сондай-ақ әрекет етуші жақтарда нақты және айқын белгілеу. Тиісінше, нарративтік маркерлері келесідей: а) баяндаудың алдындағы «түйіндеме»; б) тыңдаушыны әңгімеден қазіргі уақытқа қайтаратын «код»; в) баяндаудың кейіпкерлерінің тікелей сөйлеуі (Калмыкова, Мергенталер, 1998).

Осылайша, нарративтің құрылымында екі негізгі деңгейді ажыратуға болады – мәтіннен тыс және мәтіндік, баяндаушы, ол өз кезегінде баяндаушы дискурстың негізгі «кейіпкерлерін» (автор мен тыңдаушы), сондай-ақ олардың өзара әрекеттесетін жағдайын қамтиды. Міне, автор мен реципиент арасындағы нақты айырмашылық туралы тағы бір анық емес сұрақ туындайды. Мәтін нақты автор мен оқырманнан (баяндаушы мен тыңдаушыдан) басқа, қазіргі әдебиетте автор мен адресаттың инстанциясы деп аталатын нәрсені қамтиды. Басқаша айтқанда, әңгіме жазылған нақты автор мен баяндаушы тек көркем мәтіндерде ғана емес, сонымен қатар, мысалы, психотерапиялық дискурстан туындаған әңгімелерде де сәйкес келмейді. Сонымен қатар, осы жасырын автор мен алушының (баяндаушы мен баяндаушының) ерекшеліктері көбінесе дискурста анықталған контекстпен, оның жұмыс істейтін жағдайымен анықталады.

Нәтижелер мен талқылау

Біздің ойымызша, нарратив мәтінінің (баяндаудың) негізгі мағыналық қалыптастырушы және құраушы факторлары: тақырып; кейіпкерлер; әңгіме сюжеті және әңгімеде баяндалған өмірлік жағдайлар; кейіпкерлерді бағалау, оның ішінде әңгіме жүргізетін тұлға; оқиғалармен өзара әрекеттесу кезінде пайда болатын кеңістік пен уақыт бірлігі ретіндегі хронотоп.

Нарративтің негізгі бірлігі – баяндаудың негізгі семантикалық тенденциясын көрсететін тақырып немесе тақырыптық құрылым. Тақырып кез-келген жанрдың мәтінінде кездеседі, оның баяндаушы мәтініндегі ерекшелігі – бұл нарратив. Жеке құрылым ретінде оқиға мәтінінде бейнеленген оқиғалардың бір немесе бірнеше түсіндірмесін тудырады. Сонымен қатар, әңгімеде бірнеше тақырып болуы мүмкін және олар бір-бірімен араласуы мүмкін.

Негізгі тақырып (немесе тақырыптар) әдетте бірнеше деңгейге бөлінеді:

а) мүмкіндігінше қарапайым сөздермен берілген оқиғаның мәнін қарапайым анықтау және көбейту деп түсінілетін сипаттама деңгейі. Түсіндіру негізінен оның шеңберін белгілейтін әңгімемен шектеледі;

б) мазмұны артында тұрған мағынаны бөліп көрсету арқылы оқиғаның мәнін жалпы түрде қайта құруды көздейтін түсіндіру деңгейі;

в) адамның проблемалары туралы нақты мәлімдемелер жасалатын диагностикалық деңгей;

г) психоаналитикалық гипотезалар негізінде символдарды түсіндіруге көшу жүзеге асырылатын символдық деңгей;

д) нақтылау деңгейі, онда тақырыптан нақтылау қажет

Тақырыптың қайталануы да маңызды, өйткені жеке адам әңгімелер жасау процесінде үш немесе одан да көп рет жүгінетін тақырып ол үшін

сөзсіз маңызды. Бұл өз тәжірибесін түсінуге тырысатын адам жасаған нарративтің жетекші сипаттамасымен түсіндіріледі. Жарақаттар сияқты ең маңызды оқиғалар әңгімелерде адам оларды шешкенге дейін немесе олармен татуласқанға дейін, өздері үшін қолайлы түсіну формасын немесе ынғайлы (қорғаныш) түсіндірмені тапқанға дейін қайталанатын.

Тақырыптан басқа, баяндаушының кейіпкерлерінің болуы баяндауды талдау және ол көрсететін жеке мәселелерді түсіндіру үшін өте маңызды. Әңгіме бірінші жақтың баяндау болса да, немесе кейіпкерлер көп болса да бұл әрқашан өзінің туралы әңгіме болып қала береді. Басты кейіпкер – баяндаушының өзі. Сонымен қатар, сюжеттегі кейіпкерлердің көптігіне қарамастан, кейіпкерлердің бірімен басым сәйкестендіру туралы айтуға болады. Әр түрлі кейіпкерлер жеке тұлғаның әртүрлі тенденцияларын, яғни. әңгімеде әр түрлі қырлардың проекциясы болуы мүмкін, ал әртүрлі кейіпкерлер оларды ұсыну құралы ретінде әрекет етеді. Бұл жағдайда кейіпкерлермен де, автордың ұстанымымен де сәйкестендіру болуы мүмкін. Сондай-ақ, баяндаушының негізгі және кіші кейіпкерлерін олармен әңгімелесушінің әр түрлі дәрежесін көрсететініне сүйене отырып бөлу керек.

Нарративтің маңызды семантикалық факторы – бұл сюжеттің белгілі бір логикаға бағынуын қамтамасыз ететін сюжет, әңгімеде талқыланатын оқиға шеңберіндегі жеке іс-әрекеттер тізбегі. Бірақ көбінесе біз оған қатысатын кейіпкерлерге, жеке іс-әрекеттердің уақытына және олардың өтетін жеріне байланысты іс-әрекеттің таралуына тап боламыз. Сюжетті таңдау баяндаушының терең ниеттерін (көбінесе бейсаналық) білдіреді. Жеке тұлғаның нарративінің репертуары өте тұрақты деп саналады, бұл адамның жеке қалыптасуының баяндауды қалыптастыру процесіне әсерін растау болып табылады [8].

Нарративтің ішкі құрылымын, яғни жасырын түрдегі психологиялық мәселелерді нақтылау үшін кейіпкерлердің қажеттіліктері мен мотивтерін, негізгі қақтығыстар мен қорғаныстарды, негізгі қорқыныштарды анықтау, сондай-ақ сюжетке кіретін немесе субъект елемейтін кейіпкерлерді, заттар мен жағдайларды талдау қажет.

Осы уақытқа дейін біз «нарратив», «әңгіме», «тарих» ұғымдарын жиі синоним ретінде қолданамыз. Шынында да, әдебиетте бұл ұғымдарды араластыра қолданады, бұл таңқаларлық емес, өйткені олар өте ұқсас құбылыстарды сипаттайды. Алайда, біздің ойымызша, бұл ұғымдар әртүрлі және біз оларды бөлуге тырып бақтық.

Нарративті біз баяндаушы мәтіннің (автор, кейіпкерлер, оқиғалар, сюжет және т.б.) барлық негізгі белгілерін қамтитын құрылым ретінде анықтаймыз және нақты оқиғалар оларды түсіну, түсіндіру, баяндау немесе әңгіме

арқылы жеке тәжірибеге енгізу үшін «орналастырылған» жақтау болып табылады. Басқаша айтқанда, нарративті кадр ретінде қарастыруға болады, яғни енгізілетін элементтердің санаты мен тәртібін, ұяшықтарға (кадр ұяшықтарына) элементтерді жіктеу мен енгізуді белгілейтін құрылымдық жақтау. Бұл жағдайда нарратив құрылымы субъектті (адамдар), жағдайлар (жағдайлар, оқиғалар), субъекттің іс-әрекетінің себептері мен мақсаттарын қамтуы керек.

Нарратив, осы мағынада, адамның негізгі өмірлік тұжырымдамасын, оның ішінде, жоғарыда айтылғандай, мағыналы шындыққа (жағдайға), соның ішінде өзінің психикалық шындығына, жеке тәжірибесіне, белгілі бір құрылым түрінде, әңгіме немесе әңгіме құрылатын кадр түрінде қабаттасатын оның өзіндік тұжырымдамасын көрсетеді.

Кейбір нарративтік психотерапевтер кадр, кадр құрылымы сияқты нарратив туралы осындай түсінік береді. Мәселен, Е. Жорняк әңгіме құрылымы – күнделікті өмірдегі адамдар үшін түсініктің негізгі шеңбері ретінде айтады. Дәл осы шеңберде өмір оқиғалары белгілі бір тақырыптарға (отбасы, мансап, бақыт, сенімділік және т.б.) сәйкес уақытында орналастырылатын дәйектілікпен байланысады.

Сонымен қатар, нарратив құрылымының басты ерекшелігі сызықтық себептілік болып табылады: оқиғалар сызықтық прогрессияға жиналады, онда әр оқиға кейінгі оқиғалар үшін мүмкіндік санасына өз үлесін қосады. Сызықтық емес модельден айырмашылығы – әңгіме құралама болжанатын және объективті түрде сақталады, нарратив моделінде автор байланыс элементтері мен сипатын таңдайды.

Бұл жағдайда тарихты баяндаудың (баяндау құрылымының) жеке тұлғаның «баяндау құрылымын» көрсететін дәйекті мәтінге айналуы ретінде түсіндіруге болады (бізге сол баяндау құрылымдары мен олардың байланыстарын баяндау жүйесінде жеке тұлғаларды бейнелейтін жеке өмір тарихы білім, адамның өмір жолы, оның тағдырын ескере отырып мұндай ұғымды енгізудің мағынасы бар сияқты).

Тарихта басты орын ондағы оқиғаларға (нақты немесе елестетілген) беріледі, сондықтан, кейіпкер анық көрінбеуі мүмкін, оқиғаны жеке-жеке, авторлық сипаттамасыз беруге болады (айтылады); автор өзін кез-келген кейіпкермен анықтай алады, ал тарих барысында бұл сәйкестендірулер өзгеруі мүмкін. Басқаша айтқанда, тарих егжей-тегжейлі баяндау ретінде тақырыпқа қарамастан өмір сүре алады, оның авторлығы жасырын, құпия болуы мүмкін, бұл авторлықты анықтау үшін тарихты арнайы қайта құруды қажет етеді. Яғни, тарихтың әңгімеден айырмашылығы – ол сыртқы болуы мүмкін, ал адам өзін түсіну және оны өзгелерге жеткізу үшін өзін тарих

ішінде көреді. Осы орайда, «Тарихқа «кіруге» болады, бірақ әңгімеге «кіруге» болмайды» деген П.Рикердің сөзіне сілтеме жасай аламыз.

Әңгіме, өз кезегінде, әңгімелеу құрылымын таза коммуникативті жағдайда, оның ішінде, оқиғалардан басқа негізгі белгілер – әңгіме авторы және оған бағытталған адам болатын автокоммуникация жағдайында көрінеді. Басқаша айтқанда, әңгімеде нақты көзқарас, авторлық ұстаным бар, тіпті егер ол бірінші жақтан баяндалмаса да. Әңгіме болып жатқан оқиғаларға және айтылған оқиғаның субъектілеріне деген көзқарасыңызды, авторлығыңызды нақты көрсетуіңіз керек болатын белгілі бір тарих негізінде құрылуы мүмкін. Оның сипаттамалары бойынша әңгіме тарихтан гөрі диалогтық сипатқа ие, диалогтық мәтіннің ең алдымен дербестендірілген және бағыттылығы сияқты негізгі белгілері бар [7].

Сондай-ақ, нарратив шек бола отырып, тек құрылымды ғана емес, сонымен қатар әңгіме мен оқиғаның шекарасын да белгілейтінін атап өткен жөн. Жоғарыда айтып өткеніміздей, бұл оқиғаларды бөлуге, оларды жағдайдан шығаруға мүмкіндік беретін баяндау. Алайда, егер біз адамның өмір тарихын қарастыратын болсақ, онда бұл нарративтің шекарасын дамытатын, тек бастамасы бар, бірақ аяқталмайтын ашық жұмыс. Өмір тарихын тек адам қайтыс болғаннан кейін, оның басқалар жасаған өмірбаянында ғана аяқтауға болады.

Осы жерде белгілі бір өмірлік оқиғалар, көбінесе тәртіпсіз және ретсіз, баяндау құрылымының элементіне айнала отырып жеке тәжірибеге енгізіледі ме? – деген сұрақ туындайды.

П. Рикердің пікірінше, мұндағы негізгі механизм – оқиғаларды іріктеу мен реттеуден тұратын интрига және әрекеттер. Дәл осы сюжет (яғни оқиғалар тізбегі) басы, ортасы және соңы бар толық және тұтас тарихқа айналады. Бұл кез-келген әңгіме тарих емес екенін білдіреді [2]. Басқаша айтқанда, егер бізде бір жағдай болып жатса, бірақ біз бұл туралы басқаларға немесе өзімізге айтуға, оқиғаны біздің өміріміздің тарихына қосуға ниет білдірмесек, онда бұл оқиға қатаң мағынада тарих емес. Интрига конфигурация механизмінің арқасында көптеген оқиғаларды тұтас бір сюжетке біріктіреді [2].

Осылайша, әңгіме сюжетінің пайда болуы бастапқы, тәртіпсіз, құрылымданбаған өмірлік жағдайлармен байланысты. Оларды айту, түсіну адам тәжірибесінің маңызды шарты болып табылады. Тек осы жолмен олар кіретін сыртқы жағдайлар мен оқиғалар жеке тұлғаның ішкі тәжірибесіне айналады, оның маңызды құрамдас бөлігі нарратив құрылымдары болып табылады.

Айта кету керек, өз өмірінің құрылымы бар ашық жұмыс ретінде құратын және тарихын баяндайтын адам П. Рикердің нарративтік идентивтілігіне ие болуы керек. Сонымен қатар, ол жеке басын практикалық категория мағынасында қабылдағанын баса айтады. Идентивтілікті орнату – бұл келесідей сұрақтарға жауап беруден тұрады: «бұл кім тарапынан жасалды?», «Автор кім?». П. Рикердің пікірінше, «сіз кімсіз?» деген сұраққа өмір тарихын айту арқылы ғана жауап беруге болады. Объективті оқиға (яғни, сыртқы оқиғалар) оның әрекеттері туралы аз айтады, сондықтан оның жеке басы баянды тұлға болуы керек. П. Рикердің пікірінше, жеке тұлғалар өздерінің жеке басына салынған, олар үшін нақты тарихқа айналатын нарративтерді құру және дамыту арқылы тарихты құрады.

Нарративтік идентивтіліктен басқа, біздің ойымызша, жеке тұлғаның нарративтік құзыреті туралы да айтуға болады. Нарративтік құзыреттілік, біріншіден, нарратив құрылымның барлық элементтерін иеленуді, яғни нарративтің жеке тұлғада құрылымдық шеңбер ретінде қалыптасуын, сондай-ақ негізгі нарративтердің (әлеуметтік-мәдени сипаты бар) «жиынтығының» болуын, нарратив құрылымдарды үйлесімді сюжетке немесе оқиғаға айналдыру дағдыларын болжайды. Екіншіден, нарративтік құзыреттілігі оқиғаның артында кімнің тұрғанын яғни, автордың кім және қандай екенін көре білумен көрінеді.

Қорытынды

Осылайша, жеке нарратив, сюжетке немесе оқиғаға, яғни баяндау мәтіні ретінде тұлға жайлы ең маңыздыларын мүмкіндік береді адамның қасиеттері, атап айтқанда, оның негізгі өмірлік концепциялары (оның ішінде Мен-концепциясы), көзқарастар, мотивтері. Біздің ойымызша, өмірбаян, нарратив немесе әңгіме түрінде ұсынылған баяндауды талдау психотерапиялық жағдайда да, зерттеу жағдайында да диагностикалық процедура ретінде әрекет ете алады.

Қорытындылай келе, адамның өміріне дәйектілік, тәртіп және семантикалық сенімділік беретін нарративтің функцияларына тоқталайық.

Мүмкін болатын нарративтің ең маңызды функциясы – бұл адам өмірінің негізгі мағыналарын түсінуге, үйлестіруге және реттеуге ғана емес, сонымен бірге оған өз өмірінің авторлық сезімін, оның өмірі қандай да бір логикаға, тәртіпке бағынатындығын білдіретін (кейде иллюзиялық болуы мүмкін) мағынасы тек өзіндік контексте ғана емес, сонымен қатар тарихи, мәдени, әлеуметтік болуын қалыптастыратын функция.

Нарративтің тағы бір функциясы – адамның өзін, тәжірибесін сезінуіне, мәдени, отбасылық және жеке нарративтерге негізделген өзіндік

тұжырымдамасын құруға мүмкіндік беретін, сондай-ақ оларға сәйкес әрекет етуге мүмкіндік беретін конституция.

Нарративтің маңызды функцияларының бірі ретінде – өзін-өзі жобалауды, жеке басын, өмірлік жоспарлар мен бағдарламаларды құруды, өмірлік перспективаларды көруді, сондай-ақ оларға сәйкес әрекет ету мүмкіндігін қамтамасыз ететін даму функциясын ұсынамыз. Бұл көбінесе жеке тәжірибені түсіну мен түсіндіруге және мәдениеттің негізгі әңгімелеріне негізделген жеке нарративтерді құруға байланысты [8].

Жоғарыда айтылғандай, нарратив адамның мағыналы шындыққа, оның ішінде жеке тәжірибенің шындығына сәйкес келетін түсіндіру шеңбері ретінде әрекет етеді, осылайша түсіндіру функциясын орындайды.

Қорыта айтқанда, нарративтің соңғы функциясы қорғаныс болып табылады, ол күрделі жағдайлар, тәжірибелер туралы оқиғаның қайталануының арқасында адамға травматикалық тәжірибеден бас тартуға, оны сыртқы тарихқа аударуға мүмкіндік береді. Өмірлік мәселелерден, жарақаттардан, сыни жағдайлардан және басқа да жағымсыз тәжірибелерден өтуге көмектеседі.

Осылайша, нарратив шындықты қоршаған жеке тәжірибені түсіну мен түсіндірудің маңызды құралы ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі тану мен жеке дамудың жетекші құралы болып табылады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Рикер, П.** Конфликт интерпретации. Философские технологии / Пол Рикер; пер. с фр. И. С. Вдовина; – М.: Академический проект, 2008. – 344 с.

2 **Рикер, П.** Время и рассказ. Т. 1. Интрига и исторический рассказ. – СПб.: Университетская книга, 1998. – 313 с.

3 **Калмыкова, Е. С., Мергенталер, Ж. Э.** Рассказ в психотерапии: рассказы пациентов о личной истории (часть II). – Психологический журнал. – 2002. – № 2.

4 **Барт Р.** Введение в структурный анализ описаний / пер. с фр. Г.К. Косиков. – М.Зарубежная эстетика и теория литературы НН-НН вв.: Тракаты, статьи, эссе. – МГУ, 1987. – 422 с.

5 **Жорняк, Э.** Нарративная психотерапия: от дебатов к диалогу. – Московский психотерапевтический журнал. – 2001. – № 2.

6 **Тодоров, С.** Понятие литературы // Семиотика: антология. изд. 2-е. – М., – Екатеринбург, 2001. – 187 с.

7 **Бенвенист, Дж.** Общая лингвистика. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 98 с.

8 **Зенкин, С.** Критика нарративного разума: Заметки о теории// Новое литературное обозрение. – 2003. – № 59.

9 **Знаков, В. В.** Непостижимое и тайна как атрибуты экзистенциального опыта //Психологические исследования. – 2013. – № 31.

10 **Квале, С.** Исследовательское интервью. М.: Смысл, 2009. – 301 с.

11 **Кроссли, М.** Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов. – М.: «ДМК-Пресс», 2013. – 284 с.

REFERENCES

1 **Riker, P.** Konflikt interpretacii. Filosofskie tekhnologii [Interpretation conflict. Philosophical technologies] / Pol Riker; per. s fr. I. S. Vdovina; - Moscow : Akademicheskij projekt, 2008. – 344 p.

2 **Riker P.** Vremya i rasskaz. T. 1. Intriga i istoricheskij rasskaz. [Time and story. T. 1. Intrigue and historical story] – SPb. : Universitetskaya kniga, 1998. – 313 p.

3 **Kalmykova, E. S., Mergentaler, Zh. E.** Rasskaz v psihoterapii: rasskazy pacientov o lichnoj istorii [Storytelling in Psychotherapy: Patients Telling Personal History] (chast' II). – Psihologicheskij zhurnal. – 2002. – № 2.

4 **Bart, R.** Vvedenie v strukturnyj analiz opisanij [Introduction to the structural analysis of descriptions] / per. s fr. G. K. Kosikov. – M.Zarubezhnaya estetika i teoriya literatury HH-HH vv. : Traktaty, stat'i, esse : MGU, 1987. – 422 p.

5 **Zhornyak, E.** Narrativnaya psihoterapiya: ot debatov k dialogu [Narrative Psychotherapy: From Debate to Dialogue] Moskovskij psihoterapevticheskij zhurnal. – 2001. – № 2.

6 **Todorov, S.** Ponyatie literatury // Semiotika: antologiya. [The concept of literature // Semiotics: an anthology] izd. 2-e. – Moscow, – Ekaterinburg, 2001. – 187 p.

7 **Benvenist, Dzh.** Obshchaya lingvistika [General linguistics]. – M. : Editorial URSS, 2002. – 98 p.

8 **Zenkin, S.** Kritika narrativnogo razuma : Zаметки о теории [Critique of Narrative Mind : Notes on Theory] // Novoe literaturnoe obozrenie, – 2003. – № 59.

9 **Znakov, V. V.** Nepostizhimoe i tajna kak atributy ekzistencial'nogo opyta [The Incomprehensible and the Mystery as Attributes of Existential Experience]. //Psihologicheskie issledovaniya. – 2013. – № 31.

10 **Kvale, S.** Issledovatel'skoe interv'yuu. [Research interview] – Moscow : Smysl, 2009. – 301 p.

11 **Krossli, M.** Narrativnaya psihologiya. Samost', psihologicheskaya travma i konstruirovaniye smyslov. [Narrative psychology. The Self, Trauma, and the Construction of Meaning] – Moscow : «DMK-Press», 2013. – 284 p.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Ж. С. Майлыбаева

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

НАРРАТИВ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОНИМАНИЯ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЛИЧНОГО ОПЫТА

В статье приведен сравнительный анализ теорий нарратива. Выделяет основные смыслообразующие и составляющие факторы нарративного текста и его основные единицы. Несмотря на существенные философские различия, многие моменты теории повествования человеком своего события в результате его размышлений привели к пониманию его влияния на познание прошлого пути существования человека в истории. Для уточнения внутренней структуры нарратива, т. е. психологических проблем скрытого типа, выявляется необходимость выявления потребностей и мотивов героев, основных конфликтов и защит, основных страхов, а также анализа персонажей, предметов и ситуаций, входящих в сюжет или игнорируемых субъектом.

До сих пор понятия «нарратив», «рассказ», «история» часто использовались как синонимы. Действительно, в литературе эти понятия используются в смешении, что неудивительно, поскольку они описывают очень похожие явления. Однако эти понятия различны и выделены в статье. В связи с этим для выявления типичных особенностей нарратива, отражающих его отличие от других текстов, более подробно рассматривается описание нарративных текстов. Содержит мнения многих исследователей об основных категориях повествования.

Ключевые слова: нарратив, нарративная психология, личный опыт, история, повествование.

*Zh. S. Mailybayeva

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 13.06.22.

NARRATIVE AS A MEAN OF UNDERSTANDING AND INTERPRETING PERSONAL EXPERIENCE

The article presents a comparative analysis of narrative theories. Identifies the main semantic and constituent factors of the narrative text and its main units. Despite significant philosophical differences, many aspects of the theory of a person's narration of his event as a result of his reflections led to an understanding of his influence on the knowledge of the past path of human existence in history. To clarify the internal structure of the narrative, i.e., psychological problems of a hidden type, it is necessary to identify the needs and motives of the characters, the main conflicts and defenses, the main fears, as well as the analysis of characters, objects and situations included in the plot or ignored by the subject.

Until now, the concepts of «narrative», «story», «story» have often been used as synonyms. Indeed, in the literature these concepts are used in confusion, which is not surprising, since they describe very similar phenomena. However, these concepts are different and are highlighted in the article. In this regard, to identify the typical features of the narrative, reflecting its difference from other texts, the description of narrative texts is considered in more detail. Contains the opinions of many researchers on the main categories of narrative.

Keywords: narrative, narrative psychology, personal experience, history, narrative.

<https://doi.org/10.48081/KJDV1839>

***А. А. Нурмагамбетов¹, Е. Т. Садыков²**

¹Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

²Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

НОВЫЕ ВЫЗОВЫ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ, ВЫЗВАННЫЕ ПАНДЕМИЕЙ

В данной работе на основе анализа материалов ЮНЕСКО, работ зарубежных экспертов исследованы негативные последствия пандемии COVID-19 в системе высшего образования. Показано, что меры, предпринятые государствами для противодействия распространению пандемии, а именно, введение строгого карантина, ограничения в перемещении, перевод обучения в онлайн формат негативно сказались на системах образования в целом, и высшего образования, в частности. Проведенный анализ показывает, что пандемия выявила ряд новых вызовов в образовательной сфере, а именно разрыв в получении социально-экономических навыков при онлайн обучении, появление дополнительного цифрового разрыва, вызванного неравным доступом к технологиям, дефицита педагогов с цифровыми навыками. Вместе с тем, пандемия дала импульс для активизации ряда процессов. Так ускорился процесс трансформации всех образовательных процессов в высших учебных заведениях на основе цифровых технологий (искусственный интеллект, большие данные и т.д.). Изменился формат обучения. Наряду с офлайн обучением получил статус легитимности и онлайн формат. Стало практиковаться гибридное обучение. Появился новый вид интернационализации, которая трансформировалась также в онлайн формат.

Ключевые слова: пандемия COVID-19, онлайн формат обучения, цифровой разрыв, интернационализация, концепция обучения в течение жизни, микроквалификации.

Введение

Разразившаяся пандемия COVID-19 стала очень серьезным вызовом для систем образования всего мира. Традиционное обучение оказалось невозможным. С такой глобальной проблемой человечество столкнулось впервые. По словам авторов аналитического обзора «Влияние пандемии COVID-19 на сектор высшего образования и магистратуру: международный, национальный и институциональный ответ»: «сферу высшего образования смело можно назвать одной из тех, на которую пандемия оказала наибольшее влияние в глобальном масштабе... Пандемия прошла катком по выстроенной десятилетиями системе глобального образовательного рынка, заставила пересмотреть возможности дистанционного и онлайн образования» [1].

Актуальность исследования определяется необходимостью теоретического и практического осмысления процессов в системе высшего образования Казахстана вызванных пандемией.

Целью настоящей работы является изучение новых вызовов, оказывающих влияние на систему высшего образования Республики Казахстан в условиях пандемии, а также наилучших практик зарубежных стран.

Эмпирическим материалом исследования послужили данные международных исследований систем образования в условиях ограничения на процессы офлайн обучения.

Оригинальность исследования заключается в том, что впервые осуществлена попытка анализа новых вызовов и угроз системе образования в Казахстане вызванных пандемией.

В качестве методологии исследования авторами использовались различные наукометрические подходы, которые применяются при анализе системы образования в международной практике.

Материалы и методы

В качестве методов и источников исследования изучение указанных вопросов проводилось на основе Мониторинга, проведенного Центром Болонского процесса и академической мобильности (ЦБПиАМ) МОН РК (в котором принимали участие и авторы данной работы), а также сравнительного анализа материалов и документов Текущего архива (ЦБПиАМ) МОН РК до и в период пандемии (2019–2021 гг.), привлечения некоторых статистических и фактических данных ЮНЕСКО, ведущих университетов мира, трудов зарубежных и отечественных ученых по вопросам высшего образования.

Результаты и обсуждение

Первым вызовом, порожденным пандемией, стал вынужденный переход на дистанционное обучение. По оценкам ЮНЕСКО, более

1,5 миллиарда студентов в 165 странах в прошлом году не посещали организации образования [2]. Как следствие, начался активный поиск новых способов преподавания и обучения, включая дистанционное и онлайн-образование. Это оказалось сложной задачей как для студентов, так и для преподавателей. Даже сегодня неизвестно, когда мир вернется к прежнему образу жизни и вернется ли вообще. Известные западные эксперты в области развития высшего образования Филипп Альтбах и Ханс де Вит в своей недавней статье «Post pandemic outlook for HE is bleakest for the poorest» полагают, что переход к эффективному онлайн-обучению потребует большого количества времени и ресурсов, а также поддержки со стороны основных стейкхолдеров, заинтересованных в развитии качественного онлайн-образования. При этом, по их мнению, быстрый переход нанесет значительный урон качеству обучения [3].

Действительно, меры, принятые для противодействия распространению пандемии, а именно, введение строгого карантина, ограничения в перемещении, перевод обучения в онлайн формат негативно сказалось системе образования в целом, и высшего образования в частности. Если функция профессиональной подготовки за счет перехода в онлайн формат хоть в усеченном виде релизовалась, то процессы социализации были прерваны. Согласно данным опросов, проведенных Inside Higher Ed «как иностранные, так и студенты из страны обучения, испытывают стресс от невозможности живого общения с однокурсниками и профессорами» [4].

По оценкам экспертов ООН, образовательные потери будут значительными как в краткосрочной так и в долгосрочной перспективе [5]. Полагаем, что последствия пандемии будут проявляться еще по крайней мере 10-15 лет. Весьма чувствительным представляется разрыв в получении социально-экономических навыков, который, по оценкам канадских исследователей, может увеличиться более чем на 30 процентов [6].

И эти проблемы в постковидный период по прогнозам консалтинговой фирмы BCG, будут нарастать. По их оценкам

- больше 1,5 млрд рабочих мест в мире в ближайшее десятилетие затронут структурные изменения.

- 12 % рабочих мест к 2030 году могут исчезнуть в связи с автоматизацией.

- 30 % рабочих функций будут требовать от работника совершенно новых навыков, которые сегодня ещё неизвестны на рынке труда [7].

Как же будет развиваться система образования после COVID-19? Всемирный банк считает возможным три сценария развития событий в связи с потерями в обучении: (1) снижение среднего уровня знаний для всех учащихся, (2) более широкий разброс в показателях успеваемости

вследствие крайне неравномерного воздействия кризиса на различные группы населения и (3) значительный рост числа учащихся с крайне низким уровнем успеваемости [8].

Еще один вызов – выявилась острая нехватка на глобальном рынке труда кадров, владеющих в достаточной степени цифровыми навыками. Предпосылки этой проблемы появились гораздо раньше. Причина в том, что система формирования навыков отстает от потребностей экономики и общества. К примеру, в странах ОЭСР 16,3% взрослого населения не обладает компьютерными навыками, в Казахстане эта цифра еще выше – 19,7% [9].

Пандемия стала триггером нового вида неравенства. А именно, наряду с имевшим место в допандемийный период цифровым неравенством, обусловленным региональным различием в качестве образования, образовался новый цифровой разрыв, вызванный неравенством доступа к технологиям (доступ к Интернету, наличие необходимого оборудования). Полагаем, что влияние такого двойного цифрового разрыва будет всё заметнее с течением времени.

Вузам придётся учитывать эти последствия цифрового разрыва, и воздействие пандемии на здоровье студентов и сотрудников, в том числе психологическое. В новых условиях университеты, если они хотят удержать контингент, обязаны будут обеспечить поддержку тем, кто в них учится и работает.

Анализ вузовских практик показывает, что в период удаленной работы сложилось несколько режимов организации образовательной деятельности: асинхронный или заочный (студенты изучают материал в удобное им время, в соответствии с установленными преподавателем сроками); синхронный (одновременное участие в занятии, например, в формате вебинара); смешанный (совмещение синхронного и асинхронного взаимодействия в зависимости от педагогических задач) [10]. Эти перемены стали следствием пандемии, но не окончатся с ней. Практически все исследователи согласны с мнением, что с открытием кампусов традиционный формат обучения трансформируется и будут существовать гибридные модели, включающие как офлайн, так и онлайн форматы.

Вместе с тем, глобальная пандемия стала катализатором многих процессов. Так, всего за несколько месяцев компаниями по всему миру проведена оцифровка процессов взаимодействия с клиентами и цепочками поставок, а также внутренних операций, на которые до пандемии потребовалось бы несколько лет. Коронакризис ускорил переход к цифровой экономике, даже в тех секторах, где этого не планировалось в ближайшее время и в таком объеме - школы, больницы, и многие другие услуги теперь

активно представлены в виртуальном мире. И даже те, кто ни разу не пользовался цифровыми технологиями ранее, были вынуждены прибегнуть к ним. Сейчас формируется основа киберфизической реальности на стыке слияния онлайн и офлайн форматов.

В целях внедрения системы постоянного обновления знаний и навыков в соответствии с новыми вызовами экономики в Казахстане утверждена Концепция обучения в течение всей жизни (далее-Концепция) [11]. Концепция предусматривает создание накопительной системы (банка) кредитов и результатов неформального и информального образования.

По результатам последнего отчета ОЭСР «Стратегия развития компетенций ОЭСР в Казахстане, оценка и рекомендации» в долгосрочной перспективе стимулирование участия во всех формах обучения взрослых может помочь Казахстану избежать ситуации, когда низкоквалифицированные кадры не будут востребованными у работодателей, и перейти к высокопроизводительной и высококвалифицированной деятельности. Данный переход повысит адаптируемость трудовых ресурсов и поддержит текущие усилия по диверсификации экономики, не связанной с эксплуатацией природных ресурсов [12].

В этой связи высшие учебные заведения должны диверсифицировать свои образовательные услуги и совершенствовать программы с учетом потребности Индустрии 4.0. В данном направлении вузам необходимо создавать институты непрерывного образования и университеты «третьего возраста».

В Концепции предусмотрена возможность приобретения микроквалификаций, что позволит в короткие сроки приобретать необходимые профессиональные навыки и устранять пробелы в знаниях. При этом микроквалификации должны четко определять результаты обучения на уровне Национальной рамки квалификаций, указывать на соответствующую рабочую нагрузку в кредитах ECTS, методы и критерии оценивания, а также соответствовать Стандартам и основополагающим принципам в сфере обеспечения качества высшего образования Европейского пространства высшего образования (ESG).

Согласно рекомендациям участников проекта Эразмус+ Microbol микроквалификации представляют собой результат освоения студентом короткой образовательной программы в объеме 4-6 ECTS, полученные квалификации должны соответствовать 6-8 уровням согласно Европейской (EQF) и национальной (НРК) рамки квалификаций или уровням бакалавриата, магистратуры и докторантуры [13]. Актуальность микроквалификаций может дополнительно подтверждаться заслуживающими доверия

отраслевыми ассоциациями. На онлайн-встрече Рабочей группы проекта Microbol 19 мая 2021 года были выработаны рекомендации применения микроквалификаций для подтверждения знаний, навыков и компетенций, приобретенных на работе, наряду с признанием предыдущего образования по квалификационным рамкам и ECTS. Однако пока неясно, в какой степени микро-квалификации могут подпадать под действие Лиссабонской конвенции о признании. Возможно, чтобы поддержать их быстрое и справедливое признание потребуются включение специальной главы о микроквалификациях в пересмотренную версию Лиссабонской конвенции. При этом эксперты полагают, что, как и для открытых образовательных ресурсов микроквалификации полезны с точки зрения поиска гибких решений для выхода из пандемии.

Не обошла стороной пандемия и такое направление деятельности вузов как интернационализация. Закрывание границ затруднило традиционные формы интернационализации. Большинство вузов столкнулись с проблемами предоставления образовательных услуг для иностранных студентов, не имеющих возможности прибыть в вузы.

В результате произошло сокращение доходов от зарубежных студентов. Прогнозируется, что поток иностранных студентов в страны, которые традиционно принимали иностранных студентов со всего мира (Великобритания, США, Канада, Новая Зеландия и Австралия) будет снижен. Если ограничения останутся в силе, система высшего образования США, где доля китайских и индийских студентов составляла более половины (33,7 % и 18,4 % соответственно) от общего числа иностранных студентов [14], понесет значительные финансовые потери. Как результат- жесткая конкуренция за студентов.

Как отметила Е. Карпинская: «есть все основания полагать, что по завершении коронакризиса университеты продолжат бороться за иностранных студентов, но при этом международный образовательный рынок станет более чувствительным, с более высокой конкуренцией. Рынок может сместиться в сторону небогатых стран, университеты которых смогут предложить более доступные образовательные программы» [15].

Действительно, многие зарубежные университеты, потерявшие значительные средства в связи с сокращением количества иностранных студентов будут пересматривать свои стратегии и с размещением кампусов за рубежом. Начался поиск новых форм привлечения иностранных студентов и организации обучения для них; пересмотр форм работы с зарубежными партнерами по разработке и внедрению совместных образовательных программ и других форм сотрудничества. Примером является открытие

кампуса De Monfort University в Алматы [16], а также инициатива Arisona State University взять в доверительное управление один из казахстанских университетов [17].

Процессы интернационализации в системе высшего образования претерпели значительную трансформацию сменив форму реализации от традиционной в электронную. Так по данным Международной ассоциации университетов виртуальная мобильность возросла на 60 % [18]. Это же было отмечено в рамках онлайн-дискуссии «Закрытые университеты, открытые миру: международная деятельность в эпоху пандемии», где было подчеркнуто: «интернационализация может быть дистанционной...» [19].

Анализ, проведенный Центром Болонского процесса по результатам мониторинга процессов интернационализации в вузах Казахстана, подтверждает отмеченную выше тенденцию [20].

В 2021годе наблюдается увеличение почти на 50 % количества двудипломных программ (ДДП) с зарубежными партнерами по сравнению с прошлым годом (2021 г.- 216ДДП; 2020 уч.г. – 152 ДДП).

Несмотря на то, что в 2020 году бюджетная программа направления студентов для обучения за рубежом в рамках академической мобильности в связи с пандемией COVID-19 была приостановлена, эта форма интернационализации была продолжена за счет других источников финансирования. Основными механизмами стали: обмен между вузами-партнерами и оплата обучения за счет средств студентов, принимающего вуза, международные грантовые программы, Эразмус+ и т.д. Общее количество обучающихся по программе академической мобильности составило 2096 чел. Из них 1981 (94,5 %) обучались дистанционно.

Показатель внешней входящей мобильности составил 1674 обучающихся. Из них обучающихся в дистанционном режиме – 1672 чел., в офлайн формате – 2 чел.

Что касается иностранных студентов в вузах Казахстана, согласно данным Центра Болонского процесса в 2021 году в 99 вузах Казахстана обучались 28 728 (4,6 %) иностранных студентов из 75 стран мира. По сравнению с 2020 годом доля иностранных студентов увеличилась на 1,9 % (2020 г. – 28 169 чел. (4,7 %). Из них почти 17006 чел. (60 %) обучаются дистанционно.

Вопреки ожиданиям, стагнации процессов интернационализации не произошло. Новые технологии дали возможность адаптации к новым вызовам. Преимущественной формой процессов интернационализации стал онлайн формат.

Выводы

Таким образом, проведенный анализ показывает, что пандемия стала триггером новых вызовов в системе образования, а именно разрыва в получении социально-экономических навыков при онлайн обучении, появлении дополнительного цифрового разрыва, вызванного неравным доступом к технологиям, дефицита педагогов с цифровыми навыками.

Однако наряду с негативными последствиями пандемия дала импульс для активизации ряда процессов:

1 Ускорился процесс трансформации всех образовательных процессов в высших учебных заведениях на основе цифровых технологий (искусственный интеллект, большие данные и т.д.).

2 Изменился формат обучения. Наряду с офлайн обучением получил статус легитимности и онлайн формат. Стало практиковаться гибридное обучение.

3 Пришло понимание, что потребности быстро меняющегося рынка труда требуют гибкости образовательных программ, которая может быть обеспечена включением в программы обучения микроквалификаций.

4 Новые вызовы обусловили скорейшее принятие в Казахстане Концепции обучения в течение жизни.

5 Появился новый вид интернационализации, которая трансформировалась также в онлайн формат.

Полагаем, что для более ясного понимания последствий пандемии необходимо проведение глубоких исследований с изучением кейсов различных стран. Это, конечно, непростая задача, но она необходима для выработки адекватных ответов на новые вызовы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Аржанова, И. В., Барышникова, М. Ю., Заварыкина, Л. В., Нагорнов, В. А., Перфильева, О. В. Влияние пандемии COVID-19 на сектор высшего образования и магистратуру : международный, национальный и институциональный ответ [Электронный ресурс] – URL : <https://www.ntf.ru/sites/default/files/Vliyanie%20pandemii%20COVID-19%20na%20sektor%20vysshego%20obrazovaniya%20i%20magistraturu.pdf>.

2 COVID-19 and Higher Education: Mobilizing a Campus to Support a Community // United Nations [Электронный ресурс] – URL : <https://www.un.org/en/academic-impact/covid-19-and-higher-education-mobilizing-campus-support-community>.

3 **Altbach, P.G. and De Wit, H.** Post pandemic outlook for HE is bleakest for the poorest // University World News [Электронный ресурс] – URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200402152914362>.

4 Responding to the COVID-19 Crisis : A Survey of College and University Presidents // Inside Higher Ed – [Электронный ресурс] – URL : https://www.insidehighered.com/system/files/media/IHE_COVID-19_SurveyofPresidents_20200327.pdf.

5 Policy Brief: Education During COVID-19 and Beyond // United Nations [Электронный ресурс] – URL : https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_-_education_during_covid-19_and_beyond_russian.pdf.

6 **Haack, C., Lefebvre, P.** Pandemic school closures may increase inequality in test scores // Working Paper [Электронный ресурс] – URL : https://grch.esg.uqam.ca/wp-content/uploads/sites/82/Haack_Lefebvre_GRCH_WP20-03-5.pdf.

7 Hoteit, L., Perapechka, S., El Hachem, M., Stepanenko, A. Alleviating the Heavy Toll of the Global Skills Mismatch – [Электронный ресурс] – URL : <https://www.bcg.com/publications/2020/alleviating-the-heavy-toll-of-the-global-skills-mismatch>.

8 We should avoid flattening the curve in education – Possible scenarios for learning loss during the school lockdowns // World Bank [Электронный ресурс] – URL: <https://blogs.worldbank.org/education/we-should-avoid-flattening-curve-education-possible-scenarios-learning-loss-during-school>.

9 OECD: Skills Matter: Additional Results from the Survey of Adult Skills [Электронный ресурс] – URL : <https://doi.org/10.1787/1f029d8f-en>.

10 **Анисимов, Н. Ю., Васильев, В. Н., Волков, А. Е., Галажинский, Е. В., Кокшаров, В. А., Ельцин, Б. Н., Кропачев, Н. М., Кузьминов, Я. И., Мау, В. А., Реморенко, И. М., Рудской, А. И., Синельников-Мурылев, С. Г., Федоров, А. А., Черникова, А. А.** Уроки стресс-теста. Вузы в условиях пандемии и после нее [Электронный ресурс] – URL : https://www.tsu.ru/upload/medialibrary/add/uroki-stress_testa-vuzy-v-usloviyakh-pandemii-i-posle-nee.pdf.

11 Об утверждении Концепции обучения в течение всей жизни непрерывное образование – Постановление Правительства Республики Казахстан от 8 июля 2021 года № 471 [Электронный ресурс] – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471>.

12 Стратегия развития компетенций ОЭСР в Казахстане: оценка и рекомендации [Электронный ресурс] – URL : https://www.oecd.org/skills/centre-for-skills/OECD-Skills-Strategy-Kazakhstan_Russian.pdf.

13 **Andersen, T., Shapiro Futures, H., Nedergaard Larsen, K. A.** European approach to micro-credentials: output of the micro-credentials higher education

consultation group: final report, Publications Office. – [Электронный ресурс] – URL : <https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/european-approach-micro-credentials-higher-education-consultation-group-output-executive-summary.pdf>.

14 Grynyuk, S., Zaytseva, I. The Impact of COVID-19 on Higher Education: International Level // The Scientific Heritage, – 2020. – № 54-4 – С. 19–21 [Электронный ресурс] – URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/the-impact-of-covid-19-on-higher-education-international-level>.

15 Карпинская, Е. COVID-19: Эффекты для высшего образования – [Электронный ресурс]. – URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/covid-19-effekty-dlya-vysshego-obrazovaniya/#detail>

16 О создании в Республике Казахстан Университета Де Монтфорт Казахстан – Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 апреля 2021 года № 270. – [Электронный ресурс] – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000270>.

17 Северо-Казахстанский университет передадут в управление университету Аризоны [Электронный ресурс]. – URL : <https://ru.sputnik.kz/education/20210507/16990944/Severo-Kazakhstanskiy-universitet-peredadut-v-upravlenie-universitetu-Arizony.html>.

18 The Impact of COVID-19 on Higher Education around the World [Электронный ресурс]. – URL : <https://iau-aiu.net/Covid19-Higher-Education-challenges-and-responses>.

19 Закрытые университеты, открытые миру : ЛЭТИ принял участие в дискуссии об интернационализации в эпоху пандемии [Электронный ресурс]. – <https://etu.ru/ru/mezhdunarodnaya-deyatelnost/novosti/zakrytye-universitety-otkrytye-miru-leti-prinyal-uchastie-v-diskussii-ob-internacionalizacii-v-epohu-pandemii>.

20 Текущий архив Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК.

REFERENCES

1 **Arzhanova, I. V., Baryshnikova, M. Y., Zavarykina, L. V., Nagornov, V. A., Perflyeva, O. V.** Vliyanie pandemii COVID-19 yf sector vyshego obrazovaniya i magistratury : mezhdunarodnyy, natsional'nyy i institutsional'nyy otvet [The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Higher Education Sector and Master's Degrees : an International, National and Institutional Response] – [Electronic resource] – URL : <https://www.ntf.ru/sites/default/files/Vliyanie%20>

pandemii%20COVID-19%20na%20sektor%20vysshego%20obrazovaniya%20i%20magistraturu.pdf.

2 COVID-19 and Higher Education: Mobilizing a Campus to Support a Community // United Nations [Electronic resource] – URL : <https://www.un.org/en/academic-impact/covid-19-and-higher-education-mobilizing-campus-support-community>.

3 **Altbach, P.G. and De Wit, H.** Post pandemic outlook for HE is bleakest for the poorest // University World News [Electronic resource] – URL : <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200402152914362>.

4 Responding to the COVID-19 Crisis : A Survey of College and University Presidents // Inside Higher Ed – [Electronic resource] – URL : https://www.insidehighered.com/system/files/media/IHE_COVID-19_SurveyofPresidents_20200327.pdf.

5 Policy Brief: Education During COVID-19 and Beyond // United Nations [Electronic resource] – URL : https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_-_education_during_covid-19_and_beyond_russian.pdf.

6 **Haeck, C., Lefebvre, P.** Pandemic school closures may increase inequality in test scores // Working Paper [Electronic resource] – URL : https://grch.esg.uqam.ca/wp-content/uploads/sites/82/Haeck_Lefebvre_GRCH_WP20-03-5.pdf.

7 Hoteit, L., Perapechka, S., El Hachem, M., Stepanenko, A. Alleviating the Heavy Toll of the Global Skills Mismatch – [Electronic resource] – URL : <https://www.bcg.com/publications/2020/alleviating-the-heavy-toll-of-the-global-skills-mismatch>.

8 We should avoid flattening the curve in education – Possible scenarios for learning loss during the school lockdowns // World Bank [Electronic resource] – URL : <https://blogs.worldbank.org/education/we-should-avoid-flattening-curve-education-possible-scenarios-learning-loss-during-school>

9 OECD: Skills Matter: Additional Results from the Survey of Adult Skills [Electronic resource] – URL : <https://doi.org/10.1787/1f029d8f-en>.

10 **Anisimov, N. Yu., Vasiliev, V. N., Volkov, A. E., Galazhinsky, E. V., Koksharov, V. A., Yeltsin, B. N., Kropachev, N. M., Kuzminov, Ya. I., Mau, V. A., Remorenko, I. M., Rudskoy, A. I., Sinelnikov-Murylev, S. G., Fedorov, A. A., Chernikova, A. A.** Uroki stress testa. Vuzy v usloviyakh pandemii i posle nee [Lessons of the Stress Test. Universities in a Pandemic and After It] – [Electronic resource] – URL : https://www.tsu.ru/upload/medialibrary/add/uroki-stress_testa-vuzy-v-usloviyakh-pandemii-i-posle-nee.pdf.

11 Ob utverzhdenii Kontseptsii obucheniya v techeniye vsego zhizni (nepriyemnoye obrazovaniye) – Postanovleniye Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 8 iyulya 2021 goda № 471. [On approval of the Concept of lifelong

learning (lifelong education) – Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated July 8, 2021 No. 471.] – [Electronic resource] – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471>.

12 Strategiya razvitiya kompetentsiy OESR v Kazakhstane: otsenka i rekomendatsii [OECD Skills Strategy Kazakhstan: Assessment and Recommendations] – [Electronic resource] – URL : https://www.oecd.org/skills/centre-for-skills/OECD-Skills-Strategy-Kazakhstan_Russian.pdf.

13 **Andersen, T., Shapiro Futures, H., Nedergaard Larsen, K. A.** European approach to micro-credentials: output of the micro-credentials higher education consultation group: final report, Publications Office. – [Electronic resource] – URL : <https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/european-approach-micro-credentials-higher-education-consultation-group-output-executive-summary.pdf>.

14 **Grynyuk, S., Zaytseva, I.** The Impact of COVID-19 on Higher Education: International Level // The Scientific Heritage, – 2020. – No. 54–4 – P. 19–21 [Electronic resource] – URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/the-impact-of-covid-19-on-higher-education-international-level>.

15 **Karpinskaya, E.** COVID-19 : Effekty dlya vysshego obrazovaniya [COVID-19: Effects on higher education] – [Electronic resource]. – URL : <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/covid-19-effekty-dlya-vysshego-obrazovaniya/#detail>.

16 O sozdanii v Respublike Kazakhstan Universiteta De Montfort Kazakhstan Postanovleniye Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 27 aprelya 2021 goda № 270 [On the establishment of De Montfort University in the Republic of Kazakhstan Kazakhstan – Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated April 27, 2021 No. 270] – [Electronic resource] – URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000270>.

17 Severo-Kazakhstanskiy universitet peredatut v upravleniye universitetu Arizony [North Kazakhstan University to transfer the management to the University of Arizona] – [Electronic Resource]. – URL: <https://sptnkne.ws/HAdk>.

18 The Impact of COVID-19 on Higher Education around the World [Electronic resource]. – URL : <https://iau-aiu.net/Covid19-Higher-Education-challenges-and-responses>.

19 Zakrytyye universitety, otkrytyye miru : LETI prinyal uchastiye v diskussii ob internatsionalizatsii v epokhu pandemii [Universities, Open to the World: ETU «LETI» Participated in the Discussion on International Development during the Pandemic] – [Electronic resource] – URL : <https://etu.ru/ru/mezhdunarodnaya-deyatelnost/novosti/zakrytye-universitety-otkrytye-miru-leti-prinyal-uchastie-v-diskussii-ob-internacionalizatsii-v-epokhu-pandemii>.

20 Tekushchiy arkhiv Tsentra Bolonskogo protsessa i akademicheskoy mobil'nosti MON RK [Documents and materials of the Current archive of the Bologna Process and Academic Mobility Center of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan].

Материал поступил в редакцию 16.06.22.

*А. А. Нұрмагамбетов¹, Е. Т. Садықов²

¹ҚР БҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

²Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ. Материал 13.06.22 баспаға түсті.

ПАНДЕМИЯДАН ТУЫНДАҒАН ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢА ҚИЫНДЫҚТАР

Бұл жұмыста ЮНЕСКО материалдарын, шетелдік сарапшылардың жұмыстарын талдау негізінде жоғары білім беру жүйесіндегі COVID-19 пандемиясының теріс салдары зерттелді. Пандемияның таралуына қарсы іс-қимыл жасау үшін мемлекеттер қабылдаған шаралар, атап айтқанда қатаң карантин енгізу, орын ауыстыруға шектеу қою, оқытуды онлайн форматқа көшіру жалпы білім беру, атап айтқанда жоғары білім беру жүйелеріне теріс әсер еткені көрсетілген. Жүргізілген талдау пандемия білім беру саласындағы бірқатар жаңа сын-тегеуріндерді, атап айтқанда онлайн оқыту кезінде әлеуметтік-экономикалық дағдыларды алудағы алашақтықты, технологияларға тең қол жеткізуден туындаған қосымша цифрлық алашақтықтың пайда болуын, цифрлық дағдылары бар педагогтердің тапшылығын анықтағанын көрсетті. Сонымен қатар, пандемия бірқатар процестерді жандандыруға серпін берді. Осылайша, цифрлық технологиялар (жасанды интеллект, үлкен деректер және т.б.) негізінде жоғары оқу орындарындағы барлық білім беру процестерін трансформациялау процесі жеделдеді. Оқыту форматы өзгерді. Офлайн оқытумен қатар заңдылық мәртебесі мен онлайн форматқа ие болды. Гибридті оқыту практикасы басталды. Интернационализацияның жаңа түрі пайда болды, ол онлайн форматқа айналды.

Кілтті сөздер: covid-19 пандемиясы, онлайн оқыту форматы, сандық алашақтық, интернационализация, өмір бойы оқыту тұжырымдамасы, микроквалификация.

*А. А. Nurmagambetov¹, E. T. Sadykov²

¹Center of the Bologna Process and Academic Mobility MES RK, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

²Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar. Material received on 13.06.22.

NEW CHALLENGES IN HIGHER EDUCATION CAUSED BY THE PANDEMIC

In this paper, based on the analysis of UNESCO materials, the works of foreign experts, the negative consequences of the COVID-19 pandemic in the higher education system are investigated. It is shown that the measures taken by States to counteract the spread of the pandemic, namely, the introduction of strict quarantine, restrictions on movement, the transfer of education to online format negatively affected the education systems in general, and higher education in particular. The analysis shows that the pandemic has revealed a number of new challenges in the educational sphere, namely, the gap in obtaining socio-economic skills in online learning, the emergence of an additional digital gap caused by unequal access to technology, a shortage of teachers with digital skills. At the same time, the pandemic has given impetus to the activation of a number of processes. This accelerated the process of transformation of all educational processes in higher education institutions based on digital technologies (artificial intelligence, big data, etc.). The format of education has changed. Along with offline training, the online format also received the status of legitimacy. Hybrid learning began to be practiced. A new kind of internationalization has appeared, which has also transformed into an online format.

Keywords: COVID-19 pandemic, online learning format, digital divide, internationalization, lifelong learning concept, microcredentials.

<https://doi.org/10.48081/YUJR1935>

***Ә. М. Өмірзақова**

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

ШАҒЫН ЖИНАҚТЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОЦЕСС КОМПОНЕНТТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бүгінгі қоғамда білім беру жүйесі толыққанды өзгеріске ұшырап, білім алушыларды жаңаша ойлауға мақсат тұтқан білім беру кезеңі жүзеге асуда. Осыған орай жаңа білім парадигмасы негізінде білім алушы мен педагог арасында субъектсубъектілі қарым-қатынас орнату арқылы білім алушылардың шығармашылық қызығушылықтары негізінде білімге құндылық бағдарын қалыптастыру міндеті қойылды. Жаңартылған мазмұнда білім беру жағдайында болашақ мамандарды даярлау өзекті мәселелердің қатарынан орын алды. Соның ішінде еліміздегі шағын жинақты мектептердің педагогикалық үдерісін ұйымдастыру мәселесі кеңінен, терең зерттеуді қажет ететіндігі айқын. Мақалада шағын жинақты мектептердегі педагогикалық үдерістің компоненттері қарастырылған. Педагогикалық үдерістің ұйымдастырушылық-өрекеттік компоненті оның субъектілерінің өзара әрекеттесуін басқаруды ұйымдастырудың екі деңгейімен сипатталады. Бірінші деңгейде бұл педагогтардың тәрбие жұмысын басқару. Мұны жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуының педагогикалық ортасын ұйым деп атауға болады. Бірінші кезекте қажетті материалдық - техникалық жағдайлармен процесті үйлестіретін мемлекеттің ұйымдастырушылық ролі көрінеді. Екінші деңгейде тәрбиеші мен тәрбиеленушінің тікелей өзара іс-қимылын ұйымдастыру. Мұнда мұғалімнің оқу-тәрбие жұмысының принциптерін тәрбие мақсаттарына жетуді қамтамасыз ететін тәрбиешілердің кәсіби шеберлігі ретіндегі ұйымдастырушылық ролі көрінеді.

Кілтті сөздер: шағын жинақты мектеп, педагогикалық үдерістің компоненттері, оқыту мақсаты, оқыту әдістері, оқушылардың өзіндік жұмысы.

Kіріспе

Қазақстанда педагогика ғылымының алдында әлемдік озық тәжірибе негізінде ең алдымен мектептегі білім берудің мазмұнын түбегейлі жаңарту міндеті тұр. Білім беру адам іс-әрекетінің стратегиялық маңызды саласы, елдің экономикалық өсуі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін құнды ресурс болып табылады. Отандық педагогика жаңартылған білім беру мазмұнына көшу арқылы білім сапасын арттыруды көздеп отырса, оның ортасында оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыру, өзіндік ізденіс дағдысын дамыту, яғни, «білімпаз адамнан» «шығармашылық тұрғыда ойлай алатын, өздігінше әрекет етіп, дамытын адам тәрбиелеуді жүзеге асыру міндеті тұр [1].

Шағын жинақты мектепте дәріс беретін болашақ мамандар оқытудың ғылыми-теориялық негіздерін, тұлға дамуының принциптері мен заңдылықтарын терең білумен қатар шағын жинақты мектептердегі оқыту мен тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың заманауи технологияларын меңгерген болуы тиіс [2]. Біз мақалада шағын жинақты мектепте дәріс беретін болашақ мамандар оқытудың ғылыми-теориялық негіздерін, тұлға дамуының принциптері мен заңдылықтарын терең білумен қатар шағын жинақты мектептердегі оқыту мен тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың заманауи технологияларын меңгеру жолдарын көрсетуді мақсат етіп қойдық. Себебі шағын жинақты мектеп мұғалімі бір мамандық иесі бола тұра екі, үш сыныпқа сабаққа қатар дайындалуына, бірнеше пәннен сабақ беруіне тура келеді. Осыған орай болашақ бастауыш сынып мұғалімі мектепке үлкен кәсіби дайындықпен баруы шарт. Болашақ маманның кәсіби дайындығына қойылатын заманауи талаптардың қамтылуы мақаланың ғылыми жаңалығы болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Шағын жинақты мектептердегі оқыту – арнайы ұйымдастырылған оқыту іс-әрекеті, қарым-қатынас негізінде баланың санасында объективті шындықты бейнелеудің күрделі және көпжақты процесі. Оқыту процесінің компоненттеріне төмендегілер жатады.

Алғашқы компонент - оқыту мақсаты. Мақсаттар жалпы және жеке болып бөлінеді. Жалпы мақсат – білім, білік және дағды жиынтығын білім алушының бойында қалыптастыру. Жеке мақсатты педагог өз алдына қояды, ол оқушылардың нақты білім, білік және дағды көлемін толық меңгеруін қамтамасыз етуге бағытталып, балалармен өзара әрекеттесудің тиімділігін арттырады, жұмыстың тиімді әдістері мен нысандарын таңдауға бықпал етеді. Екінші компонент – оқыту мазмұны. Оқушылар үшін қажетті ақпараттың санын, сапасын және қиындық дәрежесін, оны оқып-үйрену мүмкіндігін және оқушылардың практикада қолдануын анықтайды [3].

Оқыту үдерісінің үшінші компоненті – мұғалім. Мұғалім білім беру және тәрбие мазмұнының тасымалдаушысы, оқушылардың танымдық іс-әрекетінің тұтас ұйымдастырушысы болып табылатын оқыту процесіндегі басты тұлға. Ол білім береді, білім алушылардың іс-әрекетін ұйымдастырады, оқушылардың қызығушылығын белсендіреді және білім қажеттілігін дамытады.

Келесі компонент – оқушы. Оқушы бір мезгілде оқыту объектісі және субъектісі болып табылады. Оқыту процесінде баланың санасында әртүрлі, ғылыми негізделген оқыту әдістерінің көмегімен нақты шындықты бейнелеудің күрделі процесі жүреді. Шағын мектеп жағдайында мұғалімге оқушылардың темпераменті мен жүйке жүйесінің типтерін, даму ерекшеліктерін, бейімділігі мен қызығушылықтарын, білім мен білік деңгейін ескере отырып, оларға жеке қарауға; жеке қарым - қатынас оқушының ішкі ұстанымын түсіну ретінде оқыту мен тәрбиелеудің мақсаты мен құралы ретінде әрекет ететін оқытуда тұлғалық-бағытталған тәсілді қолдануға, оқушылардың оқу іс-әрекетінің практикалық бағытын жүзеге асыруға (ауыл шаруашылық объектілеріне экскурсиялар, тәжірибе жұмыстарына қатыс және т. б.) мүмкіндік туады [4].

Оқыту үдерісінің және бір компоненті - оқушылар ұжымы. Ұжымдық оқыту процесі жеке оқытуға барабар, бірақ тәжірибелік деректерден алынған қорытындыларды талдау және жинақтау ретінде практикада білімді, шеберлікті және дағдыларды пайдалану ретінде ұйымдастырылуы мүмкін. Оқушылардың білім қоры әртүрлі болғандықтан, оқушылар арасында алмасу процесі де орын алады. Шағын жинақты мектептерде мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас үлкен ұжымдарға қарағанда жақын және жылы сипатта болады. Сондықтан үлкен мектептерге тән ірі бұзақылық, басқа да құқық бұзушылықтар жоқтың қасы. Бұл жерде барлығы бір-біріне сенеді және көмектеседі. Алайда шағын жинақты мектеп оқушылардың аз саны мен әлеуметтік ортамен байланысты өзінің ерекше қиындықтары бар, ол ауылдық баланың даму процесіне әрдайым оң әсер етпейді. Үлкен алаңдаушылық тудыратын факторларға: шағын жинақты мектептердің ақпаратпен аз қамтылуы; арнайы әдебиеттің болмауы; бастауыш шағын жинақты мектепті басқару бойынша ғылыми - әдістемелік ұсынымдардың жеткіліксіздігі; ауылдық отбасының білім беру және мәдени деңгейінің төмендігі; шағын жинақты бастауыш мектептердің әдістемелік орталықтардан алшақтығы. Алайда шағын жинақты мектептегі оқу үдерісінің ерекшелігіне байланысты барлық мүмкіндіктерді тиімді пайдалана отырып, педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың жаңа, неғұрлым тиімді құралдарын (оқыту мен тәрбиелеудің формалары, әдістері, тәсілдері) табуға болады және қажет. Сыныптардың аз толымдылығы күнделікті практикалық қызметте білу және ұтымды пайдалану қажет бірқатар артықшылықтарға ие.

Келесі маңызды компонент - оқыту әдістері. Олар мұғалім мен оқушылардың өзара әрекеттестігінің әртүрлі технологияларын білдіреді. Олардың тиімділігі ең алдымен оқушылардың әр жұмыс әдісін түсінуіне байланысты. Шағын жинақты мектептерде жұптық-топтық сабақтар, өзара бақылау үлкен маңызға ие болады. Орта және жоғары сыныптарды оқыту процесінде дәріс, семинарлар, әңгімелесу сияқты формаларды қосу қажет. «Сыныпты» ұлғайту үшін басқа оқытушыларды, ата-аналарды немесе басқа сынып оқушыларын шақыруға болады. Оқушыларды ауыл өміріне, туған өлкенің материалдық, интеллектуалдық және адамгершілік мәдениетіне тарту қажет. Оқушылардың қоғамдық пайдалы еңбегін дұрыс пайдалану да маңызды [5].

Оқытудың ұйымдастырушылық нысандары тағы бір компонентті құрайды. Олар мұғалімдер мен оқушылардың бірлескен танымдық қызметін уақыт бойынша және мазмұнына байланысты дұрыс бөлуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда оқушылардың өзіндік жұмысы да оқыту үдерісінің компоненті ретінде үлкен роль атқарады. Өзіндік жұмыс сабақта алған ақпаратты бекітуге, оқушыларға өз білімін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Оқушының өзіндік жұмысын ұйымдастыру өзара байланысты екі мәселені шешуге бағытталуы тиіс:

1) оқушылардың оқу кезінде танымдық іс-әрекетінде дербестігін дамыту, яғни оларды өз бетімен білім алуға үйрету;

2) оқу және практикалық қызметте өз бетінше білімді қолдануға үйрету.

Өз бетінше жұмыс істеу дағдысы бар оқушы оқу материалын белсенді және терең меңгереді, шығармашылық еңбекке, өз білімін жетілдіруге және оқуды жалғастыруға жақсы дайындалған [6].

Тәжірибеміз көрсеткендей 1–4 сынып оқушылары үшін келесі дербес жұмыс түрлерін пайдалану тиімді: жаңа материалды бұрын игерілгенге ұқсас, нұсқаулық бойынша жүргізілетін өз бетінше зерттеу; оқу материалын меңгергеннен кейін ұсынылатын бақылау және тексеру тапсырмалары.

Келесі бір құрылымдық компонент – білімді, білікті және дағдыларды іс жүзінде қолдану. Бұл компонент барлық алдыңғы компоненттердің синтезі болып табылады, өмірлік қоғамдық практикамен оқу жұмысының нәтижелерінің сапасын сынауға мүмкіндік береді [7].

Оқыту үдерісіндегі үлкен маңызы бар компонент - педагогикалық диагностика. Диагностика әдістердің, тәсілдердің жиынтығы болып табылады. Оқыту процесінің мақсатты компоненті педагогтің қойылымы және білім алушылардың тақырыпты зерттеудің мақсаттары мен міндеттерін қабылдауы болып табылады. Оқыту процесінің ынталандырушы-уәждемелік компоненті педагогтың танымдық қажеттіліктерін қалыптастыру, оқу қызметінің уәждерін,

мүдделерді ынталандыру бойынша шараларын көрсетеді. Оқыту процесінің мазмұнды компоненті – бұл білім беру стандарттарымен, бағдарламалармен, оқулықтармен және оқу құралдарымен анықталатын оқыту мазмұны. Оқыту процесінің операциялық-пәрменді компоненті оның іс жүргізу сипаттамаларын, нысандарын, әдістерін, құралдарын көрсетеді.

Оқыту процесінің бақылау-реттеу компоненті кері байланысты орнату және оқыту процесінің барысын түзету мақсатында педагогты бақылауды және білім алушыларды өзін-өзі бақылауды жүзеге асыруды көздейді. Оқыту процесінің бағалау-нәтижелі компоненті педагогтың бағалауын және білім алушылардың оқыту нәтижелерін өзін-өзі бағалауын, олардың қойылған мақсаттарға сәйкестігін белгілеуді, олардың сәйкес келмеу себептерін анықтауды, одан әрі қызметтің міндеттерін қоюды біріктіреді [8]. Оқыту процесінің барлық компоненттері өзара тығыз байланысты. ШЖМ педагогикалық процесс субъектілерінің өзара іс-қимыл құрылымын қарастыра отырып, келесі компоненттерді бөлуге болады: мазмұнды-мақсатты; ұйымдастырушылық іскерлік; эмоционалдық-мотивациялық; бақылау-бағалау.

Педагогикалық процестің мазмұндық-мақсатты компоненті – бір жағынан тәрбиенің өзара байланысты жалпы, жеке және жеке мақсаттарын білдіреді. Білім, білік, дағды, шындыққа деген көзқарас және шығармашылыққа қатысу шаралары толық белгілі бір мазмұнмен толықтырылады – бұл мазмұн жеке адамға қатысты да, өзара іс-қимыл жасайтын субъектілердің жасына байланысты да нақтыланады.

Педагогикалық процестің эмоционалдық-мотивациялық компоненті – ШЖМ-да оның субъектілері арасындағы, ең алдымен тәрбиеші мен тәрбиеленушілер арасындағы белгілі бір эмоционалдық қарым-қатынастармен, сондай-ақ олардың қызметінің уәждері арасында бірінші жоспарға тәрбиеленушілердің уәждері, олардың қажетті бағытта қалыптасуы, әлеуметтік-құнды уәждерді қоздыру көп жағдайда ШЖМ-дағы педагогикалық процестің нәтижелілігімен анықталады. Алайда тәрбиешілердің мотивтері мен олардың арасындағы эмоционалдық қарым-қатынас сипаты маңызды емес. Ата-аналар арасындағы, мұғалім арасында қалыптасатын мектеп әкімшілігі арасындағы қарым-қатынас сипаты бар [9].

Педагогикалық процестің бақылау-бағалау компоненті – ШЖМ-да ең алдымен тәрбиеленушілердің қызметін бақылау мен бағалауды қамтиды. Бұл қорытынды шығару, қызметтің келесі бағдарламасын әзірлеу үшін тәрбиеленушілердің өзара іс-қимылының белгілі бір кезеңінде және белгілі бір даму деңгейін шығару. Бақылау мен бағалаудың балалар үшін ерекше маңызы бар [10]. Оқушылардың өз жетістіктері мен кемшіліктерін өзіндік

бағалауының маңызы да зор. Олардың өз қызметінің барысы мен нәтижесін объективті бағалау қабілеті сабақ сапасы мен күтілетін нәтижеге ауқымды әсер етеді. Сондай-ақ, педагогикалық процесс құрылымының маңызды құрамдас бөлігі мұғалімнің өз қызметі мен оның нәтижелерін өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау болып табылады.

Қазіргі оқыту үдерісі мұғалім мен оқушы арасындағы субъект-субъектілік қатынастарды құруды талап етеді. Мұғалім реттеуші, бағыттаушы болуы керек. Бұл ретте оқушының белсенді рөлі қажетті шарт болып табылады [11].

Сонымен шағын жинақты мектепте оқыту үдерісін ұйымдастыруда мұғалім сарапшы, әріптес, аға жолдас рөлінде әрекет ете отырып, оқушылармен субъекті-субъектілік қарым-қатынас құру; оқу процесінің әрбір кезеңін жоспарлауды өз бетінше жүзеге асыра білу және жалпы процесті көру; жобалау және зерттеу жұмыстарын коса алғанда, әр түрлі формада оқушылардың мазмұнды қызметін ұйымдастыруға қабілетті болу; әр түрлі әдістер мен бағалау әдістерін меңгеру; білім беру процесінің рефлексиясын және өзін-өзі жетілдіруді жүргізу; оқушының жеке танымдық стилін тани білу және оқытудағы саралау, дараландыру және дараландыру принциптерін жүзеге асыру; командада жұмыс істей білу сынды кәсіби міндеттерді шешеді.

Нәтижелер және талқылау

Бүгінгі таңда Қызылорда облысы бойынша қазіргі таңда барлығы 21 шағын жинақты мектептер бар. Арал ауданында 13 мектеп, Қазалы ауданында 3 мектеп, Шиелі ауданында 4 мектеп, Жаңақорған ауданында 1 мектеп. Оның ішінде 8 бастауыш мектеп мұғалімдерінде сабақ беретін саны 259 мұғаліммен шағын жинақты мектептердің мәселелері бойынша сауалнама жүргіздік. Мұғалімдердің 74 пайызы шағын жинақты мектептердің әр түрлі жастағы біріктірілген сыныптарына оқу-әдістемелік құралдармен қамтамасыз ету қажеттігін алға тартса, 69 пайызы шағын жинақты мектеп мұғалімдері үшін екі параллель сыныпқа сабақ беруге оқу жоспары құрылмағандығын өзекті мәселе ретінде анықтады.

ШЖМ педагогтерінің білім деңгейіне жүргізілген талдау жалпы республика бойынша қанағаттанарлық деңгейде екенін көрсетті: 45 279 педагог (81,9 %) жоғарғы білімді болса, 9798 педагог (17,7 %) техникалық және кәсіби білімді, 175 педагог (0,3 %) жалпы орта білімді.

Аталмыш көрсеткіштер толық жинақты мектептерде жоғары. Салыстыру үшін, толық жинақты мектептерде мұғалімдердің 89,3% жоғарғы білімді (26 517 адам), 10,6% техникалық және кәсіби білімді (31438), 0,1% жалпы ортабілімді (238). ШЖМ білім деңгейінің үздік көрсеткіштері ОҚО - 93,5% (2547 адам) жоғарғы білімді, 6,5% (177 адам) техникалық және кәсіби білімді және 0% жалпы орта білімді. Маңғыстау облысының ШЖМ жоғарғы білімді

оқытушылардың үлесі, керісінше аз – 71,8 % (173 адам), ал 24,1 % (58 адам) техникалық және кәсіби білімі бар. Басқа аймақтарда салыстырып қарағанда ШЖМ мұғалімдерінің білім деңгейі шамалас. Алайда, жалпы республика бойынша және бөлек аймақтарда педагогикалық кадрлардың білім деңгейін көтеру қажеттілігі айқын (1 - кесте).

Кесте 1 – Шағын жинақты мектеп, оның ерекшеліктері жайлы болашақ мұғалімдердің білім деңгейі

p/c	Көрсеткіш	Эксперименттік сыныптар			
		Жоғары деңгей	Орташа деңгей	жеткілікті деңгей	Төмен деңгей
1	Шағын жинақты мектеп, оның ерекшеліктері, шағын жинақты мектеп мұғалімі ұғымдары туралы түсінігі	40 %	19 %	13 %	28 %
2	Аталған ұғымдардың мәнін түсініп, ара жігін ажырата білуі	41 %	21 %	20 %	18%
3	Шағын жинақты мектеп, шағын жинақты мектеп мұғалімі ұғымдарының үндестігі мен ерекшеліктерін саналы түсініп, игеруге ұмтылысы	40 %	23 %	15 %	22 %
4	Шағын жинақты мектеп, оның ерекшеліктері, шағын жинақты мектептегі сабақ, жинақты мектеп мұғаліміне қойылатын талаптарды өз бойында қалыптастыру білігі	40 %	20 %	19 %	21 %
5	Жалпы	40 %	21 %	17 %	22 %

Келесі кезеңде болашақ мұғалімдердің шағын жинақты мектепте жұмыс жасауға даярлық деңгейін анықтау мақсатында Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің білім алушылармен сауалнама алынды.

Сауалнамаға тәжірибелік жұмысымыздың базасы болған Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 3 курс студенттері, барлығы 117 респондент қатысты.

Жүргізілген сауалнама нәтижесінде көптеген пікірлер мен ұсыныстардан біз тәжірибелік жұмысымыздың қызығушылық тудыратындығына көз жеткіздік. Сонымен бірге оқу бағдарламасын құрастырғанда осы ұсыныстарды мейлінше ескеруге тырыстық. Сауалнама нәтижесінде зерттеу жұмысымызды жүргізудің бағыттарының дұрыс таңдалғанына көзіміз жетті. Өйткені шағын жинақты мектеп ерекшеліктерін білудің заман талаптарына сәйкес екендігін түсінгенімен, студенттер ғана емес, оқытушылардың да басым көпшілігінің оны игеруге

мән бермейтіндігі анықталды. Сонымен қатар жас оқытушылар мен кейбір магистранттардың осы мәселеге байланысты дәріс тындауға ынталы екендігі айқындалды.

Төмен деңгей шағын жинақты мектеп туралы білуі, оның ерекшеліктері, шағын жинақты мектептегі сабақ, ресурстық орталықтар, шағын жинақты мектеп мұғалімі туралы түсінігі бар болғанымен төмен.

Орта деңгей шағын жинақты мектеп туралы білуі, оның ерекшеліктері, шағын жинақты мектептегі сабақ, ресурстық орталықтар, шағын жинақты мектеп мұғалімі туралы түсінігі бар, бірақ оның мәні мен маңызына жете мән бермейді әрі өз бойында қалыптастыруға құлшынысы жоқ, яғни орташа.

Жеткілікті деңгей шағын жинақты мектеп туралы білуі, оның ерекшеліктері, шағын жинақты мектептегі сабақ, ресурстық орталықтар, шағын жинақты мектеп мұғалімі туралы түсінігі бар, бірақ оның мәні мен маңызына жете мән бермейді әрі өз бойында қалыптастыруға құлшынысы бар, дегенмен әлі де жетілдіруді қажет етеді.

Жоғары деңгей шағын жинақты мектеп туралы білуі, оның ерекшеліктері, шағын жинақты мектептегі сабақ, ресурстық орталықтар, шағын жинақты мектеп мұғалімі туралы түсінігі толық, ондағы талаптарды өз бойында қалыптастыруға әрі оны жетілдіру бойынша әрекет етуге ұмтылады, яғни жоғары.

Студенттер арасында шағын жинақты мектеп, оның ерекшеліктері, шағын жинақты мектептегі сабақ, жинақты мектеп мұғаліміне қойылатын талаптар ұғымдары туралы түсініктері мардымсыз болғандары басым болды.

Нәтижесінде төмендегідей тұжырымдар жасауға мүмкіндік болды;

- білім алушылардың шағын жинақты мектептің ерекшеліктеріне қызығушылықтарының қалыптасуына жағдай туғызылып, іске асырылды;

- Тәжірибелік эксперименттік жұмыстың барысында жоғары оқу орны студенттерінің шағын жинақты мектеп, оның ерекшеліктері, шағын жинақты мектептегі сабақ, жинақты мектеп мұғаліміне қойылатын талаптар туралы түсініктері кеңіп, жаңа білімдері қалыптасты;

- Тәжірибелік эксперименттік жұмыста оқу үрдісіне ендірілген курстың нәтижесін сараптау қорытындысында тыңдаушылардың шағын жинақты мектеп, оның ерекшеліктері жайлы білім деңгейі эксперименттік топтарда 40 % ды құрағанын анықтадық.

Сонымен қатар, сауалнама нәтижесінде байқағанымыздай, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің басым бөлігі (60,7 %) жоғары оқу орындарындағы оқу үдерісіне шағын жинақты мектеп біріктірілген сыныптарды оқытатын мұғалімдерді дайындауды ұйымдастыру қажет деп санайды.

Білім алушылардың 56,7 % шағын жинақты мектеп мұғалімдерінің әдістемелік дайындығы кәдімгі мектеп мұғалімдерінің дайындығынан өзгеше болу керек деген пікірде.

Педагогикалық мамандықтары бар жоғарғы оқу орындарының элективтік пәндер және элективті курстар мазмұнына шағын жинақты мектептердің көкейтесті проблемаларын және білім беру үдерісін ұйымдастыру ерекшеліктерін, еңбек нарығының мамандарға қажеттілігін ескере отырып оқу жоспарына енгізу қажет деп санайды.

Сонымен қатар әдебиеттік оқу әдістемеліктер құралы жеткіліксіз, шағын жинақты мектептерге оқулықтар жоқ деген пікірді респонденттердің 91 % көрсетіп отыр.

Сауалнамаға қатысқан студенттердің 78 % шығармашылық іс-әрекетті қалыптастыру мәселесі бойынша өз білімін толықтыру қажет деп жауап берген.

Қорытынды

Бүгінгі таңда заманауи қоғамның қажеттілігінен туындайтын талаптарға сай шағын жинақты мектептердің оқу процесін ұйымдастырудың тиімділігі мен сапасын көтеруге өзекті мәселелер сапында. Тұрғылықты халықтың білім беру қызметін қамтуын күрт ұлғайту, мектептердің стационарлық және стационарлық емес желісінің құрылымын жетілдіру, оқу ресурстарының құрамы мен мазмұнын байыту сынды стратегиялық мақсаттар айқын. Білім беру процесіне шағын жинақты мектептердегі ұйымдастыру-әдістемелік жұмыстың практикалық пәрменділігін арттыру, мұғалімдер мен педагогтардың, балалар мекемелерінің тәрбиешілерінің кадрлық құрамын жақсарту, шағын жинақты мектептердің материалдық-техникалық базасын нығайту және білім берудің басымдылығы туралы үкіметті іске асыруға ықпал ететін басқа да іс-шаралар қажет. Сонымен қатар, шағын жинақты мектепте жұмыс істейтін мұғалім оқушылармен жүргізілетін дербес жұмыстардың барлық түрлерін жақсы білуі шарт.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Мальтекбасов, М. Ж., Жолтаева, Г. Н., Стамбекова, А. С. К вопросу о подготовке будущих учителей к работе в малокомплектной начальной школе [Текст] // Международный журнал экспериментального образования. – 2014. – № 5–1. – С. 66–69.

2 Гаджибекова, З. К. Условия подготовки будущего учителя начальных классов к трудовому воспитанию младших школьников в малокомплектной школе [Текст] // Известия ДГПУ. Психолого-педагогические науки. – 2011. – №2. – С. 45–48.

3 Аганина, К. Ж. Шағын жинақталған мектеп мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін дамыту [Мәтін] // Білім әлемінде. – 2013. – № 5. – Б. 33–35.

4 Нұролла, Ш. Қ. Шағын жинақталған мектептердегі оқу үрдісінің ерекшеліктері [Мәтін] // «IX Махамбет оқулары» республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция. – 2017. – № 2. – Б. 88–92.

5 Өмірзақова, Ә. М., Абильдина, С. Қ., Игенбаева, Р. Т. Болашақ педагог мамандарды шағын жинақты мектепке даярлау мәселесі [Мәтін] // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – 2019. – № 12 (1). – Б. 226–231.

6 Igenbayeva, R. T., Omyrzakova, A. M., Baisalov, D. U. The importance of using non-traditional types of lessons in small schools [Text] // Bulletin of the Korkyt Ata Kyzylorda State University. – 2019. – № 2 (53). – P. 46–58.

7 Әбілдина, С. Қ. Шағын жинақты мектептерге педагог мамандарды даярлаудың жаңа үлгісі [Мәтін] // Жоғарғы оқу орындарында бәсекеге қабілетті мамандарды дайындау : мәселелері, бүгінгі жағдайы, болашағы. Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – 2015. – № 4. – Б. 11–15.

8 Шергина, Т. А. Педагогические условия модернизации образовательного процесса сельской малокомплектной школы (на примере республики Саха (Якутия) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – Педагогика [Текст] – Чита, 2015. – 230 с.

9 Неустроев, Н. Д., Неустроева, А. Н. Подготовка бакалавра нового профиля «Начальное образование и тьютор в основной малокомплектной (кочевой) школе Севера» как инновационный процесс [Текст] // Природные ресурсы Арктики и Субарктики. – 2012. – № 4. – С. 73–78.

10 Кузеванова, А. А. Подготовка будущего педагога к работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья в условиях малочисленной сельской школы [Текст] // Инсайт. – 2020. – № 2 (2). – С. 16–28.

11 Өмірзақова, Ә. М., Игенбаева, Р. Т. Шағын жинақты мектептегі тәрбие процесін ұйымдастыру ерекшеліктері [Мәтін] // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – 2020. – № 6 (2). – Б. 296–300

REFERENCES

1 Maltekbassov, M. J., Joltaeva, G. N., Stambekova, A. S. K voprosu o podgotovke bydyshih uchitelei k rabote v malokomplektnoi nachalnoi shkole [On the issue of preparing future teachers for work in an ungraded primary school] [Text] // Mejdynarodnyi jurnal ksperimentalnogo obrazovaniia. – 2014. – № 5–1. – P. 66–69.

2 Gadzhibekova, Z. K. Uslovija podgotovki budushhego uchitelja nachal'nyh klassov k trudovomu vospitaniju mladshih shkol'nikov v malokomplektnoj shkole

[Conditions for preparing a future primary school teacher for the labor education of younger students in an ungraded school] [Text] // Izvestija DGPU. Psihologo-pedagogicheskie nauki. – 2011. – № 2. – P. 45–48.

3 **Aganina, Q. J.** Shağyn jınaqtalğan mektep muğalimderiniń kásıbı quzyrettiligin damytı [Development of professional competence of teachers of small schools] [Text] // Bilim áleminde. – 2013. – № 5. – P. 33–35.

4 **Nurolla, S. H.** Shağyn jınaqtalğan mektepterdegi oqı úrdisiniń erekshelekteri [Features of the educational process in small schools] [Text] // «IX Mahambet Oqılary» respýblıkalyq ғылыми-tájirbelik konferentsıa. – 2017. – 17. – P. 88–92.

5 **Ómirzaqova, Á. M. Abildina, S. Q. Igenbaeva, R. T.** Bolashaq pedagog mamandardy shağyn jınaqty mektepke daıarlaý máselesi [The issue of preparing future teachers for a small school] [Text] // Qazaqstannyń ғылыми men ómiri. – 2019. – № 12/1. – P. 226–231.

6 **Igenbayeva, R. T., Omyrzakova, A. M., Baisalov, D. U.** The importance of using non-traditional types of lessons in small schools [Text] // Bulletin of the Korkyt Ata Kyzylorda State University. – 2019. – № 2 (53). – P. 46–58.

7 **Ábildina, S. Q.** Shağyn jınaqty mektepterde pedagog mamandardy daıarlaýdyń jańa úlgi [A new model of training teachers for small schools] [Text] // Joğary oqı oryndarynda básikege qabiletti mamandardy daıyndaý: máseleleri, búgingi jaǵdary, bolashaǵy. Respýblıkalyq ғылыми-tájirbelik konferentsıa materialdary. – 2015. – № 4. – P. 11–15.

8 **Shergina, T. A.** Pedagogicheskie uslovija modernizacii obrazovatel'nogo processa sel'skoj malokomplektnoj shkoly (na primere respublikı Saha (Jakutija): dis. ... kand. ped.nauk: 13.00.01 - Pedagogiy [Pedagogical conditions for the modernization of the educational process of a rural ungraded school (on the example of the Republic of Sakha (Yakutia): dissertation ... candidate of pedagogical sciences: 13.00.01 – Pedagogy] [Text] – Chita, 2015. – 230 p.

9 **Neustroev, N. D., Neustroeva, A. N.** Podgotovka bakalavra novogo profilja «Nachal'noe obrazovanie i t'jutor v osnovnoj malokomplektnoj (kochevoj) shkole Severa» kak innovacionnyj process [Preparation of a bachelor of a new profile «Primary education and a tutor in the main ungraded (nomadic) school of the North» as an innovative process] [Text] // Prirodnye resursy Arktiki i Subarkтики. – 2012. – №4 – P. 73–78.

10 **Kuzevanova, A. A.** Podgotovka budushhego pedagoga k rabote s det'mi s ogranichennymi vozmozhnostjami zdorov'ja v uslovijah malochislennoj sel'skoj shkoly [Preparing a future teacher to work with children with disabilities in a small rural school] [Text] // Insajt. – 2020. – № 2 (2). – P. 16–28.

11 **Ómirzaqova, Á. M., Igenbaeva, R. T.** Shağyn jınaqty mekteptegi tárbie protsesin uıymdastyır erekshelekteri [Features of the organization of the

educational process in a small school] [Text] // Qazaqstannyń ғылыми men ómiri. – 2020. – № 6 (2). – P. 296–300.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*А. М. Омирзакова

Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Кызылорда.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ОСОБЕННОСТИ КОМПОНЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА И ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛ

В настоящее время система образования нашей страны претерпевает глобальные изменения, осуществляется период, когда главной целью в образовании выступает формирование инновационного мышления обучающихся. В связи с этим на основе парадигмы обновленного образования посредством построения субъект – субъектного отношения педагога и обучающегося ставится задача формирования ценностного отношения к знанию, к творческому интересу. В условиях обновленного образования особую актуальность приобретает проблема подготовки будущих специалистов. В частности, проблема организации педагогического процесса малокомплектных школ страны требует широкого и глубокого изучения. В статье рассмотрены компоненты педагогического процесса в малокомплектных школах. Организационно-деятельностный компонент педагогического процесса характеризуется двумя уровнями организации управления взаимодействием его субъектов. На первом уровне - это управление воспитательной работой учителей. Ее можно назвать педагогической средой формирования и развития личности. Прежде всего, это организационная роль государства, которое согласовывает процесс с необходимыми материально-техническими условиями. На втором уровне – организация непосредственного взаимодействия воспитателя и воспитанника. Здесь выступает организационная роль учителя как профессиональное мастерство воспитателя, обеспечивающего принципы воспитательной работы для достижения воспитательных целей.

Ключевые слова: малокомплектные школы, компоненты педагогического процесса, цель обучения, методы обучения, самостоятельная работа учащихся

*A. M. Omirzakova

Korkyt Ata Kyzylorda University,
Republic of Kazakhstan, Kyzylorda.
Material received on 13.06.22.

FEATURES OF COMPONENTS OF THE PEDAGOGICAL PROCESS AND TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF SMALL SCHOOLS

In modern society, the education system has undergone a complete transformation, and there is a stage of education, the purpose of which is to make students think in new ways. In this regard, on the basis of the new educational paradigm, the task was to form a value orientation for education based on the creative interests of students by establishing subjective relations between the student and teacher. Training future professionals in the context of teaching updated content is one of the most pressing issues. In particular, it is obvious that the organization of the pedagogical process in small schools in the country requires extensive and in-depth study. The article discusses the components of the pedagogical process in small schools. The organizational and activity component of the pedagogical process is characterized by two levels of organization of managing the interaction of its subjects. At the first level, this is the management of the educational work of teachers.

Keywords: small schools, components of pedagogical process, learning objectives, teaching methods, independent work of students.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/EJBS9899>

*Р. Ж. Тулкина¹, Б. С. Юсупова², С. К. Антикеева³

^{1,2,3}Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ СТРЕССКЕ ТӨЗІМДІЛІК ДЕҢГЕЙІН ЗЕРТТЕУ

Бұл мақалада қашықтықтан оқыту жағдайында студенттердің стресске төзімділік деңгейі мәселесі қарастырылады. 2019 жылдың аяғы мен 2021 жылдың басында коронавирустық инфекцияның пандемиясына байланысты бүкіл әлемдегі жоғары оқу орындарының көпшілігі қашықтықтан/онлайн оқыту форматтарына көшті. Нәтижесінде, қашықтықтан оқыту әрекеті студенттердің көпшілігі үшін өте маңызды стресс факторы болып табылады.

Коронавирустық пандемия білім беру саласын қысқа мерзімде толығымен қайта форматтауға мәжбүр етті. Көптеген елдер үздіксіз білім беруді қамтамасыз ету үшін пайдаланылатын цифрлық қашықтықтан оқыту форматына көшуге дайын болмады және үлкен қиындықтарға тап болды. Пандемия салдарынан білім беру ұйымдары жабылды, бұл бүкіл әлемдегі студенттерге әсер етті, олардың жартыдан көп бөлігі дербес компьютердің мен интернетке шығу мүмкіндігінің болмауымен сипатталды.

Пандемия психикалық денсаулығы сау адамдарда «деструктивті психикалық реакциялардың» пайда болуына ықпал етеді, олардың арасында мазасыздық, қорқыныш, фобия, беймазалық және депрессия, сондай-ақ нақты жағдайды бұрмаланған қабылдау орын алады. Пандемия сонымен қатар стрессті жиі сезінетін, қарым-қатынасты сағынған студенттердің өміріне кері әсер тигізді. Жоғарыда айтылғандардың бәрі зерттеу мақсатын анықтауға негіз болды: пандемияның ЖОО студенттеріндегі стресстің пайда болуына әсерін теориялық тұрғыдан негіздеу және социологиялық зерттеу жүргізу арқылы эксперименталды түрде тексеру.

Студенттердің оқу іс-әрекетінде стресске төзімділігі бұл студенттің оқу іс-әрекеті процесінде сыртқы және ішкі

факторлардың әсеріне қажетті бейімделуімен сипатталатын жеке тұлғаның күрделі қасиеті болып келеді.

Кілтті сөздер: стресс, стресске төзімділік, қашықтықтан оқыту, пандемия, студенттер.

Кіріспе

Теріс эмоциялар мен стрессті бастан кешіру мәселесі барлық уақытта адамзатты алаңдатты, стресске төзімділікті дамыту мәселелері қазіргі уақытта да өзекті болып табылады. Психологиялық стресс – қазіргі адамның серігі, оны әлеуметтік нашарлауға және психосоматикалық денсаулықтың бұзылуына әкеледі [1].

2019 жылдың 31 желтоқсанында Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы Covid-19 пандемиясының алғашқы ресми хабарламасы пайда болды, ол бірнеше айдан кейін бүкіл әлемді қамтыды. Сонымен қатар Павлодар қаласының Торайғыров университетінің студенттері де 2020 жылдың көктемінде кәсіби және жеке тұрғыдан жаңа сын-қатерге тап болды.

Ол Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «Пандемия кезеңінде білім беру ұйымдарында, COVID-19 коронавирустық инфекцияның таралуына жол бермеу жөніндегі шараларды күшейту туралы» 2020 жылғы 01 сәуірдегі № 123 санды бұйрығына сай студенттер үйлеріне қашықтан оқуға жіберілді, университет карантинге жабылды. Жанды қарым-қатынас шеңбері күрт азайып, мұндай жағдайларда білім алушылар арасында психикалық стресс күшейе бастады [2].

Қарым-қатынас адамның психикалық және әлеуметтік дамуының маңызды факторы болып табылады. Вербалды қарым-қатынас дағдылары әр адамға басқа адамдармен толық және сапалы қарым-қатынас жасау, оны қоғамға бейімдеу үшін қажет. Көптеген адамдар үшін бұл кезең әлеуметтік қатынас шектеулі болған кезде, достарымен, әріптестерімен кездесуге, сүйікті орындарына, кинотеатрларға, көрмелерге баруға, табиғатта серуендеуге мүмкіндік болған жоқ. Адам психикасы оқшаулануға тез бейімделуі өте қиын, тіпті өз-өзіне және көршілеріне пайдалы болса да, осылайша психикалық стрессті көбірек жинақтайды.

Қазіргі қоғамдағы маңызды мәселелердің бірі – стресс. Жүйелі және ұзақ уақытқа созылған психикалық күйзеліс жағдайында болатын адам әртүрлі физиологиялық бұзылулардың дамуына және оның өмірінің ұйымдаспауына дейін стресстің денеге күшті кері әсерімен сипатталады. Әртүрлі стресстер заманауи қоғамның тез жүретін процестеріне қатысатын адамға қатты әсер етеді. Біздің өмірімізде пайда болатын стресстік жағдайлардың мәселесі маңызды емес, нәтижесінде ғалымдар мен психологтар бұл құбылысты

зерттеуге үлкен қызығушылық танытады. Біздің жұмысымыздың маңыздылығын студенттердің стресске төзімділік мәселесін зерттеу қазір көп көңіл бөлетіндігінде, өйткені студенттер күн сайын стресстің пайда болуына ықпал ететін жағдайларға тап болады. Оқу кезеңі көбінесе мазасыздық, үрей, агрессивтілік, жұмыс өнімділігінің төмендеуі және т. б. сияқты жағымсыз тәжірибелермен сипатталады.

2020 жылдың көктемінде және 2020-2021 оқу жылының Қазақстан университеттерінің көп бөлігі қашықтықтан оқытуға көшіп, бұл жеке тұрақтылық пен психикалық денсаулыққа айтарлықтай із қалдырды. Осыған байланысты қазіргі кезеңде студенттердің стресске төзімділігін арттыру мәселесі ерекше мәнге ие.

Материалдар мен әдістер

Университетте білім алу студенттердің көпшілігі үшін өзекті стресс факторы болып табылады. ЖОО-ға түсуден бастап, стресс студенттік өмірдің ажырамас бөлігіне айналады және мінез-құлық, эмоционалды, когнитивті, мотивациялық қызмет салаларының бұзылуына әкеледі [3].

Ю. В. Щербатых өзінің оқу-әдістемелік құралында стресс ұғымына келесі сипаттама береді: стресс (ағылш. stress – жүктеме, қысым, кернеу) – организмнің гомеостазын, сондай-ақ организмнің (немесе тұтастай алғанда организмнің) жүйке жүйесінің тиісті жай-күйін бұзатын әсерге (физикалық немесе психологиялық) тән емес (жалпы) реакциясы [4]. Ганс Селье сипаттаған синдромның психикалық көріністеріне психологиялық стресс атауы берілді. Оның пайымдауынша, бұл спецификалық емес синдром біртұтас процесс ретінде дамитын бірқатар функционалды және морфологиялық өзгерістерден тұрады. Г. Селье осы процестің үш кезеңін анықтады:

- мазасыздық кезеңі;
- төзімділік (бейімделу) сатысы;
- сарқылу кезеңі.

Бірінші кезеңде дене қоршаған ортаны бұзатын факторға тап болады және оған бейімделуге тырысады. Екінші кезеңде жаңа жағдайларға бейімделу жүреді. Бірақ егер стресс ұзақ уақыт бойы жұмыс істесе, гормоналды ресурстардың сарқылуы (үшінші кезең) және бейімделу жүйелерінің бұзылуы орын алады, нәтижесінде процесс патологиялық сипатқа ие болады және жеке адамның ауруы немесе өлімімен аяқталуы мүмкін [5].

В. А. Бадров «Психологиялық стресс: даму және жеңу» атты ғылыми монографиясында Р. Лазарус пен Р. Ланьер пікіріне сүйенеді: олар стрессті адамның жеке тұлға мен сыртқы әлем арасындағы өзара әрекеттесу ерекшеліктеріне реакциясы ретінде анықтайды. Кейінірек бұл анықтама

нақтыланып көрсетілді: психологиялық стресс тек реакция ретінде ғана емес, сонымен бірге қоршаған ортаның талаптарын жеке адам өзінің ресурстарына және туындаған проблемалық жағдайды шешу ықтималдығына сүйене отырып қарастыратын процесс ретінде түсіндіріле бастады, бұл стресстік жағдайға реакциядағы жеке айырмашылықтарды анықтайды [6].

Тұлғаның психикалық тұрақтылығын жеке тұлғаның аралас сапасы, жеке қасиеттер мен қабілеттердің синтезі ретінде қарастыруға болады. Психикалық тұрақтылықтың ерекше жағдайы – бұл стресске төзімділік, бұл адамның теріс салдарсыз стресске төтеп беру қабілеті. Қазіргі психологияда стресске төзімділік мәселесін Т. Г. Бохан, Д. Гринберг және т. б. сияқты ғалымдар жарықтандырды [7,8]. Отандық психологияда бұл проблеманы зерттеген С. Д. Атабаева, А. Ж. Бейсенова, Х. М. Әлиев. және т. б. отандық авторлар стресске төзімділік қызмет мақсатының сәтті орындалуын қамтамасыз ететін жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырады [9,10].

2019 жылғы коронавирустық Пандемия (COVID-19) айтарлықтай психоәлеуметтік стресстермен байланысты жаһандық денсаулық дағдарысы болып табылады. Стресске және басқа да негізгі стресс факторларына ең көп тараған жауап төзімділік болып табылады, бірақ адамдардың аз бөлігі тұрақты немесе нашарлайтын психикалық денсаулық проблемаларын бастан кешіреді. Covid-19-бен байланысты жарақаттар мен стресстер сонымен қатар стресске байланысты жағдайларға, соның ішінде бейімделу бұзылыстарына, депрессияға және мазасыздыққа әкелуі мүмкін. Жеке, ұйымдастырушылық немесе әлеуметтік деңгейде өзгеретін қауіп факторларын азайту стресске төзімділік ықпал етеді.

Біздің зерттеуіміз пандемия кезінде өзін-өзі оқшаулау жағдайында пайда болатын студенттердің күйзелісін анықтауға және оларды талдауға бағытталған. Бұл зерттеудің мақсаты – пандемия жағдайында қашықтықтан оқыту кезіндегі студенттердің күйзелісін анықтау. Кесслердің психологиялық стресс шкаласы диагностикалық құрал ретінде қолданылды.

Кесслердің психологиялық күйзеліс шкаласы – бұл 1992 жылы халықтың психикалық денсаулықты скринингтен өткізуге бағытталған шкала болып табылады. Бұл адамның соңғы 4 аптада бастан кешкен мазасыздық пен депрессиялық белгілердің деңгейі туралы 10 сұрақтан тұратын спецификалық емес шкала болып келеді. Кесслердің психологиялық күйзеліс шкаласын Гарвард университетінің профессоры Рональд С. Кесслер жасап шығарған және ол АҚШ-тың денсаулық жағдайы туралы Ұлттық сауалнаманың психикалық денсаулығының құрамдас бөлігі ретінде зерттеген [8]. Сауалнама сұрақтары мазасыздық пен депрессиялық белгілер деңгейіне қатысты. Ол келесі сұрақтардан тұрады:

1 Сіз өзіңізді айқын себепсіз шаршағаныңызды сездіңіз бе?

2 Сіз қобалжыдыңыз ба?

3 Сіз қобалжығаныңыз сонша, сізді ештеңе жұбата алмады?

4 Сіз үмітсіздік сезіндіңіз бе?

5 Сіз тынымсыз немесе мазасыз болдыңыз ба?

6 Сіз соншалықты мазасыз болдыңыз, отырған орныңызда отыра алмайтынды?

7 Сіз өзіңізді жабырқаңқы сездіңіз бе?

8 Сізге барлығы күш-жігермен берілетінін сезесіз бе?

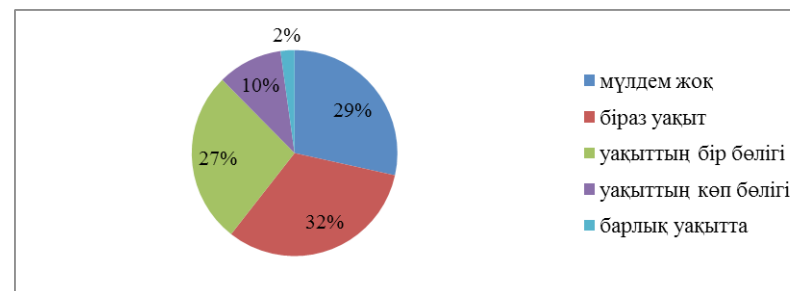
9 Сіз соншалықты мұңлы болдыңыз, сізді ештеңе қуанта алмады?

10 Сіз өзіңізді түкке тұрғысыз сезіндіңіз бе?

Нәтижелер және талқылау

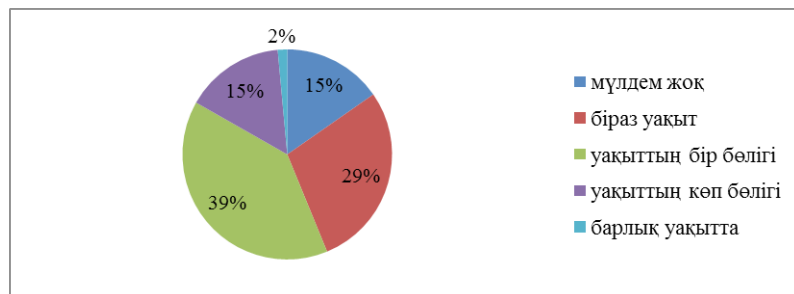
Зерттеуге КЕАҚ «Торайғыров университеті» күндізгі оқу бөлімінің 1–4 курс студенттері құрамынан 137 респондент қатысты: оның 61,3 %-ы қыздар және 38,7 %-ы ұлдар. Жас шамасы: 49,6 % студенттер – 16-дан 18 жасқа дейін; 43,1 %-ы – 19-дан 21 жасқа дейін; 7,3 %-ы – 22-ден жоғары.

Зерттеу барысында Кесслердің психологиялық стресс шкаласы бойынша нәтижелерді анықтадық. Барлық нәтижелер диаграммаларда көрсетілген. Бірінші сұрақтың нәтижелері бойынша студенттердің 32%-ы біраз уақыттан бері айқын себепсіз шаршады. Студенттердің 2%-ы бұл сезімді үнемі бастан өткерді (1-сурет). Бұл жерде студенттердің шаршағандығын басым екендігін аңғарамыз.

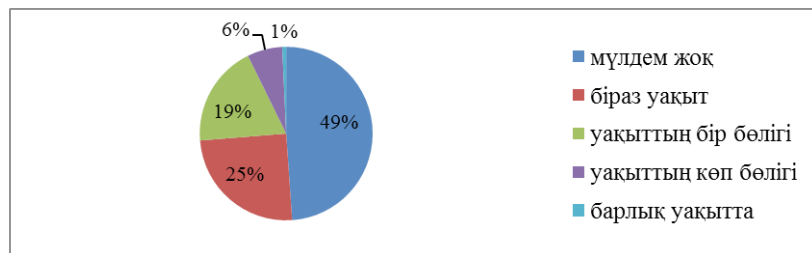
Сурет 1 – Сіз өзіңізді айқын себепсіз шаршағаныңызды сездіңіз бе?

Екінші сұрақтың нәтижесі көрсеткендей студенттердің 39 %-ы біраз және барлық уақытта тек 2 %-ы қобалжу сезімін бастан кешіретінін көрсеткен болатын (2-сурет).

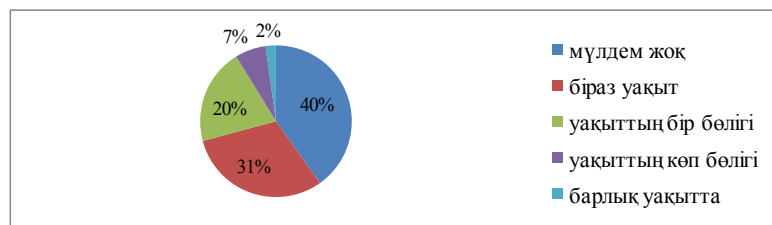
Сурет 2 – Сіз қобалжыдыңыз ба?

Үшінші сұрақтың нәтижесі бойынша студенттердің 49 %-ы мүлдем қобалжымағанын көрсетіп, білім алушылардың жалпы санының тек 1 %-ы ғана қобалжығанын және оларды ештеңе тыныштандыра алмағаны жайлы айтады (3-сурет).

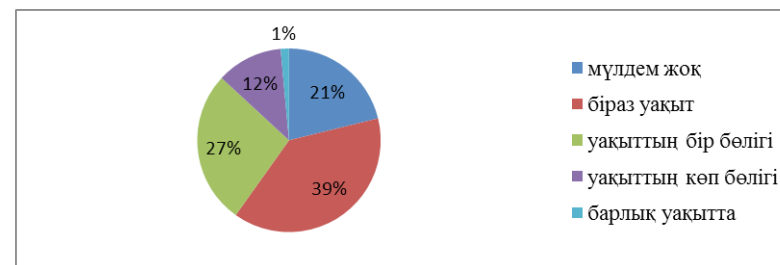
Сурет 3 – Сіз қобалжығаныңыз сонша, сізді ештеңе жұбата алмады?

Төртінші сұрақтың нәтижесін қорытындылай отырып, студенттердің 40 %-ы үмітсіздік сезінбегені және 2 %-ы үнемі үмітсіздік бастан кешетіні жайлы айтып кеткен (4-сурет).

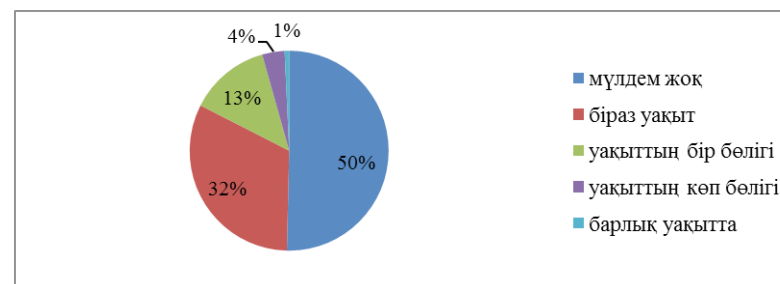
Сурет 4 – Сіз үмітсіздік сезіндіңіз бе?

Бесінші сұрақтың нәтижесі көрсеткендей студенттердің 39 %-ы біраз уақыт тынымсыз және мазасыз болса, ал тек 1 %-ы осы күйде үнемі болады (5-сурет).

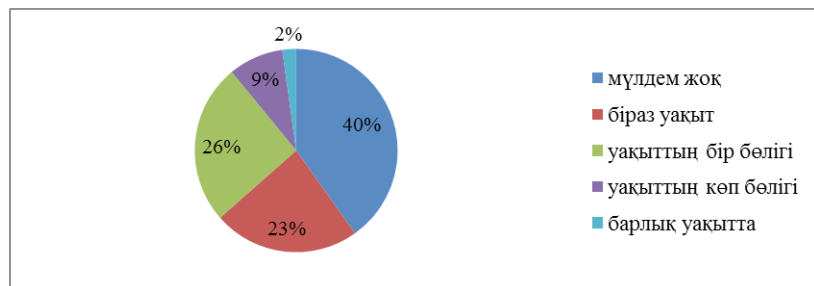
Сурет 5 – Сіз үмітсіздік сезіндіңіз бе?

Алтыншы сұрақтың нәтижелері бойынша студенттердің 50 %-ы мазасыздықты сезінбесе, барлық уақытта тек 1%-ы мазасызданғаны сонша, отырған орнында отыра алмағандығы жайлы көрсеткен (6-сурет).

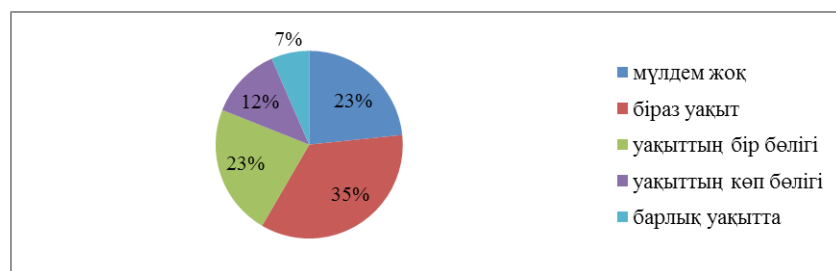
Сурет 6 – Сіз соншалықты мазасыз болдыңыз, отырған орныныңызды отыра алмайтындай?

Жетінші сұрақтың нәтижелері көрсеткендей студенттердің 40 %-ы өздерін жабырқаңқы сезінбегенін, тек 2 %-ы барлық уақытта көңілсіз сезімде болатындығын білдірген (7-сурет).

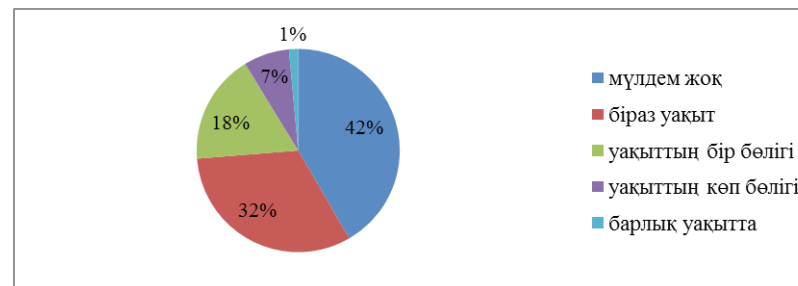
Сурет 7 – Сіз өзіңізді жабырқаңқы сездіңіз бе?

Сегізінші сұрақтан алынған мәліметтер барысында студенттердің 35 %-ы барлығы күш-жігермен берілетіндігін біраз уақыт сезінетінін, олардың тек 7 %-ы барлық уақытта сол күйде болатындығын көрсетті. (8-сурет).

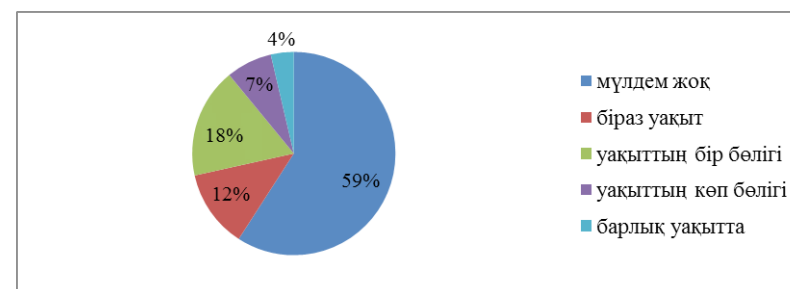
Сурет 8 – Сізге барлығы күш-жігермен берілетінін сезесіз бе?

Тоғызыншы сұрақтың нәтижелері бойынша студенттердің 42 %-ы соншалықты мұңлы болып, оларды ештеңе қуанта алмағаны жайлы, тек 1 %-ы әрқашан бұл күйде болатындығын сипаттаған (9-сурет).

Сурет 9 – Сіз соншалықты мұңлы болдыңыз, сізді ештеңе қуанта алмады?

Қорытынды сұрақ нәтижесінде студенттердің 59 %-ы өздерін түкке тұрғысыз сезінбегенін және білім алушылардың тек 4 %-ы осы күйде барлық уақытта болатынын көрсетті (10-сурет).

Сурет 10 – Сіз өзіңізді түкке тұрғысыз сезіндіңіз бе?

Қорытынды

Осылайша, нәтижелерді талдау Кесслердің психологиялық стресс шкаласына сәйкес студенттердің орташа стресс деңгейі басым болатындығын көрсетті. Пандемия кезінде қашықтықтан оқыту жағдайында өздерін дәрменсіз және күйзеліске ұшыратпағаны байқалған студенттердің нәтижелеріне қарамастан, зерттеу нәтижелері бойынша басқа респонденттер бұл сезімдерге бейім екендігі көрінді. Студенттер сонымен қатар пандемия кезіндегі өзін-өзі оқшаулаудың тек теріс емес, сонымен қатар оң салдарын да көреді.

Пандемия жағдайында білім беру іс-әрекетін ұйымдастыру білім беру үдерісіне қатысушыларға жоғары сапалы психологиялық көмек көрсету, өзгермелі әлеуметтік жағдайларда, анықталмаған және тәуекелдердің күшеюі жағдайында мобильді әрекет ету қажеттілігін тағы да өзекті етті.

Басшылықтың пандемия кезеңінде басқарушылық күш-жігерінің ЖОО-да психологиялық қызметті дамытуға бағытталуы, оның ресурстық қамтамасыз етілуін арттыру жеке және зияткерлік қиындықтарға тап болған білім беру үдерісіне қатысушыларға уақтылы білікті көмек көрсету мүмкіндігін арттырады.

Қорытындылай келе, бірінші курс білім алушыларына назар аудару өте маңызды екенін атап өткен жөн, себебі көбінесе дәл осы уақыт кезеңі стрессті сәтті жеңуге және стресске төзімділікті дамытуға негіз қалайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Кутбиддинова, Р. А.** Психология стресса (виды стрессовых состояний, диагностика, методы саморегуляции) [Текст] // : учебно-методическое пособие / Р. А. Кутбиддинова. – Южно-Сахалинск : СахГУ, – 2019. – 124 с.

2 Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 1 апреля 2020 года № 123 Об усилении мер по недопущению распространения коронавирусной инфекции COVID-19 в организациях образования, на период пандемии (с дополнениями от 13.04.2020 г.).

3 **Баева, И. А.** Психологическая безопасность в образовании [Текст] // И. А. Баева – СПб. : Союз, 2002. – 270 с.

4 **Щербатых, Ю. В.** Психология стресса и методы коррекции [Текст] // СПб. : Питер, 2006. – 256 с.

5 **Селье, Г.** Стресс без дистресса [Текст]. – Рига : Виеда, – 1992. – 109 с.

6 **Бодров, В. А.** Психологический стресс: развитие и преодоление [Текст] // – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 525 с.

7 **Бохан, Т. Г.** Стресс и стрессоустойчивость : // опыт культурно-исторического исследования [Текст]. – Томск : Изд-во «Иван Федоров», 2008. – 276 с.

8 **Гринберг, Д.** Управление стрессом [Текст] // Д. Гринберг. – СПб. : Питер, 2004. – 496 с.

9 **Атабаева, С. Д., Бейсенова, А. Ж.** Стресс физиологиясы : оқу құралы [Мәтін] // Алматы : Қазақ университеті, 2005. – 153 б.

10 **Әлиев, Х. М.** Стресспен күресудің негізгі әдісі : оқу құралы [Мәтін] // Х. М. Әлиев. – Ростов-н / Д. : Феникс, 2013. – 320 б.

REFERENCES

1 **Kýtbiddinova, R. A.** Psihologiya stressa (vidy stressovyh sostoianiy, diagnostika, metody samoregulyatsii) [Psychology of stress (types of stress

conditions, diagnostics, methods of self-regulation)] // : ýchebno-metodicheskoe posobie [Text] // R. A. Kýtbiddinova. – Iýjno-Sahalinsk : SahGÝ, – 2019. – 124 p.

2 Prikaz Ministra obrazovaniya i naýkı Respublikı Kazahstan ot 1 aprelya 2020 goda № 123 Ob ýsilenii mer po nedopýeniiý rasprostraneniya koronaviýsnoi infektsii COVID-19 v organizatsiiakh obrazovaniya, na period pandemii [Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated April 1, 2020 No. 123 On strengthening measures to prevent the spread of coronavirus infection covid-19 in educational organizations during the pandemic] (s dopolnenniyami ot 13.04.2020 g.)

3 **Baeva, I. A.** Psihologicheskaya bezopasnost v obrazovanii [Psychological safety in education] [Text] // I. A. Baeva – SPb. : Soiýz, 2002. – 270 p.

4 **Щербатых, Ю. В.** Psihologiya stressa i metody korrektsii [Psychology of stress and methods of correction] [Text] // SPb. : Piter, 2006. – 256 p.

5 **Sele, G.** Stress bez distressa [stress without distress] [Text]. – Riga : Vieda, 1992. – 109 p.

6 **Bodrov, V. A.** Psihologicheskii stress: razvitiye i preodoleniye [Psychology stress: development and overcoming] [Text] // M. : PER SE, 2006. – 528 p.

7 **Bohan, T. G.** Stress i stressostoichivost [Stress and stress tolerance] [Text] // opyt kýltýrno-istoricheskogo issledovaniya. Tomsk: Izd-vo «Ivan Fedorov», 2008. – 276 p.

8 **Grinberg, D.** Ýpravleniye stressom [Stress management] [Text] // D. Grinberg. – SPb. : Piter, 2004. – 496 p.

9 **Atabaeva, S. D., Beisenova, A. J.** Stress fiziologiyasy [Physiology of stress] : oqý quraly [Text] // Almaty: Qazaq ýniversiteti, 2005 – 153 p.

10 **Áliev, H. M.** Stresspen kúresýdiń negizgi ádisi [The main way to deal with stress] : oqý quraly [Text] // H.M. Áliev, – Rostov-n / D. : Feniks, 2013 – 320 p.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Р. Ж. Тулкина¹, Б. С. Юсупова², С. К. Антикеева³

^{1,2,3}Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

В данной статье рассматривается проблема уровня стрессоустойчивости студентов в условиях дистанционного

обучения. Из-за пандемии коронавирусной инфекции в конце 2019 и начале 2021 года большинство вузов по всему миру перешли на дистанционный формат обучения. В результате сложившейся ситуации дистанционное обучение является очень важным стрессовым фактором для большинства студентов.

Пандемия коронавируса заставила в короткие сроки полностью пересмотреть систему образования. Многие страны не были готовы к переходу на цифровое дистанционное обучение в связи с этим вузы столкнулись с большими проблемами. В результате пандемии были закрыты учебные заведения, затронувшие учащихся по всему миру, более половины из которых не имели персональных компьютеров и доступа в интернет.

Пандемия способствует проявлению «деструктивных психических реакций» у здоровых людей, среди которых – тревога, страх, фобия, навязчивость и депрессия, а также искаженное восприятие реальной ситуации. Пандемия также оказала негативное влияние и на жизнь студентов, которые чаще стали испытывать стресс, скучали по общению с одногруппниками. Все вышеизложенное послужило основанием для определения цели исследования: теоретически обосновать и экспериментальным путем проверить с помощью проведения социологического исследования влияние пандемии на возникновение стресса у студентов вуза.

Стрессоустойчивость студентов в учебной деятельности является комплексным свойством личности, которое характеризуется необходимой адаптацией студента к воздействию внешних и внутренних факторов в процессе учебной деятельности.

Ключевые слова: стресс, стрессоустойчивость, дистанционное обучение, пандемия, студенты.

*R. Zh. Tulkina¹, B. S. Yusupova², S. K. Antikeyeva³

^{1,2,3}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 13.06.22.

RESEARCH OF THE LEVEL OF STUDENTS' RESISTANCE IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

This article deals with the problem of the level of stress resistance of students in distance learning. Due to the coronavirus pandemic in late 2019

and early 2021, most universities around the world switched to distance learning. As a result of the current situation, distance learning is a very important stress factor for most students.

The coronavirus pandemic forced a complete revision of the education system in a short time. Many countries were not ready for the transition to digital distance learning, in connection with this, universities faced big problems. The pandemic closed educational institutions, affecting students around the world, more than half of whom did not have personal computers and Internet access.

The pandemic contributes to the manifestation of «destructive mental reactions» in healthy people, including anxiety, fear, phobia, obsession and depression, as well as a distorted perception of the real situation. The pandemic also had a negative impact on the lives of students, who began to experience stress more often and missed communicating with classmates. All of the above served as the basis for determining the purpose of the study: to theoretically substantiate and experimentally test, through sociological research, the impact of the pandemic on the occurrence of stress among university students.

Stress resistance of students in educational activities is a complex personality trait, which is characterized by the necessary adaptation of the student to the impact of external and internal factors in the process of educational activities.

Keywords: stress, stress resistance, distance learning, pandemic, students.

<https://doi.org/10.48081/CFNZ2245>

K. K. Shalgynbayeva¹, *K. O. Kazyev², B. A. Mataev³

¹L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

²Kh. Dosmukhamedov Atyrau University,
Republic of Kazakhstan, Atyrau;

³Pavlodar Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

FEATURES OF MEASURING THE «SELF» CONCEPT OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article examines the history of the study of the «Self» concept of personality and the process of professional training of students as a pedagogical problem of higher education. The features of using the methods of M. Kuhn and T. McPartland «Who am I» and A. A. Rean and V. A. Yakunin «Studying the motives of students' educational activity» in the study of the «Self» concepts and their research capabilities, classification of modifications and methods of interpretation are revealed. The results obtained allow us to conclude about the effectiveness of these methods used in combination with other methods in the study of the «Self» concept of students in terms of vocational training. The sample consisted of 237 students of Pavlodar Pedagogical University and Kh. Dosmukhamedov Atyrau University aged from 17 to 23 years, from different courses of study. The subjects were divided into experimental and control study groups. The results of mathematical and statistical processing were obtained using the SPSS Statistics 21 software. The results obtained allow us to conclude about the availability, reliability and validity of these methods when studying the «Self» concept of a student in the conditions of professional training of higher education.

Keywords: «Self» concept, self-esteem, self-awareness, identity, learning motivation, characteristics of students.

Introduction

Modernization of the higher education system has led to a change in methodological, ideological and professional priorities in education, the emergence and spread of a new, post-industrial educational orbit and new educational values. The relevance of which is given by the message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan: «We must also reorient the entire system of vocational education to the formation of competencies in demand in the labor market» [1]. At the same time, it is important to know that the subjective problem of the formation of competencies in demand in the labor market of future specialists occupies one of the central places in theoretical and applied research of psychological and pedagogical science, both in the study of the mechanisms of personal and professional formation.

Modern pedagogical reality determines the content of the theory and practice of the formation and development of personal and professional qualities of future teachers-psychologists as a subject of the pedagogical process. It is important to keep in mind that the subject problem begins to occupy one of the central places in theoretical and applied research about a person, in the study of psychological and pedagogical mechanisms of personal and professional development. In the conditions of training specialists with a high level of professionalism and versatile personal development, capable of continuous self-improvement, constant replenishment of knowledge not only about professional activity, but also knowledge about oneself, about one's self-image should be one of the central tasks of the university. In this connection, at the stage of professionogenesis, the formation of the «Self» concept of students plays an important role.

The formation of the «Self» concept of students in the educational process of the university is the interaction of two processes deployed in time: internally determined personal and professional development (self-movement, in which needs, motives, goals, tasks are generated and realized) and external, in relation to the student's personality and to the process of his learning. The idea of the formation of the «Self» concept of future teachers-psychologists is that the student is considered as a carrier of activity, individual, subjective experience, striving to reveal, realize and deploy their internal potentials (epistemological, axiological, communicative, creative, etc.).

Materials and methods

The method of M. Kuhn and T. McPartland «Who am I?», also known as the «Twenty Statements» method or the «Test of twenty answers on self-assessment», was first published by M. Kuhn and T. McPartland in the article «Empirical Investigation of Self-attitude» in the journal «American Sociological Review» [7]. In the post-Soviet space, this technique was tested by G. M. Andreeva and in

the 80s of the last century became the most popular method among psychologists for the study of self-esteem, self-awareness, self-attitude and of course the «Self» concept of personality in our time.

It is unlikely that there will be many studies of identity, «Self» concept, «I» image, self-attitude conducted since the beginning of the XXI century in psychological science, wherever this technique or any of its modifications («Who are you?», «Twenty definitions of a leader», «Twenty definitions of a professional», etc.) is used. The «Who am I» methodology is used in their research by researchers who are looking for answers to the disclosure of the identity problem of the «Self» concept of both primary school students, adolescents and young adults, and adults.

At the same time, the use of the «Who am I» methodology does not depend on the direction in which the researcher acts in the scientific direction. M. Kuhn himself was a prominent representative of the school of symbolic interactionism, the founder of one of the directions within this approach. He and his supporters viewed personality as a structure of social attitudes formed on the basis of internalized roles. Actually, to study these roles of personality, this technique was created.

However, nowadays it is resorted to by authors acting within the framework of other areas of psychology. For example, a number of scientists have used the «Who Am I» methodology to study personal identity, considering the latter in line with the theory of social identity by G. Tegefel and J. Turner, although this theory belongs to the cognitive direction. And other researchers use M. Kuhn's methodology in their work, despite the fact that their studies of the «Ego» of identity and its dynamics. Most likely, this is due to the fact that the «Who Am I» methodology itself is not formalized, but mostly refers to projective techniques. Therefore, depending on the processing method, it can be adapted to any theory that the researcher relies on.

The essence of the test by M. Kuhn and T. McPartland is that a subject or a group of subjects is asked to give 20 different answers within 10 minutes to the question addressed to himself: «Who am I?». The instructions emphasize that the answers should be given in the order in which they occur to the subject, regardless of the logic and «importance» of certain answers. But the ways of processing the responses received from different researchers are seriously different. In our study, it was also modified and the subjects were asked for 10 minutes to answer two questions «Who am I?» and «What am I?» and give each of them 10 answers.

In fact, the main problem of processing the «Who am I» methodology or its modifications is the classification of answers that the researcher chooses. Sam M. Kuhn shared all the answers into two categories:

a) konsensualny responses indicative of social status and role of the subject, his belonging to a certain group; this category includes the responses of this type as «student», «daughter», «a citizen», etc.;

b) subconsciously answers related to individual characteristics, such as «fat», «unlucky», «happy» [8].

However, then the number of categories grew significantly and differentiated. In her research, Bogdanova N.A. proposed a new classification, she sorted the responses of the subjects in her work into the following four groups: «physical I»; «social I»; «reflexive I»; «oceanic I» [9]. Also, during the search for reliable and valid methods in scientific research on the «Self» concept, more than a dozen researchers met who used in their work the methodology of M. Kuhn and T. McPartland «Who Am I» in various modifications, formulation of the research problem and interpretation. Thus, each researcher can modify this methodology and change the classification of interpretation groups depending on their goals and objectives of the study.

In our opinion, with all the variety of empirical research tasks solved using the «Who am I» technique, and the variety of ways to process it, the question remains open about what the classification of the results should ultimately be. Each researcher, offering his classification, of course, relies on the empirically obtained set of responses from the subjects. However, at the same time, the grouping seems to be carried out in a qualitative way, «in the sense» of solving the assigned research tasks. For example, answers like «I am a son», «I am a daughter» refer to the characteristics of family affiliation, and «well-fed», «active» – to physical characteristics. At the same time, answers like «I am a chubby son» should be attributed to both categories. However, in this case, the allocation of the leading certain scales of identity will be very conditional.

Another problem in the way of constructing a statistically sound classification is the principle of measurement, which can be used as the basis for processing the «Who am I?» methodology. For example, an investigator takes into account only the number of mentions of a particular characteristic, counting the absolute number of characteristics belonging to a particular category, and the other takes into account the order of mentioning a particular characteristic, summing up the ranks of the answers given to the subjects. And the third goes the way of gestalt, indicating that the answers given to the subjects at the very beginning are of less value, since they are usually called automatically and do not reflect the deep ideas of the subject about himself.

The educational motivation of students in mastering their future professional activity, which begins from the first days of study at the university, is one integral part of the «Self» concept of the future specialist. Analyzing the motivational

attitudes of students who came to study at a university, it is important to take into account the structure of the motivational sphere, as well as to identify the dominant motives that will reveal the true motivating aspects that answer the question why he came to study at a university, what goals he pursues, what kind of specialist he plans to become in the future.

The researchers studied various aspects of educational motivation: initiation and motivation of professional and pedagogical thinking [10]; the influence of motivation and intelligence on the level of students' educational activity, the formation of students in the process of their education at the university [11]; the motivational component of psychological readiness to choose a profession in early youth [12]; psychological preparation of students for future professional activity in the process of studying at the university [13].

A. A. Rean, V. A. Yakunin, studying the features of educational and professional motivation, distinguish a number of main motives in its structure: communicative, avoidance motives, prestige motives, professional, creative activity motives, educational and cognitive, social [14].

The motivation of students has its own characteristics depending on the course, form, age, gender, and other sample parameters. However, the purpose of our study was to identify the educational motivation of students in the context of the «I» concept. To achieve the goal, we used the methodology of A.A. Rean and V.A. Yakunin «Studying the motives of students' educational activities». The methodology is interesting because, according to the description, there are several variants of its implementation, in which, in one case, students evaluate each of the 16 presented motives of educational activity on a 7-point scale according to their significance for them, in the other, they rank all motives, in the third, the five most significant motives are determined.

Results and discussion

To study the cognitive component of the «Self» concept of students in the conditions of professional training using the methodology of M. Kuhn, T. McPartland «Who am I? What am I?» in the modification of T. V. Backbone, the following signs were identified:

- objective characteristics in which people self-identify by functions in the system of objective «I» (physical, age, physiological parameters, family, social, etc.). Objective self-descriptions were divided by us into 5 main groups:

- physical «I» – (name, gender, age, appearance characteristics, etc.);
- family «I» (daughter, sister, mother, brother, father, dad, etc.);
- social «I» (student, friend, student, nationality, citizenship, etc.);
- professional «I» (specialist, psychologist, psychologist, etc.);
- other – (people, person, individual, material security, etc, etc.);

- subjective characteristics – personal and professional qualities, Hobbies, etc., based on the perception of themselves as active and reflective of the subject, these include:

- general qualitative assessment (good, successful, happy, etc.);
- personal qualities (kindness, responsiveness, intelligence, honesty, decency, politeness, emotionality, sociability, responsibility, courage, etc.)
- professional qualities (sociability, literacy, entrepreneurship, skills ..., ability ..., ability... and others);
- attitude towards something (the opposite sex, friends, money, etc.);
- другое (тип темперамента, знак зодиака, метафорические самоописания и др.).

The results of the frequency analysis of the courses of the cognitive component of the «Self» concept of students according to the projective method of M. Kuhn, T. McPartland «Who am I?» The objective characteristics are shown in Table 1 and in the context of the experimental and control groups (hereinafter EiCG) in Figure 1. By subjective characteristics in Table 2.

Table 1 – Distribution of «I» responses to the concept of objective characteristics

Course	The Physical «I»	The Family «I»	The Social «I»	The Professional «I»	Other
1	34 %	57 %	80 %	57 %	82 %
2	24 %	56 %	83 %	49 %	66 %
3	55 %	70 %	70 %	43 %	74 %

It was found that in the first year of self-writing, 34 % of students have objective characteristics of the physical «I», 57 % of students have characteristics of the family «I», 80 % of students have characteristics of the social «I», 57 % of students have characteristics of the professional «I», and 82 % of 1st year students have other objective characteristics in self-writing.

In the second year of self-description, 24 % of students have objective characteristics of the physical «I», 56 % of students have characteristics of the family «I», 83 % of students have characteristics of the social «I», 49 % of students have characteristics of the professional «I», and 66 % of 2nd year students have other objective characteristics in self-description.

In the third year of self-description, 55 % of students have objective characteristics of the physical «I», 70 % of students have characteristics of the family «I», 70 % of students have characteristics of the social «I», 43% of students have characteristics of the professional «I», and 74% of 3rd year students have other objective characteristics in self-description.

Thus, it can be noted that the majority of 1st and 2nd year students most often have objective characteristics of the social «I» in their self-description, and 3rd year students equally often have objective characteristics of both the social «I» and the family «I» in their self-description.

Table 2 – Distribution of responses of the cognitive component of the «self I» concept subjective characteristics

Course	Qualitative assessment	Personal qualities	Professional qualities	Attitude to something	Other
1	59 %	84 %	61 %	25 %	14 %
2	73 %	78 %	61 %	22 %	12 %
3	79 %	91 %	34 %	32 %	9 %

It was found that in the first year of self-description, 59 % of students have a qualitative assessment, 84 % of students have personal qualities, 61 % of students have professional qualities, 25 % of students have attitudes to something, and 14 % of 1st year students have other qualities in self-description.

In the second year, 73 % of students have a qualitative assessment in self-description, 78 % of students have personal qualities, 61 % of students have professional qualities, 22 % of students have attitudes to something, and 12 % of students have other qualities in self-description.

In the third year, 79 % of students have a qualitative assessment in self-writing, 91 % of students have personal qualities, 34 % of students have professional qualities, 32 % of students have attitudes to something, and 9% of students have other qualities in self-description.

Thus, it can be noted that the majority of 1st and 2nd year students most often have qualitative, personal and professional qualities in self-description, and 3rd year students most often have qualitative assessment and personal qualities in self-description.

Also, in order to study the affective component by means of the methodology of M. Kuhn, T. McPartland «Who am I?», it was important for us to identify the share of available goals and plans for the future, i.e. promising self-descriptions. The Perspective «I» is of great importance for the characterization of the student's inner world as a whole reflects the temporal aspect of the Image «I», performing existential and objective functions. The results of which are shown in Table 3 and Figure 3 in the context of the study groups. Such self-descriptions indicate the acceptance of the Image «I» and a general emotional attitude towards oneself.

Table 3 – Distribution of responses of the evaluation component «Self» concept

	1st course	2nd course	3rd course
A promising «I»	34 %	21 %	28 %

As for the evaluation component of the «Self» concept, the presence of goals in self-writing, that is, plans for the future, was revealed in 44 % of first-year students, 21 % of second-year students and 28 % of third-year students. Thus, it is possible to trace a decrease in second-year students' goals and plans for the future, but in third-year students this indicator increases, although it does not reach the level of first-year students.

This may be due to the fact that when entering the university, students are overwhelmed with inflated expectations of the profession they are acquiring, but in the process of learning, they form a real image of the profession they are getting and their capabilities, which may not coincide with the ideal image of the «I». It was also revealed that the percentage of second-year students who do not know whether they will work in their specialty after graduation increases.

Thus, we can say that the affective component of the «Self» concept of value orientations for the prospect of professional activity of a descriptive nature is insufficiently developed in the studied groups.

To study the behavioral component of the «Self» concept of students in the conditions of professional training, the methodology of A.A. Rean and V.A. Yakunin «Studying the motives of educational activity» was used. Students were presented with a list of 15 motives for learning activities and an open answer option (the 16th) and were asked to choose the five most significant ones (the method of limited choice). These 15 motifs were divided into five groups:

- 1) professional;
- 2) cognitive;
- 3) pragmatic;
- 4) social;
- 5) content-tactical motives.

Table 4 – Average group values of the motives of students studied by the method of «Studying the motives of educational activity» by A. A. Rean

Motives	1st course		2nd course		3rd course	
	Average value	statistics disabled	Average value	statistics disabled	Average value	statistics disabled
Professional	1,70	0,46	1,76	0,43	1,68	0,47
Educational	1,09	0,60	1,07	0,72	1,11	0,70

Pragmatic	0,59	0,66	0,98	0,61	0,96	0,46
Social	0,52	0,63	0,37	0,54	0,45	0,58
Content-tactical	0,84	0,83	0,73	0,67	0,77	0,73

Thus, the average group value of 1st-year students for professional reasons is 1.70 ± 0.46 , for cognitive reasons is 1.09 ± 0.6 , for pragmatic reasons is 0.59 ± 0.66 , for social reasons is 0.52 ± 0.63 , for content-tactical reasons is 0.84 ± 0.83 .

The average group value for 2nd year students for professional reasons is 1.76 ± 0.43 , for cognitive reasons is 1.07 ± 0.72 , for pragmatic reasons is 0.98 ± 0.61 , for social reasons is 0.37 ± 0.54 , for content-tactical reasons is 0.73 ± 0.67 .

The average group value for 3rd year students for professional reasons is 1.68 ± 0.47 , for cognitive reasons is 1.11 ± 0.7 , for pragmatic reasons is 0.96 ± 0.46 , for social reasons is 0.45 ± 0.58 , for content-tactical reasons is 0.77 ± 0.73 .

As a result of the descriptive statistics of the ascertaining experiment, it was revealed that students of 1-3 courses have more pronounced professional and cognitive motives of educational activity.

Thus, the tendency was revealed to the predominance of a set of factors and processes in the educational activities of students, which encourage and direct a person to study future professional activity.

Conclusions

Thus, the above proposed methods revealed the following features of the sample:

- the tendency to the predominance of a set of factors and processes in the educational activities of students, which encourage and direct a person to study future professional activity;
- students in most cases, in self-description, most often note the objective characteristics of the social «I», and the level of professional «I» is quite low;
- in most cases, students most often use personal qualities in self-description. As for professional qualities, respondents use them in a rather small volume;
- the evaluative component of the «Self» concept is insufficiently developed among the students studied;
- students have a more pronounced desire to link their future professional activities in the training specialty.

Summarizing the results obtained using the methodology of M. Kuhn, T. McPartland «Who am I?» and the methodology of A. A. Rean and V. A. Yakunin «Studying the motives of students' learning activities», the following conclusion can be drawn. The models of the arrangement of characteristics constructed by us using the quantitative scaling procedure define themselves as reliable and valid methods and, of course, they do not claim the status of an independent test and a

specific result in the study of the «Self» of the student's concept. The number of dimensions of the results does not allow for a quick analysis, and the interpretation of the scales is also quite conditional. Nevertheless, in our opinion, the departure from the traditionally used scales and the search for new ones, primarily related to empirically revealed connections between various characteristics, is quite promising, since they reveal the features of external and internal interaction of personality processes, which suggests the possibility of using in combination with other methods in the study of the «Self» concept.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Глава государства Касым-Жомарт Токаев «Казахстан в новой реальности: время действий» послание президента народу Казахстана. – 2020. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.akorda.kz> (Дата обращения 06.12.2021).

2 Matayev, B., Shalgynbayeva, K., Sarsenbayeva, B., Karas, K., Kolyukh, O. (2021). The «Self- concept» of students: Scientific bases and features of research. Cypriot Journal of Educational Sciences, Vol.16 (6), 3184–3195. [Электронный ресурс]. – <https://doi.org/10.18844/cjes.v16i6.6532>

3 Психология : Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. - 2-е изд., испр. и доп. - М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

4 Бернс, Р. Развитие Я-концепции и воспитание : пер. с англ. / Р. Бернс. М. : Прогресс, 1986. 421 с.

5 Андреев, В. И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 1998. – Кн. 1. – 617с.

6 Гессен, С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. Учебн. пособие для вузов. – М. : Изд-во «Школа-Пресс», 1995. – 448 с.

7 Manford, H. Kuhn and Thomas S. McPartland American Sociological Review Vol. 19, No. 1 (Feb., 1954). – P. 68-76 (9 p.). [Электронный ресурс]. – <https://doi.org/10.2307/2088175>

8 Кун, М. Эмпирическое исследование установок личности на себя / М. Кун, Т. Макпартленд // Современная зарубежная социальная психология. Тексты. – М., 1984. – С. 180–188.

9 Богданова, Н. А. Психологические трудности развития Я-идентичности младших школьников: дис. канд. психол. наук / Н. А. Богданова. – Тула, 2000. – 172 с.

10 Кудайбердиев, Т. К. Инициация и мотивация профессионально-педагогического мышления. [Текст]: дис... канд. псих. наук: 19.00.01. – Алма-Ата, 1999. – 155 с.

11 **Комусова, Н. В.** Развитие мотивации к овладению профессией в период обучения в вузе. – Л., 1983.

12 **Сорокоумова, Т. В.** Мотивационный компонент психологической готовности к выбору профессии в раннем юношеском возрасте : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – М., 1990.

13 **Шишигина, Т. Р.** Психологическая подготовка студентов к будущей профессиональной деятельности в процессе обучения в вузе : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Тверь, 1993.

14 **Реан, А. А., Коломинский Я. Л.** Социальная педагогическая психология. – СПб., 2000.

REFERENCES

1 Glava gosudarstva Kasym-Zhomart Tokaev «Kazakhstan v novej real'nosti : vremya dejstvij» [Kazakhstan in a new situation: a stage of action] poslanie prezidenta narodu Kazakhstana. – 2020. [Electronic resource]. – URL: [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) (Accessed 06.12.2021).

2 **Matayev, B., Shalgynbayeva, K., Sarsenbayeva, B., Karas, K., Kolyukh, O.** (2021). The «Self- concept» of students: Scientific bases and features of research. Cypriot Journal of Educational Sciences, Vol.16 (6), 3184–3195. [Electronic resource]. – <https://doi.org/10.18844/cjes.v16i6.6532>

3 **Petrovskogo, A. V., Yaroshevskogo, M. G.** Psihologiya. Slovar [Psychology. Dictionary] : Politizdat, Moscow, 1990, – 494 p.

4 **Berns, R.** Razvitie Ya - koncepcii vospitaniya [Self-concept development and education] /Per. s angl. obshch. red. Pilipovskogo. – Moscow : Progress, 1986. – 421 p.

5 **Andreev, V. I.** Pedagogika tvorcheskogo samorazvitiya [Pedagogy of creative self-development]. Innovacionnyj kurs. – Kazan': Izd-vo Kazansk. un-ta, 1998. – 617 p.

6 **Gessen, S. I.** Osnovy pedagogiki [Fundamentals of pedagogy]: Uchebn. posobie dlya vuzov. – Москва : Izd-vo «Shkola-Press», 1995. – 448 p.

7 **Manford, H.** Kuhn and Thomas S. McPartland 1 (1954). American Sociological Review Vol. 19, No. pp. 68-76. <https://doi.org/10.2307/2088175>

8 **Kun, M.** Empiricheskoe issledovanie ustanovok lichnosti na sebya [An empirical study of a person's attitudes towards himself]. – Moscow, 1984, – 188 p.

9 **Bogdanova, N. A.** Psihologicheskie trudnosti razvitiya YA-identichnosti mladshih shkol'nikov [Psychological difficulties of developing the Self-identity of younger schoolchildren] : dis. kand. psihol. nauk: 19.00.01. Tula, 2000. – 172 p.

10 **Kudajberdiev, T. K.** Iniciaciya i motivaciya professional'no-pedagogicheskogo myshleniya [Initiation and motivation of professional and pedagogical thinking] : dis... kand. psih. nauk: 19.00.01. – Almaty, 1999, – 155 p.

11 **Komusova, N. V.** Razvitie motivacii k ovladeniyu professiej v period obucheniya v vuzе [Development of motivation to master a profession during university studies] : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk. Leningrad, 1983. – 28 p.

12 **Sorokoumova, T. V.** Motivacionnyj komponent psihologicheskoy gotovnosti k vyboru professii v rannem yunosheskom vozraste [Motivational component of psychological readiness to choose a profession in early adolescence] : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk. Moscow, 1990. – 27 p.

13 **Shishigina, T. R.** Psihologicheskaya podgotovka studentov k budushchej professional'noj deyatel'nosti v processe obucheniya v vuzе [Psychological preparation of students for future professional activity in the process of studying at the university] : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk. – Tver', 1993. –189 p.

14 **Rean, A. A., Kolominskij, YA. L.** Social'naya pedagogicheskaya psihologiya [Social pedagogical psychology]. – St. Petersburg, 2000.

Material received on 13.06.22.

Қ. Қ. Шалғынбаева¹, *К. О.Казиев², Б. А. Матаев³

¹Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.;

²Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Қазақстан Республикасы, Атырау қ.;

³Павлодар педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ «МЕН» КОНЦЕПЦИЯСЫН ӨЛШЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада тұлғаның «Мен» концепциясының зерттеу тарихы және студенттерді кәсіптік даярлау процесі жоғары білімнің педагогикалық мәселесі ретінде қарастырылады. М. Кун мен Мак-Парландтың «Мен кімін» және А. А. Реан мен В. А. Якуниннің «Студенттердің оқу іс-әрекетінің мотивтерін зерттеу» әдістерін студенттердің «Мен» концепциясын зерттеудегі қолдану ерекшеліктері және олардың зерттеу мүмкіндіктері, модификациялардың жіктелуі және түсіндіру әдістері ашылады.

Алынған нәтижелер осы әдістердің тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді және басқа әдістемелермен бірлесіп студенттердің кәсіби дайындық жағдайындағы «Мен» концепциясын зерттеуде септігін тигізеді. Іріктемені Павлодар педагогикалық университетінің және Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің «Педагогика және психология» мамандығының 237 студенті кірді. Сынаушылар жасы 17-ден 23-ке дейін, әр түрлі курс студенттері. Студенттер эксперименттік және бақылау зерттеу топтарына бөлінді. Математикалық-статистикалық өңдеу нәтижелері SPSS Statistics 21 бағдарламалық жасақтамасының көмегімен алынды. Алынған нәтижелер жоғары мектептің кәсіби даярлау жағдайында студенттердің «Мен» концепциясын зерделеу кезінде осы әдістердің қол жетімділігі, сенімділігі және жарамдылығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: «Мен» концепциясы, өзін-өзі бағалау, өздік сана, сәйкестілік, оқу мотивациясы, студенттердің ерекшеліктері.

К. К. Шалғынбаева¹, *К. О. Казиев², Б. А. Матаев³

¹Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

²Атырауский университет имени Х. Досмұхамедова, Республика Казахстан, г. Атырау;

³Павлодарский педагогический университет, Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ОСОБЕННОСТИ ИЗМЕРЕНИЯ «Я» КОНЦЕПЦИИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

В статье рассматривается история исследования «Я» концепции личности и процесс профессиональной подготовки студентов как педагогическая проблема высшего образования. Раскрываются особенности использования методик М. Куна и Т. Мак-Партленда «Кто Я» и А. А. Реана и В. А. Якунина «Изучение мотивов учебной деятельности студентов» при исследовании «Я» концепции и их исследовательские возможности, классификация модификаций и способы интерпретации. Полученные результаты позволяют сделать вывод о эффективности использованных данных методик в комплексе и с другими методика при исследовании «Я»

концепции студентов в условиях профессиональной подготовки. Выборка составила 237 студентов Павлодарского педагогического университета и Атырауский университет им. Х. Досмұхамедова в возрасте от 17 до 23 лет, с разных курсов обучения. Испытуемые разделены на экспериментальную и контрольную группы исследования. Результаты математическо-статистической обработки были получены с использованием программного обеспечения SPSS Statistics 21. Полученные результаты позволяют сделать вывод о доступности, надежности и валидности данных методик при изучении «Я» концепции студента в условиях профессиональной подготовки высшей школы.

Ключевые слова: «Я» концепция, самооценка, самосознание, идентичность, учебная мотивация, особенности студентов.

ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ, ЭТНОПЕДАГОГИКА И СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

FTAMP 14.09.95

<https://doi.org/10.48081/GCZW7662>

*Е. Жуматаева

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ҒАЛЫМНЫҢ ТАҒЫЛЫМ ТАНЫМЫ

Автор бұл мақалада ғалым-зерттеуші Төлеубекова Римшаш Кәмешқызының ұстанымы аталған тұжырымға сәйкес келетіні байқалды. Өзінің меңгерген ғылыми пайымының құндылығын саралауға қайшылықты табан аузында, оқысынан нұсқалы тұрғыда анықтай алуы зерттеушінің өз-өзімен диалогқа түсу іскерлігін ұштап отыруын аңғартады. Ғалым зерттейтін мәселелердің бірі-барлық әлеуметтік және экономикалық проблемалар мен қақтығыстармен әр түрлі, күрделі әлем қарсаңында тұрған моральдық жетілген тұлғаның қалыптасуы, жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайларға бейімделудің кең мүмкіндіктерін анықтау. Халықтық педагогиканың ғасырлар бойы бала тәрбиесін біліммен сіңіре алу шеберлігін жаңғырту сыңайында автор балалардың эмоциялық, аффектілік құбылу сәттерін қадағалап, олардың шаршамау, жалқылау, марғаулыққа салынбау секілді терісқақпай қылықтардан азат ету амал-тәсілдерге тоқталған. Римшаш Кәмешқызы зерттеу еңбектерінің доминанты сыңайында ғылыми феноменін айқындайтын 8 бағыттарын жіктегені – әрбір өткізілуге тиісті жұмыстарының нәтижеге бағдарлануын қамтамасыз етуді басымдықта алғаны. Мұның өзі бүгінгі модернизация талабына үндес келуін көрсетеді. Ғалым жастардың білім мазмұнынан меңгерген ішкі ойлау, еске сақтау, оны келесі күндерде ұмытпау, әрбір қабылдау үдерісінде әр баланың өзінің бейіміне тән қабылдау әдісінің орнығуы (перцептивтік үдеріс), бір сабақ және апталық, тоқсандық, жарты жылдық, жылдық және т.б. траекториялық желінің өсуі, олардың бөлек-бөлек берілген тақырыптарының сабақтастығын сақтай

білуі (апперсептивтік үдеріс) сияқты психологиялық-педагогикалық негіздерді баланың санасына жеткізуі.

Кілтті сөздер: психология, этнопедагогика, бағытар, ғалым-зерттеуші, құндылықтар, тұлға, тәрбие.

«Логикалық тәжірибе – бұл эксперимент, өз-өзінің ішкі қайшылығын анықтауымен ілгерілеуін қамтамасыз ету.»

Пиаже Жан

Кіріспе

XX ғасырдың Швейцар психологы өзінің ғылыми еңбегінің басым бөлігін жаңа бағытқа бағдарланған генетикалық эпистемология іліміне арнаған. Неліктен Пиаженің «ішкі қайшылық» жайлы проблеманы алға тартқанына мән беріп отырмыз? Оның басты себебі ғалым-зерттеуші Төлеубекова Римшаш Кәмешқызының ұстанымы аталған тұжырымға сәйкес келетіні байқалды. Қайшылықты шешудің өзі ақиқатқа жетуге мүмкіндік берер үдеріс. Мұның нәтижесі – біліктілікті ұдайы прогрессивті ілгерілетуге алдыңғы меңгерген дүниетанымын замана мүддесіне сәйкестендіру.

Өзінің меңгерген ғылыми пайымының құндылығын саралауға қайшылықты табан аузында, оқысынан нұсқалы тұрғыда анықтай алу зерттеушінің өз-өзімен диалогқа түсу іскерлігін ұштап отыруын аңғартады.

Бүгінгі психология және педагогика ілімінде «Жеке тұлғаның өнегелі өмірі», «Ғалым портреті», «Зерттеушінің ғылыми ғұмырнамасы», «Ғалымның тағылым танымы» және т.б. рубрикамен жазылатын зерттеу жұмыстары онтологиялық, генетикалық мәнде қарастырылмай, зерделенбей жүргені кейінгі ұрпақтың дүниеауи пайым-парасатына үлгі-өнеге болар нысанның зәрушілігін дәлелдейді.

Материалдар мен әдістер

Ғалымның ғылыми портретін жасауда педагогика ғылымының жалпылау, жалқылау, феноменін табу, анализ, синтез сияқты әдістері қолданылды.

Зерттеушінің ғұмырнамасы мен зерттеу жұмыстары.

Төлеубекова Римшаш Кәмешқызы 1952 жылдың мамырдың 8 жұлдызында Павлодар облысының Баянауыл ауданының Жосалы ауылында дүниеге келді. 1974 жылы Алматы қаласындағы Қазақтың мемлекеттік қыздар педагогикалық институтының «Тарих және педагогика» факультетін тамамдаған, тарих және қоғамтану пәнінің мұғалімі.

1994 жылы «Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеуде халықтық педагогиканың озық дәстүрін пайдалану» атты тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады [1]. 1997 жылы педагогика кафедрасының доценті қызметін атқарады. 2001 жылы «Жоғары сынып оқушыларын жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда адамгершілікке тәрбиелеудің ғылыми педагогикалық негіздері» деген тақырыпқа докторлық диссертация қорғады [2]. 2004 жылы профессор атағы берілді. Абай атандағы қазақ мемлекеттік педагогикалық университетінің Д.14.05.01 шифрі бойынша кандидаттық, докторлық ғылыми кеңестің ғалым хатшысы міндетін атқарады. 2006-2009 жылдары Д.14.05.01 шифрі бойынша диссертациялық ғылыми кеңестің председателинің орынбасары. Этнопедагогика лабораториясының меңгерушісі және «Этнопедагогика және педагогика тарихы» ғылыми оқу-әдістемелік кешеннің ғылыми жетекшісі. Алматы қаласындағы №146 мектеп-гимназиясының ғылыми жетекшісі. 2007 жылдан бастап педагогика кафедрасының меңгерушісі. 2009 жылы Қазақстан тарихында Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінде алғашқы рет «Ұлттық тәрбие» кафедрасы ашылды. Оның бірінші меңгерушісі болып тағайындалды.

Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігі жариялаған «Қазіргі әлеуметтік мәдени жағдайдағы тұрақтылық және халықаралық келісімдер Қазақстандағы халықтардың этнопедагогикасының теориясы мен әдіснамасын нығайту негізі» атты іргелі зерттеу жұмысының ғылыми жетекшісі. Университет ішіндегі қолданбалы зерттеу жұмысының ректорлық грантқа жарияланған қолданбалы зерттеу жұмысының «Ұлттық тәрбие мазмұнына халықтық педагогиканың компоненттерін енгізудің теориялық-практикалық негіздері» деген тақырыптың ғылыми жетекшісі. Университет жанынан ашылған «Ұлттық тәрбие» журналының бас редакторының орынбасары және «Педагогика және психология» журналының редакция алқасының мүшесі. «Оқыту-тәрбиелеу технологиясы» журналының ақылдастар кеңесінің мүшесі. «Ұлттық тәрбие» жөніндегі республикалық үйлестіру кеңесінің ғылыми хатшысы.

2013–2014 оқу жылынан бастап Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының профессоры. 2015 жылдан бастап «Білім беру» (педагогикалық ғылымдар) мамандықтары бойынша философия докторы (PhD) диссертациялық кеңесінің төрайымы.

30-дан астам ізденуші-аспиранттардың, докторанттардың ғылыми жетекшісі.

Марапаттары: 1991 жылы «ҚР білім беру ісінің үздігі» белгісімен, 2006 жылы педагогика саласындағы ең үздік ғылыми зерттеулер үшін

Ы. Алтынсарин атындағы медалімен, 2007 жылы «ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері» медалімен, 2009 жылы «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» медалімен, 2011 жылы «Айрықша еңбегі үшін» төсбелгімен марапатталды.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарының бағыттары. Жоғары мектептің білім тәрбие беру саласына байланысты жасалған тұжырымдамаларға мемлекеттік стандарт, типтік бағдарлама авторы: «Әлеуметтік-мәдени жағдайда жоғары сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу» тұжырымдамасы (1999), «Қазақстан Республикасының студент жастарына ұлттық тәрбие беру» тұжырымдамасы (2010), «Ұлттық тәрбие» типтік оқу бағдарламасы (2010).

Нәтижелер және талқылау

Ішкі қайшылық зерттеу жұмысының бағыттарын нұсқалы дәрежеде құруына мүмкіндік береді. Рымшаш Кәмешқызының *бірінші бағыты* «Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеуде халықтық педагогиканың озық дәстүрін пайдалану».

Зерттеу үдерісін бұл бағытта үш тұғырға жіктеу басымдық, олардың түрлері:

- 1) онтологиялық, ұлттық болмыс тағылымы;
- 2) гносеология; білімалушының тағылым танымы;
- 3) аксиология, ғылыми-біліми нысаналардың рухани құндылықтары.

Үш тұғыр ғылыми жүйенің сабақтастық қағидасын іске асырып, психологиялық және педагогикалық ілімдердің интеграциясын құрайды. Зерттеуші осындай ғылыми негізде білім мазмұнын модульдік жүйені құрып, оның ұсақ элементтерінен блоктар түзілімін саралайды.

Бұл бағыттың нәтижелері: адамның ғұмырын бағалай алуы мен өмірсүйгіштікке бейімдеу, индикаторы, көрсеткіштері, деңгейлік өлшемдіктері. Осы бірінші бағыттың модульдер түзілімі: «Ақыл ой, сана», «Адал еңбек», «Қайырымдылық», «Ізеттілік», «Ата-анаға құрмет», «Адамға мейірімділік». Бұндай жүйе 80-ші жылдың аяқ шенінен басталғаны жайлы дәйектеме.

Екінші бағыты. «Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика», Рымшаш Кәмешқызының бастауыш сынып оқушыларының психологиялық қабілеттіліктерінің орталық жүйке жүйесінің перцептивтік және апперсепселі саңылау сезімдерін зерделеу үдерісіне қоса алу шеберліктерін шындау мәселелерін шешуді басымдық ретінде алғаны байқалды. Балалардың білім мазмұнынан меңгерген ішкі ойлау, еске сақтау, оны келесі күндерде ұмытпау, әрбір қабылдау үдерісінде әр баланың өзінің бейіміне тән қабылдау әдісінің орнығуы (перцептивтік үдеріс), бір сабақ және апталық, тоқсандық, жарты жылдық, жылдық және т.б. траекториялық желінің өсуі, олардың бөлек-бөлек берілген тақырыптарының сабақтастығын сақтай білуі (апперсептивтік

үдеріс) сияқты психологиялық-педагогикалық негіздерді баланың санасына жеткізуі [3].

Үшінші бағыты. «Жоғары сынып оқушыларын жаңа әлеуметтік-мәдени адамгершілікке тәрбиелеудің ғылыми-педагогикалық негіздері». Аталып отырған еңбектің басымдық мәні – адамгершілік тәрбиесі, білімді өздігінен білімалушының меңгеруіне қызмет етер ұтымды инновациялық технологиялар мен тағылымын тәжірибеде, қолданатын прагматикалық іскерлікті ұштауда ұлттық және ғаламдық құндылықтардың үйлесімдігін ғылымаралық қағидамен тәжірибеде қолдану.

Рымшаш Кәмешқызы бұл бағыттың мақсатына қол жеткізуіне қызмет етер міндеттерін құрған:

Адамгершілік тәрбиесінің тарихи-әлеуметтік, мәдени дамуындағы көкейкесті мәселелері, оның алатын орны, бүгінгі тәлім-тәрбиенің ерекшеліктері.

XXI ғасырдағы қоғам өзгерісіне, нарықтық сұраным заңдылығына сәйкес интеллектуалды әлеуетін өркендете алу мәселелеріне екіпін жасалған. Жоғары сынып оқушыларының шығармашылық әлеуетін халықтық педагогика құндылығы негізінде өркендету, оны қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайдағы жаңа қоғамдағы адамгершілік тұрғыдан жанарту, нарықтық сұраным заңдылығының өмір сүруіне қатысты интеллектуалды әлеуетін ұдайы білім мазмұны мен тезаурустық мәнде ілгерілету, меңгерген білімнен адамгершілік құндылығын өздігінен дамыту, өзінің азаматтық іс-әрекетін қадағалаудың ғылыми-педагогикалық негізін зерттегені.

Модульдің аталымы: «Жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда жоғары сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеудің механизмі», мұнда оқушылардың тұлғалық болмысы – онтологияның өзегі. Ол үш бұрышқа қатысты өркендеуінің мәнімен айқындалған. Бұл үш бұрыш Пифагордың теоремасы: 1. материя – тән тәрбиесі; 2. жан – білім арқылы тәрбиелеу; 3. рухы, аталған екеуін ұдайы ілгерілеу траекториясымен қарқынды дамытылса, оқушының рухы, интеллектуалды қуат-күші өсе түспек деген тұжырыммен көмкерілген. Механизмнің келесі қабаты – психологиялық кеңістік; үшінші қабаты – ұлттық құндылық және жалпы адамзаттық құндылық; төртінші қабаты – адамның кемелді болмысқа бейімделуі, оның өркениеттік арнаға ұласуы; бесінші қабаты – тәрбиелілік кеңістік, адамгершіліктің ұсақ құрам-бөліктерінің ғылымаралық трансформациясы.

Нәтижесі: ұлттық идея жалпыадамзаттық идеямен унификацияланады деген тұжырым жасалған. Бұл еңбектің тағы бір басымдық тұсы – жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда жоғары сынып оқушыларын адамгершілікке

тәрбиелеу жүйесі және жоғары сынып оқушыларын жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда адамгершілікке тәрбиелеу тұжырымдамасы жасалған.

Төртінші бағыты. «Ұлттық тәрбие негіздері», бұл еңбектің феномені – ұлттық тәрбие идеясының әдіснамалық негізі. Әрбір ұлттың өзіне тән кодының болуы, оны танырлық ғылыми-білім ғылымаралық тұтастықтың тәлім-тәрбие негізінде іске асырылуы қадағаланады [4].

Студенттердің даралық қабілетін айқындаудың белгілері түзілген:

1. Білімалушының саналылығы; 2. Әркез жауапкершілігі; 3. Бостандығы; 4. Қадір-қасиеті; 5. Толеранттылығы; 6. Креативтілігі; 7. Адами болмысының ерекшелігі.

Этномәдениеттің жеке тұлғаға ықпалы, оның ғылым ретіндегі іргетас құрайтын құндылығы.

Рымшаш Кәмешқызы әрбір халықтың құндылықтарын зерделеп оны 5 түрге жіктеген:

- 1) ең биік иерархиядан жоғары құндылық – адам;
- 2) адам өміріне қажетті заттық құндылық – табиғат, еңбек және т.б.;
- 3) әлеуметтік өмір құндылығы – отбасы, Отан, туған өлке, мемлекет және т.б.;
- 4) рухани өмір мен мәдениет құндылығы – ғылыми бағам, норма, дүниетаным, идеал және т.б.
- 5) адамгершілік құндылық – сабырлылық, жанашырлық, сақтық, шынайлық, адалдық, айбаттылық, айбарлық сүйіспеншілік, достық, қанағатшылық, сезімділік және т.б.

Адамгершілік индикаторын зерттеуші адам мен адамның тең дәрежеде коммуникативтік қарым-қатынасқа түсуі тұрғысында зерделеген. Бұл орайда, әрбір индивидтің құқық мүшесі екеніне мән берілуіне қадағалауды басымдықта алу көзделген.

Проектінің басты маңызды тұсы метапәндік сипатын ашуға бағдарлануы. «Мета» пәннің ғылыми-әдіснамалық негіздерін анықтап, ғылымилығын ғылымаралық пәндермен трансформациялау. Білімалушы жастардың белгілі бір бөлігінде рухани-адамгершілік деңгейлерін арттырудың төрт тұғыры:

- 1) ұлт салауаттылығы (тәні саудың – жаны сау);
- 2) ұлттың зияткерлік әлеуеті;
- 3) ұлттың бәсекеге қабілеттілігі;
- 4) тұтастай алғанда мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігінің сақталуы. Бәсекеге қабілетті адамзаттық капиталы бар елге апарар желі, жалпыға ортақ еңбек қоғамына және өмірдің мүлдем басқа сапасына қол жеткізер жол – ұлттың рухани-адамгершілік түлеуі арқылы ашылуы.

Аталып отырған бағыттың нәтижесі: қазақ елінің адамдары, халқы бүгінгі таңда ұсынылып отырған ғылыми әр тарапты проектілерге өздігінен бастамашылықпен қатысып, интеллектуалды әлеуетін өмір сүру үдерісіне ұтымды қолданып, прагматикалық, қабілетін ұдайы өркендете алу желісін бағамдай алуы [5].

Зерттеушінің *бесінші бағыты* – «Әдеп негіздері»: Бұл бағыттың басымдық берер тұсы білімалушылардың игерген базалық интеллектуалды әлеуеті мен мінез-құлық іскерліктерінің үзіліссіз өздігінен өркендете алуын қамтамасыз етуі және әртарапты әлеуметтік ортада жүзеге асыруын меңгеруі [6].

Білім мазмұнына әдептіліктің құрылым-жүйесін ғылыми тұжырым құру арқылы мәнін, шығу генезисін, әдептіліктің этикалық түрлерін, ұлттық ерекшеліктері мен ережесінің межесін айқындауы, адам өміріндегі және қоғамдағы әдептіліктің маңызы, оның қажеттілігін ұғынуы, сөйлеу мәдениеті, өзіндік ой шығаруымен шығармашылығын ұштай алуы. Әдеп межесін зерттеуші 8 түрге жіктеген:

- 1) Өзің де, өзгеге де адал бол;
- 2) Ренжісең де, қуансаң да әділ бол;
- 3) Бай болсаң да, кедей болсаң да сабырлы бол;
- 4) Сені кеудеден итергісі келгендермен де достық қарым-қатынасыңды үзбе;
- 5) Саған шығын келтіргендерге сен пайда жаса;
- 6) Саған зиян келтіргендерді кешіре біл;
- 7) Үнсіз тұрсаң да, санаң ойға толық болсын;
- 8) Таным-түйсік мүмкіндігін оқу мақсатына пайдалан.

Әдептіліктің тұлғааралық қарым-қатынасқа түскенде пайдасы зор. Оның дұрыс құрылуына қатысы бар қолданымын автор 3-ке бөліп көрсеткен:

- 1) коммуникациялық – адамдардың өзара белсенділікпен ішкі интеллектуалды әлеуметімен ақпарат алмасуы;
- 2) интерактивтік – адамдардың өзара әрекеттесуін ұйымдастыру;
- 3) перцептивтік – адамдардың қабылдау әдіс-тәсілдерінің бір-бірін түсінуіне себеп болуы.

Зерттеуші әдептің қарым-қатынас стратегиясын құрған:

- 1) ашық-жабық;
- 2) монологтық-диалогтық;
- 3) рөлдік-тұлғалық.

Стратегия мен тактиканың жұп келетінін ескерген автор оның тактикасының түзілімін жасап, мәнділігіне айрықша тоқталған. Қарым-қатынас тактикасы – қарым-қатынас ережелерінің техникалары мен білімдерін қолдану негізінде нақты бір жағдайда қарым-қатынас

стратегиясының іске асырылуы деп түсіндірілген. Ғалым тіл мәдениетінің, сөйлеген сөздің дұрыстығы – әдеби нормалардың сақталуы, лексикалық, фонологиялық, стилистикалық, синтаксистік модульдарының сынайында ой-түйінді сөйлесімге айналдырудың маңызын ашқан.

Зерттеушінің *алтыншы бағыты* – «Мәңгілік Ел» идеясы, бұл бағыттың феномені – білімалушылардың Тұғыры биік, Алпауытты монополияға сәйкес келер шетел мемлекеттерімен тең тұрар «Мәңгілік Ел» мәртебесін құруға үлес қосар интеллектуалды әлеуетінің IQ-інің ғылыми қарымының жоғары болуы.

Зерттеушінің *жетінші бағыты* – «Этнопедагогика» мәселесіне арналған еңбек. Бұл еңбектің басымдығы – ұлттық болмыстың ізгілікті тәрбие негізінде құрылып, оны кәсіби құзыреттілігіне қозғаушы күш екенінің ғылыми негізі. «Герменевтика» ұғымының білімалушылар игеруге тиісті білім мазмұнының хронометрін және оның мәнділік сапасын түйсінуінің қажеттілігі – аталған бағыттың басымдығы [7].

Этнопедагогика ғылымының халықтық, педагогикадан ерекшелігі айқындалып, этностық генезисі, тағылымдық-әдіснамалық негізі, этнопедагогика контексіндегі этнология және атропология, қазақ этнопедагогикасының қалыптасуы мен дамуы, халқының болашағына қам жеген қоғам қайраткерлерінің құнды тұжырымдары, қағидалары, дәстүрлері, білім мен тәрбиенің ғылыми қағидасы және оның әдістері мен амал-тәсілдері.

Зерттеушінің *сегізінші бағыты* – «Білім беру саласында жүйелі және терен ойлайтын инновациялық, экономика құрастыру» мәселесінің көкейкестілігін шешу мақсатында жүзеге асыруына көмек берер «Білім берудегі менеджмент» оқу құралын шығарған. Бұл оқу құралы Рымшаш Кәмешқызы Төлеубекова Алматы, Астана қалаларында жоғары оқу орындарында ғылымға сіңірген еңбегі айрықша [8].

Қорытынды

Рымшаш Кәмешқызы 230-дан аса ғылыми еңбектердің авторы. Р. К. Төлеубекова өзінің ғылыми зерттеу еңбектерінде отбасынан басталған адамгершілік тәрбиесінің ержетіп, азаматтық деңгейге көтерілу сатысының өрлеу динамикалық жүйесін ғылыми айналымға енгізген және Қазақстан тарихында тұңғыш рет «Ұлттық тәрбие» пәнін, оның бағдарламасын, тұжырымдамасын, оқу құралын жасаған ғалым.

Халықтық педагогиканың ғасырлар бойы бала тәрбиесін біліммен сіңіре алу шеберлігін жаңғырту сынайында автор балалардың эмоциялық, аффектілік құбылу сәттерін қадағалап, олардың шаршамау, жалықпау, марғаулыққа салынбау секілді терісқақпай қылықтардан азат ету амал-

тәсілдерге тоқталған. Халқымыздың санасынан өшкен адамгершілік, мәдени-адами сапаларды онтайлы өркендетудің құнды дәстүрлері кейінгілерге мұра ретінде төрт блокпен трансформацияланған: бірінші блок – «Салт-дәстүр бастауын бала отбасынан алады»; екінші блок – «Отбасында орныққан салт-дәстүр біртіндеп ауыл-аймаққа тарайды»; үшінші блок – «Ауыл аймақтан тараған дәстүр елге жетеді»; төртінші блок – «Елдік деңгейден әлемдік деңгейге көтеріледі» [9].

Адамгершілік тәрбиесін жүзеге асыруда тарихи даму қағидасының басымдығына мән беріліп, оқушының заманауи мүддесіне үндес келер жан-жақты кемелді адам, ізгілігі мол адамгершілікті тұлға тәрбиелеуге ерекше маңыз берілгені ескеріліп, олардың табиғи болмысындағы шығармашылық қабілетін ілгерілету үдерісін қарқындылықпен іске асыру бағамдалған.

Әрбір тұлғалы болмысты меңгерген білімалушы өзінің табиғи зияткерлік өнімін патенттеп, оны өндіріске сата алатын проектілерге қатысып, табысты болуларына білімнің ғылыми негізін тәжірибеде қолданып, капитал сапасына айналдыруға, құлшынысын оятуға қолайлы жағдай туғызуды зерделеген.

«Рухани жаңғыру» идеясын іске асырудың басымдығы – жастардың жарқын болашағының, тұғырының, ұлттық сипат, кодының ұрпақтан ұрпаққа сабақтастығын табуы [10]. Идеяның негізі – Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласы – ғалымның ғылыми еңбектерінің өзегі. Ұлттық сана, бәсекелестік қабілет, прагматизм, ұлттық даралықты сақтау, білімнің ғылымилығын құру, Қазақстанның эволюциялық дамуын ғылыми жетістіктермен қамтамасыз ету, «Туған жер» бағдарламасын жалпыұлттық патриотизм сияқты ұғымдар Елбасының «Рухани жаңғыру» идеясымен сабақтастық қағида тұрғысында ғалымның бүгінгі күнге дейінгі жазылған еңбектерінің негізі болған.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Төлеубекова, Р. К.** Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеуде халықтық педагогиканың озық дәстүрін пайдалану: п.ғ.к. ғылыми дәр. дисс... – Алматы, 1994. – 162 б.

2 **Төлеубекова, Р. К.** Жоғары сынып оқушыларын жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда адамгершілікке тәрбиелеудің ғылыми педагогикалық негіздері: п.ғ.д. ғылыми дәр. дисс... – Алматы, 2001. – 311 б.

3 **Toleubekova, R., Zhumataeva, E.** The role of ethnopädagogy in shaping positive attitudes towards traditional values of Kazakh people among master's students majoring in education in Kazakhstan // Problems of Education in the 21st Century, 2018. – 76(6). – P. 834–846.

4 **Toleubekova, R. K., Zhumataeva, E., Stepankaya, T. M., Zhumabekova, F. N., Mergaliyev, D. M.** The role of the Kazakh national ornaments in esthetic education // Biomedical and Pharmacology Journal this link is disabled, 2015. – 8(1). – P. 57–66.

5 **Anesova, A.Z., Akhmetjanov, A.B., Toleubekova, R.K., Zhumataeva, E.** Theoretical and methodological enhancement of managerial activity in the teachers' professional motivation formation of future specialists // Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment, 2018, 6(3). – P. 89–95

6 **Maussumbayev, R., Toleubekova, R., Kazyev, K., Baibaktina, A., Bekbauova, A.** Development of research capacity of a future social pedagogue in the face of digital technologies // Education and Information Technologies this link is disabled, 2022.

7 **Төлеубекова, Р.** Этнопедагогика [Мәтін]: оқу құралы / Р. Төлеубекова, Е. Жұматаева. – Алматы: Эверо, 2019. – 400 б.

8 **Төлеубекова, Р. К.** Білім берудегі менеджмент: оқу құралы / Р. К. Төлеубекова, Е. Жұматаева. – Алматы: «ССК» баспасы, 2017. – 452 б.

9 **Moldazhanova, A., Toleubekova, R., Zhumataeva, E., Sarzhanova, G.** Qualities of a modern manager in the education system: A study among the teaching and administrative staff of Universities in the Republik of Kazakhstan // Espacios. – 2018. – 39(5). – 17.

10 **Төлеубекова, Р. К.** Абайдың педагогикалық дүниетанымы [Мәтін]: ұжымдық монография / Р. К. Төлеубекова, Е. Жұматаева, Т. С. Сламбекова. – Нұр-Сұлтан: Алашорда, 2021. – 336 б. – (Абай академиясы).

REFERENCES

1 **Toleýbekova, R. K.** Bastaýysh synyp oqýshylaryn adamgershilikke tárbielýde halyqtyq pedagogikanyń ozyq dástúrin paıdalaný [Using the best traditions of folk pedagogy in the moral education of Primary School students]: p.ğ.k. ğylymı dár. diss... – Almaty, 1994. – 162 p.

2 **Toleýbekova, R. K.** Joǵary synyp oqýshylaryn jańa áleýmettik-mádeni jaǵdaıda adamgershilikke tárbielýdiń ğylymı pedagogikalyq negizderi [Scientific and pedagogical bases of moral education of high school students in a new socio-cultural environment]: p.ğ.d. ğylymı dár. diss... – Almaty, 2001. – 311 p.

3 **Toleubekova, R., Zhumataeva, E.** The role of ethnopädagogy in shaping positive attitudes towards traditional values of Kazakh people among master's students majoring in education in Kazakhstan // Problems of Education in the 21st Century, 2018. – 76(6). – P. 834–846.

4 **Toleubekova, R. K., Zhumataeva, E., Stepankaya, T. M., Zhumabekova, F. N., Mergaliyev, D. M.** The role of the Kazakh national ornaments in esthetic education // Biomedical and Pharmacology Journal this link is disabled, 2015. – 8(1). – P. 57–66.

5 **Anesova, A. Z., Akhmejanov, A. B., Toleubekova, R. K., Zhumataeva, E.** Theoretical and methodological enhancement of managerial activity in the teachers' professional motivation formation of future specialists // Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment, 2018. – 6(3). – P. 89–95.

6 **Maussumbayev, R., Toleubekova, R., Kaziyeu, K., Baibaktina, A., Bekbauova, A.** Development of research capacity of a future social pedagogue in the face of digital technologies // Education and Information Technologies this link is disabled, 2022.

7 **Tóleybekova, R.** Etnopedagogika [Ethnopedagogika] [Mátin] : oqú quraly / R. Tóleybekova, E. Jumataeva. – Almaty : Evero, 2019. – 400 p.

8 **Tóleybekova R. K.** Bilim berýdegi menedjment [Management in education]: oqú quraly / R. K. Tóleybekova, E. Jumataeva. – Almaty : «SSK» baspasy, 2017. – 452 p.

9 **Moldazhanova, A., Toleubekova, R., Zhumataeva, E., Sarzhanova, G.** Qualities of a modern manager in the education system: A study among the teaching and administrative staff of Universities in the Republik of Kasakhstan // Espacios. – 2018. – 39(5). – 17.

10 **Tóleybekova, R. K.** Abaıdyń pedagogikalyq dúnietanymy [Abaı's pedagogical worldview] [Mátin] : ujymdyq monografıa / R. K. Tóleybekova, E. Ó. Jumataeva, T. S. Slambekova. – Nur-Sultan : Alashorda, 2021. – 336 p.

Материал 13.06.22 баспаға түсті.

*Е. Жуматаева

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 13.06.22.

ТЕОРИЯ ПОЗНАНИЯ УЧЕНОГО

Автор отмечает, что основным поводом для написания данной статьи является позиция ученого-исследователя Толеубековой Рымиаш Камешкызы. Конструктивно оценивать ценность своего научного видения предполагает умение исследователя вступать в диалог с самим собой. Одной из проблем, изучаемых ученым,

является формирование морально зрелой личности, стоящей на пороге многообразного, сложного мира со всеми социальными и экономическими проблемами и конфликтами, выявление широких возможностей адаптации к новым социокультурным условиям. На протяжении веков народной педагогики на пути возрождения мастерства привития знаний к воспитанию детей автор обращался к способам освобождения детей от негативных поступков, таких как неустойчивость, неустойчивость, неустойчивость, отслеживание эмоциональных, аффективных явлений. Рымиаш Камешовна классифицирует 8 направлений, определяющих научное явление в доминирующем положении научно-исследовательской работы – приоритетом является обеспечение того, чтобы каждая из выполняемых работ была ориентирована на результат. Это соответствует сегодняшним требованиям модернизации. Усвоенное ученым молодежью из содержания образования внутреннее мышление, память, ее запоминание в последующие дни, закрепление в процессе каждого восприятия специфического для каждого ребенка метода восприятия (перцептивный процесс), рост одноурочной и недельной, квартальной, полугодовой, годовой и т.д. траекторной сети, сохранение преемственности их отдельных тем, осознание (апперсептический процесс) таких психолого-педагогических основ в сознании ребенка.

Ключевые слова: психология, этнопедagogика, направление, ученый-исследователь, ценности, личность, воспитание.

*Е. Zhumatayeva

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 13.06.22.

THE SCIENTIST'S THEORY OF COGNITION

The author notes that the main reason for this article is the position of the scientist-researcher Toleubekova Rymhash Kameshkyzy. Constructively assessing the value of one's scientific vision presupposes the ability of the researcher to enter into a dialogue with himself. One of the problems studied by scientists is the formation of a morally mature personality, standing on the threshold of a diverse, complex world with all social and economic problems and conflicts, identifying broad opportunities

for adaptation to new sociocultural conditions. Throughout the centuries of folk pedagogy, on the way to reviving the skill of instilling knowledge in raising children, the author turned to ways to free children from negative actions, such as tirelessness, tirelessness, tirelessness, tracking emotional, affective phenomena. Rymshash Kameshovna classifies eight directions that define a scientific phenomenon in the dominant position of research work – the priority is to ensure that each of the work performed is result-oriented. This is in line with today's modernization requirements. The internal thinking learned by young scientists from the content of education, memory, its memorization in subsequent days, the consolidation in the process of each perception of a method of perception specific to each child (perceptual process), the growth of one-hour and weekly, quarterly, semi-annual, annual, etc. trajectory network, the preservation of the continuity of their individual topics, the awareness (apperseptic process) of such psychological and pedagogical foundations in the mind of the child.

Keywords: psychology, ethnopedagogy, direction, researcher, values, personality, upbringing.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Абдимананов Бахадур Шарипович, г.ғ.д., профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Жаратылыстану және география институты, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bahadur_66@mail.ru

Абыканова Бакытгуль Толыбековна, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауым. профессор, Физика, математика және ақпараттық технологиялар факультеті, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы, e-mail: bakitgul@list.ru

Алдабердіқызы Айдын, PhD, доцент м.а., Шетел тілдерінің теориясы мен тәжірибесі кафедрасы, Филология факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aydyn9@mail.ru

Алимова Жанар Сагидуллаевна, аға оқытушы, Компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: jarasovajanar@mail.ru

Антикеева Самал Канатовна, аға оқытушы, «Тұлғалық дамыту және білім беру» кафедрасы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: samal_antikeyeva@mail.ru

Аскапов Саржан Нұржанович, аға оқытушысы. Astana IT University, Нұр-Сұлтан қ., 020000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Askapov-Sarzhan@mail.ru

Ахметова Аида Берикхановна, магистрант, «Химия» мамандығы бойынша, Семей қаласының. Шәкәрім атындағы университеті, Жаратылыстану-математика факультеті, Семей қ., 071411, Қазақстан Республикасы, e-mail: aida.akhmetova@mail.ru

Ахмурзина Тойдық Нигметоллақызы, жаратылыс ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Физика, математика және ақпараттық технологиялар факультеті, Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы, e-mail: akhmurзина_73@mail.ru

Аязбаева Әлия Маратовна, филология ғылымдарының кандидаты, ассистент-профессор, Астана IT Университет, Әлеуметтік ғылымдар департаменті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aliya.ayazbayeva@astanait.edu.kz

Балтабаева Наргиза Смаиловна, PhD, қауымдастырылған профессор м.а. «Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті» КЕАҚ, Қазақ тілі

және әлем тілдері факультеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: balnargiza@mail.ru

Балтынова Айжан Шинабековна, докторант, 3 курс, «Педагогика және психология» мамандығы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aizhangainy@gmail.com

Барсай Бақыт Телжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Физика, математика және ақпараттық технологиялар факультеті, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы, e-mail: bbt.49@mail.ru

Бегимтаев Амиргалы Ильясевич, саяси ғылымдарының кандидаты, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультетінің деканы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы

Булшекбаева Асем Исаевна, PhD, қауымд. профессор м.а., Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bulshekbaeva@mail.ru

Бурдина Елена Ивановна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: e.i.burdina@mail.ru

Герфанова Эльмира Фиратовна, PhD, профессор ассистенті, Әлеуметтік ғылымдар департаменті, Astana IT University, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: elmira.gerfanova@astanait.edu.kz

Дарибаева Кумисай Серикбаевна, магистрант, Computer Science факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kumusai89@mail.ru

Дауенов Ернур Нурланович, докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы

Даутова Айгуль Зейнуллиновна, аға оқытушы, Компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aigul67_03@mail.ru

Досполова Гулжанат Урктбаевна, аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі, «Педагогикалық-психологиялық білім беру және оқыту әдістемесі» кафедрасы, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Gulzhanat_1980@list.ru

Емин Атасой, PhD, профессор, Педагогика факультеті, Улудаг университеті, Бурса қ., 16000, Туркия, e-mail: eatasoy@uludag.edu.tr

Ердембекова Динара Амангельдыевна, докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: dinara.erdem@mail.ru

Ерофеева Рената Жаудатовна, PhD, «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының доценті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: renax85@mail.ru

Есенова Нарима Борибаевна, филология ғылымдарының кандидаты, қауым. профессоры, Мектепке дейінгі бастауыш білім беру кафедрасы, «Ұстаз» институты, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., 480000, Қазақстан Республикасы, e-mail: narimae@mail.ru

Есенова Роза Кадырбаевна, «Педагогика және психология» мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының магистрі, Болашақ университеті, «Білім беру және педагогика» жоғары мектебі, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: esenova6322@mail.ru

Ескараева Айгуль Дуйсенгалиевна, филология ғылымдарының кандидаты, «Қазақ тілі және әдебиеті» мамандығы, Болашақ университеті, «Білім беру және педагогика» жоғары мектебі, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aigul_eskaraeva@mail.ru

Жильгельдинов Солтанбек Елеусизович, аға оқытушысы. Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: sezdovich@mail.ru

Жумабекова Баян Болатовна, аға оқытушысы. Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Bayashka80@mail.ru

Жуманбекова Нуркеш Зейнуллоевна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Филология факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Nurkesh2009@mail.ru

Жуматаева Енгилка, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru

Журавлева Елена Александровна, филология ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: milsoph_1982@mail.ru

Зарыпханова Аида Ерболқызы, докторант, 2 курс, Химия кафедрасы, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070002, Қазақстан Республикасы; e-mail: bagai_aida@mail.ru

Ибраймова Лира Әбділдабекқызы, филология ғылымдарының кандидаты, қауым. профессор, Қазақ тіл білімінің теориясы мен әдістемесі кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: lira.ibraymova@mail.ru

Идрисов Саламат Нұрмұханұлы, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Физика, математика және ақпараттық технологиялар факультеті, Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы, e-mail: N.idrisov@asu.edu.kz

Искакова Маржан Оразғалиқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, PhD, гуманитарлық факультетінің деканы, Алихан Бокейхан Университеті, Семей қ., 071410, Қазақстан Республикасы, e-mail: Maris1976@mail.ru

Казиев К. О., PhD, қауымд. профессоры, Психология және арнайы білім беру кафедрасы, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы

Кантаева Гулнур Гусмановна, докторант, 3 курс, «Педагогика және психология» мамандығы, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gkantaeva@mail.ru

Кариев Адлет Дюсембаевич, педагогика ғылымдарының кандидаты, «Мектепке дейінгі және бастауыш білім» кафедрасының бағдарлама көшбасшысы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: adlet.kariyev@gmail.com

Конырова Арай Абдыхановна, докторант, «Әлеуметтік педагогика және өзін өзі тану» мамандығы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: konurova_arai@mail.ru

Ксембаева Сауле Камалиденовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ksembayeva.s@teachers.tou.edu.kz

Куватов Асқар Жолдасбекович, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушысы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: askarkuvatov@mail.ru

Кудышева Айнаш Амангельдыевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: a.a.kudysheva@gmail.com

Куребаева Гулнара Ахметовна, докторант, 3 курс, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010008, Қазақстан Республикасы, e-mail: knara07@mail.ru

Куспанова Аикун Кабдыкаировна, докторант, «8D01515-География» мамандығы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Жаратылыстану және география институты, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aikun.kz@mail.ru

Киякбай Нұрила Бактиярқызы, докторант, 2-курс, Филология факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nkiyakbay@gmail.com

Лиховец Ирина Ивановна, аға оқытушысы, М. В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің Қазақстандық филиалы, Нұр-Сұлтан қ., 010002, Қазақстан Республикасы, e-mail: irina_irinapl@mail.ru

Майлыбаева Жазира Сырлыбайқызы, PhD, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Нұр-Сұлтан қ., 010008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Zhazir_92@bk.ru; syrlybaiqyzy2@gmail.com

Матаев Б. А., психология магистрі, оқытушы-эксперт, Педагогика жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

Мовкебаева Зульфия Ахметвалиевна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., A15E2Y7, Қазақстан Республикасы, e-mail: zmovkebaewa@mail.ru

Молдағали Бакытгүл, PhD, пост-докторант, Педагогикалық технологияларды талдау лабораториясы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы, e-mail: bahados_@mail.ru

Муслимова Марал Жунисовна, магистрант, 2-курс, «Педагогика және психология» мамандығы, «Тұран-Астана» университеті, Ақпараттық технологиялар және бизнес факультеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: muslimova_mm@mail.ru

Мырзашева Айгуль Нармаганбетовна, техника ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Физика, математика және ақпараттық

технологиялар факультеті, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы, e-mail: aigul_mn@mail.ru

Назаркина Оксана Николаевна, аға оқытушысы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Nazarkina_o.n@mail.ru

Нұрмағамбетов Амантай Әбілхайырұлы, саяси ғылымдарының докторы, профессор, директор кеңесшісі, Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрлігінің Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: anurmag@mail.ru

Оралтаев Ерлан Рамазанович, аға оқытушысы. Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Oraltayev@mail.ru

Оспанова Назира Нургазыевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, профессор Computer of Science факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: nazira_n@mail.ru

Оспанова Фарида Әмірбекқызы, филология ғылымдарының кандидаты, доценті м.а., «Шетел тілінің теориясы мен тәжірибесі» кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: F_Ospanova@mail.ru

Өмірзақова Әсел Махамбетқызы, аға оқытушысы, педагогика магистрі, «Педагогика және оқыту әдістемесі» кафедрасын, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, «Гуманитарлық- педагогикалық» институты, Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: zhubanazarov76@bk.ru

Панзабек Бағила Төребекқызы, аға оқытушы, Қазақ тілі және әлем тілдері факультеті, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bagyla05@gmail.com

Погожева Елена Юрьевна, PhD, аға оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: pogosheva@mail.ru

Попандопуло Анар Сериковна, PhD, аға оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anaralinara79@mail.ru

Пфейфер Нелли Эмилевна, педагогика ғылымдарының докторы, Торайғыров университеті, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: n.e.pfeifer@mail.ru

Садыков Еркін Токмұхамедұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Басқарма Төрағасы-Ректор, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: sadykov.et@gmail.com

Сапакова Айгуль Касенкановна, биология ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Жаратылыстану-математика факультеті, Семей қ., 071411, Қазақстан Республикасы

Саржигитов Ерик Тортаевич, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы-ассистент, Гуманитарлық факультеті, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., 040000, Қазақстан Республикасы; e-mail: Sarzhigitov_Erik@mail.ru

Сарсенбаева Ботагоз Габдулловна, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: sarsenbaevab@mail.ru

Сламбекова Толкын Сламкуловна, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: tolkyn_1969@mail.ru

Соловьева Наталья Алексеевна, аға оқытушысы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: solovevanataliya.1966@gmail.com

Сүлейменова Жарқынбике Нуайқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ тіл білімінің теориясы мен әдістемесі кафедрасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zharkyn123@mail.ru

Тайболатов Қуандық Момынғазыұлы, докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Kuandik__94@inbox.ru

Тантыбаева Батима Сматеевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Химия кафедрасы, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., 070002, Қазақстан Республикасы; e-mail: bati_54@mail.ru

Таутенбаева Айнагул Абдумажитовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Шет тілдері және ҚХА кафедрасы, Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aina_tau@mail.ru

Ташкеев Даурен Сатбекович, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің

Қазақстандық филиалы, Нұр-Сұлтан қ., 010001, Қазақстан Республикасы, e-mail: Dauren_msu@mail.ru

Токжигитова Нұргүл Каирбаевна, PhD, қауымд. профессор (доцент), Computer Science факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: nurgul287@mail.ru

Токмырзаева Гулжанат Ердаулетовна, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Гуманитарлық-педагогикалық институты, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gtokmyrzaeva@mail.ru

Тулкина Райхан Жанибековна, аға оқытушы, «Тұлғалық дамыту және білім беру» кафедрасы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: raihan-1990.17@mail.ru

Хамитова Дана Сункарбековна, PhD, аға оқытушысы, Педагогика жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., S03P6H3, Қазақстан Республикасы, e-mail: dana.zhakupova@list.ru

Шаждекеева Нұргүл Қыдырбайқызы, физика-математика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Физика, математика және ақпараттық технологиялар факультеті, Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы, e-mail: n.shazhdekееva@mail.ru

Шалабаев Сапар Катаевич, докторант, «Педагогика және психология», Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Sapa_shalabaev@mail.ru

Шалғынбаева Қ. Қ., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, әлеуметтік Нұр-Сұлтан қ, 010000, Қазақстан Республикасы

Юсупова Батия Сансызбаевна, оқытушы (ассистент), «Тұлғалық дамыту және білім беру» кафедрасы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: yusupova_batiya@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абдиманов Бахадур Шарипович, д.г.н., профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Институт естествознания и географии, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: bahadur_66@mail.ru

Абыканова Бакытгуль Толыбековна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор, Факультет физики, математики и информационных технологий, Атырауский университет имени Х. Досмұхамедова, г. Атырау, 060011, Республика Казахстан, e-mail: bakitgul@list.ru

Алдабердіқызы Айдын, PhD, и.о. доцента, кафедра теории и практики иностранных языков, Факультет филологии, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: aydyn9@mail.ru

Алимова Жанар Сагидуллаевна, ст. преподаватель, Факультет компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: jarasovajanar@mail.ru

Антикеева Самал Канатовна, ст. Преподаватель, Кафедра «Личностное развитие и образование», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: samal_antikeeva@mail.ru

Аскапов Саржан Нуржанович, ст. преподаватель, Astana IT University, г. Нур-Султан, 020000, Республика Казахстан, e-mail: Askapov-Sarzhan@mail.ru

Ахметова Аида Берикхановна, магистрант, специальность «Химия», Университет имени Шакарима города Семей, Естественно-математический факультет, г. Семей, 071411, Республика Казахстан, e-mail: aida.akhmetova@mail.ru

Ахмурзина Тойдык Нигметоллаевна, магистр естественных наук, ст. преподаватель, Факультет физики, математики и информационных технологий, Атырауский университет имени Х. Досмұхамедова, г. Атырау, 060011, Республика Казахстан, e-mail: akhmurkina_73@mail.ru

Аязбаева Алия Маратовна, кандидат филологических наук, ассистент-профессор, Департамент социальных наук, Astana IT University, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: aliya.ayazbayeva@astanait.edu.kz

Балтабаева Наргиза Смаиловна, PhD, и.о. ассоц. профессора, Факультет казахский язык и мировых языков, Казахский национальный

женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: balnargiza@mail.ru

Балтынова Айжан Шинабековна, докторант, 3 курс, специальность «Педагогика и психология», Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: aizhangainy@gmail.com

Барсай Бахыт Тельжановна, доктор педагогических наук, профессор, Факультет физики, математики и информационных технологий, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, 060011, Республика Казахстан, e-mail: bbt.49@mail.ru

Бегимтаев Амиргалы Ильясевич, кандидат политических наук, декан Факультета гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан

Булшекбаева Асем Исаевна, PhD, и.о. ассоц. профессора, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: bulshekbaeva@mail.ru

Бурдина Елена Ивановна, доктор педагогических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: e.i.burdina@mail.ru

Герфанова Эльмира Фиратовна, PhD, ассистент профессора, Департамент социальных наук, Astana IT University, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: elmira.gerfanova@astanait.edu.kz

Дарибаева Кумисай Серикбаевна, магистрант, Факультет Computer Science, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kumusai89@mail.ru

Дауенов Ернур Нурланович, докторант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан

Даутова Айгуль Зейнуллиновна, ст. преподаватель, Факультет компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aigul67_03@mail.ru

Досполова Гулжанат Урктбаевна, магистр педагогических наук, ст. преподаватель, кафедра «Психолого-педагогического образования и методики обучения», Кызылординский университет имени Коркыт ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: Gulzhanat_1980@list.ru

Емин Атасой, PhD, профессор, Факультет Педагогики, Университет Улудаг, г. Бурса, 16000, Турция, e-mail: eatasoy@uludag.edu.tr

Ердембекова Динара Амангельдыевна, докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: dinara.erdem@mail.ru

Ерофеева Рената Жаудатовна, PhD, ассоц. профессор (доцент), кафедра «Физическая культура и спорт», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: renax85@mail.ru

Есенова Нарима Борибаевна, кандидат филологических наук, ассоц. профессор, доцент, кафедра «Дошкольные и начальное образование», Институт «Ұстаз», Таразский государственный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 480000, Республика Казахстан, e-mail: narimae@mail.ru

Есенова Роза Кадырбаевна, Магистр педагогических наук по специальности «Педагогика и психология», Университет Болашак, Высшая школа «Образование и педагогика», г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: esenova6322@mail.ru

Ескараева Айгуль Дуйсенгалиевна, кандидат филологических наук, специальность «Казахский язык и литература», Университет Болашак, Высшая школа «Образование и педагогика», г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: aigul_eskaraeva@mail.ru

Жильгельдинов Солтанбек Елеусизович, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: sezdovich@mail.ru

Жумабекова Баян Болатовна, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Bayashka80@mail.ru

Жуманбекова Нуркеш Зейнулловна, кандидат филологических наук, доцент, Филологический факультет, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилев, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: Nurkesh2009@mail.ru

Жуматаева Енгилка, доктор педагогических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru

Журавлева Елена Александровна, магистр филологических наук, старший преподаватель, факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: milsoph_1982@mail.ru

Зарыпханова Аида Ерболқызы, докторант, 2-курс, кафедра химии, Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070002, Республика Казахстан; e-mail: bagai_aida@mail.ru

Ибраймова Лира Абдилдабекқызы, кандидат филологических наук, ассоц. профессор, кафедра «Теории и методики казахского языкознания», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: lira.ibraymova@mail.ru

Идрисов Саламат Нурмуханович, кандидат педагогических наук, профессор, Факультет физики, математики и информационных технологий, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, 060011, Республика Казахстан, e-mail: N.idrisov@asu.edu.kz

Искакова Маржан Оразгалиевна, кандидат педагогических наук, PhD, Университет Алихан Бокейхана, декан гуманитарного факультета, г. Семей, 071410, Республика Казахстан, e-mail: Maris1976@mail.ru

Казиев К. О., PhD, ассоц. профессор, кафедра психологии и специального образования, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, Республика Казахстан

Кантаева Гульнур Гусмановна, докторант, 3 курс, специальность «Педагогика и психология», Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: gkantaeva@mail.ru

Кариев Адлет Дюсембаевич, кандидат педагогических наук, программный лидер кафедры «Дошкольного и начального образования», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: adlet.kariyev@gmail.com

Киякбай Нурила Бактиярқызы, докторант, 2-курс, Филологический факультет, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: nkiyakbay@gmail.com

Коньрова Арай Абдыхановна, докторант, специальность «Социальная педагогика и самопознания», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: konurova_arai@mail.ru

Ксембаева Сауле Камалиденовна, кандидат педагогических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: ksembayeva.s@teachers.tou.edu.kz

Куватов Аскар Жолдасбекович, магистр педагогических наук, ст. преподаватель, Факультет Гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: askarkuvatov@mail.ru

Кудышева Айнаш Амангельдыевна, кандидат педагогических наук, профессор, Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, a.a.kudysheva@gmail.com

Куребаева Гулнара Ахметовна, докторант, 3 курс, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010008, Республика Казахстан, e-mail: knara07@mail.ru

Куспанова Аикун Кабдыкаировна, докторант, специальность «8D01515-География», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Институт естествознания и географии, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: aikun.kz@mail.ru

Лиховец Ирина Ивановна, ст. преподаватель, Казахстанский филиал Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова, г. Нур-Султан, 010002, Республика Казахстан, e-mail: irina_irinapl@mail.ru

Майлыбаева Жазира Сырлыбайқызы, PhD, Факультет социальных наук, Евразийский Национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010008, Республика Казахстан, e-mail: Zhazir_92@bk.ru; syrlybaiqyzy2@gmail.com

Матаев Б. А., магистр психологии, преподаватель-эксперт, Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, Республика Казахстан

Мовкебаева Зульфия Ахметвалиевна, доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, A15E2Y7, Республика Казахстан, e-mail: zmovkebaewa@mail.ru

Молдагали Бакытгул, PhD, пост-докторант, Лаборатория анализа педагогических технологий, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: bahados_@mail.ru

Муслимова Марал Жунисовна, магистрант, 2 курс, специальность «Педагогика и психология», Факультет бизнеса и информационных технологий, Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, muslimova_mm@mail.ru

Мырзашева Айгуль Нармаганбетовна, кандидат технических наук, ассоц. профессор, Факультет физики, математики и информационных технологий, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, 060011, Республика Казахстан, e-mail: aigul_mn@mail.ru

Назаркина Оксана Николаевна, ст. преподаватель, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: Nazarkina_o.n@mail.ru

Нурмагамбетов Амантай Абилайович, доктор политических наук, профессор, советник директора, Центр Болонского процесса и академической мобильности Министерства образования и науки Республики Казахстан, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: anurmag@mail.ru

Омирзакова Асель Махамбетовна, магистр педагогики, ст. преподаватель, кафедра «Педагогика и методика обучения», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, «Гуманитарно-педагогический институт», г. Кызылорда, Республика Казахстан, e-mail: zhubanazarov76@bk.ru

Оралтаев Ерлан Рамазанович, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Oraltaev@mail.ru

Оспанова Назира Нургазыевна, кандидат педагогических наук, доцент, профессор, Факультет Computer of Science, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: nazira_n@mail.ru

Оспанова Фарида Амирбековна, кандидат филологических наук, и.о.доцента, кафедра «Теория и практика иностранного языка», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: F_Ospanova@mail.ru

Панзабек Багила Торебековна, ст. преподаватель, Факультет казахский язык и мировых языков, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: bagyla05@gmail.com

Погожева Елена Юрьевна, PhD, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: pogosheva@mail.ru

Попандопуло Анар Сериковна, PhD, ст. преподаватель, Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anaralinalara79@mail.com

Пфейфер Нелли Эмилевна, доктор педагогических наук, Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: n.e.pfeifer@mail.ru,

Садыков Еркин Токмухамедович, доктор экономических наук, профессор, Председатель Правления-Ректор, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: sadykov.et@gmail.com

Сапакова Айгуль Касенкановна, кандидат биологических наук, и.о.доцента, Университет имени Шакарима города Семей, Естественно-математический факультет, г. Семей, 071411, Республика Казахстан

Саржигитов Ерик Тортаевич, магистр педагогических наук, преподаватель-ассистент, Гуманитарный факультет, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, 040000, Республика Казахстан, e-mail: Sarzhigitov_Erik@mail.ru

Сарсенбаева Ботагоз Габдулловна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: sarsenbaevab@mail.ru

Сламбекова Толкын Сламкуловна, кандидат педагогических наук, и.о.профессора, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: tolkyn_1969@mail.ru

Соловьева Наталья Алексеевна, ст. преподаватель, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: solovevanataliya.1966@gmail.com

Сулейменова Жаркынбике Нуаевна, доктор педагогических наук, профессор, кафедра «Теории и методики казахского языкознания», Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: zharkyn123@mail.ru

Тайболатов Қуандық Момынғазыұлы, докторант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Kuandik__94@inbox.ru

Тантыбаева Батима Сматаевна, кандидат педагогических наук, доцент, кафедра Химии, Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, 070002, Республика Казахстан; e-mail: bati_54@mail.ru

Таутенбаева Айнагул Абдумажитовна, кандидат педагогических наук, доцент, Кафедра иностранных языков и АНК, Казахская национальная академия искусств имени Т. Жургенова, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: aina_tau@mail.ru

Ташкеев Даурен Сатбекович, кандидат педагогических наук, доцент, Казахстанский филиал Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова, г. Нур-Султан, 010001, Республика Казахстан, e-mail: Dauren_msu@mail.ru

Токжигитова Нургуль Каирбаевна, PhD, ассоц. профессор (доцент), Факультет Computer Science, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: nurgul287@mail.ru

Токмырзаева Гулжанат Ердаулетовна, магистр педагогических наук, преподаватель, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Гуманитарно-педагогический институт, г. Кызылорда, 120000, Республики Казахстан, e-mail: gtokmyrzaeva@mail.ru

Тулкина Райхан Жанибековна, ст. Преподаватель, Кафедра «Личностное развитие и образование», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: raihan-1990.17@mail.ru

Хамитова Дана Сункарбековна, PhD, ст. преподаватель, Высшая Школа педагогики, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, S03P6H3, Республика Казахстан, e-mail: dana.zhakupova@list.ru

Шаждекеева Нургуль Кыдырбаевна, кандидат физико-математических наук, ассоц. профессор, Факультет физики, математики и информационных технологий, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, 060011, Республика Казахстан, e-mail: n.shazhdekeeva@mail.ru

Шалабаев Сапар Катаевич, докторант, специальность «Педагогика и психология», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Sapar_shalabaev@mail.ru

Шалгынбаева К. К., доктор педагогических наук, профессор, кафедра социальной педагогики и самопознания, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан

Юсупова Батия Сансызбаевна, преподаватель (ассистент), Кафедра «Личностное развитие и образование», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: yusupova_batiya@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abdimanapov Bahadur, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Natural Sciences and geography, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bahadur_66@mail.ru

Abykanova Bakytgul Tolybekovna, Candidate of pedagogics, associate Professor, Faculty of Physics, mathematics and information Technology, Kh. Dosmuhamedov Atyrau University, Atyrau, 060011, Republic of Kazakhstan, e-mail: bakitgul@list.ru

Akhmetova Aida, master student degree in «Chemistry», Natural-mathematical faculty, Shakarim Semey University, Semey, 071411, Republic of Kazakhstan, e-mail: aida.akhmetova@mail.ru

Akhmurzina Toydyk Nigmatollayevna, master of natural science, senior lecturer, Faculty of physics, mathematics and information technology, Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, 060011, Republic of Kazakhstan, e-mail: akhmurzina_73@mail.ru

Aldaberdikyzy Aydin, PhD, L. N. Gumilyov ENU, Faculty of Philology, acting Associate Professor of Department of Foreign Languages Theory and Practice, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aydyn9@mail.ru

Alimova Zhanar, Senior lecturer, Faculty of Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: jarasovajanar@mail.ru

Antikeeva Samal Kanatovna, senior lecturer of the Department «Personal development and Education», Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: samal_antikeyeva@mail.ru

Askapov Sarjan, senior lecturer. senior lecturer., Astana IT University, Nur-Sultan, 020000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Askapov-Sarzan@mail.ru

Ayazbayeva Aliya Maratovna, PhD, Assistant Professor, Department of Social Sciences, Astana IT University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aliya.ayazbayeva@astanait.edu.kz

Baltabayeva Nargiza, PhD, associate professor, Faculty of Kazakh language and world languages, Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: balnargiza@mail.ru

Baltynova Aizhan Shinabekovna, 3rd year doctoral student, Faculty of Social Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aizhangainy@gmail.com

Barsay Bakhyt Telzhanovna, Doctor of pedagogical sciences, professor, Faculty of physics, mathematics and information technology, Kh. Dosmukhamedov

Atyrau University, Atyrau, 060011, Republic of Kazakhstan, e-mail: bbt.49@mail.ru

Begimtaev Amirgaly Ilyashevich, Candidate of Political Sciences, Dean of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan

Bulshekbayeva Asem Isaevna, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bulshekbaeva@mail.ru

Burdina Yelena, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: e.i.burdina@mail.ru

Daribayeva Kumisay Serikbayevna, master's student, Faculty of Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kumusai89@mail.ru

Dauenov Ernur, doctoral student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan

Dautova Aigul Zeynullinovna, Senior lecturer, Faculty of Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aigul67_03@mail.ru

Dospolova Gulzhanat Urktbaevna, Korkyt Ata Kyzylorda University, Senior Lecturer of the Department of «Psychological and Pedagogical Education and Teaching Methodology», Master of Pedagogical Sciences, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Gulzhanat_1980@list.ru

Emin Atasoy, PhD, Professor, Faculty Pedagogics, Uludag University, Bursa, 16000, Turkey, e-mail: eatasoy@uludag.edu.tr

Eskaraeva Aigul Duisengaliyevna, Candidate of Philological Sciences, specialty «Kazakh language and literature», University of Bolashak, High School «Education and Pedagogy», Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aigul_eskaraeva@mail.ru

Esenova Roza, Master of Pedagogical Sciences in the specialty «Pedagogy and Psychology», University of Bolashak, High School «Education and Pedagogy», Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: esenova6322@mail.ru

Gerfanova Elmira Firatovna, PhD, Assistant Professor, Department of Social Sciences, Astana IT University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: elmira.gerfanova@astanait.edu.kz

Ibraimova Lira Abdildabekkyzy, candidate of Philology, ass. professor, The Department of Theory and Methodology of Kazakh Linguistics, Kazakh National

Women's Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: lira.ibraymova@mail.ru

Idrisov Salamat, Candidate of pedagogical sciences, professor, Faculty of physics, mathematics and information technology, Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, 060011, Republic of Kazakhstan, e-mail: N.idrisov@asu.edu.kz

Iskakova Marzhan, Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Alikhan Bokeikhan University, Dean of the Faculty of Humanities, Semey, 071410, Republic of Kazakhstan, e-mail: Maris1976@mail.ru

Kantaeva Gulnur Gusmanovna, 3rd year doctoral student Faculty of Social Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gkantaeva@mail.ru

Kariyev Adlet Dyusembaevich, Candidate of Pedagogical Sciences, Program Leader of Preschool and Primary Education Department, Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: adlet.kariyev@gmail.com

Kaziyev K. O., PhD doctor, acting associate professor, Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Republic of Kazakhstan

Khamitova Dana Sunkarbekovna, senior lecturer of the Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, PhD, Pavlodar, S03p6h3, Republic of Kazakhstan, e-mail: dana.zhakupova@list.ru

Kiyakbay Nurila Bakhtiyarkyzy, PhD student, 2-course, Faculty of Philology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nkiyakbay@gmail.com

Konyrova Aray Abdykhanovna, Doctoral student of the department of social pedagogy and self-cognition, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: konyrova_arai@mail.ru

Kudysheva Ainash Amangeldiyevna, PhD, Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: a.a.kudysheva@gmail.com,

Kurebayeva Gulnara Akhmetovna, 3rd year doctoral student, Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010008, Republic of Kazakhstan, e-mail: knara07@mail.ru

Kuspanova Aikun, doctoral student in «8D01515-Geography», Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Natural Sciences and geography, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aikun.kz@mail.ru

Kuvatov Askar, Master of Pedagogical Sciences, Senior lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: askarkuvatov@mail.ru

Likhovets Irina Ivanovna, Senior lecturer, Kazakhstan Branch of Lomonosov Moscow State University, Nur-Sultan, 010002, Republic of Kazakhstan, e-mail: irina_irinapl@mail.ru

Mailybayeva Zhazira Syrlybaykyzy, PhD student, Faculty of Social Sciences, Eurasian National University named after L. N. Gumilyov, Nur-Sultan, 010008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Zhazir_92@bk.ru; syrlybaiqyzy2@gmail.com

Matayev B. A., teacher-expert of the Higher School of Pedagogy of Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Republic of Kazakhstan

Moldagali Bakytgul, PhD, post-doc. Laboratory for the analysis of pedagogical technologies, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: bahados_@mail.ru

Movkebayeva Zulfiya Akhmetvalievna, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, A15E2Y7, Republic of Kazakhstan, e-mail: zmovkebaewa@mail.ru

Muslimova Maral Zhunisova, 2nd year Master's student in «Pedagogy and psychology», Faculty of Information Technology and Business, University «Turan-Astana», Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: muslimova_mm@mail.ru

Myrzasheva Aigul Nurmaganbetova, Candidate of technical sciences, ass. professor, Faculty of physics, mathematics and information technology, Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, 060011, Republic of Kazakhstan, e-mail: aigul_mn@mail.ru,

Nazarkina Oksana Nikolaevna, Senior lecturer, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Nazarkina_o.n@mail.ru

Nurmagambetov Amantai Abilkhairovich, Doctor of Political Sciences, Professor, advisor to the Director of the Bologna process and academic mobility Center Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: anurmag@mail.ru

Oraltayev Erlan Ramazanovich, senior lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Oraltayev@mail.ru

Ospanova Farida Amirbekovna, PhD, Associate Professor of the department «Theory and Practice of Foreign Languages», L. N. Gumilev Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: F_Ospanova@mail.ru

Ospanova Nazira Nurgazyevna, Candidate of pedagogic sciences, professor, Faculty Computer of Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: nazira_n@mail.ru

Panzabek Bagyla, senior lecturer, Faculty of Kazakh language and world languages, Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bagyla05@gmail.com

Pfeifer Nelli, Doktor of pedagogic sciences, professor, Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: n.e.pfeifer@mail.ru

Pogozheva Yelena Yurjevna, Doctor of Philosophy (PhD), senior lecturer, faculties of Humanities and Social Sciences, «Toraighyrov university» Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: pogosheva@mail.ru

Popandopulo Anar, PhD, Senior Lecturer, Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anaralinar79@mail.com

Sadykov Erkin Tokmukhamedovich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Chairman of the Board-Rector of, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sadykov.et@gmail.com

Sapakova Aigul, Candidate of biological sciences, acting associate professor, Semey University named after Shakarim, Natural-mathematical faculty, Semey, 071411, Republic of Kazakhstan

Sarsenbayeva Botagoz Gabdullovna, candidate of pedagogical sciences, associate professor, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sarsenbaevab@mail.ru

Sarzhigitov Erik Tortaevich, Master of pedagogical Sciences, teacher-assistant, faculty of Humanities, The Zhetysu State University named after I. Zhansugurov Taldykorgan, 040000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Sarzhigitov_Erik@mail.ru

Shalabaev Sapar, doctoral student in «Pedagogy and psychology», Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Sapar_shalabaev@mail.ru

Shalgynbayeva K.K., Professor of the Department of Social pedagogy and self-knowledge, Doctor of Pedagogical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan

Shazhdekeyeva Nurgul Kydyrbaevna, candidate of physical and mathematical sciences, ass. professor, Faculty of physics, mathematics and information technology, Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, 060011, Republic of Kazakhstan, e-mail: n.shazhdekeyeva@mail.ru

Slambekova Tolkyin Slamkulovna, candidate of pedagogical sciences, Acting Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: tolkyin_1969@mail.ru

Solovieva Natalya Alekseevna, Senior lecturer, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: solovevanataliya.1966@gmail.com

Suleimenova Zharkynbike Nuaevna, Doctor of pedagogic sciences, professor, The Department of Theory and Methodology of Kazakh Linguistics, Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zharkyn123@mail.ru

Taibolatov Kuandyk, PhD student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Kuandik__94@inbox.ru

Tantybaeva Batima Smataevna, PhD. Associate Professor of the Department of Chemistry, East Kazakhstan University named after S. Amanzholov, Ust-Kamenogorsk, 070002, Republic Kazakhstan; e-mail: 2_bati_54@mail.ru

Tashev Dauren Satbekovich, Candidate of pedagogic sciences, associate professor, Kazakhstan Branch of Lomonosov Moscow State University, Nur-Sultan, 010001, Republic of Kazakhstan, e-mail: Dauren_msu@mail.ru

Tautenbayeva Ainagul Abdumazhitovna, Candidate of pedagogical sciences, docent, Department of Foreign Languages and APK, T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aina_tau@mail.ru

Tokmyrzaeva Gulzhanat Erdauletovna, master of pedagogical sciences, teacher, Korkyt Ata Kyzylorda University, Humanitarian and Pedagogical Institute, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gtokmyrzaeva@mail.ru

Tokzhigitova Nurgul Kairbayevna, PhD, Associate Professor (Associate Professor), Faculty of Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: nurgul287@mail.ru

Tulkina Raikhan Zhanibekovna, senior lecturer of the Department «Personal development and Education», Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: raihan-1990.17@mail.ru

Xembaeva Saule, Candidate of pedagogic sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ksembayeva.s@teachers.tou.edu.kz

Yerdembekova Dinara Amangeldyevna, doctoral student of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: dinara.erdem@mail.ru

Yerofeyeva Renata Zhaudatovna, PhD, Associate Professor of the Department of «Physical education and sports», Toraighyrov university, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: renax85@mail.ru

Yessenova Narima, PhD, M. Dulati Taraz State University, «Ustaz» institute, associate professor of Department of Pre-school and Primary school education, Taraz, 480000, Republic of Kazakhstan, e-mail: narimae@mail.ru

Yusupova Batiya Sansyzbaevna, teacher (assistant) of the department «Personal development and education», Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: yusupova_batiya@mail.ru

Zarypkhanova Aida Erbolkyzy, 2-year doctoral student, Department of Chemistry, East Kazakhstan University named after S. Amanzholov, Ust-Kamenogorsk, 070002, Republic Kazakhstan; e-mail: bagai_aida@mail.ru

Zhilgeldinov Soltanbek, senior lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sezdvovich@mail.ru

Zhumabekova Bayan Bolatovna, senior lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Bayashka80@mail.ru

Zhumanbekova Nurkesh Zeynullova, Candidate of philological science, associate professor, Faculty of Philology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Nurkesh2009@mail.ru

Zhumatayeva Engilika, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru

Zhuravleva Yelena Aleksandrovna, Master of Philological Sciences, senior lecturer, faculties of Humanities and Social Sciences, «Toraighyrov university» Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: milsoph_1982@mail.ru

Omirkakova Assel Mahambetovna, Master of Education, Senior lecturer of the Department of «Pedagogy and Teaching Methods», Korkyt Ata Kyzylorda University, «Humanitarian and Pedagogical Institute», Kyzylorda, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhubanazarov76@bk.ru

**ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ
«ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА.
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»**

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

***В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.**

***Количество соавторов одной статьи не более 5.**

***Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 % (согласно решению редакционной коллегии).**

***Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее их опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.**

***Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.**

***Двойное рецензирование (слепое) проводится конфиденциально, автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.**

***Статьи отправлять вместе с квитанцией об оплате. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге, включая статьи магистрантов и докторантов в соавторстве с лицами с ученой степенью.**

***Оплата за статью не возвращается в случае, если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз.**

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом, статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз. За содержание статьи несет ответственность автор.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Журнал «Вестник Торайғыров университеті. Педагогическая серия» выпускается с периодичностью 4 раза в год в сетевом (электронном) формате в следующие установленные сроки выхода номеров журнала:

Первый номер выпускается до 30 марта текущего года,

Второй номер – до 30 июня;

Третий номер – до 30 сентября;

Четвертый номер – до 30 декабря.

Статью (электронную версию и квитанции об оплате) следует направлять на сайт: <http://vestnik-pedagogic.tou.edu.kz/>. Для подачи статьи на публикацию необходимо пройти регистрацию на сайте.

Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Для осуществления процедуры двойного рецензирования (слепого), авторам необходимо отправлять два варианта статьи: первый – с указанием личных данных, второй – только содержание статьи.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **12 страниц печатного текста. Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).**

Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список литературы (используемых источников) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) *см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Статья должна содержать:

1 **МРНТИ** (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 **DOI** – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3 **Фамилия, имя, отчество** (полностью) автора(-ов) – на казахском, русском и английском языках (*жирным шрифтом, по центру*);

4 **Ученая степень, ученое звание;**

5 **Аффилиация** (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, почтовый индекс, страна) – на казахском, русском и английском языках;

6 **E-mail;**

7 **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (*не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий*);

8 **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (*рекомендуемый объем аннотации – не менее 150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);

9 **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.*). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (*см. образец*);

10 **Основной текст статьи** излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- **Введение / Kіріспе / Introduction** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- **Материалы и методы** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- **Результаты и обсуждение** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- **Информацию о финансировании (при наличии)** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*).

- **Выводы / Қорытынды / Conclusion** (*абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов*).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- **Список использованных источников / Пайдаланған деректер тізімі / References** (*жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре*) включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (*см. образец*).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. Объем *не менее 10 не более чем 20*

наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). В случае наличия в списке использованных источников работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированный (транслитерация латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) *см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом:

автор(-ы) (транслитерация) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название – если есть) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

11 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

12 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (номер телефона для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,
НАО «Торайғыров университет»,
Издательство «Toraighyrov University», каб. 137,
кафедра «Психология и педагогика»
 Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147, 1139).
 E-mail: kereku@tou.edu.kz

Наши реквизиты:

НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kaspi.kz Платежи – Образование – Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jýsan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

С. К. Антикеева*, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

**ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ
КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ
ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ**

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомых компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

Продолжение текста публикуемого материала

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

Продолжение текста публикуемого материала

Список использованных источников

1 Дахин, А. Н. Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХКИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиСим. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie: suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogu. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoi pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitaniyu (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertatsiya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraigyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

С. К. Антикеева, С. К. Ксембаева*

Торайғыров университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ КҮЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзыреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде

құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: теориялық модель, құзыреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

S. K. Antkeyeva*, S. K. Ksembaeva

Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process, the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our

country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Авторлар туралы акпарат	Сведения об авторах	Information about the authors
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», НАО «Торайғыров университет», Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeyeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», «Toraighyrov University» NCJSC, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00
Ксембаева Сауле Камалиденовна , п.ғ.к., профессор, «Торайғыров университеті» КЕАҚ, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00	Ксембаева Сауле Камалиденовна , к.п.н., профессор, НАО «Торайғыров университет», Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00	Saule Ksembaeva , Candidate of pedagogic sciences, professor «Toraighyrov University» NCJSC, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, saule_K@mail.ru, 8-000-000-00-00

**ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА
НАУЧНОГО ЖУРНАЛА
«ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА.
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»**

Члены редакционной коллегии научного журнала «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» в своей профессиональной деятельности придерживаются принципов и норм «**Этики публикации для научного журнала «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия»**». Этика публикации разработана в соответствии с международной публикационной этической нормой Комитета по публикационной этике (COPE), этическими принципами публикации журналов Scopus (Elsevier), **Кодекса академической честности** Торайғыров университета.

Публикационная этика определяет нормы, принципы и стандарты этического поведения редакторов, рецензентов и авторов, меры по выявлению конфликтов интересов, неэтичного поведения, инструкции по изъятию (ретракции), исправлению и опровержению статьи.

Все участники процесса публикации, соблюдают принципы, нормы и стандарты публикационной этики.

Качество научного журнала обеспечивается исполнением принципов участников процесса публикации: равенства всех авторов, принцип конфиденциальности, однократные публикации, авторства рукописи, принцип оригинальности, принцип подтверждение источников, принцип объективности и своевременности рецензирование.

Права и обязанности главного редактора и ответственного секретаря. Должностные обязанности и права главного редактора и ответственного секретаря «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» определены соответствующими утвержденными должностными инструкциями.

Права и обязанности рецензентов

Рецензенты журнала «Вестник Торайғыров университета. Педагогическая серия» обязаны руководствоваться принципу *объективности*.

Персональная критика в адрес автора(-ов) рукописи недопустима. Рецензент должен аргументировать свои замечания и обосновывать свое решение о принятии рукописи или о ее отклонении.

Национальность, религиозная принадлежность, политические или иные взгляды автора(-ов) не должны приниматься во внимание и учитываться в процессе рецензирования рукописи рецензентом(-ами).

Экспертная оценка, составленная рецензентом должно способствовать принятию решения редакцией о публикации и помогать автору улучшить рукопись.

Решение о принятии рукописи к публикации, возвращение работы автору на изменение или доработку, либо решение об отклонении от публикации принимается редколлегией опираясь на результаты рецензирования.

Принцип своевременности рецензирования. Рецензент обязан предоставить рецензию в срок, определенный редакцией, но не позднее 2-4 недель с момента получения рукописи на рецензирование. Если рассмотрение статьи и подготовка рецензии в назначенные сроки невозможны, то рецензент должен незамедлительно уведомить об этом научного редактора.

Рецензент, который считает, что его квалификация не соответствует либо недостаточна для принятия решения при рецензировании предоставленной рукописи должен незамедлительно сообщить об этом научному редактору и отказаться от рецензирования рукописи.

Принцип конфиденциальности со стороны рецензента. Рукопись, предоставленная рецензенту на рецензирование должна рассматриваться как конфиденциальный материал. Рецензент имеет право демонстрировать ее и/или обсуждать с другими лицами только после получения письменного разрешения со стороны научного редактора журнала и/или автора(-ов).

Информация и идеи научной работы, полученные в ходе рецензирования и обеспечения публикационного процесса, не должны быть использованы рецензентом(-ами) для получения личной выгоды.

Принцип подтверждения источников. Рецензент должен указать научные работы, которые оказали бы влияние на исследовательские результаты рассматриваемой рукописи, но не были приведены автором(-ами). Также рецензент обязан обратить внимание научного редактора на значительное сходство или совпадение между рассматриваемой рукописью и ранее опубликованной работой, о котором ему известно.

Если у рецензента имеются достаточные основания полагать, что в рукописи содержится плагиат, некорректные заимствования, ложные и сфабрикованные материалы или результаты исследования, то он не должен допустить рукопись к публикации и проинформировать научного редактора журнала о выявленных нарушениях принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Права и обязанности авторов

Публикационная этика базируется на соблюдении принципов:

Однократность публикации. Автор(-ы) гарантируют что представленная в редакцию рукопись статьи не была представлена для рассмотрения в другие издания. Представление рукописи одновременно в нескольких журналах/изданиях неприемлемо и является грубым нарушением принципов, стандартов и норм публикационной этики.

Авторство рукописи. Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и указывается первым в списке авторов.

Для каждой статьи должен быть назначен автор для корреспонденции, который отвечает за подготовку финальной версии статьи, коммуникацию с редколлегией, должен обеспечить включение всех участников исследования (при количестве авторов более одного), внесших в него достаточный вклад, в список авторов, а также получить одобрение окончательной версии рукописи от всех авторов для представления в редакцию для публикации. Все авторы, указанные в рукописи/статье, несут ответственность за содержание работы.

Принцип оригинальности. Автор(-ы) гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой оригинальную самостоятельную работу, и не содержат некорректных заимствований и плагиата, которые могут быть выявлены в процессе.

Авторы несут ответственность за публикацию статей с признаками неэтичного поведения, плагиата, самоплагиата, самоцитирования, фальсификации, фабрикации, искажения данных, ложного авторства, дублирования, конфликта интересов и обмана.

Принцип подтверждения источников. Автор(ы) обязуется правильно указывать научные и иные источники, которые он(и) использовал(и) в ходе исследования. В случае использования каких-либо частей чужих работ и/или заимствования утверждений другого автора(-ов) в рукописи должны быть указаны библиографические ссылки с указанием автора(-ов) первоисточника. Информация, полученная из сомнительных источников не должна использоваться при оформлении рукописи.

В случае, если у рецензентов, научного редактора, члена(-ов) редколлегии журнала возникают сомнения подлинности и достоверности результатов исследования, автор(-ы) должны предоставить дополнительные материалы для подтверждения результатов или фактов, приводимых в рукописи.

Исправление ошибок в процессе публикации. В случае выявления ошибок и неточностей в работе на любой стадии публикационного процесса авторы

обязуются в срочном порядке сообщить об этом научному редактору и оказать помощь в устранении или исправлении ошибки для публикации на сайте журнала соответствующей коррекции (Erratum или Corrigendum) с комментариями. В случае обнаружения грубых ошибок, которые невозможно исправить, автор(-ы) должен(-ны) отозвать рукопись/статью.

Принцип соблюдения публикационной этики. Авторы обязаны соблюдать этические нормы, связанные с критикой или замечаниями в отношении исследований, а также в отношении взаимодействия с редакцией по поводу рецензирования и публикации. Несоблюдение этических принципов авторами расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия рукописи с рецензирования и/или публикации.

Конфликт интересов

Конфликт интересов, по определению Комитета по публикационной этике (COPE), это конфликтные ситуации, в которых авторы, рецензенты или члены редколлегии имеют неявные интересы, способные повлиять на их суждения касательно публикуемого материала. Конфликт интересов появляется, когда имеются финансовые, личные или профессиональные условия, которые могут повлиять на научное суждение рецензента и членов редколлегии, и, как результат, на решение редколлегии относительно публикации рукописи.

Главный редактор, член редколлегии и рецензенты должны оповестить о потенциальном конфликте интересов, который может как-то повлиять на решение редакционной коллегии. Члены редколлегии должны отказаться от рассмотрения рукописи, если они состоят в каких-либо конкурентных отношениях, связанных с результатами исследования автора(-ов) рукописи, либо если существует иной конфликт интересов.

При подаче рукописи на рассмотрение в журнал, автор(-ы) заявляет о том, что в содержании рукописи указаны все источники финансирования исследования; также указывают, какие имеются коммерческие, финансовые, личные или профессиональные факторы, которые могли бы создать конфликт интересов в отношении поданной на рассмотрение рукописи. Автор(ы), в сопроводительном письме при наличии конфликта интересов могут указать ученых, которые, по их мнению, не смогут объективно оценить их рукопись.

Рецензент не должен рассматривать рукописи, которые могут послужить причинами конфликта интересов, проистекающего из конкуренции, сотрудничества или других отношений с кем-либо из авторов, имеющих отношение к рукописи.

В случае наличия конфликта интересов с содержанием рукописи, ответственный секретарь должен известить об этом главного редактора, после чего рукопись передается другому рецензенту.

Существование конфликта интересов между участниками в процессе рассмотрения и рецензирования не значит, что рукопись будет отклонена.

Всем заинтересованным лицам необходимо, по мере возможности избегать возникновения конфликта интересов в любых вариациях на всех этапах публикации. В случае возникновения какого-либо конфликта интересов тот, кто обнаружил этот конфликт, должен незамедлительно оповестить об этом редакцию. То же самое касается любых других нарушений принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Неэтическое поведение

Неэтичным поведением считаются действия авторов, редакторов или издателя, в случае самостоятельного предоставления рецензии на собственные статьи, в случае договорного и ложного рецензирования, в условиях обращения к агентским услугам для публикации результатов научного исследования, лжеавторство, фальсификации и фабрикация результатов исследования, публикация недостоверных псевдо-научных текстов, передачи рукописи статей в другие издания без разрешения авторов, передачи материалов авторов третьим лицам, условия когда нарушены авторские права и принципы конфиденциальности редакционных процессов, в случае манипуляции с цитированием, плагиатом.

Инструкция

Отзыв, исправление статей, извинения, опровержения осуществляется в соответствии с публикационной этике.

Теруге 13.06.2022 ж. жіберілді. Басуға 30.06.2022 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

5,65 Mb RAM

Шартты баспа табағы 25,55.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3936

Сдано в набор 13.06.2022 г. Подписано в печать 30.06.2022 г.

Электронное издание

5,65 Mb RAM

Усл.п.л. 25,55. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3936

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

vestnik-pedagogic.tou.edu.kz